This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

3 3433 06741558 2

Digitized by Google

b19

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter.

To og tyvende Bind.

ASTOR LIBRARY
NEW-YORK

Kjöbenhavn.

Trykt og forlagt af Andreas Seidelin,
Hof- og Universitets-Bogtrykker.

1827.

Digitized by Google

Digitized by Google

INDHOLD.

Side

Platons Symposion, oversat af det Græske ved Seminariiforstander C. J. Heise 1

Nogle Bemærkninger om de danske Herregaarde af Professor Olufsen . 135

Physiologiske Betragtninger over Forskjellen imellem Planten, Dyret og Mennesket, i Henseende til Instinct, Sands og Intelligents, af Prof. Dr. J. D. Herholdt 173

Skaanes Adskillelse fra Danmark under den efter Christoffer den Andens

Digitized by Google

Död opstaaede Mellemregiering og dets Gienforening med Moderlandet under Valdemar Atterdag, af Capitain F. H. Jahn 325

Digitized by Google

Platons Symposion, oversat af det Græske

ved

Seminariiforstander C. J. HEISE.

Indledning.

Platons Symposion er et af hans fortrinligste og saavel fra Indholdets som Formens Side meest fuldendte Værker. Den philosophiske og poetiske Tendenz, der characteriserer hans Skrifter i Almindelighed, udtaler sig fornemmelig i dette Værk. — Det Hele er Fortællingen om et Gjæstebud, som Agathón holdt, da han første Gang var bleven seierkronet som tragisk Digter. Selskabet er bleven enigt om, at enhver, efterat Taffelet er hævet, skal holde en Lovtale over Eros. Sex Taler over denne Gjenstand udgjöre de tre første Afdelinger. Endelig træder Alkibiades frem og holder en Lov-

Digitized by Google

tale over selve Sokrates, hvormed Værket ender. Denne og den nærmest foregaaende Tale af Sokrates ere unægtelig de fortrinligste; thi den Undersögelse, som anstilles i denne, om Kjærlighedens Væsen, er en af de dybeste, vi möde hos Platon, og den Skildring af Sokrates's Characteer, der findes i hiin, er sikkert den skjönneste Apologie for denne Philosoph. Imidlertid maae de foregaaende Taler ikke betragtes som overflödige, eller som blotte Ziirater; thi, omendskjöndt Gjenstanden i enhver af dem er eensidigen opfattet, og Fremstillingen derfor ikke tilfredsstillende, have de dog Værd, da de deels, som Schleiermacher bemærker, foretegne os Kjærlighedens Gebet i sit hele Omfang, og deels paa en positiv og negativ Maade forberede Sokrates's dybere Undersögelse. Desuden har Sproget i enhver af disse Taler sit eiendommelige Præg, hvorved Fremstillingen erholder den rigeste Afvexling.

Omendskjöndt de bedste Kunstdommere til alle Tider have været enige om at ansee dette Værk for et af dem, der gjör sin Forfatters philosophiske og poetiske Talent lige have dog Meningerne om dets egentlige

Digitized by Google

Formaal været meget forskjellige. Grunden tildenne Forskjellighed maa sikkert söges deri, at man har betragtet dette Værk isolert, og ikke i sin Forbindelse med de övrige platoniske Skrifter. For rigtigen at vurdere et enkelt platonisk Værk, er det vistnok nödvendigt at kjende dem alle, da der er en saa nöie ideel Forbindelse imellem dem, at de tilsammen kunne betragtes som et Heelt, hvori de samme Ideer paa forskjellig Maade afspeile sig. Först efter at være fortrolig bekjendt med det Hele, vil man ved det enkelte Værks gjentagne Læsning kunne forskaffe sig en klar Forestilling om dettes egentlige Indhold og Formaal. Gjör man saaledes Symposion til Gjenstand for sit Studium, vil Resultatet sikkert blive, at det har været Platons Hensigt i dette Skrift at vise, hvorpaa den sande Philosophs Stræben egentlig bör gaae ud, at Gjenstanden for denne fornemmelig er Erkjendelsen af det Skjönne og Gode, at denne Erkjendelse frembringer den sande Kjærlighed, og denne den sande Dyd. Men denne sande Philosoph skildrer han os i Sokrates's Person, hvorfor Værket passende ender med en Lovtale over ham. Vi see saaledes i dette Skrift den platoniske Philosophies

Digitized by Google

Tendenz paa det tydeligste udtalt. Denne Tendenz er hverken reen philosophisk eller reen poetisk. Han fremstiller, som Ast rigtig bemærker, Philosophen Sokrates ikke blot som speculativ Tænker, men tillige som Menneske og Statsborger; hans Philosophie er ikke blot grundet i en eensidig Reflection, men udvikler sig i det menneskelige Væsens Fylde. Den sande Vise skildrer han os som et fuldendt Menneske, der langt fra at dræbe Sandseligheden hos sig, snarere söger at bringe den i en harmonisk Forbindelse med den aandige Natur. Hans Skrifter have derfor ikke det eensidige Öiemeed at beskjæftige Læserens Tænkekraft ved Udvikling af philosophiske Sandheder, men tillige at sætte hans Indbildningskraft i Bevægelse og hæve hans Aand til det Idealske, idet han fremstiller den fuldendte Humanitet i et enkelt Individs Liv, nemlig Sokrates's. Denne hans Philosophies dobbelte Tendenz aabenbarer sig tydeligst i to af hans vigtigste Værker, Symposion og Phædon. Disse ere ogsaa saa nær beslægtede med hinanden, at de först tilfulde kunde forstaaes, og deres Værd, som Kunstværker, bedömmes, naar det ene betragtes som en Fortsættelse af

Digitized by Google

det andet. Schleiermacher har först gjort opmærksom paa denne Forbindelse imellem Symposion og Phædon. Thi ligesom Platon i Symposion skildrer os Philosophen i sit Liv, fremstiller han ham i Phædon i sin Död. Först ved begge Værkers Forening faaer man et fuldendt Billede af Philosophens Liv. I Symposion skildres hans rastlöse Iver i at udforske og meddele Sandheden, hans skjönne Venskabs Forhold til sine Lærlinge, hans fuldkomne Selvbeherskelse og Foragt for enhver, selv den störste Fare, naar Menneske- og Borgerpligt byder at gaae den imöde; i Phædon derimod den ophöiede Aands Rolighed, der endog paa selve Dödsdagen gjör ham skikket til at anstille de dybeste Undersögelser med sine Venner om Sjælens Udödelighed, og aabne de lyseste Udsigter for dem i det ubekjendte Land. Billedet bliver först fuldendt og Sjælen opfyldt af Gjenstandens Storhed, naar begge Fremstislinger forenes i eet. Tager man fremdeles Hensyn til de philosophiske Æmner, der i begge Dialoger behandles, og hvortil Skildringen af Philosophen er knyttet, vil man ogsaa i denne Henseende finde den nöieste ideelle Forbindelse. I Symposion fremstil-

Digitized by Google

les ikke blot Philosophens Liv, men ogsaa Læren om den philosophiske Erkjendelse. Men i Phædon grunder Beviset for Sjælens Udödelighed sig fornemmelig paa Læren om den menneskelige Erkjendelse. Sjælens Udödelighed fremstilles som en nödvendig Betingelse for denne Erkjendelses Sandhed.

At Symposion og Phædon saaledes maae ansees at udgjöre et Heelt, der fremstiller et fuldendt Billede af den sande Philosoph, bliver, mener jeg, evident, naar man betragter disse Dialogers Forhold til to af de foregaaende, nemlig Sophisten og Politicus. I Begyndelsen af Sophisten opkaster Sokrates det Spörgsmaal, hvad Philosophen er og hvori han er forskjellig fra Sophisten og Statsmanden. I denne Dialog udvikles nu paa en streng dialectisk Maade Sophistens Væsen, ligesom Statsmandens i den følgende. Den lovede Skildring af Philosophen følger derimod ikke. Man maa nu enten med Ast antage*), at Platon enten ikke har udført dette Arbeide, eller at det er forkommet, eller med Schleiermacher, at dette Arbeide er Sym-

*) I Skriftet: Platons Leben und Schriften, S. 238.

Digitized by Google

posion og Phædon, hvorved altsaa den lovede Trilogie faldendes. Den Indvending, Ast fremfører imod denne Idee, at Foredraget i disse Skrifter er saa aldeles forskjelligt, at Sophistes og Politicos maae henføres til en anden Cyclus af Dialoger, end Symposion og Phædon, synes ved første Øiekast meget gyldig, thi ikke kan man nægte, at de i deres ydre Form ere heel forskiellige. Den strænge Dialectik og tørre Ironie, som saa ganske charakterisere hine Dialoger, findes ikke i disse, hvori derimod det Mimiske er mere fremtrædende. Heller ikke er den af Schleiermacher anførte Grund, at Platon, trættet ved den strænge dialectiske Foredragsmaade i hine Dialoger, her vilde forsøge en ny, aldeles tilfredsstillende, skjøndt dog vel heller ikke saa ganske forkastelig, som Ast mener, da det jo ikke er vrimeligt, at en Genius, som Platon kunde føle Lyst til at udtale sine Ideer i forskjellige Former. Men jeg troer, at man paa en mere tilfredsstillende Maade kan forklare Sagen saaledes: I ethvert genialsk, saavel philosophisk, som poetisk, Skrift staae, som bekjendt, den indre Gehalt og den ydre Form i nøieste Forhold til hinanden. Dette er især Tilfældet

Digitized by Google

med Platon; thi hos ingen Tænker eller Digter, ere, som Ast selv rigtig bemærker, Stof og Form saaledes udvoxede af een Spire, som hos ham. Derfor maatte ogsaa de forskjellige Æmner i disse Dialoger fremtræde i en aldeles forskjellig Form. Saaledes synes den fine dialectiske Fremstillingsmaade ganske at passe sig for et Æmne, som Sophisten. Platon, troer jeg, har ikke blot paa denne Maade villet philosophisk udvikle de Sophisten characteriserende Egenskaber, men tillige paa en poetisk Maade *mimisere* ham. En Sophist kunde aldrig tage sig bedre ud, end i en saadan fiin Væv. Denne Dragt passer og klæder ham bedst. Altsaa ogsaa her, som overalt hos Platon, finde vi en Forening af det Philosophiske og Poetiske. Hertil kommer, at naar Platon havde anvendt den strænge dialectiske Fremstillingsmaade ved de foregaaende Æmner, var den ved det tredie ikke længere nödvendig; thi i det han paa en dialectisk Maade har udviklet Sophistens og Statsmandens Væsen, har han jo allerede derved paa en negativ og indirecte Maade udviklet Philosophens. Han synes ikke atter at kunne anvende denne Methode, uden at fremkalde en kjedsomme-

Digitized by Google

lig Repetition. Det kunde nu overlades Læseren at construere Billedet. Men vilde han paa en værdig Maade skildre Philosophens Væsen i Modsætning til Sophistens, synes ingen Idee at kunne være heldigere, end den at fremstille det ægte philosophiske Studiums Tendenz og dets Virkninger i det practiske Liv. Og denne Idee er netop udført i Symposion og Phædon. —

I det ovennævnte Skrift af Ast*) betragtes Symposion og Phædon fra en ganske anden Side. Han forkaster ikke alene den af Schleiermacher yttrede Idee om begges Slægtskab, men antager endog, at der findes den bestemteste Modsætning imellem dem. I Symposion, siger han, hersker en lys, himmelskskjön Hellenismus, i Phædon derimod en mörk orientalsk Mystik. I Symposion fremtræder Sokrates som fuldendt Erotiker, i Phædon derimod som en idealiseret indiansk Brahmin, der kun lever i Længsel efter Gjenforening med Gud og efter Befrielsen fra Sandseligheden, der hindrer Aanden i at skue og forstyrrer Sjælens dybere Tænkning. At denne Paastand, tillige-

*) Side 157 flg.

Digitized by Google

med de Conseqvenzer, deraf uddrages med Hensyn til Dialogernes Inddeling, er urigtig, troer jeg, maa indlyse enhver opmærksom Læser. —

Ast synes nemlig at have overseet, at Platon i det han i begge disse Værker vilde levere os en Skildring af den sande Philosoph, har betragtet denne i to forskjellige Forhold, i det første Værk nemlig i Livets Festlighed og Glands, i det sidste derimod i Dödens Öieblik. Deraf fulgte nödvendig, at ikke blot Sprogets Farve, men begge Værkers Colorit og overalt alt det Mimiske og Dramatiske maatte blive forskjelligt. Men at den philosophiske Aand i begge er den samme, derom vil en opmærksom Gjennemlæsning overbevise Enhver. Fordi Philosophen, som han skildres i Symposion, stedse lever i Ideernes Verden, fornemmelig i Ideen om det ubetingede Gode, som ogsaa er det sande Skjönne, just derfor kan Döden for ham ikke være frygtelig, da han betragter den, som Overgangen til et höiere Liv, hvori Ideerne ville fremtræde med större Klarhed, da Sjælen befries for det, der her indskrænker dens Blik og forstyrrer den i sin Tænkning, hvor altsaa en fuldkomnere, mere intuctiv Erkjendelse træder istedetfor den ufuldkomnere,

Digitized by Google

eller; som det aabenbarede Ord udtaler det, hvor vi ikke skulde see ved et Speil, men skue Ansigt til Ansigt. Ere, disse Forestillinger mystiske, bliver Symposion ligesaavel mystisk, som Phædon, ja saa bliver den hele Platonisme Mystik. Men lægger man Mærke til den bestemte Forskjel der er imellem græsk og orientalsk Aand, at det fornemmelig er den klare Erkjendelse i Forening med en skjön Phantasie, der characteriserer hiin, og derimod den dybe Følelse og en ved den bevæget Phantasie, der charachteriserer denne, maa man nödvendig erkjende, at det er en ægte græsk Aand, der tiltaler os igjennem Phædon, som igjennem de andre platonske Kunstværker. Den Aandens ophöiede Ro, og den Forstands Klarhed, hvormed Udödelighedsbegrebet her philosophisk deduceres og bevises, og den dermed forbundne Fremstilling af Sokrates's Individualitet er aldeles græsk, og ingenlunde orientalsk. Et sokratisk Liv findes ikke i hele Orientens Historie, ligesaalidt som sokratisk Philosophie og Philosopheremaade i hele Orientens Litteratur. — Denne Blomst kunde kun fremspire i den græske Jordbund og under den græske Himmel. —

Digitized by Google

Apollodoros. Venner.

Apollodoros. Jeg troer ikke at være uforberedt paa det, I nu spörge om. Thi da jeg nylig gik fra mit Hjem i Phaleron, kom en af mine Bekjendtere efter mig, og, da han kjendte mig bag fra, raabte han spögende til mig i en Afstand: Hör Du Phaleræer Apollodoros! kan Du ikke bie lidt? — Jeg blev staaende og ventede paa ham. — Han begyndte nu: Jeg sögte Dig nylig, Apollodor, fordi jeg önskede at erfare noget om Agathons Fest og om de Taler over Kjærlighed, som der ere holdte af ham, Sokrates, Alkibiades og de andre, som vare tilstede. En anden har vel fortalt mig noget derom, som han havde hört af Phönix, Philips Sön, men han sagde, at Du ogsaa vidste det, og selv kunde han ikke fremföre noget ordentligt derom. Fortæl Du mig det derfor, thi vistnok er det fornemmelig Dit Kald, at udbrede Din Vens Taler videre. Dog lad mig först vide, om Du selv var tilstede ved denne Sammenkomst, eller ei. — Jeg svarede: Vistnok maa denne Person ikke have været istand til at meddele Dig nogen tilforladelig Efterretning, siden Du troer, at denne Sammenkomst

Digitized by Google

hvorom Talen er, har været holdt for saa kort Tid siden, at jeg kunde have været tilstede derved. — Det troede jeg. — Hvorledes Glaukon? Veed Du da ikke, at Agathon allerede i mange Aar ikke har opholdt sig her? og at endnu ikke 3 Aar ere forlöbne, siden min Omgang med Sokrates begyndte, og det blev mig en Fornödenhed, hver Dag at erfare, hvad han siger og gjör. För den Tid drev jeg omkring, hvorhen Tilfældet styrede mine Fjed, og troede ret at udrette noget stort, skjöndt jeg virkelig var saa ulykkeligt et Menneske, som Nogen kan være, og ikke bedre faren, end Du, som troer, at man hellere maa gjöre alt Andet, end philosophere. — Spot kun ikke, sagde han, men siig mig: naar blev da dette Selskab holdt? — Da vi endnu vare Börn, svarede jeg, da Agathon havde vundet Prisen for sit förste Sörgespil, just Dagen efterat han med sine Skuespillere havde feiret den egentlige Seiersfest. — Det maa altsaa være meget længe siden, svarede han; men hvem har fortalt Dig det? Mon Sokrates selv? — Nei, ved Zeus, sagde jeg, men den samme, af hvem ogsaa Phönix havde hört det, — en vis Aristodemos, en Kydathenæer, en lille Mand, som altid gik

Digitized by Google

barföddet. Han havde selv været tilstede i Selskabet, og var, som det synes, en af Sokrates's ivrigste Tilhængere paa den Tid. Imidlertid har jeg dog siden adspurgt Sokrates om Eet og Andet, jeg havde hört af hiin, og han bekræftede, at det virkelig forholdt sig saaledes, som hiin havde fortalt det. — Nu vel! Vil Du da ikke ogsaa fortælle mig det? Veien herfra til Byen indbyder jo ret til Samtale. — Vi gik altsaa og talede herom; hvörfor jeg, som jeg i Begyndelsen sagde, aldeles ikke möder uforberedt. Ville I derfor, at jeg ogsaa skal fortælle Eder det, er jeg ikke uvillig; og det saameget mindre, som jeg altid glæder mig over al Maade, endog uden Hensyn til den Nytte, man selv höster deraf, naar jeg enten selv kan tale eller höre andre tale om philosophiske Gjenstande. Er jeg derimod tilstede ved andre Samtaler, fornemmelig Eders, I vindesyge Pengemænd, er jeg færdig at döe af Kjedsommelighed, og jeg beklager tillige Eder, mine Venner, at I troe ret at udrette noget stort, skjöndt I i Grunden udrette slet intet. Maaskee I ogsaa ansee mig for en Stakkel, og jeg vil troe, med Grund; men hvad jeg tænker om Eder, er ikke blot Tro, men Viden.

Digitized by Google

Vennen. Du er nu altid den samme Apollodoros. Altid ivrer Du imod Dig selv og Andre; jeg troer i Sandhed, at Du anseer alle Mennesker, Dig selv iberegnet, for ulykkelige Skabninger, kun Sokrates undtagen. Hvorfra Du har faaet det Tilnavn: den Gale, veed jeg ikke; men i Dine Taler viser Du Dig virkelig som en saadan. Du trækker lös imod Dig selv og den hele Verden, Sokrates ene undtagen. —

Apollodoros. Ih nu, kjære Ven, det er jo ganske naturligt, at jeg maa være gal og afsindig, siden jeg ikke har bedre Tanker om mig selv og om Eder.

Vennen. Det lönner ikke Umagen, Apollodoros, nu at trættes herom. Men opfyld vor Begjæring og meddeel os hine Taler. —

Apollodoros. Disse Taler vare omtrent följgende. Dog jeg vil hellere forsöge, at fortælle den hele Sag i sin Sammenhæng fra Begyndelsen af, ligesom hiin fortalte den. Han fortalte nemlig, at han havde mödt Sokrates, just da han gik ud fra Badet med Skoe paa Benene, hvilket man sjælden seer hos ham. — Hvorhen saa pyntet Sokrates? — Til et Gjæstebud hos Agathon. I Gaar undveeg jeg ham

Digitized by Google

ved hans Seiersfest, da al den Tummel var mig forhadt; men jeg lovede at komme i Dag. Og derfor har jeg nu pyntet mig, at jeg i en smuk Skikkelse kan vise mig for den smukke Mand. Men Du, min Aristodem, kunde Du vel have Lyst til at komme ubuden til dette Gjæstebud? — Som Du befaler, svarede jeg. — Saa følg da med mig, sagde han, at vi kunne vende op og ned paa Ordsproget, som om det heed:

"Uindbudne de Ædle komme til Ædlingers Maaltid",

thi Homer synes ikke alene at have forandret, men endog at have mishandlet dette Ordsprog. Thi omendskjöndt han har fremstillet Agamemnon i sit Digt som en udmærket Helt og Menelaos som en feig Kriger, lader han dog denne, efterat hiin havde foranstaltet en Offring og et festligt Maaltid, komme uindbuden, den Ringere altsaa til den Ædleres Gjæstebud. — Hertil svarede jeg: Rimeligviis vil det da forholde sig ligesaa med mig, at jeg, efter Homer, kommer, som den Ringere, ukaldet til en viis Mands Gjæstebud, og ikke som Du siger. Men hvorledes vil Du undskylde, at Du förer mig med? thi ingenlunde vil jeg til-

Digitized by Google

staae, at jeg kommer ubuden, men indbuden ved Dig. — Vandrende tilsammen, svarede Sokrates, ville vi bedre kunne raadslaae om, hvad vi skulle sige. Lader os gaae. — Efter denne Samtale, fortalte han, gik de videre. Men Sokrates var snart, fordybet i Selvbetragtning, bleven tilbage paa Veien, og da den anden vilde vente efter ham, raabte han til ham, at han skulde kun gaae videre. Da han var kommen til Agathons Huus, havde han fundet Døren aaben, og var, som han sagde, kommen i en synderlig Forlegenhed. Thi en Slave var strax kommen ham i Møde, og havde ført ham hen, hvor de Andre havde leiret sig, og disse fandt han allerede i Færd med at spise. Saasnart Agathon var bleven ham vaer, havde han raabt til ham: Velkommen, Aristodemos, ifald Du vil være vor Gjæst, men er Du kommen af en anden Aarsag, da opsæt det til en anden Tid. Jeg søgte Dig allerede i Gaar, for at indbyde Dig, men var ikke istand til at finde Dig. Men hvorfor bringer Du ikke Sokrates med? — Jeg vendte mig derpaa om, fortalte han, men der var ingen Sokrates. Jeg fortalte nu, at jeg var fulgt med Sokrates, indbuden af ham til dette Maal-

Digitized by Google

tid. — Deri har Du gjort vel, men hvor er han bleven af? — Han gik nylig bag efter mig og jeg undres selv over, hvor han monne være. — Sög Sokrates op, raabte Agathon til en Træl, og föer ham herind; tag Du imidlertid Plads, Aristodem, ved Siden af Eryximachos. Imedens en Træl derpaa vaskede hans Födder, at han kunde læggesig ned, kom en anden og meldte, at Sokrates var gaaet afsides, og var bleven staaende i en Naboes Forgaard, og da han havde kaldt paa ham, havde han ikke villet fölge med. — Det er forunderligt, sagde Agathon, kald atter paa ham, og kom ikke tilbage, förend Du har ham med. — O nei, sagde jeg, lader ham have sin Frihed. Det er saaledes hans Skik, stundom at blive staaende paa et afsides Sted, hvor han tilfældigviis befinder sig. Han vil snart komme, haaber jeg, forstyrrer kun ikke hans Ro. — Det ville vi da, Aristodem, ifald Dig saa synes, svarede Agathon. Men I, Slaver, opvarter nu os andre, fremsætter hvad I ville. Jeg har ikke udnævnt nogen Anordner ved Gjæstebudet, hvilket jeg jo aldrig pleier at gjöre. Betragter mig som en af Eder indbuden Gjæst, og opvarter ogsaa de övre saaledes, at vi maae rose Eder. — Der-

Digitized by Google

paa var Maaltidet begyndt, men Sokrates endnu ikke kommen. Agathon havde oftere befalet at lade ham hente, men Aristodem satte sig stedse derimod. Endelig var han, som han pleiede, kommen efter et kort Ophold, da de andre vare omtrent midt i Maaltidet. Agathon, der tilfældigviis laae ene ved Enden af Bordet, raabte: kom hid, Sokrates, og tag Plads ved min Side, for at jeg ved at berøre Dig kan faae min Deel af den Viisdom, som har aabenbaret sig for Dig i Forgaarden, thi sikkert har Du opdaget noget, som Du endnu har, thi ellers havde Du ikke forladt Stedet.

Sokrates tog nu Plads og sagde: Herligt vilde det være, min Agathon, om det forholdt sig saaledes med Viisdommen, at den under gjensidig Berörelse kunde gaae over fra den Aanderige til den Fattige i Aanden, ligesom Vandet flyder igjennem det uldne Klæde fra det fulde Bæger ned i det tomme. Forholdt det sig saaledes med Viisdommen, vilde denne Plads ved Din Side være mig af stort Værd, thi jeg troer, at jeg da kunde tilegne mig en Deel af Din skjönne Viisdomsfylde. Min Viisdom er af en ringe Art og en tvetydig Natur, lig en Dröm. Din derimod er glimrende og

Digitized by Google

altid stræbende imod et höiere Maal. Hvor herlig udstraalede den ikke nylig fra Dig, Du unge Mand, og aabenbarede sig for mere end tredive tusinde Hellener! — Du spotter, Sokrates, svarede Agathon; dog denne Strid om Viisdommen ville vi siden afgjöre med hinanden, ogda skal Dionysos være vor Dommer. Tag nu for Dig af Retterne. —

Sokrates lagde sig derpaa ned, og da han og de övrige havde spiist, anstillede de et Drikkeoffer, afsang en Lovsang til Guden, og forrettede de andre hellige Skikke. Nu skulde Drikkelaget begynde. Men da tog Pansanias Ordet: Hvorledes, Venner, skulle vi drikke paa den behageligste Maade? Om mig selv maa jeg i det mindste oprigtigen tilstaae, at jeg aldeles ikke befinder mig vel efter Rusen i Gaar, og at jeg trænger til Hvile; jeg troer, det samme er Tilfældet med mange af Eder, thi I vare jo ogsaa tilstede i Gaar. Overveier altsaa, hvorledes vi kunne drikke saa behageligt som muligt. — Det var et fornuftigt Indfald, sagde Aristophanes, det er aldeles nödvendigt, at vi i Dag skaffe os nogen Lettelse, ti jeg er ogsaa iblandt dem, som i Gaar have
t vel dybt i Bægeret. — Da Eryximachos,

Digitized by Google

Akumenos's Sön, hörte dette, sagde han: Heri have I fuldkommen Ret; kun eet önskede jeg endnu at vide: hvorledes forholder det sig med Agathons Drikkekraft? — Meget slet, svarede Agathon, jeg aarker intet mere. — Nu, det er jo et lykkeligt Fund for os, jeg mener, for mig, Aristodem, Phædros og disse, naar I, der ere Mestere i at drikke, i Dag maae give tabt; thi vi andre have altid været svage heri. Sokrates undtager jeg, thi han er istand til begge Dele; ham vil det derfor være ligegyldigt, hvad vi vælge. Da altsaa ingen af de Tilstædeværende synes at have synderlig Lyst til at drikke meget, haaber jeg, det saameget mindre vil blive mig optagen ilde, naar jeg oprigtigen siger, hvorledes det egentlig forholder sig med en Ruus. Af Lægekunsten troer jeg nemlig at vide, at en Ruus er Menneskene skadelig; jeg drikker derfor ikke gjerne selv meget, ikke heller tilraader jeg andre det, især naar Hovedet er noget tungt fra den foregaaende Dag. — Vel, tog Myrrhinusieren Phædros Ordet, jeg pleier altid at lyde Dig, især naar Du taler som Læge, og nu stemme de andre jo i med. Alle vare nu enige om, at der i den nærværende Sammenkomst ikke maatte

Digitized by Google

lægges an paa nogen Ruus, men at enhver maatte drikke efter Behag.

Da vi nu altsaa have besluttet, sagde Eryximachos, at enhver maa drikke, som han selv vil, og at ingen Nöden maa finde Sted, saa vil jeg fremdeles bringe i Forslag, at vi give denne Flöitespillerske, som nylig traadte ind, en god Dag; hun kan spille et Stykke for sig selv, eller, om hun vil, for Fruentimmerne derinde. Vi ville derimod i Dag blot underholde os ved Taler, og, ifald I tillade det, önskede jeg ogsaa at foreslaae Gjenstanden, hvorover der skal tales. Alle gave deres Bifald tilkjende og forlangte at höre hans Forslag. Derpaa sagde Eryximachos: Jeg vil begynde mit Foredrag, ligesom Melanippe hos Euripides: Ei fra mig stammer Ordet, jeg vil udtale, men fra Phædros. Er det ikke ærgerligt, Eryximachos, siger Phædros ofte i Uvillie til mig, at alle de andre Guder have deres Hymner og Lovsange, som Digterne have forfattet, men Eros, denne mægtige og herlige Gud, har endnu ingen af de mange Digtere værdiget en eneste Lovsang? Og vil Du fremdeles betragte de ædle Sophister, vil Du finde, le, f. Ex. den fortræffelige Prodikos, have

Digitized by Google

i ubunden Stiil skrevet Lovtaler over Herakles og andre. Dog dette er mindre at undres over; men nylig faldt mig en Bog i Hænderne af en viis Mand, hvori der holdes en lang Lovtale over Saltet for dets Nyttes Skyld, og flere andre slige Gjenstande vil Du finde forherligede. Paa saadanne Ting anvender man stor Flid; derimod har endnu ingen Dödelig indtil denne Dag 'værdigen lovsjunget Eros. Saa ringeagtet er denne Guddom! Heri synes Phædros ogsaa at have Ret. Jeg önsker derfor nu at bidrage min Skjærv til hans Önskes Opfyldelse, tillige synes jeg, at det for nærværende Tid saare vel sömmer sig for os, som her ere forsamlede, at forherlige denne Gud. Dersom altsaa mit Forslag behager Eder, ville vi have rigelig Stof til Underholdning. Jeg mener nemlig, at enhver af os skal efter Ordenen fra venstre til höire Side holde en Lovtale over Eros, saa skjön, som hans Evner tillader, og Phædros gjöre Begyndelsen, da han har den förste Plads ved Bordet og tillige kan ansees som den egentlige Fader til dette Forslag.

Ingen, sagde Sokrates, vil stemme imod Dig, Eryximachos; thi hverken tör jeg vægre mig, da jeg erkjender Kjærligheden for det

Digitized by Google

Punkt, omkring hvilket min hele Philosophie dreier sig, heller ikke Agathon og Pansanias, og mindst Aristophanes, hvis hele Digten og Tragten er Dionysos og Aphrodite helliget, overalt ingen af dem, som jeg her seer. Imidlertid nyde vi, som have de nederste Pladser, ikke samme Fordeel, som I. Dog — naar vore Formænd tale grundigt og skjönt, skal dette være vor Tröst. Jeg önsker derfor Phædros til Lykke, han forherlige Eros först. Heri vare nu ogsaa alle de andre enige og forlangte det samme, som Sokrates. Aristodem kunde nu ikke erindre alt, hvad enhver havde sagt, ligesom jeg heller ikke kan berette alt, hvad han fortalte, men hvad der syntes mig meest erindringsværdigt vil jeg fortælle Eder, som enhver foredrog det. —

Först talede Phædros, som jeg allerede har erindret. og begyndte sin Tale omtrent saaledes:

Eros er en stor Gud, beundret af Guder og Mennesker, saavel i mange andre Henseender, som fornemmelig med Hensyn til sin Oprindelse. Thi hæderligt er det, at regnes blandt de ældste af Guderne. Et Beviis her-

Digitized by Google

paa er dette: Eros har ingen Forældre, ingen hverken Digter eller Uindviet omtaler dem. Hesiodos fortæller, at først havde Chaos været til, men derefter

> Jorden med breden Barm, den trygge Bolig for Alle,
> Og saa Eros.

Han paastaaer altsaa, at efter Chaos vare begge disse blevne til, Iorden og Eros. Parmenides siger om hans Oprindelse:

> Eros var den første af alle Guder, han skabte.

Med Hesiodos stemmer ogsaa Akusilaos overeens. Saaledes höres fra mange Sider kun een Stemme om, et Eros maa regnes iblandt de ældste Guddomme. Men han er ikke blot den ældste, han er tillige vor største Velgjörer. Thi jeg for min Deel kjender ingen større Lykke for et endnu ungt Menneske, end at finde en ædel Elsker og for denne at finde en Yndling. Thi det som bör lede dem igjennem hele Livet, som ville före et skjönt Levnet, formaaer hverken fornem Byrd, Hæder, Rigdom eller andre slige Fortrin i den Grad at forskaffe, som Kjærligheden. Hvad jeg derved mener? Hiin Undseelsens Rödme ved det

Digitized by Google

Skjændige og hiin levende Stræben efter det sande Skjönne, uden hvilken ingen Stat og intet Individ nogensinde har udfört store og skjönne Handlinger. Ieg paastaaer derfor, at naar den Elskende blev greben i en uværdig Handling eller af feig Umandighed taalede en Fornærmelse, uden at forsvare sig, vilde han ikke saameget frygte for sin Faders, sin Vens eller nogen andens Blik, som for de Elskedes. Ligeledes see vi den Elskede fornemmelig at have Undseelse for Elskeren, naar han bliver truffen i en slet Handling. Var det derfor udförligt, at en Stat eller en Hær bestod af lutter Elskere og Elskende, vilde jo begge umuligen bedre kunne bestyres end af Mennesker, der gyse tilbage for enhver uædel Handling og kun stræbe at overgaae hinanden i ædel Daad. I et Slag vilde disse, skjöndt faae i Tal, overvinde, saa at sige, alle Mennesker. Thi en Elsker vilde mere skamme sig ved at forlade sit Geled eller kaste sit Skjold i sin Elskedes Paasyn, end i alle de Andres, og hellere vælge at döe, var det end mange Gange, end forlade den Elskede og ikke ile ham til Hjælp, naar han var stædt i Fare. Ingen er saa feig, at jo Eros begeistrer ham til Mod, saa

Digitized by Google

at han vorder selv den Fortrinligste liig. Ja i Sandhed hvad Homer siger, at en Gud indaandede nogle af Heltene Mod, det bevirker Eros ved egen Kraft hos de Elskende. Kun de Elskende kunne gaae i Döden for hinanden, ikke blot Mænd, men ogsaa Qvinder. Herpaa har Pelias's Datter Alkestis givet Hellenerne et tilstrækkeligt Beviis, da hun ene vilde gaae i Döden for sin Mand, skjöndt baade dennes Fader og Moder levede. Ved Kjærligheds Magt overgik hun disse saa meget i Ömhed, at de ved hendes Side syntes ganske fremmede for deres Sön og kun at have Navn tilfælleds med ham. Og denne hendes Daad blev agtet saa skjön ikke alene af Menneskene, men ogsaa af Guderne, at disse, da de kun tildele saare faae af de mange, der have udövet mange og skjönne Handlinger, den Lön, at vende tilbage fra Hades til Oververdenen, ogsaa tillode hende at vende tilbage, af Beundsing over hendes Daad. Saaledes ære ogsaa Guderne ganske fortrinlig den Iver og Dyd, som har sin Grund i Kjærlighed. Orpheus derimod, Oeagros's Sön, sendte de tilbage fra Hades med uforrettet Sag, og viste ham blot et Skyggebillede af hans Huustro, forhvis Skyld han fri-

Digitized by Google

villig var stegen ned, men gav ham ikke hende selv tilbage; thi de ansaae ham for en kjælen Citharspiller, der ikke havde havt Mod, som Alkestis, til et opoffre Livet af Kjærlighed, men hellere havde udtænkt, hvorledes han levende kunde nedstige til Hades. Derfor lode de ham ogsaa til Straf falde for Qvindehaand. Achilleus derimod, Thetis's Sön, hædrede de, og sendte ham til de Saliges Öer; thi da han havde hört af sin Moder, at hvis han dræbte Hektor, maatte han selv döe, men afholdt han sig fra denne Daad, kunde han vende hjem og opnaae en höi Alder, havde han Hjerte nok til at vælge det förste, at gaae i Kampen for at hævne sin Elsker Patroklos, og ikke alene at döe for ham, men ogsaa at följge *efter* ham i Döden. Derfor have Guderne, inderlig rörte derover, at han saa höit agtede sin Elsker, belönnet ham paa en saa udmærket Maade. Thi i Sandhed Guderne ære den Dyd höiest, som har sin Grund i Kjærlighed. Dog beundre, agte og belönne de den Elskedes Kjærlighed til den Elskende höiere, end dennes til hiin; thi Elskeren er guddommeligere, end den Elskede, han er begeistret af en Gud. Derfor hædrede de

Digitized by Google

Achilleus höiere, end Alkestis, og sendte ham til de Saliges Öer. Jeg erklærer altsaa, at Eros er af alle Guder den ældste, den herligste og virksomste til at befordre Menneskenes Dyd og Lyksalighed i Livet og efter Döden.

Saaledes, sagde Aristodem, skal Phædros omtrent have talet. Efter ham fulgte nogle andre, hvis Taler han ikke nöie erindrede; han gik dem derfor forbi, og indförte Pausanias saaledes talende:

Gjenstanden for vor Tale, o Phædros, synes ikke ganske rigtigt at være bestemt, idet man slethen har opgivet os at lovtale Eros. Thi var der kun een Eros, var det ret smukt; men nu gives der ikke blot een Eros, og er der flere, vil det vel være rigtigst iforveien at bestemme, hvilken der bör være Gjenstanden for vor Lov. Jeg vil derfor forsöge at rette denne Feil; först vil jeg bestemme hvilken Eros, man bör rose, og derpaa rose ham paa en Guden værdig Maade. Vi vide alle, at uden Eros er der ingen Aphrodite. Var denne altsaa kun een, vilde der ogsaa kun gives een Eros, men da der nu er to Aphroditer, maa der nödvendig ogsaa gives en dobbelt Eros. Og hvorfor skulde der ikke

Digitized by Google

gives tvende Gudinder? Den ene er jo den ældre, den moderløse Datter af Uranos, som ogsaa derfor kaldes Urania (den himmelske), den anden, den yngre, er en Datter af Zeus og Dione og kaldes den gemene. Derfor bliver nödvendigen ogsaa den Eros, der er den sidstes Medhjælper, med Rette kaldet den gemene, den ældre den himmelske. Man bör vel prise alle Guder, men vi ville nu forsöge at fremstille begge disses særegne Egenskaber. — Det forholder sig nemlig saaledes med enhver Handling: I og for sig selv er ingen Handling hverken skjön eller hæslig, f. Ex. det vi nu foretage os, drikke, synge, tale, deraf er intet i og for sig selv skjönt, kun Maaden, hvorpaa Handlingen foretages, gjör den til det, den er. Hvad der udöves paa en smuk og rigtig Maade, er smukt, det modsatte hæsligt. Saaledes forholder det sig ogsaa med Kjærlighed og med Eros. Ikke enhver Eros er skjön og en Lovtale værdig, men kun den, som begeistrer os til en ædel Kjærlighed. Den gemene Aphrodites Eros er i Sandhed ogsaa gemeen og handler kun i Blinde, og denne er det, som de slette Mennesker hylde. Thi saadanne elske for det förste ligesaavel Qvinder,

Digitized by Google

som Drenge, fremdeles hos dem, de elske, elske de mere Legemet, end Sjælen, og endelig söge de de Uforstandigste, de kunde finde; thi de söge kun at naae Maalet for deres Önsker, ubekymrede, om det er skjönt eller ikke. Deraf kommer det, at de handle, som det kan træffe sig, snart godt, snart ondt. Denne Eros nedstammer da ogsaa fra den Gudinde, som er meget yngre, end den anden, og skylder en Forening af begge Kjön sin Tilværelse, den anden derimod er en Sön af den himmelske, som ikke nedstammer fra det qvindelige, men ene fra det mandlige Kjön, og desuden er ældre, og aldrig besmittet ved Vellyst. De, der ere begeistrede af denne Eros, söge derfor det mandlige Kjön, fordi de elske det, som af Naturen besidder större Kraft og Aand. Og i denne Kjærlighed til det mandlige Kjön vil man let kunne adskille dem, der ere henrevne af denne Eros's rene Begeistring. Thi disse elske ikke Drenge, men kun dem, hos hvilke Aandsudviklingen er begyndt; hvilket pleier at skee i den förste Ynglingsalder. De, der begynde at elske denne Alder, have besluttet, troer jeg, at indgaae en Forening med den Elskede for hele Livet, og ikke efter at have spottet den

Digitized by Google

Uforstandige og hildet ham i Vellystens Snarer, at udlee ham som Yngling og löbe fra ham til en anden. Det burde forbydes ved en Lov at elske Drenge, at ikke saamange Kræfter spildes paa et usikkert Maal. Thi hos Drenge er det jo aldeles uvist, hvad Retning deres Liv vil tage, om enten til Slethed eller til aandelig og legemlig Fuldkommenhed. De Gode foreskrive sig selv frivilligen denne Lov. Men man burde lægge samme Baand paa de gemene Elskere, ligesom vi, saavidt vi formaae, tvinge dem til at afholde sig fra fribaarne Fruentimmer. Disse er det, som have bragt Sagen i Vanrygte, saa at nogle endog tör paastaae, at det er skjændigt at gjengjælde den Elskendes Kjærlighed. Dette sige de kun med Hensyn til dem, hvis Usædelighed og Uretfærdighed de have været Vidne til, thi ingen Handling kan med Grund dadles, naar den udöves paa en anstændig og sædelig Maade. Hvad der med Hensyn til Kjærlighed er vedtagen som Lov i andre Stater, er meget let at fatte, thi det er meget simpelt bestemt, men her og i Lakedæmon er det mere indviklet. I Elis nemlig og iblandt Böoterne og hvor man ellers ikke er övet i at tale, er det slethen bleven til

Digitized by Google

Lov, at det er skjönt at gjengjælde den Elskendes Kjærlighed, og ingen, hverken ung eller gammel, vilde der erklære det for skjændigt, jeg troer, fordi de vilde spare sig den Umage at bevæge de Unge ved Taler, thi Veltalenhed har ikke der sit Hjem. Men i Jonien og fast overalt, hvor man lever iblandt Barbarer, bliver det anseet for skjændigt. Thi iblandt Barbarer maa just for den uindskrænkede Magts Skyld dette ansees for skjændigt, saavelsom Lyst til Videnskab og til Legemsövelser; thi det stemmer ikke, troer jeg, med Herskernes Fordeel, at en höi Aand bliver vakt iblandt de Beherskede, eller at stærke Venskaber og Forbindelser dannes, hvilket dog Kjærligheden fremfor alt pleier at fremvirke. Dette have ogsaa de herværende Herskere i Gjerningen erfaret. Thi Aristogeitons Kjærlighed og Harmodios's faste Venskab omstyrtede deres Herredömme. Derfor, hvor det er fastsat at være skjændigt at gjengjælde den Elskendes Kjærlighed, har denne Lov sin Grund i deres Slethed, som have fastsat den, nemlig i Regenternes Herskesyge og Undersaatternes umandige Feighed; hvor det derimod ubetinget erkjendes for skjönt, har den sin Grund i Men-

Digitized by Google

neskenes Aandsdorskhed. En langt skjönnere offentlig Mening har dannet sig hos os; kun er den, som jeg för sagde, ikke let at fatte. — Thi man betænke, at der siges, at det er skjönnere at elske offentlig, end i Skjul, og fornemmelig de ædleste og bedste, om de end vare mindre skjönne, end andre, at den Elskende fra alle Sider nyder fortrinlig Opmuntring, som een, der aldeles ikke foretager sig noget skjændigt, at det anses for skjönt at vinde den Elskede, for vanærende ikke at vinde ham, og at den Elskende ifölge vore Sæder har fri Raadighed til at foretage sig de forunderligste Ting for at opnaae dette, hvorfor han endog bliver roest, saa at, dersom en anden, der havde et andet Maal at stræbe efter, vilde foretage sig noget lignende, vilde han udsætte sig for Philosophiens haardeste Dadel; — thi dersom Een for at faae Penge af nogen, eller erholde en Övrighedspost eller anden Værdighed, vilde gjöre det, som Elskeren gjör mod den Elskede, nemlig bede og anraabe ham i de meest ydmyge Stillinger, sværge, ligge uden for hans Dör hele Nætter igjennem, frivillig paatage sig Trælleforretninger, som ingen Træl vilde udöve, da vilde han vist hin-

Digitized by Google

dres i denne sin Færd baade af Venner og Fiender, thi disse vilde bebreide ham Smigrerie og Slavesind og hine vilde advare ham og skamme sig ved ham; — hos den Elskende derimod er hele denne Færd forbunden med en vis Ynde; ved den offentlige Mening er han sikkret imod enhver Dadel, som den, der udfører den herligste Sag. Men det besynderligste er, som man i Almindelighed paastaaer, at kun den Elskende kan vente Tilgivelse af Guderne for sin Meeneed; thi, sige de, en Kjærlighedseed er uden Kraft. Saaledes have baade Guder og Mennesker tilstaaet den Elskende den fuldkomneste Frihed, som ogsaa den offentlige Mening her bekræfter. Heraf skulde man altsaa troe sig beföiet til den Slutning, at det i vor Stat var anseet for en aldeles skjön Sag at elske og at vise sig venligimod Elskerne. Men naar man derimod seer, at Fædrene indsætte Hovmestere over deres Sönner for ikke at tillade dem at underholde sig med Elskerne, og det fornemmelig paalægges Hovmesterne at vaage herover, ja at selv de Jevnaldrende og andre gjöre Ynglingen Bebreidelser, naar de see noget saadant at skee, og at de Ældre aldeles

Digitized by Google

ikke tage deres Sönner i Forsvar imod hines Bebreidelser, som vare de uretmæssige: betragter man nu alt dette, skulde man paa den anden Side troe, at noget saadant blev hos os anseet for det skjændigste. Men jeg troer, Tingen forholder sig saaledes: I og for sig selv er intet, som jeg i Begyndelsen sagde, hverken skjönt eller hæsligt; kun hvad der udöves paa en skjön Maade er skjönt, paa en hæslig Maade, hæsligt. At gjengjælde en slet Elskers Kjærlighed og paa en slet Maade, er hæsligt, en ædel Elskers og paa en skjön Maade, er skjönt. Slet er hiin gemene Elsker, der elsker Legemet mere, end Sjælen, han er ikke engang bestandig, da han jo ikke elsker noget Bestandigt; thi naar Legemets Blomst er henvisnet, som han ene elsker, flagrer ogsaa han bort og gjör sine mange skjönne Ord og Löfter til Skamme. Den, som derimod elsker et ædelt Gemyt, bliver tro hele Livet igjennem; thi han er smeltet sammen med noget Blivende. Hos os fordrer derfor den offentlige Mening, at man nöie og vel skal pröve disse Elskere, gjenelske nögle og skye andre. Den opmuntrer derfor Elskeren til at efterjage, den Elskede

Digitized by Google

til at flye, og som Kampdommer pröver den, til hvilken Classe den Elskende hörer, til hvilken den Elskede. Af denne Aarsag ansees det og for skjændigt, hurtigen at lade sig vinde, at der ikke skal mangle Tid, hvilken dog synes at være den bedste Prövesteen for de fleste Ting; fremdeles er det skjændigt at lade sig vinde ved Penge eller borgerlig Indflydelse, hvad enten man af Frygt giver efter for en uædel Behandling, eller ikke forsmaaer Pengehjælp og Bistand i udvortes Anliggender. Thi intet af alt dette synes at være sikkert og bestandigt, uden Hensyn til at intet ægte Venskab derved kan opstaae. Ifölge vore Sæder staaer altsaa kun een Vei aaben for den Elskede, naar han paa en skjön Maade vil gjengjælde Elskerens Kjærlighed. Thi ligesom det ifölge den offentlige Mening ikke ensees for nedrigt eller vanærende for Elskerne i Alt at underkaste sig deres Yndlingers Villie, saaledes gives der een frivillig Underkastelse af disse, som ikke er vanærende, — den nemlig, som har Dyden til Öiemeed.

Thi naar nogen ganske hengiver sig i en Anens Villie, fordi han troer ved ham at

Digitized by Google

kunne tiltage i Viisdom eller i en anden Deel af Dyden, da ansees denne frivillige Underkastelse ifölge den almindelige Mening aldeles ikke for skjændig eller nedværdigende. Begge disse offentlige Meninger maae föres hen til eet Punkt, baade den om Kjærligheden til Ynglinger, og den om Philosophie og Dyd, naar det skal erklæres for skjönt, at den Elskede gjengjælder den Elskendes Kjærlighed. Thi naar den Elskende og den Elskede möde hinanden deri, at de begge have en offentlig Mening for sig, den ene den, at han handler ret i ganske at underkaste sig de Elskedes Villie, den anden den, at det er ret ganske at hengive sig til den, der gjör ham viis og god, og at den ene har Evne til at befordre Viisdom og Dyd, og den anden virkelig föler Trang til Aandsdannelse og Viisdom, — naar saaledes begge disse offentlige Meninger möde hinanden, da, men ogsaa först da, indtræder det Tilfælde, at det er skjönt at den Elskede gjengjælder den Elskendes Kjærlighed. I dette Tilfælde er det heller ikke skjændigt, at skuffes i sin Forventning, men i ethvert andet er det forbunden med Skjændsel, hvad enten man opnaaer sin

Digitized by Google

Hensigt eller ei. Thi naar Een, der blot for Penges Skyld har gjengjældt en Elskers Kjærlighed, som han ansaae for riig, bliver skuffet i sin Forventning, og erholder intet, da det aabenbares, at Elskeren er fattig, er hans Skjændsel ikke mindre; thi en saadan, mener man, har viist sig som et Menneske, der for Penges Skyld er beredt til at tjene Alle i Alt; og dette er ingenlunde skjönt. Men naar derimod Een, der har gjengjældt en Elskers Kjærlighed, som han ansaae for dydig, i det Haab, ved sin Elskers Venskab selv at vorde bedre, siden bliver skuffet i sin Forventning, da denne viser sig som et slet og udydigt Menneske, er dog denne hans Vildfarelse skjön. Thi ogsaa denne, mener man, har viist, at han for Dydens og sin sædelige Forædlings Skyld er beredt til at opoffre Alt for Alle; og dette er det skjönneste af Alt. Saaledes er det i alle Henseender skjönt for Dydens Skyld at hengive sig. Dette er den himmelske Gudindes Eros, som selv er himmelsk og af störste Værd for Stat og hver enkelt Borger, fordi han tvinger Elskeren til at anvende samme Omhu for sin egen Dyd, som for den Elskedes. Enhver anden Eros tilhö-

Digitized by Google

rer den anden Gudinde, den gemene. — Dette, o Phædros, er hvad jeg uforberedt formaaer at frembære til Gudens Priis.

Da Pausanias pauserede, (thi vore Viismænd have lært mig saaledes at gaae paa Jagt efter ligelydende Ord) skulde, som Aristodem fortalte, Aristophanes tale. Men det traf sig just, at han, enten fordi han havde overfyldt sig, eller af anden Grund var falden i en Hikken, som hindrede ham i at tale. Han sagde derfor til Lægen Eryximachos, som laae ved hans Side: Det er Din Sag, Eryximachos, enten at forjage min Hikke, eller at tale i mit Sted, indtil den er ophört. — Jeg vil forsöge begge Dele, svarede Eryximachos. Jeg vil först tale i Dit Sted, siden kan Du tale i mit, naar Din Hikke er ophört. Maaskee vil den ophöre, naar Du, imedens jeg taler, vil holde Veiret ret længe til Dig; hvis ikke, maa Du gurgle Dig med Vand. Men skulde den være meget haardnakket, saa pir Din Næse med noget, hvorved Du kommer til at nyse; har Du forsögt dette een eller to Gange, vil den ophöre, var den end nok saa haardnakket. — Saa begynd Du kun at tale, sagde Aristophanes, jeg skal imidlertid följe Dit Raad.

Digitized by Google

Eryximachos begyndte nu saaledes: Da Pausanias vel har indledet sin Tale skjönt, men ikke endt den paa en tilfredstillende Maade, troer jeg det nödvendigt, at jeg forsöger at give hans Tale sin Fuldendelse. Hans Inddeling, at der gives en dobbelt Eros, synes mig aldeles grundet. Men at denne ikke blot har sit Sæde i Menneskenes Sjæle, og har skjönne Mennesker til Gjenstand, men ogsaa mange andre Ting, at den tillige findes i andre, ja i alle Dyrs og Planters Legemer, kort sagt, i alt, hvad der har Tilværelse, dette troer jeg at have skuet i vor Kunst, Lægekunsten, som ogsaa, hvor stor og beundringsværdig denne Guddom er, hvis Indflydelse strækker sig til Alt, saavel i guddommelige som menneskelige Ting. For at hædre min Kunst, vil jeg i min Tale begynde med denne. Ogsaa Legemernes Natur har denne dobbelte Eros. Thi det Sunde og det Syge i et Legeme er aabenbar forskjelligt og ulige. Men det Ulige attraaer og elsker det Ulige. Een Kjærlighed yttrer sig altsaa i det Sunde, en anden i det Syge. Skjönt er det, som Pausanias nylig sagde, at gjengjælde de Godes Kjærlighed, skjændigt at gjengjælde de Ryggeslöses. Saaledes forhol-

Digitized by Google

der det sig ogsaa med Legemerne. Skjönt og sömmeligt er det at være föielig imod det Gode og Sunde i ethvert Legeme, og deri bestaaer just det, vi kalde Lægekunst; men skjændigt at hylde det Slette og Syge; dem bör den endog vise sig fiendtligsindet imod, der vil fortjene Navn af lægekyndig. Thi Lægekunsten, at jeg skal udtrykke det med faae Ord, er ikke andet, end Videnskaben om de i Legemet liggende Drifter til Fyldelse og Udtömmelse. Og den, der heri forstaaer at adskille den skjönne fra den skjændige Kjærlighed, han er den sande Læge, eg forstod han tillige at ombytte den ene Kjærlighed med den anden, saa at man istedetfor den ene tilegnede sig den anden, kunde han indplante Kjærligheden hos dem, hos hvilke den ikke var, skjöndt den burde være der, og forjage en anden Kjærlighed, som var der, da vilde han være den störste Mester i sin Kunst. Thi de fiendtlige Stoffer i Legemet bör man udsone og bringe i en kjærlig Forening med hinanden. Men det fiendtligste er det hinanden meest modsatte, f. Ex. det Varme og Kolde, Bittre og Söde, Törre og Vaade, og Alt deslige. Derved, at vor Stamherre Asklepios forstod at indgyde alle

Digitized by Google

disse Ting Kjærlighed og Velvillie til hinanden, blev han, som vore Digtere sige og jeg ogsaa troer, vor Kunsts Skaber. Lægekunsten bliver altsaa, som jeg tör paastaae, ganske ledet af denne Gud, ligeledes Gymnastikken og Landbruget; og at det paa samme Maade forholder sig med Tonekunsten, maa indlyse enhver, som bruger nogen Eftertanke. Og dette er maaske ogsaa Meningen af Herakleitos's Ord; thi han har ikke udtrykt sig tydeligt. Han siger nemlig: at det Ene, i Strid med sig selv, samstemmer med sig selv, ligesom en Lyres eller en Bues Stemning. Urimeligt vilde det være at paastaae, at Harmonie indeholdt Strid eller at den bestod af det endnu Stridige. Men maaskee har han villet sige, at Harmonie fremkommer ved Tonekunsten af det Höie og Dybe, som efter foregaaende Strid ere blevne samstemmende. Thi umulig kan Harmonie opstaae af det Dybe og Höie, saalænge de ere i Strid med hinanden. Thi Harmonie er Samklang, og Samklang Overeensstemmelse, men Overeensstemmelse kan umulig findes imellem det Stridige, saalænge det er i Strid med hinanden; og det Stridige og ikke Overeenstemmende kan umulig samstemme. Saaledes op-

Digitized by Google

staaer ogsaa Rythmus af det Hurtige og Langsomme, som efter foregaaende Strid ere bragte i Overeenstemmelse med hinanden. Denne Overeenstemmelse i alt dette fremvirker Tonekunsten, saavelsom Lægekunsten, i det den indgyder Kjærlighed og gjensidig Velvillie. Musikken er derfor intet andet, end Videnskaben om Kjærlighed med Hensyn til Harmonie og Rythmus. I Anordningen af Harmonie og Rythmus er det ikke vanskeligt at erkjende Kjærlighedsyttringerne, heller ikke findes her den dobbelte Eros. Men naar man vil bringe Harmonie og Rythmus i Anvendelse for Mennesker, enten ved at danne dem, hvilket man kalder at digte Sange, eller ved paa en rigtig Maade at bruge de digtede Sange og Versemaal, hvilket henhörer til Ungdommens Dannelse, da er Arbeidet vanskeligt og kræver en Mand, som er dygtig i sin Kunst. Her indtræder igjen det samme Forhold, at man nemlig bör hylde og stræbe at bevare de sædelige Menneskers Kjærlighed, som ogsaa deres, der ikke endnu ere det, for at de kunne vorde sædeligere. Denne er den skjönne, himmelske Eros, som nedstammer fra Musen Urania. Polymnias Eros derimod er den gemene; denne

Digitized by Google

maa indföres med Forsigtighed, hvor man indförer ham, at man vel kan nyde hans Lyst, men dog saaledes, at han ingen Ryggeslöshed frembringer; ligesom det i vor Kunst er vanskeligt, rigtigen at behandle de Lyster, som Kogekunsten har at tilfredsstille, saa at man nyder Fornöielsen uden at skade Sundheden. Derfor maa man saavel i Musiken, som Lægekunsten og i alle övrige menneskelige og guddommelige Ting, saavidt muligt, agte paaden dobbelte Eros; thi han findes overalt.

Selv Aarstidens Anordning staaer under begge disses Indflydelse. Naar den sædelige Eros hersker i det för Omtalte, det Kolde og Varme, Törre og Vaade, og de ere indbyrdes blandede i et rigtigt Forhold og harmonisk forenede, da frembringe de frugtbare Aar og Sundhed for Mennesker, Dyr og Planter, og beskadige intet. Men hersker den ryggeslöse Eros over Aarstiderne, saa fordærver og beskadiger han Meget. Thi da pleie Smitsot og forskjellige andre Sygdomme at udbredes saavel blandt Dyr, som Planter. Riimfrost, Hagel og Meeldug opstaae af umaadelige og uordentlige Kjærlighedsyttringer i disse Ting, og Kundskab om disse med Hensyn til Stjerner-

Digitized by Google

nes Löb og Aarstidernes Vexel kaldes Astronomie. Fremdeles alle Offringer og hvad Spaadomskunsten ellers har under sig (thi dette tilsammentagen udgjör Samfundet imellem Guder og Mennesker) gaae alene ud paa at nære og pleie Kjærligheden. Thi al Ugudelighed pleier at have sin Grund deri, at man ikke hylder den sædelige Eros, ikke ærer og udmærker ham i Alt, men derimod den anden, saavél i Forholdet imod Forældre, de være levende eller döde, som imod Guderne. Det er just Spaadomskunstens Sag at agte paa disse Erosser og helbrede dem. Den er det, som knytter Venskabsbaand imellem Guder og Mennesker, idet den lærer at adskille de Kjærlighedsyttringer iblandt Mennesker, der lede til Gudsfrygt, fra dem, der lede til Ugudelighed. Saa megen og stor, ja fast kunde man sige uindskrænket Magt har enhver Eros i Almindelighed. Men den Eros, der med Besindighed og Retfærdighed söger at fremvirke det Gode saavel hos Guder, som Mennesker, har den störste Magt, og kan forskaffe os al Lyksalighed, idet han bringer os i en venskabelig Forbindelse med vore Medmennesker og gjör os ogsaa elskede af Guderne, som ere herli-

Digitized by Google

gere, end vi. — Maaskee har jeg, idet jeg priser Eros, imod min Villie, forbigaaet meget. Skulde jeg have udeladt noget, da er det Din Sag, Aristophanes, at tilföie det Manglende. Eller har Du i Sinde at prise Guden paa en anden Maade, saa priis ham, da Du nu er befriet for Din Hikke.

Derpaa, fortalte han, tog Aristophanes Ordet og sagde, at han vel nu var bleven fri for sin Hikke, men dog ikke förend han var kommen til at nyse. Det forundrer mig, föiede han til, at det Velordnede i Legemet kan elske en saadan Larm og Rystelse, som det at nyse. Thi neppe var jeg kommen til at nyse, förend min Hikke forsvandt. — Min kjære Aristophanes, sagde Eryximachos, see vel til, hvad Du gjör. Du vil vække Latter, idet Du skal tale, og tvinger mig derfor til at vogte paa Din Tale, ifald Du skulde fremföre noget latterligt, da Du ellers kunde have talt i Ro. — Du har Ret, svarede Aristophanes leende, hvad jeg har sagt skal være usagt, men bevogt mig ikke; thi jeg frygter alligevel for det, jeg skal sige, ikke at det vil vække Latter, (thi det var jo en Vinding og deri bestaaer min Muses Styrke) men at det skal fortjene at udlees. — Tænker

Digitized by Google

Du, Aristophanes, svarede hiin, at kunne undflye, efterat Du har afskudt Din Piil? Giv nu vel Agt, og betænk, at Du skal aflægge Regnskab for Din Tale. Maaskee giver jeg Dig imidlertid frit Spil, ifald det maatte behage mig. — Ja vel, Eryximachos, svarede Aristophanes, har jeg isinde at tale paa en ganske anden Maade, end Du og Pausanias. Thi Menneskene synes mig overalt ikke at kjende Eros's sande Kraft; kjendte de den, vilde de have opreist ham de herligste Templer og Altere og bragt ham de störste Offere; nu derimod skeer intet af alt dette, skjöndt det vistnok fremfor alt burde skee. Thi han er den menneskekjærligste af alle Guderne, Menneskenes Hjælper og Læge i saadanne Onder, ved hvis Helbredelse Menneskeslægten vilde komme i Besiddelse af den störste Lyksalighed. Jeg vil derfor forsöge at forkynde Eder hans Magt; I kunne da igjen lære andre. — Men först maa jeg gjöre Eder bekjendte med den menneskelige Natur og dens Forandringer.

Fordum var vor Natur ikke saaledes beskaffen, som nu, men ganske anderledes. Thi först var der tre Kjön iblandt Menneskene, og ikke to, som nu, det mandlige og qvindelige, men

Digitized by Google

der gaves og et tredie, der var deelagtigt i begge de andre, hvis Navn er bleven tilbage, men selv er det forsvunden. Mandqvinder gaves der dengang, hvis Skikkelse og Navn var sammensat af begge hine Kjön, det mandlige og qvindelige. Nu er det ikke mere til, men Navnet er bleven tilbage i en beskjæmmende Betydning. Fremdeles var ethvert Menneskes Skikkelse ganske rund, Ryg og Bryst gik i en Cirkel. De havde fire Hænder, ligesaamange Been, som Hænder, to hinanden fuldkommen lige Ansigter paa den cirkelrunde Hals, et fælleds Hoved for begge disse Ansigter, hvoraf hvert vendte til sin Side, fire Ören, dobbelte Kjönsdele, og saaledes alt det övrige, som enhver heraf let selv kan forestille sig. Deres Gang var opreist, ligesom nu, de bevægede sig til hvilken Side, de vilde, og naar de ilede hen til et Sted, kunde de, som de, der vende Mölle, kaste Benene over Hovedet i en Cirkel, og saaledes bevæge sig meget hurtigt, da de havde otte Lemmer til deres Tjeneste. Der gaves just tre saadanne Kjön, fordi det mandlige oprindelig nedstammede fra Solen, det qvindelige fra Jorden og Fælledskjönnet fra Maanen, som jo ogsaa er beslægtet med begge.

Digitized by Google

Kredsformede vare de, saavelsom deres Gang, fordi de lignede deres Stamforældre. Stor var deres Kraft og Styrke, og höitstræbende deres Aand; de angrebe derfor Guderne selv, og hvad Homer fortæller om Ephialtes og Otos, at de nemlig sögte at bane sig Vei til Himmelen, for at angribe Guderne, det maa forstaaes om dem.

Zeus og de andre Guder raadsloge nu med hverandre om, hvorledes de skulde behandle dem, og vare tvivlraadige. Thi at dræbe dem og med Lynildstraalen at tilintetgjöre den hele Slægt, ligesom Giganterne, lod sig ikke vel gjöre, (thi saa vare jo alle de Æresbeviisninger og Offringer, de modtoge af Menneskene, med det samme tilintetgjorte) heller ikke kunde de længere tillade dem at udöve deres Udaad. Efterat Zeus længe havde tænkt over denne Sag, sagde han: Jeg troer nu endelig at have fundet et Middel, hvorledes Menneskene kunde fortsætte deres Tilværelse, og dog nödes, som svagere Væsener, til at indskrænke deres Udaad. Jeg vil nemlig, sagde han, skjære enhver af dem midt igjennem. De ville derved blive svagere, men tillige nyttigere for os, thi deres Antal föröges. De skulle gaae opreist

Digitized by Google

paa to Been. Men mærker jeg, at de vedblive i deres Ryggeslöshed, og ikke ville leve i Rolighed, skjærer jeg dem endnu engang igjennem, saa at de maae hoppe paa eet Been. Da han havde sagt dette, skar han Menneskene midt igjennem, som man gjennemskjærer Frugter, man vil sylte. Men saasnart han havde gjennemskaaret Een, befalede han Apollon at dreie Ansigtet og den halve Nakke om til Snittet, for at Mennesket ved at have denne sin Sönderlemmelse for Öie, kunde vorde sædeligere, og derpaa at helbrede det övrige. Han vendte derpaa Ansigtet om, og trak Huden fra alle Sider sammen over den Deel, som nu kaldes Bugen, og ligesom man sammensnörer en Pung, lod han en Aabning blive tilbage, hvilken han bandt til midt paa Bugen, og denne hedder nu Navlen. Derpaa udglattede han de mange Folder, hvælvede Brystet, og betjente sig dertil af et Redskab, som det, hvormed Skomagerne udglatte Læderets Folder over Læsten; nogle faae lod han blive tilbage omkring Bugen og Navlen til et Minde om den gamle Revselse. Efterat Menneskene nu vare skaarne i to Stykker, löb enhver længselsfuld efter sin Halvdeel; de favnede

Digitized by Google

hinanden, slyngede sig om hinanden, og attraaende igjen at voxe sammen, döde de tilsidst af Hunger og Afkræftelse, thi afsondrede fra hinanden vilde de intet foretage sig. Var nu een af disse Halvdele död og den anden blev forladt, opsögte den Forladte en anden, enten den nu traf paa en qvindelig Halvdeel (hvilke vi nu kalde Qvinder) eller paa en mandlig, og saaledes döde de i hinandens Favn. Zeus forbarmede sig endelig over dem og udtænkte et andet Middel. Han satte nemlig Kjönsdelene for til; tilforn havde de havt disse paa den modsatte Side, og ikke forplantet sig ved Kjönsforening, men ved at befrugte Jorden, ligesom Cicaderne. Han satte dem altsaa fortil og bevirkede derved Forplantelsen ved Foreningen af begge Kjön, for at Slægten kunde forplantes ved Mandens og Qvindens Omarmelse, og naar Mænd favnede Mænd, de i det mindste kunde föle en Slags Tilfredsstillelse ved deres Samværen, og derpaa have Ro til at vende tilbage til deres Forretninger, og besörge, hvad der hörer til Livet. Fra Arilds Tid har derfor gjensidig Kjærlighed været Menneskene indplantet, og denne er det, som förer dem tilbage til den oprindelige

Digitized by Google

Natur, stræber at gjöre Een af To, og saaledes at hele den menneskelige Natur. — Enhver af os er altsaa kun et Stykke af et Menneske, da vi gjennemskaarne, ligesom Flyndere, ere blevne to af een. Enhver söger derfor sin Halvdeel. De Mænd, der ere Afsnit af dette Fælledskjön, som da kaldtes Mandqvinder, ere Fruentimmerelskere, og de fleste Skjörlevnere nedstamme fra denne Slægt, ligesom ogsaa de Fruentimmer, som elske Mænd, og alle Skjöger have samme Oprindelse. Men de Qvinder, som ere Afsnit af en Qvinde, bekymre sig ikke meget om Mænd, men have deres Hu mere henvendt til Qvinder; fra denne Slægt nedstamme Tribaderne. De, der ere Afsnit af en Mand, opsöge kun det Mandlige, og, saalænge de ere Drenge, elske de, som Dele af Mænd, kun Mænd, og glæde sig ved at omgaaes og omfavne disse; disse ere de fortræffeligste Drenge og Ynglinge, thi de ere de mandigste af Naturen. Nogle kalde dem vel skamlöse, men med Uret. Thi ikke af Skamlöshed gjöre de det, men fordi de med Mod og mandig Kraft elske det, som er dem liigt. Et stort Béviis herpaa er dette, at det kun er saadanne Ynglinge, som i en modnere Alder

Digitized by Google

indtræde i Statens offentlige Embeder. Naar de ere modnede til Mænd, elske de Drenge og have af Naturen ingen Tilböielighed til Ægteskab og til at avle Börn, men maae tvinges dertil ved Loven; selv önske de kun at leve ugift imellem hinanden. En saadan bliver derfor nödvendig en Drengeelsker og Ven af Elskere, fordi han stedse söger det Beslægtede. Men naar en Drengeelsker og enhver anden just möder sin egen Halvdeel, da blive de paa forunderlig Maade henrykkede til venskabelig Forening og Kjærlighed, og ville, saa at sige, ikke eet Öieblik være adskilte fra hinanden. Og disse, der saaledes igjennem hele Livet ere forbundne, kunne ikka engang udtrykke, hvad de egentlig ville af hinanden. Tilfredsstillelse af en ureen Lyst kan dog vel ikke være Aarsagen, hvorfor de med saa stor Iver söge hinandens Omgang. Det er aabenbart, at begges Sjæle tragte efter noget andet, som de ikke kunne udtale, men kun ahne og dunkelt antyde. Naar nu Hefaistos med sit Værktöi traadte frem for dem, idet de saaledes vare forenede, og spurgte: hvad er det, I Mennesker ville af hinanden, og naar de ikke vidste, ad de skulde svare, han fremdeles spurgte:

Digitized by Google

Önske I maaskee at være saa nöie forenede, som muligt, saa at I hverken Dag eller Nat ere adskilte fra hinanden? Er dette Eders Önske, vil jeg saaledes sammenföie og sammensmelte Eder, at I skulle vorde een istedetfor to; at I begge, saalænge i leve, skulle leve, som eet Væsen, og naar I ere döde, ogsaa i Underverdenen ikke være to, men een; betænker nu, om dette virkelig er det, I tragte efter, og om I ville være tilfredse med denne Skjæbne; naar de hörte dette, det veed jeg vist, vilde ingen vægre sig eller yttre et andet Önske, men troe just at have hört det, hvorefter han allerede længe havde stræbt, nemlig: ved Forening og Sammensmeltning med den Elskede at blive een af to. — Aarsagen hertil er, at vor oprindelige Natur var denne, og at vi vare hele; og denne Tragten og Higen efter vor oprindelige Heelhed kaldes Kjærlighed. Thi i Begyndelsen vare vi, som sagt, hele, men for vor Uretfærdigheds Skyld ere vi blevne deelte af Guden, ligesom Arkadierne af Lakedaimonierne; og opföre vi os ikke sædeligt imod Guderne, er det meget at befrygte, at vi endnu engang blive gjennemskaarne; og maae vandre om, lignende hine paa Stötterne

Digitized by Google

udhugne Figurer, med gjennemskaarne Næser, og flade som deelte Tærninger. Men derfor bör ogsaa alle Mennesker opmuntre hverandre til at vise Ærefrygt mod Guderne, at vi kunne undgaae dette, men opnaae hiint, hvortil Eros er vor Förer og Leder. Ingen handle derfor ham imod; men enhver handler ham imod, som gjör sig forhadt af Guderne. Ere vi derimod kjærligen forbundne med Guden, og udsonede med ham, da ville vi ogsaa finde og besidde vor oprindelig Elskede, en Lykke, som nu kun bliver faae til Deel! — Ikke ville Eryximachos nu udlægge min Tale til Spot, som om jeg herved meente Pausanias og Agathon. Maaskee henhöre disse virkelig til denne Klasse, og ere begge af mandlig Natur. Men jeg taler om alle, saavel Mænd som Qvinder, og paastaaer, at vor Slægt först da vilde vorde lykkelig, naar vi vare lykkelige i Kjærlighed, naar enhver fandt sin egentlige Halvdeel og derved vendte tildage til sin oprindelige Natur. Er dette det Bedste, maa nödvendig under de nærværende Omstændigheder det være det Bedste, som kommer hiint nærmest, og det er: at finde en Yndling, som ganske er artet efter vort Sind. Og ville vi lovsynge den Gud, der

Digitized by Google

er Aarsag hertil, maae vi billigen lovsynge Eros, som allerede for nærværende Tid viser os saameget Godt, idet han förer os hen til den os meest beslægtede Gjenstand, og aabner det store Haab for os i Fremtiden, at vi, naar vi vise Ærefrygt imod Guderne, skulde vende tilbage til vor oprindelige Natur, og helbredede vorde lykkelige og salige. — Dette er min Tale, Eryximachos, over Eros, der er falden ganske anderledes ud, end Din. Men forskaan os, hvorom jeg allerede forhen bad Dig, for al Spotten derover, at vi ogsaa kunne komme til at höre de övrige, eller rettere de to, som endnu ere tilbage — Agathon og Sokrates.

Jeg vil adlyde Dig, svarede Eryximachos, thi ogsaa mig har Din Tale moret, og, naar jeg ikke vidste, hvor store Mestere Sokrates og Agathon ere i Kjærlighedssager, maatte jeg frygte for, at de vilde være i Forlegenhed, efterat saamange og forskjellige Ting allerede ere foredragne. Men nu er jeg ganske rolig. — Sokrates svarede: Du har vel bestaaet Din Prøve, Eryximachos, men dersom Du var i den Stilling, hvori jeg nu er, eller rettere, hvori jeg vil komme, naar först Agathon har talt; da vilde Du vel frygte og være i samme

Digitized by Google

Nöd, som jeg nu. — Du vil fortrylle mig ved Din Roes, Sokrates, svarede Agathon, at jeg skal komme ud af min Fatning ved Tanken om, hvor stor en Forventning Tilhörerne have om, at jeg vil tale skjönt. — Da maatte jeg i Sandhed være meget glemsom, Agathon, sagde Sokrates, naar jeg, efterat have betragtet, hvor modig og behjertet Du nylig betraadte Skuepladsen med Dine Skuespillere, og uden mindste Frygt saae ned paa den talrige Forsamling, for hvilken Dit Stykke skulde opföres, nu kunde formode, at saa faae Personer, som vi, kunde bringe Dig ud af Din Fatning. — Hvorledes, Sokrates? svarede Agathon, Du troer dog ikke, at Skuepladsen saa ganske har forstyrret mig, at jeg ikke skulde vide, at for den Forstandige ere nogle faae Kyndige langt frygteligere, end hele den ukyndige Mængde. — Det vilde vistnok ikke være smukt af mig, svarede Sokrates, om jeg tiltroede Dig, Agathon, en saadan Mangel af Dannelse; jeg veed meget vel, at naar Du traf paa saadanne, som Du ansaae for vise, vilde Du agte dem höiere, end Mængden. Men vi torde neppe være saadanne; desuden vare vi jo ogsaa der tilstede og udgjorde altsaa en Deel af Mængden. Men

Digitized by Google

naar Du traf paa andre vise Mænd, vilde Du da vel skamme Dig for dem, naar Du troede at have handlet slet? Eller hvad mener Du? — Ja visselig. — Men vilde Du ikke ogsaa skamme Dig for Mængden, naar Du troede at have handlet slet? — Derpaa tog Phædros Ordet, og sagde: O kjære Agathon, dersom Du svarer Sokrates, vil han aldeles ikke bekymre sig om, hvad her videre skeer, naar han kun har een at tale med, især en Smuk. Jeg hörer vel med Fornöielse Sokrates's Samtaler, men nu maa jeg nödvendig sörge for Eros's Priis og indkræve en Tale af enhver af Eder. Naar I först have betalt Eders Gjæld til Guden, kunne I siden samtale saameget I ville. — Vel talt, Phædros, svarede Agathon; der er heller intet, som hindrer mig i at tale. Med Sokrates kan jeg jo altid siden underholde mig. — Jeg vil nu först sige, hvorledes jeg vil tale, og derpaa tale; thi alle de, som nu have talt, synes mig ikke saameget at have roest Guden, som priist Menneskene lyksalige for de Goder, som Guden skjænker. Men hvorledes han selv er, der tildeler alle disse Goder, har endnu ingen berört. Der er overalt kun een rigtig Maade at rose Nogen paa, og det er, i sin

Digitized by Google

Tale at vise, hvorledes han selv er, om hvem der tales, og hvilke de Goder ere, han skjænker. Paa denne Maade bör vi ogsaa prise Eros, ved först at skildre hans Egenskaber og derpaa hans Velgjerninger. Jeg paastaaer derfor, at iblandt alle de lyksalige Guder, er Eros (ifald det er tilladt og ei formeent at sige det) den lyksaligste, fordi han er den skjönneste og den fuldkomneste. — Som den Skjönneste er han saaledes beskaffen: For det förste er han den yngste iblandt Guderne, o Phædros; derpaa giver han selv et talende Beviis, idet han med Iil flygter for Alderdommen,, som dog visselig er hurtig og idet mindste indhenter os tidligere, end den skulde. Det ligger i Eros's Natur at hade denne, og end ikke i en Frastand at nærme sig den. Han er derimod altid i Selskab med Ungdommen, thi det gamle Ordsprog har Ret, som siger, at Lige söger Lige. Endskjöndt jeg derfor i meget andet er enig med Phædros, kan jeg dog ikke være enig med ham deri, at Eros skulde være ældre, end Kronos og Japetos. Jeg paastaaer, at han er den yngste af Guderne og altid ung, og hine gamle Tildragelser med Guderne, som Hesiodos og Parmenides fortælle, maae være

Digitized by Google

foranledigede ved Nödvendigheden og ikke ved Eros, ifald ellers hine have fortalt sandt. Thi de vilde ikke have kastreret hinanden og belagt hinanden med Lænker og udövet andre voldsomme Handlinger, dersom Eros havde været iblandt dem; men Venskab og Fred vilde have forenet dem, ligesom nu, siden Eros hersker over Guderne. Han er altsaa ung, men tillige blid og fiin. Der udfordres en Digter, som Homeros, for at skildre denne Guds Fiinhed. Homer siger nemlig om Ate, at hun er en Gudinde og fiin, idetmindste skildrer han hendes Födder saaledes, idet han siger:

Fine Födder hun har, thi uden at nærme sig Jorden
Vandrer hun frem, ja hen over Mændenes Hoved hun sværer.

Han synes mig at anföre et smukt Beviis paa hendes Fiinhed, dette nemlig, at hun ikke vandrer paa det Haarde, men paa det Blöde. Det samme ville vi anvende paa Eros, for at bevise hans Blidhed. Thi han vandrer ikke paa Jorden eller paa Hjerneskaller, som just ikke ere meget blöde, nei, han vandrer og boer i det Blödeste af alt; thi i Guders og Menneskers Hjerter og Sjæle opslaaer han sin Bolig,

Digitized by Google

og dog ikke i alle Sjæle uden Forskjel; thi hvor han finder et haardt Gemyt, gaaer han forbi, og tager blot ind, hvor han finder et blödt. Da han nu med Födderne og paa enhver Maade stedse kun berörer det Blödeste af det Blödeste, maa han nödvendig være den Blideste. Saaledes er han altsaa den yngste og den blideste; men tillige er han ogsaa af et smidigt Væsen. Thi ellers vilde han ikke være istand til at omslynge Alt, til at liste sig ind i og ud af enhver Sjæl, naar han var haard. Et stort Bevis paa Eros's regelmæssige og smidige Gestalt er den skjönne Dannelse, som han efter alles Dom i fortrinlig Grad besidder. Thi Misdannelse og Kjærlighed ere i evig Strid med hinanden. Hvor skjön denne Guds Farve maa være, beviser allerede dette, at han stedse lever iblandt Blomster. Thi aldrig boer han i et Legeme eller en Sjæl eller hvilkensomhelst Gjenstand, der enten endnu ikke blomstrer eller allerede har afblomstret. Men hvor der er et blomsterrigt og af Vellugt duftende Sted, der tager han sit Sæde, der bliver han. Om Gudens Skjönhed maa nu være talt nok, endskjöndt endnu meget er tilbage. — Nu ville vi tale om Eros's Dyd. Hvad der i denne Hen-

Digitized by Google

seende er det vigtigste er, at Eros aldrig fornærmer enten Gud eller Mennesker og aldrig fornærmes enten af Gud eller Mennesker. Naar han lider, lider han ikke ved Vold, (thi al Vold er Eros fremmed) og naar han handler, handler han ikke voldsomt, thi enhver underkaster sig Eros frivillig i Alt. Men hvad man frivillig tilstaaer en Frivillig, det kalde Lovene, Statens Konger, retfærdigt. — Foruden Retfærdighed maa man ogsaa i fortrinlig Grad tilskrive ham Besindighed. Thi Besindighed, deri ere alle enige, bestaaer i at beherske Lyster og Begjærligheder; men ingen Lyst er stærkere end Kjærlighed. Ere de andre svagere, blive de jo beherskede af Kjærligheden, og Eros hersker. Men hersker Eros over Lyster og Begjærligheder, maa han jo i udmærket Grad være besindig. — Hvad Tapperhed angaaer, kan Ares selv ikke maale sig med ham. Thi Ares behersker ikke Eros, men Aphrodites Eros behersker, som Sagnet gaaer, Ares; den, som behersker, er bedre, end den, som beherskes, og den, som behersker den Tapperste iblandt de övrige, maa jo nödvendig være den Tapperste af alle. Vi have nu talt om Gudens Retfærdighed, Besindighed

Digitized by Google

og Tapperhed. Nu er Viisdommen tilbage; ogsaa heri ville vi efter Evne stræbe ikke at blive tilbage. For det første er Guden, at jeg ogsaa skal ære min Kunst, ligesom Eryximachos sin, viis som Digter, saa at han endog kan gjøre andre dertil. Enhver bliver idetmindste Digter, var han end før nok saa fremmed for Museme, naar han berøres af Eros; og dette maa gjælde som Beviis for, at Eros er en fortræffelig Kunstner i alle Arter af kunstnerisk Frembringelse. Thi hvad Een selv ikke har og ikke veed, kan han ikke meddele og ikke lære en anden. Hvad fremdeles den Kunst angaaer, at frembringe Levende af enhver Art, hvo vilde da negte, at det er Eros's Viisdom, hvorved alt Levende fremkommer og uddannes. Og hvad Mesterskab i Kunsterne angaaer, vide vi da ikke, at den Kunstner, hvis Lærer denne Gud var, blev berömt og navnkundig, den derimod, som Eros ikke begeistrede, altid stod i Skygge? Thi Lægekunsten, Kunsten at skyde med Bue, og at forudsige det Tilkommende, opfandt Apollon, idet Begjærlighed og Kjærlighed ledede ham. Altsaa er ogsaa *han* en Lærling af Eros. Paa samme Maade opfandt Museme Tonekunsten,

Digitized by Google

Hefaistos Smedekunsten, Athene Væveriet og Zeus den Kunst at beherske Guder og Mennesker. Derfor ordnedes først Gudernes Anliggender, da Kjærligheden indfandt sig iblandt dem, Kjærligheden nemlig til det Skjönne; thi med det Hæslige har Eros intet at skaffe. Tilforn udövedes, som jeg i Begyndelsen sagde, mange skrækkelige Handlinger iblandt Guderne, og det, som Sagnet lyder, fordi Nödvendigheden herskede; men siden denne Gud blev til, er formedelst Kjærlighed til det Skjönne ethvert Gode bleven Guder og Mennesker til Deel. Af disse Grunde, min Phædros, anseer jeg for det förste Eros selv for den Skjönneste og Fuldkomneste og tillige for Aarsagen til andre saadanne Goder hos andre. Her rinde mig nogle Vers i Tanker; om ham kan man sige:

Mennesker giver han Fred og Havet, det stormende, Hvile,
Vindene byder han Taushed, og Sorg han dysser i Slummer.

Han forjager Uselskabelighed og indgyder Fortrolighed, han er Stifter af Sammenkomster, som disse, og Anförer ved Fester, ved Chor og Offringer; han indgyder Mildhed og forja-

Digitized by Google

ger Vildhed, han skjænker Velvillie og bortvender Uvillie, han er gunstig imod de Gode, agtet af de Vise, beundret af Guderne, savnet af de Ubegavede, dyrebar for de Begavede. Han er Fader til Livets södere Glæder og finere Nydelser, til Længsel og Tragten, bekymret for de Gode, ligegyldig imod de Onde. I Stræben ogBæven, i Længsel og Trængsel den bedste Leder, Hjælper, Raadgiver og Frelser, alle Guders og Menneskers Prydelse, den skjönneste og bedste Förer, hvem alle med höi Jubel bör följge, istemmende den skjönne Sang, hvorved han fortryller alle Guders og Menneskers Sands. Denne Tale, min Phædros, være Guden helliget af mig. Den skulde, saavidt min Evne formaaede, forbinde Skjemt med sömmelig Alvor. —

Efterat Agathon havde talt, fortalte Aristodemos, at alle Tilstedeværende vare udbrudte i lydelig Bifald, fordi Ynglingen havde talt baade sig og Guden værdigt. Sokrates sagde derpaa, idet han vendte sig til Eryximachos: Troer Du endnu, Du Sön af Akumenos, at jeg allerede længe har næret en ugrundet Frygt, og at jeg ikke med en Slags Spaadomsgave nylig forudsagde, at Agathon vilde

Digitized by Google

holde en beundringsværdig Tale, og jeg komme i Forlegenhed. — Det ene, sagde Eryximachos, synes Du mig rigtig at have forudsagt, at Agathon vilde tale smukt, men at Du skulde komme i Forlegenhed, troer jeg ikke. — Hvorledes, Du Lykkelige, skulde ikke jeg og enhver anden komme i Forlegenhed ved at træde frem efter en saa skjön og indholdsriig Tale. Alt var vel ikke lige beundringsværdigt i den, men hvo kunde uden Henrykkelse höre den Mængde skjönne Ord og Talemaader i Slutningen. Idetmindste fölte jeg mig ved Tanken om end ikke i en Frastand at kunne nærme mig en saadan Skjönhed, saa beskjæmmet, at jeg gjerne var löbet herfra, havde jeg kun vidst, hvorhen. Thi Talen mindede mig om Gorgias, saa at virkelig det, Homéros fortæller, mödte mig; jeg frygtede nemlig for, at Agathon tilsidst vilde i sin Tale holde Gorgias's, den vældige Talers, Hoved imod min Tale og derved forvandle mig til en maallös Steen. Og da mærkede jeg först, hvor latterlig ubesindig jeg var, da jeg lovede, efter min Tour, at ville holde en Lovtale over Eros i Eders Forsamling, og gjorde mig til af at være en Mester i Kjærlighedskunsten, da jeg dog i

Digitized by Google

Grunden var aldeles uvidende om, hvorledes man bör prise en Gjenstand i Almindelighed. I min Eenfoldighed troede jeg, man burde fremföre det Sande om enhver Gjenstand, man vilde prise; dette var det Væsentlige, og derpaa skulde man udvælge det Skjönneste og fremstille det paa den værdigste Maade. Jeg havde store Tanker om, hvor skjönt jeg vilde tale, da jeg kjendte en Lovtales sande Væsen. Men dette var, som jeg mærker, ikke den sande Maade at rose paa; den bestaaer deri, at man tillægger Gjenstanden saa mange og skjönne Egenskaber, som muligt, om disse tilkomme den eller ei. Ere de falske, har det intet at betyde; thi Opgaven var, som det synes, denne, at enhver af ös skulde holde en tilsyneladende, og ingen virkelig Lovtale over Eros. Derfor, troer jeg, har I opbudt Eders hele Veltalenhed, og tillagt ham alle disse Egenskaber og Velgjerninger, for at fremstille ham som den skjönneste og fuldkomneste, ikke for dem, der kjende ham, men for den ukyndige Mængde. Skjön og prægtig er derfor Eders Lovtale. Men jeg kjender ikke denne Maade at rose paa, og uden at kjende den, vilde jeg dog, efter Ordenen, at ville holde

Digitized by Google

en Lovtale. Tungen lovede det, Hjertet ikke. Men det være langt fra mig at holde en Lovtale paa denne Maade; heller ikke kunde jeg det, i Sandhed. Men dersom I önske det, vil jeg foredrage, hvad sandt er, efter min Viis; kun maa min Tale ikke sammenlignes med Eders, at jeg ikke skal opvække Latter. See nu altsaa til, Phædros, om Du kan bruge en saadan Tale, som fremstiller det Sande om Eros, og det i saadanne Udtryk og Ordstillinger, som Tilfældet förer det med sig. — Phædros og de andre befalede ham nu at tale just saaledes, som han selv troede, han burde tale. — Men först maa Du, Phædros, sagde han, tillade mig at gjöre Agathon nogle smaa Spörgsmaal, at jeg kan komme paa det Rene med ham, förend jeg begynder min Tale. — Jeg tillader det, svarede Phædros, spörg kun. Sokrates begyndte derpaa omtrent saaledes:

Du har kjære Agathon, som mig synes, meget smukt indledet Din Tale, da Du sagde, at man först burde fremstille, hvorledes Eros var, og derpaa gjennemgaae hans Værker, Denne Indgang bifalder jeg ganske. — Velan da, siden Du saa skjönt og prægtigt har viist, hvorledes Eros er, saa siig mig nu ogsaa dette,

Digitized by Google

om Eros, ifölge sin Natur, er Kjærlighed til Noget eller ikke til Noget. Jeg spörger ikke, om Eros er Kjærlighed til en Fader eller til en Moder; thi det vilde være et latterligt Spörgsmaal, om Eros var Fader- eller Moderkjærlighed. Men naar jeg, siden jeg just nævnede det Ord Fader, spurgte Dig, om en Fader er Fader til Nogen eller ikke, maatte Du svare, ifald Du ellers vilde svare fornuftigt, at en Fader maatte være Fader til en Sön eller Datter; ikke saa? — Jo vist, svarede han. — Forholder det sig ikke paa samme Maade med en Moder? — Ogsaa dette tilstod han. — Svar mig endnu fremdeles paa et Par Spörgsmaal, at Du bedre kan indsee, hvad jeg egentlig vil. Naar jeg spurgte Dig: hvorledes forholder det sig med en Broder? Er han det, han er, som Broder til en anden, eller ikke? — Jo vist, svarede han. — Mon ikke til en Broder eller Söster? — Han tilstod det. — Forsög nu, vedblev Sokrates at sige det samme om Kjærligheden: Er Kjærligheden Kjærlighed til Noget eller ikke? — Nödvendigviis til Noget. — Hold nu dette fast, og erindre Dig, at Kjærlighed altid er Kjærlighed til en Gjenstand, — siig mig nu kun, om Kjærligheden attraaer

Digitized by Google

det, der er dens Gjenstand, eller ei? — Den attraaer det. — Mon den nu attraaer og elsker, naar den har det, den attraaer og elsker, eller naar den ikke har det? — Sandsynlig, naar den ikke har det. — Overvei nu, svarede Sokrates, om det kun er sandsynligt, og ikke snarere nödvendigt, at det, som begjærer, maa begjære det, som det trænger til, og ikke det, som det ikke trænger til. Paa en forunderlig Maade forekommer det idetmindste mig indlysende, at det nödvendig maa forholde sig saaledes. Dig ogsaa? — Mig ogsaa, svarede han. — Vel talt, thi kunde vel nogen, som var stor eller stærk, önske at *blive* stor eller stærk? — Umuligt, ifölge det, vi allerede ere blevne enige om. — Ingen kan jo trænge til at blive det, han allerede er. — Deri har Du Ret. — Thi naar den Stærke önsker at være stærk, den Hurtige hurtig og den Sunde sund, kunde man let troe om disse og andre i lignende Tilfælde, at de, som vare saaledes beskafne og havde saadanne Egenskaber, endnu attraaede det, de vare i Besiddelse af. At vi derfor ikke skulle fare vild, föier jeg dette til. Du vil finde, Agathon, at disse for nærværende Tid nödvendig have det de have, enten de ön-

Digitized by Google

ske det, eller ei; og hvo kunde vel attraae det, han allerede besidder? Vilde nogen sige: Jeg, som er sund, vil være sund, jeg, som er riig, vil være riig, og altsaa attraaer jeg det, jeg har, maatte vi svare ham: Du, Menneske, som er i Besiddelse af Rigdom, Sundhed og Styrke, önsker ogsaa for Fremtiden at besidde disse Goder; thi for nærværende Tid har Du dem, enten Du vil, eller ikke. Naar Du altsaa siger: jeg attraaer det Nærværende, saa overvei, om Din Mening ikke er denne: Jeg önsker, at det, som nu er nærværende, ogsaa for Fremtiden maa blive det. Maa han ikke indrömme dette? — Agathon tilstod det. — Sokrates sagde derpaa: Man kan altsaa ogsaa da siges at attraae det, man endnu ikke har, og som endnu ikke er forhaanden, naar man ogsaa for Fremtiden önsker at beholde det, man allerede har? — Det forstaaer sig. — Altsaa denne og enhver anden, som attraaer, maa attraae det, som ikke er forhaanden og nærværende, og hvad han ikke selv har eller er, og hvortil han er trængende; af saadan Beskaffenhed maae altsaa de Gjenstande være, hvortil Attraae og Kjærlighed skal opstaae. — Visselig. — Velan da, svarede Sokrates, lader os

Digitized by Google

nu stræbe at blive enige om det, der er gjennemgaaet. Ikke sandt? Kjærlighed er for det første Kjærlighed til Noget, og fremdeles til Noget, hvortil man føler Trang. — Ja, svarede han. — Erindre Dig nu endvidere, hvad Du i Din Tale nævnte, som Kjærligheds Gjenstand, eller, ifald Du vil, vil jeg bringe Dig det i Erindring. Du sagde nemlig, om jeg husker ret, at Gudernes Anliggender vare ordnede ved Kjærlighed til det Skjönne; thi til det Hæslige gives ingen Kjærlighed. Sagde Du ikke det? — Ja vel sagde jeg det, svarede Agathon. — Det var ogsaa rigtigt sagt, kjære Agathon, og naar det nu forholder sig saaledes, saa maa Kjærlighed altid være Kjærlighed til det Skjönne, og ikke til det Hæslige. — Det indrömmede han. — Og ere vi ikke allerede blevne enige om, at man elskede det, man trænger til og ikke besidder? — Jo. — Altsaa trænger Eros til Skjönhed, og besidder den ikke. — Det er en nödvendig Følgeslutning. — Men hvorledes? kalder Du da det skjönt, som trænger til Skjönhed, og aldeles ikke besidder den? — Ingenlunde. — Antager Du da endnu, at Eros er skjön, naar det forholder sig saaledes? — Jeg frygter for, Sokrates, at

Digitized by Google

jeg intet har forstaaet af hvad jeg dengang sagde. — Det var vel talt, Agathon, men besvar mig nu kun dette lille Spörgsmaal: Troer Du ikke, at det Gode ogsaa er skjönt? — Visselig. — Dersom altsaa Eros trænger til det Skjönne, og det Gode tillige er skjönt, maa han jo ogsaa trænge til det Gode. — Jeg kan ikke modsige Dig, Sokrates, det være altsaa, som Du siger. — Sandheden, elskede Agathon, kan Du ikke modsige, Sokrates derimod meget let. —

Men jeg vil nu lade Dig fare, og meddele en Tale om Kjærligheden, som jeg engang hörte af Mantineenserinden Diotima, der var viis heri, som i meget andet. Det var hende, som skaffede Athenerne, da de offrede for Pesten, en tiaarig Frist; hun har ogsaa underviist mig i Kjærlighedskunsten, og den Tale, hun fremförte, vil jeg nu forsöge at gjentage for Eder, gaaende ud fra det, hvorover jeg er bleven enig med Agathon, iövrigt paa min egen Maade, saa godt jeg kan. Som Du har erklæret, Aagathon, bör man först beskrive Eros selv og hans Egenskaber, og derpaa gjennemgaae hans Værker. Jeg anseer det nu for lettest at gjennemgaae dette Æmne paa samme Maade, som den Fremmede dengang gjennem-

Digitized by Google

gik det, nemlig i Spörgsmaal og Gjensvar. Thi jeg havde omtrent sagt hende det samme, som Agathon nylig sagde mig: at Eros var en stor Guddom, og at det Skjönne var dens Gjenstand; og hun overbeviiste mig med de samme Grunde, hvormed jeg nu har overbeviist Agathon, at Eros, ifölge min egen Tale, hverken var skjön eller god. Hvorledes, Diotima, svarede jeg, er da Eros hæslig og ond? — Tael dog sömmeligere, sagde hun, troer Du da, at hvad der ikke er skjönt, nödvendig maa være hæsligt? — Ja, visselig. — Og at hvad der ikke er viist, maa være uforstandigt? Eller har Du ikke bemærket, at der er noget, der ligger imellem Viisdom og Uforstand? — Hvad er det? — Det at dömme rigtigt, svarede hun, uden at være istand til at anföre Grunden, kan hverken kaldes videnskabelig Indsigt — thi hvorledes kunde Videnskab tænkes som noget grundlöst? — ei heller Uforstand — thi det, der træffer det Sande, kan jo ikke kaldes Uforstand; en rigtig Dom er altsaa noget, som ligger imellem Indsigt og Uforstand. — Deri har Du Ret, sagde jeg. — Slut derfor ikke, at hvad der ikke er skjönt, maa være hæsligt, og at hvad der ikke er godt, maa

Digitized by Google

være ondt. Saaledes ogsaa med Eros; endskjöndt Du tilstaaer, at han hverken er skjön eller god, maa Du derfor ikke troe, at han er hæslig og ond, men noget, sagde hun, imellem begge. — Men det bliver dog indrömmet af alle, svarede jeg, at han er en stor Gud. — Mener Du af alle de Ukyndige, sagde hun, eller ogsaa af de Kyndige? — Af alle tilsammen. — Hvorledes, Sokrates, sagde hun med et Smiil, kan han erkjendes for en stor Gud af dem, som ikke engang antage ham for en Gud? — Hvilke ere de? spurgte jeg. — Den ene er Du, svarede hun, den anden jeg. — Hvorledes kan Du paastaae det? — Meget let, svarede hun; thi siig mig: anseer Du ikke alle Guder for salige og skjönne? eller kunde Du have Hjerte til at paastaae, at en Gud ikke var salig og skjön? — Nei, ved Zeus, visselig ikke. — Men salige kalder Du dog dem, som ere i Besiddelse af det Gode og Skjönne. — Ja. — Men om Eros har Du dog tilstaaet, at han af Trang til det Gode og Skjönne just attraaer det, hvortil han föler denne Trang. — Det har jeg tilstaaet. — Men hvorledes kan den være en Gud, som er udeelagtig i det Gode og Skjönne? — Ingenlunde, som det synes. —

Digitized by Google

Du seer altsaa, sagde hun, at ogsaa Du antager, at Eros ikke er en Gud. — Hvorledes? sagde jeg, er da Eros et dödeligt Væsen? — Ingenlunde. — Hvad da? — Som i forrige Tilfælde, et Mellemvæsen imellem de Dödelige og Udödelige. — Hvad da, Diotima? — En stor Dæmon, Sokrates; thi enhver Dæmon er et Mellemvæsen imellem Gud og det Dödelige. — Og hvad Forretning har han? spurgte jeg. — Den at være Tolk og Sendebud imellem Guder og Mennesker, at bringe Bönner og Offere fra disse, og Befalinger og Svar paa Offrene fra hine. Som Mellemvæsen imellem begge udfylder han Mellemrummet, saa at det Hele kommer i Forbindelse med sig selv. Igjennem dette Dæmoniske gaaer den hele Spaadomskunst frem, og Præsternes Kunst, forsaavidt den angaaer Offere, Indvielser, Besværgelser, al Slags Forudsigelse og Tryllerie. Guddommen meddeler sig aldrig umiddelbar noget Menneske; al Omgang og Samtale imellem Guder og Mennesker skeer blot ved disse Væsener, saavel i vaagende som sovende Tilstand. Den, der er viis heri, er en dæmonisk Mand, den derimod, der er viis i andre Ting, som i Kunster og Haandarbeider, er et Hver-

Digitized by Google

dagsmenneske. Der gives nu mange og mangfoldige Dæmoner, og een af disse er Eros. — Hvilke ere hans Forældre? spurgte jeg. — Dette er vel vidtlöftigere at fortælle, sagde hun, men dog vil jeg sige Dig det. Den Dag, Aphrodite födtes, feirede Guderne en Glædesfest, og iblandt andre var ogsaa Poros, en Sön af Metis, tilstede. Da de havde spiist, kom ogsaa Penia, for at bede om noget, da det gik saa festligt til, og blev staaende ved Dören. Poros beruset i Nektar (thi dengang var der endnu ingen Viin) gik ind i Zeus's Have, og sov betynget ind. Penia, som formedelst sin Trang tragtede efter at faae et Barn med Poros, lagde sig ved hans Side og undfangede Eros. Derfor er Eros ogsaa Aphrodites Ledsager og Tjener, fordi han er födt ved hendes Födselsfest, og fordi han, ifölge sin Natur er en Elsker af det Skjönne, og Aphrodite er skjön. Men som en Sön af Poros og Penia befinder Eros sig i disse Omstændigheder. Han er for det förste altid fattig og saalangt fra at være fiin og smuk, som Mængden troer, at han meget mere er raa, uanseelig, barfödet og uden Hjem; han ligger altid paa Jorden, og sover ubedækket uden for Dörene og paa

Digitized by Google

Gaderne under aaben Himmel; og ifölge sin Moders Natur er han stedse ledsaget af Mangel. Men ifölge Faderens Natur efterstræber han det Gode og Skjönne, er tapper, modig, kjæk, en vældig Jæger, altid smedende Rænker, stræbende efter Indsigt, sindriig, philosopherende hele sit Liv igjennem, en farlig Troldmand, Giftblander og Sophist. — Ifölge sin Natur er han hverken udödelig eller dödelig; men snart blomstrer og lever han paa samme Dag, naar det gaaer ham vel, snart döer han hen, men lever atter op igjen ifölge sin Faders Natur. Hvad han erhverver, forsvinder igjen, saa at Eros hverken nogensinde er fattig eller riig. Ligeledes staaer han midt imellem Viisdom og Uforstand. Hermed forholder det sig nemlig saaledes: Ingen Gud philosopherer eller attraaer at blive viis, thi han er det allerede; overalt ingen, der er viis, philosopherer. De Uforstandige philosophere heller ikke og tragte ikke efter at blive vise, thi det er just det Farlige ved Uvidenheden, at den, uden at være skjön, god eller fornuftig, dog finder Behag i sig selv. Den, der altsaa ikke troer at trænge til noget, kan jo heller ikke tragte efter det, hvortil han ingen

Digitized by Google

Trang føler. — Hvilke ere altsaa de philosopherende, Diotima, spurgte jeg, siden det hverken er de Vise eller de Uforstandige. — Det mener jeg, svarede hun, kunde et Barn begribe, nemlig de, som ere imellem begge, og til dem hörer Eros; thi Viisdom er et af de skjönneste Goder, og Eros er Kjærlighed til det Skjönne; altsaa maa Eros nödvendig være Philosoph, og, som saadan, staaer han imellem den Vise og den Uforstandige. Grunden hertil ligger desuden ogsaa i hans Herkomst, thi han nedstammer fra en viis og velbegavet Fader men en uviis og trængende Moder. Saaledes, kjære Sokrates, er altsaa denne Dæmons Natur. At Du havde en anden Forestilling om Eros, er ikke forunderligt; thi, saavidt jeg kan slutte af Din Tale, ansaae Du Eros for den elskede Gjenstand, og ikke for det Elskende. Derfor, troer jeg, forekom Eros Dig saa underskjön. Thi det Elskværdige er i Sandhed ogsaa det Skjönne, Blide, Fuldendte og Priisværdige. Men det Elskende har et andet Væsen, saaledes, som jeg nu har beskrevet Dig det. — Nok herom, Veninde, sagde jeg, thi Du har talt skjönt. Men da nu Eros er saaledes beskaffen, hvilken Nytte skaf-

Digitized by Google

fer han da Menneskene? — Det, svarede hun, vil jeg nu forsöge at underrette Dig om. Eros's Væsen og Herkomst kjende vi altsaa; det Skjönne er hans Gjenstand, som Du sagde. Men dersom nu Nogen spurgte os: Hvorfor, Sokrates og Diotima, er det Skjönne Eros's Gjenstand? eller tydeligere: hvad attraaer den, der elsker det Skjönne? — At det bliver ham til Deel, svarede jeg. — Men dette Svar, sagde hun, gjör dette Spörgsmaal nödvendigt: hvad vinder den, hvem det Skjönne bliver til Deel? — Herpaa, sagde jeg, har jeg ikke noget Svar paa rede Haand. — Men vilde man nu ombytte Begreberne, sætte det Gode istedetfor det Skjönne, og spörge: hvad attraaer den, Sokrates, der attraaer det Gode? — At det bliver ham til Deel, vilde jeg svare. — Og hvad vinder han derved, at det Gode bliver ham til Deel? — Dette er lettere at besvare, sagde jeg, han bliver lykkelig. — Thi kun ved Besiddelsen af det Gode, föiede hun til, ere de Lykkelige lykkelige. Og nu behöver man ikke videre at spörge: hvad vil den, der vil være lykkelig; Svaret synes at være fuldendt. — Deri har Du Ret, sagde jeg. — Troer Du nu, sagde hun, at denne Attraa og denne Kjær-

Digitized by Google

lighed er almindelig for alle Mennesker, og at alle altid önske at være i Besiddelse af det Gode? eller hvad mener Du? — At den er almindelig for alle. — Men hvorfor sige vi da ikke, Sokrates, at Alle elske, da dog alle elske det Samme og altid? men kun at Nogle elske, Andre ikke? — Det undrer ogsaa mig. — Det maa ikke undre Dig, sagde hun; thi vi udsondre en vis Art af Kjærligheden, som vi belægge med det Heles Navn og kalde Kjærlighed; for de andre Arter bruge vi andre Navne. — Hvorledes det? spurgte jeg. — Saaledes omtrent. Du veed, der gives flere Maader at digte paa. Thi det, at være Aarsag til at noget fra ikke at være gaaer over til at være, hedder jo at digte; saaledes ere alle Kunsters Frembringelser Digtninger, og Mesterne heri ere samtlig Digtere. — Deri har Du Ret. — Men nu veed Du, at De ikke alle kaldes Digtere, men at enhver har sit Navn; af den hele Digtning afsondres en enkelt Deel, den nemlig, som har med Tonekunst og Stavelsemaal at bestille, og denne belægges med Navnet af det Hele. Denne Deel kaldes alene Digtning, og de, der have tilegnet sig den, Digtere. — Det er sandt, svarede jeg. — Saaledes

Digitized by Google

forholder det sig ogsaa med Kjærlighed. Overhovedet er enhver Stræben efter det Gode og efter Lyksalighed den höieste og heftigste Kjærlighed hos enhver; men de, som paa mange og forskjellige Maader henvende sig til den, enten af Lyst til Fordeel, eller til Legemsfærdigheder eller til Viisdom, kaldes ikke Elskere, heller ikke siges de at elske; kun de, som henvende sig til en enkelt Art og beflitte sig derpaa, faae det Heles Navn: Kjærlighed, at elske og Elskere. — Det synes at være rigtigt, sagde jeg. — Man har jo det Sagn, sagde hun, at de, som söge deres Halvdeel, elske. Men, efter min Mening, min Ven, gaaer Kjærligheden hverken ud paa det Halve eller det Hele, saafremt det ikke er et Gode. Thi Menneskene ere jo villige til at lade deres egne Hænder og Födder afskjære, naar de ansee dem for fordærvede; ingen hænger, troer jeg, ved det, der er ham eget, med mindre man kun vilde kalde det Menneskene eiendommeligt og eget, som er godt, og det fremmed, som er ondt; hvoraf altsaa fulgte, at Menneskene ikke elskede andet, end det Gode. Eller troer Du, det forholder sig anderledes? — Nei, ingenlunde, svarede jeg. — Men kunde vi nu

Digitized by Google

saaledes slethen sige, at Menneskene elske de Gode? — Ja. — Hvorledes? maae vi ikke föie til, at de ogsaa stræbe efter at have det Gode? — Det maa föies til. — Og, sagde hun, ikke blot at have det, men *stedse* at have det. — Ogsaa det maae vi föie til. — Af alt dette tilsammentagen følger altsaa, at Kjærlighed er Stræben efter en stedsevarende Besiddelse af det Gode. — Deri har Du fuldkommen Ret, svarede jeg. — Da nu Kjærligheden altid er saaledes beskaffen, paa hvilken Maade og i hvilken Handling yttrer sig da den Menneskenes Stræben og hele Stemning, man kalder Kjærlighed? Kan Du sige mig, hvilken denne Handling er? — Kunde jeg det, Diotima, vilde jeg da saa höiligen beundre Din Viisdom, og komme til Dig, for at vorde underviist. — Nu, saa vil jeg sige Dig det: denne Handling er Frembringelsen i det Skjönne, saavel i legemlig, som i aandig Henseende. — Dis Ord, svarede jeg, kan kun et Orakel udtyde jeg forstaaer dem ikke. — Saa vil jeg forkla mig tydeligere. Alle Mennesker, Sokrate ere frugtbare, saavel i legemlig som aandi Henseende, og naar de erè komne til en vi Alder, stræber deres Natur efter at föde; me

Digitized by Google

föde kan den kun i det Skjönne, ikke i det Hæslige. Ved Mandens og Qvindens Forening skeer Födselen. Men dette er en guddommelig Sag, og det Udödelige i det dödelige Væsen er just denne Undfangelse og Födsel. Denne er ikke mulig i det Stridende; det Hæslige er stridende imod alt Guddommeligt, det Skjönne er samstemmende dermed. Skjönheden træder derfor istedetfor Möira og Eilethyia ved Födselen. Naar derfor det Födelystne nærmer sig det Skjönne, gjennemströmmes det af Glæde og Henrykkelse, og befrugter og föder; men nærmer det sig det Hæslige, trækker det sig mörk og sörgmodig sammen i sig selv, vender sig bort, krympes sammen og föder ikke, men beholder Frugten i sig selv under ubehagelige Fornemmelser. Derfor henrives den Svangre og Födelystne af en saa heftig Begjærlighed til det Skjönne, fordi det befrier ham fra saamange Veer. — Kjærlighed gaaer altsaa ikke ud paa det Skjönne, som Du troede, Sokrates. — Hvorpaa da? — Paa at föde og frembringe i det Skjönne. — Vel, sagde jeg. — Det er ganske vist, svarede hun. — Men hvorfor just herpaa? — Fordi denne Födsel er det Evige og Udödelige, forsaavidt det kan aaben-

Digitized by Google

bare sig i det Dödelige. At ethvert Væsen maa stræbe efter Udödelighed tilligemed det Gode, følger nödvendig af det, vi tilforn ere blevne enige om, efterdi Kjærlighed jo gaaer ud paa, *altid* at have det Gode; vi maae altsaa ifölge denne Tale nödvendig antage, at Kjærlighed ogsaa er Stræben efter Udödelighed. —

Alt dette lærte hun mig, naar hun talede med mig om Kjærligheden. Engang spurgte hun mig: hvad troer Du, Sokrates, at være Aarsagen til denne Kjærlighed og denne Stræben? Eller har Du ikke bemærket, i hvilken voldsom Tilstand alle Dyr ere, naar Forplantelsesdriften er vakt hos dem, saavel de ubevingede, som de bevingede; alle ere de i en sygelig forelsket Tilstand, först naar de have Samleiemed hinanden, og siden naar de skulle sörge for det Födte. Selv de Svageste ere beredte til at kæmpe for deres Unger med de Stærkeste og döe for dem; de lade sig selv pine af Hunger for at ernære dem og ere beredte til ethvert Offer. — Om Menneskene skulde man troe, sagde hun, at de gjorde dette med Overlæg; men hvad kan hos Dyrene være Grunden til denne Kjærlighedstilstand? Kan

Digitized by Google

Du sige mig det? — Jeg svarede, at jeg ikke vidste det. — Tænker Du da, sagde hun, nogensinde at kunne udrette noget i Kjærlighedskunsten, naar Du ikke veed dette? — Men just derfor er jeg jo, som jeg för sagde, kommen til Dig, Diotima, fordi jeg vel vidste, at jeg trængte til Lærere. Siig mig nu Aarsagen hertil og til alt, hvad der ellers maatte henhöre til Kjærligheden. — Dersom Du altsaa troer, at Kjærligheden, ifölge sin Natur, gaaer ud paa det, hvorom vi ofte ere blevne enige, saa forundre Dig ikke. Thi paa samme Maade, som jeg för sagde, stræber ogsaa her den dödelige Natur, saa godt den kan, efter Vedvarenhed og Udödelighed. Men dette kan den kun opnaae ved Forplantelsen, fordi den altid efterlader noget Nyt istedetfor det Gamle. Thi ogsaa om ethvert enkelt Væsen siger man, at det lever og er det samme, ligesom Een fra Barndommen af indtil Oldingsalderen altid kaldes den samme, skjöndt han dog aldrig beholder det samme ved sig, men stedse fornyes og mister det Gamle; f. Ex. Haar, Kjöd, Been, Blod og overalt det hele Legeme. Og dette gjælder ikke blot om Legemet, men ogsaa om Sjælen. Sæder, Vaner, Meninger,

Digitized by Google

Begjæringer, Lyst og Ulyst, Frygt, — heraf beholder Ingen altid det samme ved sig, men nogle opstaae, andre forgaae. Men endnu selsommere er det, at selv vore Erkjendelser ikke alene komme og forsvinde, saa at vi aldrig ere de samme med Hensyn til disse; men at ogsaa enhver enkelt Erkjendelse er denne Forandring underkastet. Thi det, man kalder at tænke efter, hentyder paa en forsvunden Erkjendelse. Thi at glemme er at tabe en Erkjendelse, men det at tænke efter danner en ny Erindring istedetfor den forsvundne, og vedligeholder Erkjendelsen, saa at den synes at være den samme. Paa denne Maade vedligeholdes alt Dödeligt, ikke saaledes, at det altid bliver aldeles det samme, som det Guddommelige, men derved, at det, som forsvinder og forældes, efterlader noget andet Nyt i sit Sted af samme Art, som det selv var. Ved denne Foranstaltning, Sokrates, bliver det Dödelige deelagtigt i det Udödelige, Legemet, saavelsom alt andet; med det Udödelige selv forholder det sig paa en anden Maade. Forundre Dig altsaa ikke over, at Enhver af Naturen holder sin egen Afkom i Ære; thi for Udödelighedens Skyld yttrer denne

Digitized by Google

Stræben og denne Kjærlighed sig hos Enhver. —

Efterat jeg havde hört denne Tale, sagde jeg med Forundring: Vel! viseste Diotima, forholder dette sig nu virkelig saaledes? — Derpaa talede hun, liig de indviede Sophister: Derom kan Du være overbeviist, Sokrates. Thi naar Du betragter Menneskenes Kjærlighed til Ære, maa Du ogsaa forundre Dig over det Ufornuftige deri, naar Du ikke erindrer, hvad jeg för sagde, og betænker, hvor mægtig en Drift de have til Navnkundighed og til at erhverve sig udödelig Ære. Af den Grund ere alle beredte til at udsætte sig for de störste Farer, endnu mere, end for deres egne Börn, til at opoffre Formue, ufortrödent at taale enhver Möisommelighed, ja selv til at gaae Döden imöde. Thi troer Du vel, at Alkestis vilde være gaaet i Döden for Admetos, eller Achilleus i Döden efter Patroklos, eller at Eders Kodros vilde have opoffret sig for sine Börns Kongeværdighed, naar de ikke havde haabet, derved at vinde den udödelige Erindring om deres Dyd, som endnu lever iblandt os? Visselig ikke. Jeg troer endog, at det er denne Dydens Udödelighed og et saadant herligt Ef-

Digitized by Google

termæle, der giver Alle Kraft til at udrette Alt, og det saameget mere, jo ædlere de ere; thi de elske det Udödelige. De, hos hvilke den legemlige Dannelsesdrift er stærkest, have deres Hu mere henvendt til Qvindekjönnet og ere forelskede paa denne Maade, idet de mene ved at avle Börn at kunne forskaffe sig et udödeligt Navn og Lyksalighed for den kommende Tid; de derimod, hos hvilke den aandige Dannelsesdrift er stærkere, end den legemlige, mere til det, som det sömmer Sjælen at undfange og föde. — Og hvad er dette? — Viisdom og hver anden Dyd. Disse frembringe alle Digtere, og de Kunstnere, som kaldes Selvopfindére. Men den störste og skjönneste Viisdom er den, der viser sig i Staternes og Huusvæsenets Bestyrelse, hvis Navn er Besindighed og Retfærdighed. Den, hvis Sjæl allerede fra Ungdommen af har været frugtsommelig med disse Dyder, han er opfyldt med det Guddommelige, og, naar Modenhedens Aar indtræde, vil han föle Trang til at befrugte og frembringe. Han vil endog, troer jeg, gaae omkring og söge det Skjönne, hvori han kan frembringe; thi det Hæslige er aldeles ikke skikket dertil. Han glæder sig derfor

Digitized by Google

mere over de skjönne Legemer, end over de hæslige, fordi han vil frembringe, som ogsaa naar han træffer en skjön, ædel og veldannet Sjæl; men isærdeleshed glæder han sig, naar han finder begge forenede. Imod et saadant Menneske er han strax uudtömmelig i Taler om Dyden og om hvorledes en dannis Mand bör være, og hvad han bör stræbe efter, og strax söger han at danne ham. — Thi idet han berörer den Skjönne og stedste omgaaes med ham, föder og frembringer han det, han allerede længe har baaret i sit Indre, og da han nærværende og fraværende tænker paa ham, opdrager han det Födte i Forening med ham. Der er derfor en langt inderligere Forening og et fastere Venskab imellem disse, end imellem dem, som blot sandselig Kjærligked forener, ligesom ogsaa de Börn, de have tilsammen, ere skjönnere og udödeligere. Og enhver vilde vel hellere have saadanne Börn, end blot legemlige, naar han, ikke uden Misundelse, betragter, hvilke Börn Homer, Hesiodos og andre fortræffelige Digtere have efterladt sig, der, selv udödelige, sikkre dem et udödeligt Navn og et varigt Minde, eller, om Du vil, hvilke Börn Lykurgos efterlod sig i Lakedæ-

Digitized by Google

mon, der bleve Lakedæmons og fast kunde man sige, hele Grækenlands Frelsere. Hædret iblandt Eder er jo ogsaa Solon, fordi han var Fader til Eders Love, og mange andre Mænd paa andre Steder, saavel iblandt Hellener, som Barbarer, der have fremstillet mange herlige Værker og udövet mangfoldige Dyder. For disse ere ogsaa mange Helligdomme opreiste for saadanne Börns Skyld, for menneskelige Börns Skyld er Ingen bleven denne Ære til Deel.

For saavidt, Sokrates, kan maaskee ogsaa Du indvies i Kjærlighedens Hemmeligheder, men om Du ogsaa vilde være istand til at forstaae de höieste og helligste, hvortil hine hentyde, naar Nogen rigtig foredrog dem, veed jeg ikke. Imidlertid vil jeg dog foredrage dem, og ogsaa heri vise Dig min gode Villie. Stræb nu at følge mig, forsaavidt Du formaaer. Hvo, der vil angribe denne Sag paa den rigtige Maade, maa allerede som Yngling have begyndt at henvende sit Blik mod skjönne Legemer, og först vil han, om han ellers ledes rigtigt, elske eet Legeme og befrugte det med skjönne Taler, men siden maa han komme til Erkjendelse af, at Skjönheden i eet Legeme

Digitized by Google

er söslerlig forenet med Skjönheden i ethvert andet; og vil han forfölge det i Ideen Skjönne, var det jo stor Uforstand, ikke at ansee Skjönheden for een og den samme i alle Legemer. Har han erkjendt dette, maa han vise sig som Elsker af alle skjönne Legemer og indskrænke sin lidenskabelige Tilböielighed til et enkelt, idet han anseer dette for ringe og smaaligt. — Men derpaa maa han agte Sjælens Skjönhed höiere end Legemets; finder han derfor nogen, der besidder Sjæls Fortrin, skjöndt disse ikke ere forenede med legemlig Ynde, er han dog tilfreds, og vil alligevel elske og pleie ham, idet han fremhringer og opsöger saadanne Taler, der kunne forbedre unge Mennesker. Herved vil han blive nödt til at anskue det Skjönne i Bestræbelser og Sæder, og indsee, at dette er beslægtet overalt, og agte det blot legemlig Skjönne for ringe. Men fra Bestræbelserne vil han gaae videre til Erkjendelserne, for at han ogsaa kan skue Erkjendelsernes Skjönhed, og idet han nu har det mangfoldig Skjönne for Öie, vil han ikke slavisk hylde det hos det Enkelte og elske enten en Drengs, en Mands eller en Bestræbelses Skjönhed, hvilket röber en slavisk Tænkemaade og en ind-

Digitized by Google

skrænket Aand. Han vil derimod begive sig ud paa det Skjönnes store Hav, og, idet han der skuer omkring sig, vil han föde mange skjönne og herlige Taler og Tanker til en frugtbar Philosophie, indtil han herved styrket og uddannet hæver sig til Anskuelsen af den ene Erkjendelse, som er Erkjendelsen af det i og for sig selv Skjönne. Stræb nu, sagde hun, saavidt det er Dig muligt, at anspænde Din Opmærksomhed. — Den, der nu indtil denne Grad er opdragen i Kjærlighedens Mysterier, idet han i denne Orden og rigtigen har beskuet det Skjönne, han vil, idet han nærmer sig Fuldendelsen, pludselig skue noget, der, ifölge sin Natur er forunderlig Skjönt, nemlig *hiint Skjönne* selv, hvortil alle de foregaaende Anstrængelser sigtede. Denne Skjönhed er for det förste evig, den kan hverken oprinde eller forgaae, tiltage eller aftage, fremdeles er den ikke i een Henseende skjön, i en anden hæslig, eller til een Tid skjön, til en anden ikke, eller i Sammenligning med dette skjön, med hiint hæslig, eller her skjön, men der hæslig, som om den kun var skjön for Nogle og hæslig for Andre. Heller ikke vil denne Skjönhed fremstille sig under en vis Form, som et An-

Digitized by Google

sigt, Hænder, eller noget, der hörer Legemet til, heller ikke som en Tale eller en Erkjendelse. Den findes ikke ved noget f. Ex. en levende Gjenstand, enten paa Jorden, i Himlen eller nogetsteds, men i og ved sig er den evig og overalt den samme. Alle andre skjönne Ting ere paa denne Maade deelagtige i denne Skjönhed, at, om de andre endog oprinde og forsvinde, kan dog denne aldrig enten tiltage eller aftage, eller paa nogen Maadre lide noget. Den, der nu ved den ægte Kjærlighed til Ynglinger har hævet sig op til det Standpunkt, hvor han begynder at skue dette evige Skjönne, han er Fuldendelsen nær. Den vandrer ad den rigtige Vei til Kjærlighedens Mysterier, eller föres af andre derhen, som begynder med de enkelte skjönne Gjenstande, for hiint Skjönnes Skyld, og stedse stiger höiere, ligesom trappeviis, fra eet til to, og fra to til alle skjönne Legemer, fra de skjönne Legemer til de skjönne Bestræbelser, fra de skjönne Bestræbelser til de skjönne Erkjendelser, indtil han fra Erkjendelserne kommer til hiin Erkjendelse, hvis Gjenstand er ingen anden, end Urskjönheden, og saaledes tilsidst erkjender det Skjönne selv. Paa dette Standpunkt, om ellers nogetsteds,

Digitized by Google

kjære Sokrates, sagde den Mantinæiske Fremmede, hvor Mennesket skuer det i og for sig selv Skjönne, begynder hans Liv först at blive et sandt Liv. Denne Skjönhed — lykkes det Dig först at skue den — vil vise sig for Dig i et langt herligere Lys, end Guld, Klæder, skjönne Drenge og Ynglinger, ved hvis Syn Du nu bliver saa henrykt, at Du, som mange andre, vel var beredt til, for at skue Din Yndling og stedse leve med ham, at afholde Dig, om muligt, fra at spise og drikke, og ene leve i hans Beskuelse og Omgang. Men hvad skulde vi troe, sagde hun, naar det lykkedes Nogen at skue dette Skjönne selv, luttret, reent, ublandet, ikke beklædt med menneskeligt Kjöd og Farver eller andet forgængeligt Tant, men det guddommelige Skjönne selv i sit Væsens Eenhed? Troer Du vel, at det Menneske kunde före et slet Liv, der har sit Blik vendt didhen, der lever i denne Anskuelse, i denne Omgang. Eller troer Du ikke, at kun her, hvor han skuer det Skjönne paa den Maade, hvorpaa det bör skues, vil det lykkes ham, ikke at föde Skyggebilleder af Dyden, da han jo ikke forbandt sig med et Skyggebillede, men sand Dyd, da han forbandt sig med det

Digitized by Google

Sande. — Men den, der föder og opdrager sand Dyd, han maa nödvendigviis blive en Gudernes Yndling, og, om ellers Nogen, — tillige udödelig. —

Dette, o Phædros, og I andre, talede Diotima, og jeg blev overbeviist derved. Selv overbeviist, söger jeg nu ogsaa at overbevise andre om, at den menneskelige Natur, for at komme i Besiddelse af dette Gode, ikke lettelig kan finde en virksommere Medhjælper, end Eros. Derfor troer jeg, enhver Mand burde ære Eros; jeg ærer ogsaa selv alt, hvad der hörer til Kjærlighed, över mig selv fortrinlig deri, og opmuntrer andre dertil, og priser nu og stedse Eros's Magt og Styrke, saameget jeg formaaer. Antag denne Tale, Phædros, om Du vil, for en Lovtale over Eros; hvis ikke, kald den, hvad Du selv lyster. —

Da Sokrates havde talt, roste de andre ham, men Aristophanes vilde erindre noget, fordi Sokrates i sin Tale havde anfört en Ytring af ham, men i det samme hörte man en stærk Banken paa Dören til Forsalen, og Stemmer som af Omtrækkende og en Flöitespillerske. Gaaer hen, Slaver, sagde Agathon, og seer, hvem det er; er det een af vore Venner,

Digitized by Google

saa lader ham komme ind, men hvis ikke, saa siger, et vi ikke længere drikke, men udhvile. Men strax derefter hörte man Alkibiades's Stemme i Forsalen; han var meget beruset, raabte höit, spurgte, hvor Agathon var, og forlangte, at man skulde före ham til ham. Flöitespillersken og nogle af Følget förte ham ved Armen, men i Dören blev han staaende, bekrandset med en tyk Krands af Vedbende og Violer og en stor Mængde Baand paa Hovedet. Værer hilsede, I Venner, raabte han, og optager en beruset Mand i Eders Drikkelag; ellers gaae vi igjen, naar vi först have bekrandset Agathon, for hvis Skyld vi ere komne. I Gaar, föiede han til, var det mig ikke muligt at komme, men nu er jeg her med Baand paa Hovedet, for fra mit Hoved, om jeg saa maa sige, at omvinde den viseste og skjönneste Mands Hoved. Maaskee ville I lee ad mig, som en beruset Mand; lee I kun, jeg veed dog, at jeg taler Sandhed. Men siger mig nu strax, om jeg skal komme ind under denne Betingelse? om I ville drikke med, eller ei? — Alle hævede nu deres Röst, og bade ham komme ind og tage Plads; ogsaa Agathon bad ham. Han traadte derpaa ind, fört af Fol-

Digitized by Google

kene, og da han tog Baandene af for at pryde Agathon, saae han ikke Sokrates, skjöndt han havde ham lige for Öinene, men satte sig ned ved Siden af Agathon imellem Sokrates og ham; thi Sokrates veeg tilbage for at han kunde sætte sig. Da han havde sat sig, hilsede han Agathon og bekrandsede ham. Agathon sagde derpaa: Aftager Alkibiades's Skoe, at han kan lægge sig herned selvtredie. — Gjerne, svarede Alkibiades, men hvem er da vor tredie Meddrikker? Han vendte sig derpaa om, og da han saae Sokrates, sprang han op og raabte: ved Herakles! hvad er dette? ligger Du ogsaa her paa Luur efter mig, Sokrates, ligesom Du altid pleier at træde pludselig frem, hvor jeg mindst ventede Dig. Hvorledes er Du kommen herhid, og hvorfor ligger Du just her? og ikke hos Aristophanes eller en anden, der er vittig eller vil være det? Du har med Flid maget det saaledes, at Du fik Plads ved Siden af den Skjönneste i Selskabet. — Sokrates sagde: Agathon, tag mig i Din Beskyttelse, thi dette Menneskes Kjærlighed har allerede forvoldet mig megen Fortred. Fra den Tid af jeg begyndte at elske ham, har han ikke tilladt mig at see paa eller tale med

Digitized by Google

nogen anden skjön Yngling. Af Iversyge og Misundelse foretager han sig de forunderligste Ting, udskjælder mig, og det er alt, at han kan holde sig fra at lægge Haand paa mig. See altsaa til, at han ikke begynder paa noget igjen, forson os med hinanden, eller forsvar mig, ifald han vil bruge Magten; thi jeg frygter for hans Galskab og forelskede Væsen. — Der kan ingen Forsoning finde Sted imellem os, svarede Alkibiades; dog for dette skal jeg straffe Dig en anden Gang, men, Agathon, giv mig nu nogle af Baandene, at jeg ogsaa kan omvinde denne Mands forunderlige Hoved, at han ikke skal bebreide mig, at jeg har bekrandset Dig, men ikke ham, der dog overvinder alle Mennesker ved sine Taler, ikke alene nylig, som Du, men til enhver Tid. Han tog derpaa nogle af Baandene, bekrandsede Sokrates, og lagde sig ned. Da han havde lagt sig, sagde han: Hvorledes; Venner? I synes at være ædrue; det kan ikke tillades, drikke maa der, derom ere vi jo blevne enige. Til Forsidder ved Drikkelaget udnævner jeg mig selv, indtil I have drukket nok. Agathon skal lade en dygtig Pokal bringe frem, ifald der er een. Dog det behöves ikke engang,

Digitized by Google

Gaae hen, Dreng, og bring os hiin Skaal. Han saae nemlig een, der rummede mere end 8 Kotyler. Denne fyldte han og drak den selv ud först; derpaa lod han den skjænke fuld för Sokrates og sagde: imod Sokrates hjælper dette Kunststykke mig ikke, thi han kan drikke saameget man befaler, og bliver dog ikke beruset. Sokrates tömte imidlertid Bægeret, som Drengen havde fyldt, men Eryximachos erindrede: Hvorledes skulle vi forholde os, Alkibiades? skulle vi hverken tale eller synge til Bægeret, men kun drikke, som törstige Folk? — Alkibiades svarede: O! vær hilset, Eryximachos, Du, den bedste Sön af den bedste og værdigste Fader. — Du ogsaa, svarede Eryximachos, men hvad skulle vi foretage os? — Hvad Du befaler, man maa jo adlyde Dig,

Thi en lægende Mand jo mange Andre opveier.

befael os altsaa, hvad Du vil. — Hör da, sagde Eryximachos. Förend Du kom, vare vi blevne enige om, at enhver, efter sin Orden, fra venstre til höire Side skulde holde en saadjön Tale, som muligt, over Eros og prise ham. Alle vi andre have nu talt. Men da

Digitized by Google

Du endnu ikke har talt, skjöndt Du har drukket, er det nu Din Pligt at före Ordet, og derpaa at opgive Sokrates, hvad Du vil; han opgiver da igjen sin Naboe paa höire Side, og saaledes fremdeles. — Dit Forslag er ret smukt, Eryximachos, svarede Alkibiades, men at stille en beruset Taler ved Siden af en ædrue, synes dog virkelig ikke billigt. Desuden, min Bedste, troer Du da virkelig det, Sokrates för sagde? Veed Du ikke, at just det Modsatte deraf er sandt? Thi naar jeg i hans Nærværelse roser en anden, end ham, det være en Gud eller et Menneske, kan han ikke afholde sig fra at lægge Haand paa mig. — Tael dog sömmelig, svarede Sokrates. — Ved Poseidon, sagde Alkibiades, gjör ingen Indvendinger; jeg vil ikke rose nogen anden i Din Nærværelse. — Ja, gjör det, svarede Eryximachos, ifald Du vil, roes Sokrates. — Hvad mener Du? sagde Alkibiades, skal jeg angribe Manden og tugte ham i Eders Nærværelse? — Hvad har Du i Sinde? sagde Sokrates, vil Du rose mig, for at gjöre mig latterlig, eller hvad vil Du? — Jeg vil sige Sandheden, ifald Du tillader det. — Visselig, svarede han, jeg ikke blot tillader Dig at sige Sandheden, men jeg

Digitized by Google

opfordrer Dig endog dertil. — Jeg vil da strax begynde, sagde Alkibiades, men forhold Du Dig saaledes: Siger jeg noget, der er usandt, da fald mig strax i Talen, om Du vil, og siig, at jeg lyver. Thi med Forsæt vil jeg ikke lyve. Men naar jeg snart fremfører dette, snart hiint, som det rinder mig i Tanke, maa det ikke forundre Dig; tht det er aldeles ingen let Sag, især i min nærværende Forfatning, med Færdighed og i Orden at opregne alle Dine Underligheder.

Jeg vil altsaa forsöge, I Mænd, at holde en Lovtale over Sokrates i Billeder; han vil maaskee troe for at spotte, men Billedet skal være Indklædning for Sandhed og ikke for Spot. Jeg siger derfor, Sokrates er hine Silener aldeles liig, som sidde i Billedhuggernes Værksteder, som Kunstnerne fremstille med Flöiter og Piber; i disse seer man, naar begge Flöiene aabnes, Gudernes Billedstötter, og jeg paastaaer, at han fornemmelig ligner Satyren Marsyas. At Du i udvortes Skikkelse ligner disse, vil Du selv ikke kunne nægte, Sokrates, men hör nu, hvorledes Du ogsaa i andre Henseender er dem liig. Du er en Spotter, ikke sandt? Vil Du ikke tilstaae det,

Digitized by Google

skal jeg fremføre Vidner. Er Du ikke ogsaa Flöitespiller, og en meget beundringsværdigere, end hiin? Thi han fortryllede Menneskene ved sit Instrument ved sin Munds Magt, ligesom enhver endnu, der spiller hans Sange; thi hvad Olympos spillede, havde han, paastaaer jeg, lært af Marsyas. Disse Stykker, enten en god Flöitespiller eller en slet Flöitespillerske foredrager dem, ere ene henrivende og tilkjendegive, fordi de ere guddommelige, for hvem Guderne og deres Dyrkelse er hellig. Men Du udmærker Dig især derved fremfor ham, at Du uden Flöite, med blotte Ord, kan udrette det samme. Naar vi höre Taler af andre, selv af en fortræffelig Taler, agter fast ingen derpaa. Men naar man derimod hörer Dig eller Dine Taler, foredragne af en anden, var endog den, der foredrog dem, et ubetydeligt Menneske, blive alle, Qvinde, Mand og Dreng, henrevne og fængslede derved. Ifald jeg ikke maatte befrygte, at I vilde ansee mig for aldeles beruset, vilde jeg fortælle Eder, bekræftende det ved Eed, hvilket Indtryk denne Mands Taler have gjort og endnu gjöre paa mig. Naar jeg hörer ham, banker mit Hjerte heftigere end Korybanternes,

Digitized by Google

og Taarer udströmme under hans Tale; og jeg seer, det gaaer mange andre ligesaa. Hörte jeg derimod Perikles eller andre gode Talere, syntes jeg vel, at de talede godt, men aldrig kom jeg derved i en saadan Forfatning, aldrig rystedes min Sjæl saaledes, heller ikke opvaktes Følelser af Uvillie hos mig over min slaviske Tilstand; men af denne Marsyas blev jeg ofte bragt i en saadan Stemning, at Livet i min nærværende Tilstand syntes mig utaaleligt. Du vil ikke kunne sige, Sokrates, at dette er usandt. Ja ogsaa nu er jeg mig bevidst, at, ifald jeg vilde laane ham Öre, kunde jeg ikke modstaae ham, men vilde erfare det samme. Thi han nöder mig til den Tilstaaelse, at, hvormange Mangler jeg end har, forsömmer jeg dog mig selv og blander mig i Athenernes Anliggender. Med Magt tilstopper jeg derfor Örene og flygter for ham, som for Sirenerne, at jeg ikke skal blive siddende ved hans Side og ældes. Han er det eneste Menneske, hos hvem jeg har følt det, som ingen skulde troe at boe hos mig, Skam; for ham ene skammer jeg mig virkelig. Thi jeg er mig meget vel bevidst, at jeg ikke kan modsige ham, naar han foreskriver mig, hvorledes jeg skal handle,

Digitized by Google

men at jeg, naar jeg forlader ham, igjen lader mig henrive af Mængdens Gunst. Derfor löber jeg bort og flygter for ham, og naar jeg seer ham, skammer jeg mig over det, jeg har tilstaaet; ofte önsker jeg endog, at han ikke mere var i Live, og dog veed jeg, at, skedte dette, vilde det være mig langt smerteligere; jeg veed derfor ikke, hvorledes jeg skal forholde mig imod dette Menneske. Saaledes har jeg og mange andre lidt ved denne Satyrs Flöitespil. —

Men hörer nu videre, hvor liig han er dem, jeg har sammenlignet ham med, og hvilken forunderlig Kraft han besidder. Thi I maae vide, at Ingen af Eder kjender ham ret; derfor vil jeg skildre ham for Eder, da jeg engang har begyndt. I see nemlig, at Sokrates er forelsket i de Skjönne, at han altid er omkring dem og ganske bliver henreven af dem; og tillige at han er ukyndig i Alt og veed intet. Er denne hans Skikkelse ikke silenagtig? Jo visselig. Thi med denne har han blot udvortes omklædt sig, som et udskaaren Silenbillede, men aabnes han, hvilken Viisdomsfylde troe I da, kjære Drikkebrödre, I ville skue i ham. Vider, han bekymrer sig

Digitized by Google

aldeles ikke om nogen er smuk — dette foragter han endog mere, end man skulde troe — heller ikke om han er riig eller besidder et andet af de Fortrin, som prises af Mængden. Alle disse Besiddelser tillægger han intet Værd og os anseer han for at være intet. Han forstiller sig for Menneskene og har altid sin Spög med dem. Men naar han var alvorlig og hans Indre aabnet, veed jeg ikke, om nogen har skuet Guddomsbillederne i hans Sjæl. Jeg har engang skuet dem, og de forekom mig saa guddommelige, gyldne, over al Maade skjönne og beundringsværdige, at jeg besluttede öieblikkelig at maatte gjöre alt, hvad Sokrates befalede. Da jeg nu troede, at han for Alvor hyldede min Skjönhed, ansaae jeg den for en stor Skat og beundringsværdig Lykke; thi nu troede jeg, at naar jeg hengav mig til Sokrates, kunde jeg faae alt det at höre, hvad han vidste, og jeg gjorde mig utrolig meget til af min Skjönhed. Saaledes tænkte jeg, og da jeg forhen ikke pleiede at være ene hos ham uden Ledsager, sendte jeg denne engang bort, for at være ene med Sokrates; thi jeg bör nu fortælle Eder alt oprigtigen. Værer derfor opmærksomme, og dersom jeg lyver, Sokrates,

Digitized by Google

da modsiig mig. Jeg var altsaa ene med ham, I Mænd, og ventede strax at han vilde tale med mig, som en Elsker pleier at tale med sin Elskede, naar han er ene med ham, og glædede mig derover. Men det skedte ikke; han talede med mig, som han ellers pleiede, tilbragte Dagen hos mig og gik bort. Derpaa opfordrede jeg ham til fælleds Legemsövelser, jeg anstillede dem med ham, for derved at komme Maalet nærmere. Han övede sig med mig og kæmpede ofte med mig, ingen var tilstede. Dog hvad skal jeg sige mere? Det hjalp intet. Da jeg nu intet udrettede paa denne Maade, besluttede jeg at sætte ind paa ham af alle Kræfter, og da jeg engang havde begyndt, ikke at holde op, föreud jeg havde erfaret, hvorledes det forholdt sig med ham. Jeg indböd ham derpaa til et Maaltid for ret ördentlig at efterstræbe ham, som en Elsker sin Elskede. Heller ikke dette vilde han strax tilstaae mig, men tilsidst lod han sig dog overtale. Da han kom förste Gang, vilde han gaae strax efter Maaltidet; dengang skammede jeg mig endnu, og lod ham gaae. Men da jeg anden Gang efterstræbte ham, talede jeg med ham, efterat vi havde spiist, langt ud paa

Digitized by Google

Festen, og da han vilde gaae, tvang jeg ham, under det Paaskud, at det var for sildigt, til at blive hos mig. Han hvilede paa det Leie, paa hvilket han havde spiist, ved Siden af mit, og ingen sov ellers i dette Værelse, uden vi. Formeget kunde man uden Betænkning fortælle Dem til Enhver; men det følgende vilde I neppe høre af mig, dersom ikke for det første, som Ordsproget siger, Vinen saaer baade Unge og Gamle til at tale Sandhed, og det desuden synes ubilligt at fortie en herlig Dead af Sokrates i en Lovtale over ham. Desuden gaaer det mig ogsaa, som Een, der er bidt af en Slange. Thi man fortæller jo, at den, hvem dette er hændet, vil ikke tale om sin Tilstand med andre, end dem, som ogsaa ere bidte, fordi disse alene kunne indseg og tilgive alt, hvad han siger og gjör af Smerte. Da jeg er bidt af noget smerteligere og paa det smerteligste Sted, nemlig i Hjertet eller Sjælen eller hvad I vil kalde det, bidt og saaret af Viisdommens Taler, som smærteligere, end en Slange, hænge fast, naar de gribe en ung og modtagelig Sjæl, og bevæge den til at gjöre og sige, hvad det skal være; og da jeg fremdeles her seer Phædroser, Agathoner, Eryximacher, Pausani-

Digitized by Google

asser, Aristodemer og Aristophanesser, — Sokrates og de andre vil jeg ikke engang nævne, thi I have jo alle erfaret philosophisk Begeistring og Sværmerie, — saa skulle I alle höre det, thi I ville tilgive, hvad jeg dengang gjorde og nu fortæller. Men I Tjenere, og enhver uindviet og ukyndig, som maatte være tilstede, lægger store Laase for Eders Ören.

Efterat Lyset altsaa var slukket og Tjenerne havde bortfjernet sig, troede jeg ikke at behöve at gjöre flere Omsvöb med ham, men frit at kunne sige, hvad der laae mig paa Hjerte. Jeg stödte til ham og sagde: Sokrates, sover Du? — Endnu ikke, svarede han. — Veed Du, hvad jeg har besluttet? — Hvad da? spurgte han. — Du synes mig at være den eneste Elsker, der er mig værdig, og det forekommer mig, som om Du tager i Betænkning at tale med mig derom. Da jeg nu har denne Overbeviisning, anseer jeg det for meget ufornuftigt, om jeg ikke heri vilde föie Dig, som overhovedet, ifald Du skulde behöve min Formue- eller mine Venner; thi intet ligger mig mere paa Hjerte, end at blive saa god, som muligt, og dertil, troer jeg, kan ingen være mig en væsentligere Hjælper, end Du.

Digitized by Google

Jeg maatte derfor meget mere skamme mig for de Fornuftige over ikke at have hyldet en saadan Mand, end for den ufornuftige Mængde over at have hyldet ham. Da han havde hört dette, sagde han i den spottende Tone, der saa ganske er ham egen: Kjære Alkibiades, Du synes i Sandhed ikke at være saa eenfoldig, ifald det er sandt, som Du fortæller om mig, og jeg virkelig besidder en Kraft til at gjöre Dig bedre og Du skuer en saa overordentlig Skjönhed i mig, der langt overgaaer Din smukke Skikkelse. Dersom Du med Hensyn hertil vil træde i Fælledskab med mig for at ombytte Skjönhed, tænker Du at vinde en ikke ringe Fordeel; Du lægger an paa at erholde Skjönhedens Væsen for dens blotte Skin og saaledes i Sandhed tilbytte Dig Guld for Kobber. Mærr, min Bedste, overvei det nöiere, om Du ikke tager Feil og der er Intet ved mig. Thi Aandens Öie begynder först da at see skarpt, naar det legemliges Styrke aftager, og da denne Tid er Du endnu langt bortfjernet. Jeg svarede derpaa: hvad jeg havde at sige Dig, har jeg nu sagt; jeg har ikke talt anderledes, end som jeg tænkte. Overlæg Du nu selv, hvad Du anseer bedst for os begge. —

Digitized by Google

Vel talt, svarede han, vi ville i Fremtiden med Overlæg gjöre det, som i denne og enhver anden Henseende synes os det bedste. Saaledes samtalede vi, og jeg troede nu at have saaret ham med mine Ord, som med en Piil. Jeg stod derpaa op, uden at lade ham komme videre til Orde, kastede min Klædning over ham — thi det var Vinter — og lagde mig ned under hans Kappe, idet jeg med begge Arme omfavnede denne guddommelige og i Sandhed beundringsværdige Mand, og laae saaledes den hele Nat. Ogsaa heri, Sokrates, vil Du ikke kunne sige, at jeg lyver. Endskjöndt jeg gjorde dette, seiredé han dog, foragtede, udloe og haanede min Skjönhed, hvilken jeg dog ikke tillagde ringe Værd, I Dommere; thi Dommere skulle I være over Sokrates's Overmod. Ved alle Guder og Gudinder sværger jeg Eder til, at jeg ikke stod anderledes op fra Leiet hos Sokrates, end om jeg havde hvilet hos en Fader eller ældre Broder. Hvorledes troe I, at jeg herpaa var tilmode? Jeg troede mig krænket, og dog var jeg ganske indtaget af hans Aand, Besindighed og Tapperhed, da jeg i ham havde fundet en Mand, som jeg aldrig havde troet at finde nogen, hvad Viisdom

Digitized by Google

og Standhaftighed angaaer. Jeg kunde derfor hverken vredes paa ham og rive mig lös fra hans Omgang, ikke heller kjendte jeg nogen Maade at vinde ham paa. Thi det vidste jeg vel, at han ved Guld endnu mindre kunde nogetsteds saares, end Ajas ved Jern; den eneste Maade, jeg troede han kunde fanges paa, undveeg han. Jeg gik nu raadvild omkring, mere trælbunden af dette Menneske, end endnu nogen var af en anden. Alt dette var skeet tidligere. Siden gjorde vi Toget sammen til Potidaia, og vi spiste da daglig sammen. Her overgik han nu for det förste ikke alene mig, men ogsaa alle de andre i at udholde Besværligheder; thi naar vi, som det gaaer i Feldten, bleve afskaarne paa et Sted, og maatte hungre, kunde ingen udholde det, som han. Og naar der blev levet höit, fortiod han ene ret at nyde; fornemmelig overgik han alle i at drikke, hvortil han dog först maatte nödes, og dog har ingen, hvilket er det forunderligste af alt, endnu seet Sokrates drukken. Herpaa, troer jeg, ville vi nu strax see Beviis. Imod Vinterens Angreb (thi Vinteren er i hine Egne meget streng) viste han altid en beundringsværdig Standhaftighed, især

Digitized by Google

een Gang, da Kulden var saa stræng, som den vel kunde være. Alle holdt sig inde, og naar nogen gik ud, indhyllede han sig i en overordentlig Mængde Klæder, underbandt Fødderne og indsvöbte dem i Filt og Uld; men han gik ud kun ifört den Klædning, han ellers pleiede at bære, og vandrede lettere over Isen med bare Födder, end de andre med Skoe. Soldaterne saae skjævt til ham, som om han vilde haane dem. Saavidt herom. — "Hvad han fremdeles virkede og udholdt, denne vældige Kraftmand", engang der i Hæren, er vel værd at höre. Noget var faldet ham ind, og han stod paa eet Sted fra om Morgenen tidlig og tænkte derover; da det ikke vilde lykkes, holdt han ikke op, men blev staaende fordybet i Betragtning. Det blev nu Middag og Folkene mærkede det; fuld af Forundring sagde den ene til den anden: Sokrates staaer der fra i Morges af og tænker over noget. Endelig da det var bleven Aften og man havde spiist, bare nogle Jonier deres Hynder ude for — thi det var dengang Sommer — deels for at sove i Kjölingen, og deels for at bemærke om han vilde blive staaende der hele Natten. Han blev virkelig staaende indtil det dagede

og Solen stod op, da bad han til Solen og gik. — Ville I see ham i Slagene? Ogsaa her bör man lade ham vederfares Ret. I det Slag nemlig, efter hvilket Hærförerne tilkjendte mig Prisen, har ingen anden reddet mit Liv, end han; han vilde ikke forlade mig, da jeg var saaret, men reddede mig og mine Vaaben. Jeg fordrede derpaa, Sokrates, at Hærförerne skulde tildele Dig Prisen — hvilket Du hverken vil kunne bebreide mig eller erklære for usandt — men da Hærförerne toge Hensyn til min Anseelse og derfor hellere vilde give mig Prisen, paastod Du endnu ivrigere, end de, at den skulde tildeles mig, og ikke Dig. Mærkværdigt, I Mænd, var det ogsaa at betragte Sokrates, da Hæren trak sig flygtende tilbage fra Delion. Jeg var til Hest, han tilfods, i en svær Rustning. Han trak sig tilbage med Laches, da Folkene allerede vare adspredte. Jeg kommer til, seer dem og opmuntrer dem strax til at være ved godt Mod, thi jeg forsikrede, at jeg ikke vilde forlade dem. Her kunde jeg nu betragte Sokrates paa en skjönnere Maade, end ved Potidaia, thi jeg var selv mindre i Frygt, fordi jeg var tilhest: först saae jeg, hvormeget han overgik Laches i

Digitized by Google

Aandsnærværelse, derpaa syntes han mig, efter Dit Udtryk, Aristophanes, ogsaa der at træde stolt frem med fast Blik, med Rolighed betragtende Venner og Fiender. Enhver kunde ogsaa i det Fjerne see, at naar Nogen vovede at beröre denne Mand, vilde han forsvare sig paa det kraftigste. Derfor gik ogsaa han og den anden sikkert frem. Folk af den Art angriber man ikke let i Krigen, men forfölger kun de iilsomt flygtende. Meget andet og beundringsværdigt kunde man endnu anföre til Sokrates's Roes. Men hvad de andre Egenskaber angaaer, kunde man maaskee ogsaa sige noget lignende om en anden; men i höieste Grad beundringsværdigt er det, at han aldeles ikke ligner noget Menneske, hverken iblandt de ældre eller de nulevende. Achilleus f. Ex. kunde man finde igjen i Brasidas og andre; ved Siden af Perikles kunde man stille Nestor, Antenor og flere; saadanne Sammenligninger kunde man ogsaa finde for andre; men de selsomme Egenskaber, som dette Menneske og hans Taler besidde, vilde man vanskelig finde igjen hos nogen enten blandt de nulevende eller afdöde; med mindre man vilde, som jeg gjör, ikke sammenligne ham med no-

Digitized by Google

get Menneske, men med Silener og Satyrer, — dog ikke alene ham, men ogsaa hans Taler; thi dette har jeg glemt i det Foregaaende, at ogsaa hans Taler ligne hine aabnede Silener. Naar man hörer hans Taler, forekomme de Een i Begyndelsen aldeles latterlige; de ere saaledes udvortes omklædte med Ord og Talemaader, som med en kaad Satyrs Skind, thi han taler om Lastesler, Smede, Skomagere og Garvere, og synes altid at sige det samme paa den samme Maade, hvorfor ogsaa ethvert ukyndigt og uvidende Menneske leer ad hans Taler. Naar man derimod seer dem aabnede og trænger ind i deres Indre, vil man först finde, at disse Taler ere de forstandigste, derpaa at de ere de guddommeligste, at de indeholde de fleste Dydsbilleder og have videst Omfang, ja endog strække sig til alt det, hvis Undersögelse sömmer sig for den, der vil vorde ædel og god. —

Dette, I Mænd, er det, jeg roser hos Sokrates, og idet jeg tillige indblandede, hvad jeg fandt at dadle, har jeg fortalt Eder, hvorledes han haanede mig; og ikke blot mig har han behandlet paa denne Maade, men ogsaa Charmides, Glaukons Sön, Euthydem, Dio-

Digitized by Google

kles's Sön; og mange Andre, hvilke, han, som tilsyneladende Elsker saaledes skuffede, at han istedetfor Elsker blev den Elskede. Dette siger jeg fornemmelig for Din Skyld, Agathon, at Du ikke ogsaa lader Dig skuffe af ham, men vogter Dig, undervist ved mit Exempel, og ikke, som Ordsproget siger, först bliver klog af Skade, som Barnet.

Da Alkibiades havde talt, loe man over hans Frimodighed, fordi han endnu syntes at være forelsket i Sokrates. Sokrates sagde til ham: Du synes at være bleven ædrue, Alkibiades; ellers havde Du ikke i saa fine Vendinger vidst at skjule det, som dog var Hensigten af Din hele Tale, og, som var det en Bisag, tilföiet det i Slutningen; thi Din Tale gik ud derpaa, at adskille Agathon og mig fra hinanden, da Du troer, at jeg bör ikke elske nogen anden, end Dig, og at Agathon ikke bör være elsket af nogen anden, end Dig. Men Du har röbet Dig selv; Dit satyriske og silleniske Skuespil har ikke skuffet os. Men, kjære Agathon, lad det ikke lykkes ham, og sörg for, at ingen kan adskille os fra hinanden. — Agathon svarede: Du synes at have Ret, Sokrates, jeg formoder, at han blot derfor har leiret sig imel-

Digitized by Google

lem os, for at adskille os, men det skal ikke lykkes ham, thi jeg vil gaae hen og lægge mig hos Dig. — Det er Ret, svarede Sokrates, kom og læg Dig hos mig paa denne Side. — Ved Zeus, sagde Alkibiades, hvad maa jeg ikke taale af dette Menneske. Overalt, mener han, skal jeg vige for ham. Kan dette ikke være anderledes, Du Forunderlige, saa lad idetmindste Agathon lægge sig imellem os. Det gaaer umuligt an, svarede Sokrates, thi Du har nu rost mig, og jeg maa rose videre til höire Side. Dersom altsaa Agathon lægger sig ved Din Side, maa han jo igjen rose mig, istedetfor at han skulde roses af mig. Lad det være saaledes, og misund ikke Ynglingen at blive rost af mig; jeg föler ogsaa stor Lyst til at prise ham. — Herligt, Alkibiades, raabte Agathon, jeg kan ingenlunde blive her længere, jeg maa nödvendig forandre Plads for at blive rost af Sokrates. — Der har vi det Gamle igjen, svarede Alkibiades, naar Sokrates er tilstede, er det ikke muligt for en anden at faae Deel i de Skjönne,' og hvor let har han ikke nu fundet et sandsynligt Paaskud, for at lokke denne til sig.

Agathon stod derpaa op for at tage Plads hos Sokrates. Men pludselig kom en Mængde

Digitized by Google

Omtrækkere ved Dören, og da de fandt den aaben, da just nogen var gaaet ud, gik de lige ind og lagde sig ned. Nu udbredte Tummelen sig overalt, og uden al Orden nödte man hinanden til at drikke. Eryximachos, Phædros og nogle andre, fortalte Aristodem, vare derpaa gangne hjem, men selv var han falden i Sövn og havde sovet temmelig længe, da Nætterne paa den Tid vare lange. Först henimod Dag, da Hanerne goel, var han vaagnet op, og havde da seet, at de andre deels vare slumrede ind, deels gangne bort; kun Agathon, Aristophanes og Sokrates havde endnu været vaagne og havde drukket af et stort Bæger fra venstre til höire Side. Sokrates holdt en Samtale med dem; det övrige af deres Taler, sagde Aristodem, kunde han ikke erindre, da han ikke havde været tilstede fra Begyndelsen af, og desuden var slumret ind; men Hovedsagen havde været, at Sokrates vilde nöde dem til at tilstaae, at det var een og samme Mands Sag, at kunne digte baade Komoedier og Tragoedier, og at den sande Tragoediedigter ogsaa maatte være Komoediedigter. — Denne Tilstaaelse blev dem aftvungen, men de kunde ikke ret följe ham, da de vare sövnige. Aristophanes slumrede först ind, derpaa ogsaa Agathon, da det allerede var bleven Dag. Sokrates stod derpaa op, da han havde bragt de andre i Sövn, og gik, og selv fulgte han ham efter Sædvane. Derpaa begav han sig til Lykeion, badede sig, som sædvanlig, og tilbragte der den hele Dag. Först om Aftenen gik han hjem for at udhvile.

Digitized by Google

Anmærkninger.

S. 2. *Forberede Sokrates's dybere Undersögelse.* Den förste af disse Taler, Phædros's, indeholder en Deklamation over Gjenstanden i Almindelighed, og kan derfor kun betragtes som en Indledning til de følgende. Pausanias gaaer et Skridt videre og gjör Forskjel imellem den ædle og uædle Eros, men behandler denne i sig selv rigtige Idee paa en saadan Maade, at man derved lærer det græske Liv at kjende fra sin mörke Side. Hans Tale bliver derfor siden tilstrækkelig gjendreven ved Sokrates's Fremstilling, og persifleres allerede af Aristophanes. Denne Satyr er over al den uforddielige Skjönsnak saaledes kommen til at hikke, at han, da Touren er til ham at tale, ikke kan fremföre et Ord, förend han er bleven helbredet deels ved et medicinsk Raad af Lægen Eryximachos, og deels ved den Tale over Eros, denne holder i hans Sted. Eryximachos benytter den af Pausanias angivne Idee paa en værdigere Maade, og viser, at den dobbelte Eros yttrer sig virksom i alle Naturens og Kunstens Frembringelser. Endskjöndt vi vel i denne Tale savne den dybere Anskuelse, der siden findes i Sokrates's Fremstilling, er

den dog prægnant og antyder paa en interessant Maade den mærkelige Analogie imellem den physiske og aandige Natur. Efter Eryximachos fremtræde Aristophanes og Agathon, der behandle Æmnet paa en poetisk Maade. Den förstes Tale, hvori vi gjenkjende den gamle Komoediedigters Aand og Lune, fremstiller Kjærligheden, som det forbindende Princip i Menneskelivet, ligesom den af Eryximachos fornemmelig var betragtet som det forbindende Princip i Naturen. I den vittige Mythe, han fortæller, ligger den Idee, at kun den kan siges at elske, der söger sin Halvdeel, eller at Menneskenes Liv kun da er fuldstændigt, naar de ved Kjærlighed forenes med andre Væsener af samme Art. Sokrates bemærker herimod, at Menneskene hverken kunne siges at elske det Halve eller det Hele, uden forsaavidt det er et Gode, at Kjærligheden til den höieste Godhed eller himmelske Skjönhed er den eneste sande Kjærlighed, hvoraf enhver basynderlig Kjærlighed, som i Menneskelivets forskjellige Forhold kan yttre sig, har sit Udspring. — Agathons Tale udmærker sig ved en skjön Diction, og er maaskee fra Formens Side et Mesterstykke; hvorfor ogsaa Forsamlingen tildeler den lydeligt Bifald, men den er uden ideel Gehalt, og derfor gjendrives den af Sokrates. Idet Sokrates ved sin Dialektik næsten ganske opløser denne Tale og tvinger Agathon til den Tilstaaelse, at han aldeles ikke kjender den Eros, han i sin poetiske Prosa har villet forherlige, baner han sig Veien til den dybere Undersögelse over Kjærlighedens Væsen, som anstilles i Samtalen med Diotima. — Iövrigt kunde man maaskee antage, at Platon

Digitized by Google

ved disse Taler ogsaa har villet tilkjendegive, at Talen (oratio) er den uheldigste Form for philosophiske Ideers Meddelelse. Disse kræve enten den dialogiske Form (som Sokrates og Platon saa mesterligen brugte), eller den strænge videnskabelige (som Aristoteles først indførte) eller i *vor* Tid maaskee Foreheningsformen (som Fichte, Steffens og flere nyere Philosopher med Held have benyttet).

§. 12. *Apollodor*, der meddeler sine Venner de Taler, der bleve holdte ved Agathons Gjæstebud, var een af Sokrates's ivrigste Tilhængere. Dette Vidnesbyrd giver Sokrates ham selv (s. Xenophont. Memorab. Socr. III, 11, 17). Han fremtræder paa flere Steder i de platoniske Dialoger, og skildres stedse som en godmodig Yngling, der er sin Lærer inderlig hengiven, men ikke har philosophisk Aand til at trænge ind i hans Lære. I Xenophons Apologie §. 28, kaldes han endog ἐνήθης (den Eenfoldige). Dette er sikkert Grunden, hvorfor Platon ikke lader ham spille nogen Hovedrolle ved dette aandige Gjæstebud, men kun bruger ham, som Referent, hvortil hans tro Hukommelse og levende Interesse for alt, hvad der angik Sokrates, gjorde ham fortrinlig skikket.

§. 12. *Agathon*, en paa den Tid berömt ung Tragiker, der var dannet i den sophistiske Rhetorik. Han vandt Seierskrandsen som tragisk Digter i det 4de Aar af den 90de Olympiade, og feirede denne Seier, efter da brugelig Skik, ved tvende Gjæstebud, et større og et mindre; til det sidste vare, foruden Sokrates, Komikeren Aristophanes, Lægen Eryxi-

Digitized by Google

machos, Erotikeren Phædros og flere indbudne. Sildig om Aftenen kom Alkibiades.

S. 17. *Vandrende tilsammen.* Efter Homer, Iliad. X, 22:

Σύν τε δυ ἐρχομένω, καὶ τε πρὸ ὁ τοῦ ἐνοήσεν
ὁππως κερδος ἔῃ.

S. 22. *Ei fra mig stammer Ordet.* Efter et Vers af Euripides's Melanippe:

Οὐκ ἐμος ὁ μῦθος, αλλ' ἐμης μητρὸς παρὰ.

S. 22. *Prodikos* fra Keos, en berömt Sophist paa Sokrates's Tid, hvis Deklamationer havde mange Tilhörere. Han menes at være Forfatter til den skjönne moralske Digtning om Herakles ved Skilleveien eller om Dydens Fortrin, som Xenophon (Memorab. Socratis II, 1. 21 flg.) har opbevaret os. Efter Buttmann (Vorlesung über den Mythos des Herakles, S. 12 flg.) har Prodikos ikke selv opfundet denne Fortælling, men udarbeidet den efter ældre Sagn.

S. 23. *En Lovtale over Saltet.* De sophistiske Talere satte en Ære i at kunne gjöre selv det ubetydeligste og ufrugtbareste Æmne til Gjenstand for deres falske Veltalenhed. Mirum est, at verum tamen, quod jam antiqui Sophistæ, Socratis ætate, etiam ludicris et frivolis argumentis ornandis artem ostentarunt. Nam de historico genere nulla dubitatio est. Sed jam tum ollæ, sal, lapilli, bestiolæ quædam et similia, nec raro præter communem sensum hominum, propriis scriptis laudabantur. Wolf Prolegomena in Demosthenis orationem Leptineam, XXXV.

Digitized by Google

S. 25. *Jorden med breden Barm.* I Originalen: εὐρύστερνος, ved hvilket Epitheton Jorden betegnes som den vældige Kæmpemøder til alt Levende. Hesiod. Theogon. v. 116.

S. 25. *Og saa Eros.* Eros fremtræder her som det bevægende og sammenholdende Princip, αἰτία τοῦ κινεῖσθαι καὶ συνέχειν τὰ πράγματα. Aristot. Metaphys. 1, 4.

S. 26. *fornem Byrd.* Jeg læser med Wyttenbach: εὐγένεια istedetfor, ξυγγένεια.

S. 28. *Thi i Sandhed.* De foregaaende Ord: λοιμὸς δὲ φλυαρᾷ. — Ὅμηρος, anseer jeg med Valckenaer og Wolf for ægte. De ere derfor ikke optagne i Oversættelsen.

S. 29. *og indförte Pausanias saaledes talende.* Pausanias var Forfatter til et erotisk Skrift eller Tale, hvori han forsvarede den sandselige Kjærlighed. Xenophon anförer i sit Symposion (VIII, 32. 34) adskilligt deraf, der næsten ordret stemmer med flere Steder i det platoniske Symposion. Man kan derfor antage, at Platon har kjendt dette Skrift og benyttet det, for at lade Pausanias tale i sin egen Aand og Maneer. S. Thiersch, Spec. ed. Plat. Symposii pag. 7—10.

S. 33. *Thi Aristogeitons Kjærlighed og Harmodios's faste Venskab* o. s. v. Af disse var Aristogeiton Elskeren og Harmodios den Elskede, hvilket var af Hipparchos, 229, og desuden tilkjendegives ved Udtrykkene ἔρως og Φιλία, af hvilk ἔρως i Modsætning til Φιλία betyder heftig eller lidenskabelig Kjærlighed. S. Creutzer annot. in Plotinum de pulcr. pag. 213. 214.

Digitized by Google

S. 40. *Vore Viismænd* d. e. de i Sophisterne Skoler dannede Talere.

S. 42. *Thi Lægekunsten* o. s. v. Den samme Tanke udtrykker Hippokrates (περὶ Φυσῶν, S. 296 11. Foës) med disse Ord: Det ene Modsatte er et Lægemiddel for det andet Modsatte; thi Lægekunsten bestaaer i at föie til og tage fra. Den skal tage fra det Overflödige og föie til det Manglende. Den der paa den bedste Maade gjör dette, er den kyndigste Læge. — Eryximachos's Anskuelse grunder sig paa de gamle Naturforskeres bekjendte Philosophem om Elementernes Φιλία og ἔχθρα. der siden ogsaa i det Ethiske anvendtes paa Venskab og Kjærlighed. S. Aristoteles Ethik, VIII. 1, Platons Lysis 215 E. 216. A.

S. 43. *at det Ene, i Strid med sig selv, samstemmer med sig selv, ligesom Lyrens eller Buens Stemning.* Ved τὸ ἓν maa her forstaaes τὸ ὄν eller τὸ πᾶν. Hovedsætningen i Heraklits Philosophie er her udtrykt saaledes: Universet er vel en Dissonanz, men stemmer med sig selv, ligesom Lyrens og Buens Harmonie. — Hos Heraklit er Ilden Symbolet psa det Uendelige, der, selv uforanderligt, indeholder Grunden til alt det Endeliges Foranderlighed. Alt gaaer ud fra og vender igjen tilbage til dette Urvæsen ifölge tvende hinanden modsatte Love. Den förste af disse kaldte han Fiendskab (πόλεμος, ἔρις), og lod ved denne πατὴρ πάντων Ilden*) forvandles til Vand

*) Da Ilden selv har en Plads i denne Forvandlingsrække, maa man antage, at dette Ord forekommer hos Heraklit i en dobbelt Betydning, saavel om den materielle Ild, som om Grundaarsagen til Alt. S. Ritters Geschichte der Jonischen Philosophie, S. 98 flg.

Digitized by Google

og Vandet til Jord; den anden kaldte han Venskab (κρήνη. ὁμολογία) og lod ved denne igjen Jorden forvandles til Vand og Vandet til Ild*). Imellem begge disse hinanden modsatte Forvandlingsrækker (ἡ ὁδὸς κατω og ἡ ὁδὸς ανω) fandt den fuldkomneste Harmonie Sted, og paa denne grundede det hele Vendensliv sig, ligesom Buens Virkning kun er muligt ved Modsætning (Op- og Nedspænding) og Lyrens harmoniske Toner kun fremkomme ved de forskjellige Strænge. — Man kan altsaa forklare det fra Buen hentede Billede, uden at man med Ast behöver at tage Hensyn til de hos Herodot omtalte τόξα πολλοτονα, d. e. Buer, som kunde spændes til begge Sider. (S. Wesseling til Herodot VII, 69 og Heyne til Iliad. VIII, 266).

S. 49. *Maanen, som jo ogsaa er beslægtet med begge*, fordi den laaner sit Lys fra Solen og er af samme Beskaffenhed, som Jorden.

S. 50. *Ephialtes og Otos*, Aloïderne, Sönner af Poseidon og Iphimedeia, som vilde bestorme Olympen, fængslede Ares og endelig bleve dræbte ved Apollons og Artemis's Pile. S. Odyss. XI, 304, og Creutzer Meletem. I, 83 og Symb. II p. 385 flg.

S. 51. *hoppe paa eet Been.* I Originalen: ασκωλιάζειν, hvorved betegnes den ved den landlige Bacchusfest, ασκώλια, brugelige Skik, paa eet Been at hoppe omkring paa Læderflasker, der vare fyldte med Viin og overgydte med Olie.

S. 51. *Frugter, man vil sylte.* Jeg læser med Ruhnken ὅα istedetfor: ὠά, (s. Ruhnken til Tim. S.

*) At Heraklit ikke antog fire, men tre Elementer, har Sitter beviist. S. ovenn. Skrift S. 99 flg.

188) og anseer med Sydenham og Bast Ordene: ἢ ὥσπερ — διαιρῶντες for uægte.

S. 51. *Efterat Menneskene* o. s. v. I Originalen: ἡ Φύσις, der her staaer absolut istedetfor: ἡ Φύσις αὐτῶν eller των ἀνθρώπων ɔ: οἱ ἄνθρωποι. S. Creutzer til Plotia, S. 139.

S. 54. *ligesom Flyndere.* Ψῆτται (rhombi) et Slags Fiske, som havde begge Öine og Næsebore paa den ene Side af Hovedet, og derfor kunde ansees som halverede eller gjennemskaarne.

S. 55. *Ligesom — Lakedaimonierne.* Efterat Lakedaimonierne havde indtaget og ödelagt Mantinea, tvang de dens Indvaanere til at boe adspredte i 4 eller 5 Flekker. Om den Anachronisme, som her findes, da denne Begivenhed tildrog sig 4 Olympiader efter Sokrates's Död, see Wolfs Indl. til hans Udg. af Symposion, S. LVII, og Ast, Platons Leben und Schriften, S. 313 flg.

S. 61. *Homer siger nemlig om Ate.* Il. XIX. 92.

S. 61. *at hun er — og fiin.* Da jeg ikke kjender et enkelt Ord i vort Sprog, der ganske udtrykker det Begreb, der ligger i det græske ἁπαλός, har jeg afvexlende maattet oversætte det ved *blid* og *fiin.*

S. 66. *i Trængsel.* Da Læsemaaden: εν λογῳ ingen Mening giver, har jeg fulgt Schütz's heldige Conjectur: εν μογῳ.

S. 67. *Homeros fortæller.* Odyss. XI, 632 flg.

S. 67. *Gorgias's, den vældige Talers, Hoved.* Platon satyriserer her over den bekjendte Sophist Gorgias's falske Veltalenhed, ved at hentyde til den Virkning, som Synet af Gorgonen Medusas Hoved frembragte. Meningen er: Din Tale mindede mig

Digitized by Google

om Gorgias, og det gik mig, som Odysseus hos Homer: jeg frygtede for, at Du vilde holde den vældige Taler Gorgias's Hoved for mig, og derved forvandle mig til en maallös Steen.

S. 68. *en tilsyneladende og ingen virkelig Lovtale.* Man seer heraf, at Platon selv kun tillægger de foregaaende Taler betinget Værd, og at altsaa ikke alle de Forestillinger, de indeholde, maae betragtes som platoniske. En Bemærkning, der kun er nödvendig med Hensyn til dem, der i Platons Værker ikke have gjort Forskjel imellem hans egne Forestillinger og dem, der kun fremföres, for at gjendrives, og kunne betragtes som Vehikler for rigtigere Begrebers Udvikling.

S. 69. *Tungen lovede det* o. s. v. Efter det bekjendte Vers af Euripides's Hippolyt. 612:

Ἡ γλῶσσ' ὀμόμωχ' ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος.

S. 74. *Diotima.* Om hende see Ast; Platons Leben und Schriften, S. 342. Ved at lade et Fruentimmer være Sokrates's Lærerinde i Kjærlighedskunsten har Platon, som Ast bemærker, uden Tvivl villet persiflere de gemene Erotikere iblandt Grækerne. Mænd, der troede sig saa klogé, maae her af et Fruentimmer lære, hvori sand Kjærlighed bestaaer.

S. 77. *thi enhver Dæmon.* Om Dæmonerne see Creutzers Symbolik. III, 3 flg. Læren om disse Mellemvæsener imellem Guddommen og de Dödelige (δαίμονες, de der ere kyndige om det Guddommelige og meddele det til de Dödelige) kom fra Orienten ved Orphikerne til Hellas og erholdt i Pythagoræernes

Digitized by Google

Skoler sin philosophiske Uddannelse. I philosophisk Betydning forstaaes ved Dæmonerne Ideerne, der ogsaa kunne betragtes som de sande Mellemvæsener imellem Gud og de Dödelige. —

S. 77. *En dæmonisk* d. e. en genialsk Mand.

S. 78. *Den Dag, Aphrodite födtes* o. s. v. Denne orphiske Mythe er bleven forklaret paa forskjellige Maader. (S. Sydenhams Anm. til d. St. og Mendelsohn, philosoph. Schriften, S. 147). Jeg forstaaer ved Poros den hos Mennesket oprindelig nedlagte Ideefylde (det Guddommelige i den menneskelige Natur), der i Forening med Penia (det Jordiske og Indskrænkede i vor Natur) frembringer Ideerne eller vore Forestillinger om det Uendelige. Da der altid maa være noget Indskrænket og Ufuldkomment i disse Forestillinger, kunne de passende kaldes Börn af "en viis og riig Fader og en uviis og trængende Moder".

S. 79. *Ingen Gud philosopherer.* Ifr. Lysis, 218, A. B.

S. 85. *af en saa heftig Begjærlighed.* Jeg har oversat efter Læsemaaden: *πτόησις*, der ogsaa af Bekker er optagen i Texten.

S. 88. *Med det Udödelige selv* o. s. v. Da Læsemaaden: *ἀθάνατον δὲ ἄλλῃ* giver en god Mening, kan jeg ikke med Ast ansee det nödvendigt at följe Creutzers Conjectur (Lectiones Plat. S. 528) *ἀδύνατον δὲ ἄλλῃ*. Meningen er: kun paa denne Maade kan det Dödelige vorde deelagtigt i det Udödelige d. e. opnaae jordisk Vedvarenhed. Med det Udödelige selv,

Digitized by Google

det Evige og Uforanderlige forholder det sig paa en anden Maade. Den samme Tanke er udtrykt i det foregaaende: τύτῳ γὰς τῷ τρόπῳ o. s. v.

S. 92. *de höieste og helligste.* τέλεα og ἐποπτικὰ ere Udtryk laante fra Mysterierne. ἐποπτεία betegnede den sidste Indvielse i de eleusinske Mysterier, og τέλειοι og ἐπόπται (af ὄπωπε, "han har skuet") kaldtes de, der efter at være blevne forberedte ved foregaaende Renselser, førtes ind i den inderste Helligdom, for at skue Gudindens oplyste og festlig smykkede Billede. S. Creutzers Symb. IV, 583 flg.

S. 94. *vil man föde mange — Philosophie.* ἄφθονος φιλοσοφία d. e. en dyb og alt omfattende Philosophie.

S. 95. *for hiint Skjönnes Skyld.* Denne Idee er videreudviklet af Plotin (de pulcrit. S. 56 flg. Creutzer). Den, siger han, der betragter skjönne Legemer, bör ingenlunde lade sig fængsle ved disse, men erkjende, at de kun ere Billeder, Spor og Skygger (εἰκόνες καὶ ἴχνη καὶ σκιαὶ) af det sande Skjönne. Dersom Nogen efterjager det sandselig Skjönne, som noget Væsentligt, vil det gaae ham, som den, der blev forelsket i sit eget smukke Billede, der afspeilede sig i Vandet, vilde gribe derefter, og saaledes fandt sin Grav i Bölgerne. Plotin hentyder her til den sindrige Mythe om Narcissus, hvori den Tanke ligger, at Sandselighed og Egoisme (φιλαυτία) er Roden til alt Ondt.

S. 95. *hvis Gjenstand er ingen anden, end Urskjönheden.* Jfr. Stolberg Büchlein von der Liebe, S. 16. Endliche Geister sind der Liebe fähig; sie

Digitized by Google

lieben, insofern sie Theil nehmen an der Liebe; so wie Platon so richtig als schön sagt, alles was schön sey, sey nur schön durch Theilnahme an der Urschöne, deren Anschauen die Bestimmung und die höchste Glückseligkeit der Menschen sey; ein Anschauen, zu welchem sie durch Betrachtung und Liebe schöner, erst sinnlicher, dann geistiger Gegenstände, nach und nach gelangen können, geleitet von Eros, dem zwischen der Gottheit und den Menschen vermittelnden Genius der Liebe.

S. 96. *der lever i denne Anskuelse.* Jeg har oversat efter den af Schleiermacher foreslaaede og af Bekker i Texten optagne Læsemaade: *κἀκεῖνο δὴ* istedetfor: *κἀκεῖνο ὃ ὄει.*

S. 101. *Thi en lægende Mand* o. s. v. Af Iliad, XI, 514.

S. 103. *Silener.* Ved Silener forstaaes her de Silenbilleder, hvori Kunstnerne gjemte deres bedre Kunstværker. See Wolfs Anm. til dette Sted.

S. 106. *Er denne hans Skikkelse* o. s. v. Jeg har oversat efter Ast's Emendation: *οἰδὲ. πῶς τὸ σχῆμα αὐτοῦ τοῦτο οὐ σεληνώδες;* *σφόδρα γε.* — Da ved *πάντα ἀγνοεῖν* og *οὐδὲν ἰδέναι* hos Sokrates ikke betegnes en virkelig, men kun en paatagen Uvidenhed, hvori han paa en ironisk Maade skjuler sin Viisdom, hörer den altsaa til hans seleniske *σχῆμα.* Jeg forstaaer derfor ikke Schleiermachers paa Betydningen af *σχῆμα* grundede Indvending imod denne Conjectur.

S. 107. *Guddomsbillederne i hans Sjæl.* Af

Digitized by Google

ἄγαλμα (oprindelig hvad der ved sin skjönne Form behager Öiet, derpaa Billede, især Gudernes) hos Platon og Platonikerne betegner det evig Godes og Skjönnes Idee, samt hos Kirkefædrene forekommer som en eiendommelig Benævnelse for de sande Troende, har Ruhnken viist (til Tim. S. 4 flg.). Her er dette Udtryk saameget mere passende, som Alkibiades i det Foregaaende har sammenlignet Sokrates med de Silenbuster, hvori Gudernes Billeder opbévaredes.

S. 107. *min-Skjönhed.* I Originalen: ὥρα, der vel egentlig burde været oversat ved: ungdommelig Smukhed, for at betegne Forskjellen imellem ὥρα og κάλλος. S. Creutzer til Plotin, S. 232.

S. 110. *lægger store Laase for Eders Ören*, egentlig: store Dörre for Eders Ören, hvilket Udtryk er laant af Mysteriesproget. For de Uindviede bleve Dörrene tillukkede.

S. 111. *Guld for Kobber.* Herved hentydes til Iliad. VI, 236, hvor Glaukos og Diomedes ombytte Vaaben, og den förste bortgiver sine egne gyldne for Diomedes's Kobbervaaben. χρύσεα χαλκείων var hos Grækerne bleven et Ordsprog om at bortbytte Ting af ringere for Ting af större Værdie.

S. 114. *Hvad han fremdeles* o. s. v. Et noget forandret homerisk Vers, Odyss. IV, 242.

S. 116. *efter Dit Udtryk, Aristophanes*, S. Aristophanes's Skyer, 362.

S. 116. *Brasidas*, Lakedaimoniernes berömte

Digitized by Google

Feltherre, der udmærkede sig i den peloponnesiske Krig, og tilligemed Athenernes Anförer Kleon faldt i Slaget ved Amphipolis.

S. 118. *Dit satyriske og sileniske Skuespil*, d. e. Din komiske Tale, hvori Du har ladet mig, som i et satyrisk Drama, spille en Satyrs og Silens Rolle.

Digitized by Google

Nogle Bemærkninger om de danske Herregaarde.

Af

Professor OLUFSEN.

Si quid novisti rectius istis
candidus imperti! Si non . . . .

De nu saa betydelige Landeiendomme, Herregaardene i Danmark, have i deres Oprindelse været meget smaae. Det er næsten uden for al Tvivl at, fra den Tidspunkt, da Landets Jorder bleve fordelte imellem de første Eiere, eller Jordernes Opdyrkere, have alle enkelte Jordeiendomme havt omtrent een og samme Störrelse. Höist sandsynligt have alle Landets Jorder været delte i temmelig ligestore Dele, eiede af Adelbönder eller Selveiere, og endnu den Dag i Dag finder man Fleerheden af de sædvanlige Böndergaarde ikke mere forskjellig i Störrelse af Jordtillæg end at Forskjællen let

Digitized by Google

kan forklares ved at tilskrives de mangfoldige Tilfælde, som maatte finde Sted i et Tidsrum af mange Aarhundrede. Naar man da finder Grunde til at antage, at i det trettende Aarhundrede en Adelbondegaard eller Selveiergaard eller Bondegaard, eller et Bool, var omtrent 40-80 Tönder Land, tilhobe af Værdi Tre Mark Guld, og efter Ansætning til Lething ¼ Havn; at 30-40 saadanne Havne udgjorde et Havnelæg, som samlet skulde udrede et Skib med 12 Mand (altsaa 3 Gaarde een Mand) saa har man uden Tvivl et saa tydeligt og rigtigt Begreb om Landets oprindelige Jorddeling, som det nuomstunder er muligt at skaffe sig. Men hermed ville vi ikke paastaae, enten at ikke endog fra Begyndelsen af en enkelt Gaard i en Bye jo kan have været noget större end de andre Gaarde i Byen, da det vel kunde indtræffe, at een af de Lodtagne i Byens Markers Opdyrkning formedelst större Formue og Kraft har önsket, og faaet en större Andeel i Opdyrkningen end de övrige, og altsaa en större Gaard. Ligesom man ikke heller kan nægte at selv den oprindelige Ligestorhed maatte i Tidens Længde möde adskillige Forandringer. Uden at tale om den ulovlige Forögelse af Marken, ved at en Naboe plöiede

Digitized by Google

fra sin Naboes Ager, og saaledes forstörrede sin egen, saa maatte det ogsaa ofte skee, at en flittig og stræbsom Mand, forögede sin Velstand saaledes, at han kunde kjöbe sin Naboes Gaard og dens Ager, som i Bymarken netop laae allevegne tæt op til hans. Herved opkom de dobbelte eller de större Böndergaarde, hvoraf man i saa mangfoldige Landsbyer finder Spor.

I de ordentlig indrettede Landsbyer var der ingen Anledning til at den ene Gaard kunde blive betydelig större end den anden, undtagen ved een af de tvende Maader, ved Fraplöining, eller ved Kjöb af en heel Gaard, eller maaskee af Dele deraf (en Halvdeel, en Fjerdingdeel o. s. v.)

Langt lettere maatte Forstörrelsen være for en enkelt fritliggende Gaard eller en Torp; thi der havde man paa alle Sider Fælleder for sig, hvoraf man kunde tage ind saa meget man vilde uden Nogens Fornærmelse. Det er derfor at man maa ansee det for rimeligt, at Torpene efterhaanden bleve de störste Gaarde, medens i Landsbyen eller Adelbyen ikke lettelig kunde opstaae uden dobbelte Gaarde; en

Digitized by Google

Mening, som ogsaa har en etymologisk Grund, som nævnes i det følgende.

Saaledes var da store Gaardes Mulighed beviist fra den oeconomiske Side. Hvorledes de kunde blive varige, og hvorvidt de indeholdt i dem selv en Stötte til Varighed, maatte komme an paa det Forhold, hvori deres Eiere ved den borgerlige Lovgivning blev sat i til Staten og Medborgerne. Vi fattes ikke historiske Efterretninger om at Kongerne allerede tidligt bleve Eiere af Landeiendomme, eller at de fik, deels Domainer, tilhörende egentlig Staten; deels private Landeiendomme, eller Patrimonialgodser; blandt disse sidste var især en stor Mængde Böndergaarde, som siden kaldtes Kongsgaarde; blandt de förste vare fornemmelig Almindinger Skove, Heder og andre Fælleder. Skjöndt Kongerne vel neppe vare berettigede til, at afhænde Domainerne, saa fandt sligt dog ofte Sted, saaledes solgte Svend Tveskjæg, som man veed, mange af Kronens Godser. Men angaaende Kongernes private og deres Patrimonial Godser kunde ingen kalde deres Ret til at sælge disse i Tvivl. Da det nu maa ansees for afgjort, at Kongerne besad saadanne Godser, især Kongsgaardene, med visse

Digitized by Google

Forrettigheder og Immuniteter, saasom Frihed for Giesterie, Lething, Stud og Inne, saa kunde de overdrage dem fritagne for slige Forpligtelser og Byrder, hvorved Gaardene erholdt Privilegier, som de övrige Böndergaarde ikke havde. Naar da Hærmænd, Hoffolk, eller andre vigtige Mænd, erholdt saadanne Gaarde, eller Andre ved Kjöb bleve Eiere deraf, saa opstod derved strax en Klasse af Gaarde, hvilke Eierne besadde med de Rettigheder og Privilegier, Gaardene, som Kongen forhen tilhörende, havde havt, og vi have da strax Herregaarde, vist nok kun smaae; men dog med en indvortes Kraft til at voxe; thi det var Gaarde med reale Privilegier, hvis Besiddere maatte önske at kunne udvide deres Territorium, naar Forrettigheden kunde udstrækkes til dette med. Naar vi da see, at jydske Lov 3die Bog 13de Capitel (K. Anchers Udgave) giver en Herremand Frihed til at kjöbe saa megen Jord, som han kunde, *uden deraf at gjöre Lething*, saa seer man allerede her, hvorledes personlige Privilegier ogsaa kunde give Anledning til Gaarde af meer end almindelig Störrelse, det er, til begyndende Herregaarde. Lettest maatte dette skee, naar

Digitized by Google

en Herremand med personlige Privilegier erhvervede sig allerede privilegerede Gaarde.

At den Mening, som Hvitfeld har fört i Gang, at Herregaarde skulde have deres Oprindelse fra Styrishavnene ikke er rigtig har jeg viist i Vidensk. Selsk. philosophiske og historiske Afhandlinger 1ste Deel Side 365.

Vel vare slige Herregaarde, som nylig blev bemærket, meget smaae; men det forblev Herregaardene i meget lang Tid at være. I Valdemar den 2dens Jordbog, i de roeskilske Bispers Jordbog (i Langebeks Scriptores) forekommer ikke nogen Gaard, som man kan ansee for særdeles betydelig, eller for en Herregaard, ja sjelden nogen, som man kunde med Grund, troe om, at den siden er blevet det; uden det skulde være den Curia principalis som i de roeskildske Bispers Jordebog nogle Gange nævnes, saasom i Tollöse og i Svenstrup, (Borup Sogn, Sielland) hvoraf formodentlig Herregaardene Tollöse og Hovedgaard Svenstrup (dette er denne Gaards egentlige Navn) ere udvoxne. I det femtende og sextende Aarhundrede vare mange Gaarde beboede og eiede af Adelsmænd og Væbnere, hvilke nu ere simple Böndergaarde, og nogle af disse

Digitized by Google

Gaarde, eller Herregaarde, kan paavises, som nu ere almindelige Böndergaarde paa tre – fire Tönder Hartkorn. Saaledes; for at give Exempler; i Testrup Sogn, Rinds Herred, har der været tre saadanne Herregaarde, som i det femtende Aarhundredes Slutning vare i adelige Besidderes Eie, nemlig Testrupgaard, nu en liden ufri Sædegaard; Kastrup, en Enestegaard paa 5 Tönder Hartkorn, var beboet af en Adelsmand af Skadelandernes Familie, og en Gaard i den lille Bye Vesteriis, som nu staaer for 3 Tönder Hartkorn, var beboet af en Væbner, denne Gaard kaldes endnu Herregaarden i Vesterriis. I Hoie Tostrup i Smörum Herred er nu ikke andet end Böndergaarde; men ved 1614 nævnes en Adelsmand Christen Friis til Hoie Tostrup. Det er unödvendigt at anföre flere Exempler paa hvor smaae Gaarde, de Adelige i forrige Tider beboede, eller hvor ubetydelige de Gaarde vare, som maa ansees for Herregaarde, fordi de vare eiede og beboede af Herremænd og Adelige.

Men hvor smaae disse Herregaarde end vare i deres Oprindelse, saa varede det dog ikke ret længe inden de voxte frem, og trivedes godt. Ved Kjöb var det naturligviis altid

Digitized by Google

let for Herremændene at udvide deres Eiendomme, deels af Kronens og Kongens Besiddelser; men deels og maaskee for det meste ved at kjöbe deres Naboers, de omliggende Bönders Gaarde, og herved skedte det da, at en adelig Gaard opslugte de Byer eller de Torper, hvoraf den fra Förstningen af kun var en Part. Saaledes finder man, at en nuværende liden Herregaard, Restrup i Hvam Sogn Rinds Herred, var forhen en Kronens Gaard. I et Document af 1519 kaldes denne Kronens Gaard "en Gardh i Restrup". (Suhms Saml. 1, 281, 349), hvoraf sees, at denne Gaard laae i en Bye eller Torp; men nu er der intet tilbage af denne Bye eller Torp, hvilken da maa være opslugt af den forhen værende Kronens Gaard under dennes Avancement til Herregaarden Restrup, saaledes er ogsaa Landsbyen Vangstrup, i Kjær Herred, bleven til Herregaarden Vang. Overalt kan de Endelser rup, trup, strup eller drup, som saa mangfoldige af vore Herregaardes Navne have, tydelig vise, at de ere oprundne af smaae Byer eller Torper, hvorimod jeg mindes ikke at nogen Herregaard i Danmark ved sit Navn röber at være oprunden af nogen Landsbye eller Bye, undtagen Borreby

Digitized by Google

i V. Flakkebjerg Herred, hvormed jeg dog ikke nægter, at jo mange Herregaardes Navne röbe, at de have været fordum anseete som Dele af en Landsby i Nærheden, saasom Visborggaard, Sæbygaard, Hörbygaard, Vedbygaard, o. fl. Slige Gaarde have forhen været Gaarde i Byerne, Visborg, Sæby, Hörby, Vedby, hvilke de ikke altid have formaaet paadske at opsluge, saaledes som en Gaard i n Torp har kunnet tilintetgjöre de övrige Gaarde deri, og var det i forrige Tider mere i rug, end det er nu, at saadanne Herregaarde, er havde den her omtalte Oprindelse, sik ndelsen Gaard, hvilken nu ofte udelades, aledes Töllösegaard. Sandagergaard, som n sædvanligst nævnes Töllöse, Sandager.

Naar saaledes en Herremand ved Kjöb lev Eier af hans Naboes Gaard og Jord, saa nde den tilkjöbte Gaard enten blive en intererende Deel af Kjöberens egen, hvorved enne altsaa blev större; eller den forblev denfor, uden at indlemmes deri; men Sælren selv, eller hvem Kjöberen satte til at eboe den, forpligtedes til at præstere visse dgifter og Landgilde, eller personligt Arbeide, vorved da opkom Hoveri, som fra Förstnin-

Digitized by Google

gen af har været frivillig; undtagen de saakaldte Ugedagstjeneres Arbeide, som havde sin Oprindelse fra Trællestanden; saaledes opkom da Hoveribönder og Ugedagstjenere, hvilke sidste synes at have været de nærmest Gaarden boende, som forrettede det daglige Arbeide ved Gaarden, eller det saakaldte Dagsværk. Herregaardenes Udvidelse var saaledes saare let; thi, som de toge til i Störrelse, fik de i Hoveriets Forögelse Midler til at overkomme Dyrkningen. Kjöb af Jorder og Gaarde kunde der aldrig fattes Leilighed til, thi Kronens og Kongens Godser vare under Kongernes idelige Pengeforlegenheder altid tilfal. Ja Bönderne (dengang Selveiere) maatte vel ofte söge Beskyttelse for de rige, gridske og myndige Herremænd i Nabolauget; de solgte derfor deres Selveierherlighed, og fra Adelbondestanden traadte frivillig ind i den tryggere Landbo-Classe, hvor dog Herremanden deels skulde beskytte dem mod Fremmedes Vold, og deels kunde formodes at ville lade dem i Roe for hans egen. Som Herregaardene saaledes voxte og formerede sig voxte ogsaa Herremændenes Vælde. Faste Familier forvandledes allerede i det femtende Aarhundrede til en Territorialadel, der

Digitized by Google

omsider trodsede Kongerne, foragtede og mishandlede Almuen, og drillede deres Nabo-Herremand. Almuen nödtes derover til stundom at söge sit Forsvar hos sig selv. Nabo-Herremændene vare ikke heller bange för at tage dem selv til Rette; endog Kongerne maatte ikke sjelden ogsaa bruge Magt for at erholde nogen Lydighed af deres aristocratiske Undersaatter.

Tilligemed den christelige Religions Indförelse var fremkommet en ny Classe Mennesker, de Geistlige, som ogsaa paa alle Maader anskaffede sig Godser; Klösterne, og Kirkerne, og Capitlerne fik allevegne store Eiendomme. De Geistlige fik mange, deels pro officio, deels som private. De verdslige Godseiere, eller Herremændene, vare imidlertid i en gandske anden Stilling imod Staten og deres Medborgere end Geistligheden, eller de aandelige Godseiere. Maa man end indrömme, at disse vare ligesaa graadige, og undertrykkende mod de undergivne Bönder, og ligesaa trodsige mod Regjeringen som hine, saa dreve de dog deres Væsen under en Maske, som skaffede dem en Overbærenhed, og en Tillid, som de verdslige Herregaardseiere aldrig kunde gjöre

Digitized by Google

Magazin, 51 Hæfte 74, 75, sees at Petrus Johannes, Episcopus, cognomento Jödhat (Lodehat) kaldes fundator castri Giordsleff, og denne Petrus blev Biskop 1395 og döde 1416. Hvitfeld i sin Bispekrönike har en Biskop Peder Jacobsen med Tilnavn Jernskæg, som döde 1416. Denne Gaard, som efter denne nys anförte Bemærkning, blev bygget i Slutningen af det fjortende Aarhundrede, har Graver, altsaa nogen Befæstning, og er bygget af en geistlig Eier. Men Gjordslev er bygget ikke af Geistligheden, men af en Geistlig, der byggede som en Privatmand, uden at Gaarden havde nogen geistlig Bestemmelse; thi det Sagn, at Gjordslev skulde være bygget til et Kloster, er aldeles ubeviist, ligesom ogsaa Gaardens Bygningsmaade, skjöndt den er noget usædvanlig, ikke heller synes at have noget klosteragtigt. Imidlertid er dog Gjordslev, næst efter Tranekjær paa Langeland, den ældste Gaard i Danmark, som har Grayer. Om iövrigt Klosternes Mangel af Graver og andre Forsvarsanstalter bör tilskrives disse Boligers formodede Sikkerhed ved Religiösiteten, eller maaskee kunde ansees som grundet deri, at de allerfleste Klostres Anlæg, især de paa Landet,

Digitized by Google

falde i Tidsrummet ældre end det trettende og fjortende Aarhundrede, da Gaardenes Befæstning ikke var ganske almindelig, maae vi lade henstaae til nöiere Undersögelse.

I det fjortende Aarhundrede maa det, som siden vises, have været almindeligt at befæste Gaarde paa Landet. Men paa saadanne, som ogsaa paa ældre Gaardbefæstninger fra det 13de Aarhundrede (om saadanne have været til) er det nu ikke muligt at paavise Exempler; thi man har i Danmark ikke nogen Herregaard, hvis Bygning eller Anlæg man tör sætte til det fjortende Aarhundrede og langt mindre endnu ældre, Gjordslev samt Tranekjær undtagne, hvis Anlægs Tid er aldeles ubekjendt. Jeg siger Herregaard, og jeg forstaaer en virkelig Herregaard, bygget og anlagt som saadan, og ikke Herregaarde, som ere opkomne af sæculariserede Klostere (saasom Herlufsholm der havde til endnu faae Aar siden endog sin gamle Klosterbygning, hvilket Vreilev-Kloster i Vendsyssel maaskee har endnu) thi alle slige Herregaardsbygninger ere ældre end det fjortende Aarhundredes Begyndelse, og have, enten fordi de ere saa gamle og maaskee endnu

Digitized by Google

ældre, eller som fordums Klostre, ingen Graver *).

Endskjöndt man ikke med Vished kan angive nogen Herregaard ældre end det fjortende og trettende Aarhundrede, som har været befæstet med Graver, eller havt andre Midler at sætte mod Angreb udenfra, end saadanne, som beroede paa Bygningens indvortes Indretning og dens Styrke eller dens fordeelagtige Beliggenhed paa bratte Bakker, som Tranekjær, eller i Söer og Moradser som Villestrup i Jylland, Hesselager i Fyen, Selsöe og Gavnöe i Sjelland, saa synes det dog, som at adskillige endnu kjendelige Levninger af baade Graver og Volde vise, at nogle formodentlig, forhen kongelige Slotte, have havt saadanne Befæstninger. Jeg anförer som Exempler Raffnsborg i Lolland, Hjortholm ved Fuursöe, Vordingborgslot, Örkel ved Svendborg, Söeborg og Gamborg ved Middelfart,

*) Tranekjær paa Langeland er maaskee endnu ældre, end selv Klosterne, og er uden Tvivl den ældste Herregaardsbygning i Danmark, og er efter al Sandsynlighed fra det 9de eller 10de Aarhundrede. Denne Gaard har ikke været Kloster og har dog havt Graver, hvilke (siger Scheel i Krigstheatret S. 248) Lyhekkerne udtörrede.

Digitized by Google

ikke at tale om mange flere saadanne Slotte eller Borge. Men foruden at disse Steder ere fra en Tidsalder, hvis Aarhundrede vi ikke engang kunde gjette, saa ere de ogsaa deels opstaaede som offentlige Borge, og ere forsvundne som saadanne, uden at der ved de allerfleste af dem findes nogen Anledning til at troe, at de i senere Tid ere blevne forandrede til Herregaade, eller at Befæstningen om Slottet eller Borgen er vedbleven for Herregaarden der fulgte efter Slottet. Her kan det mærkes at i Christopher den 2dens Tiid maae mange Kongelige Slotte være nedbrudte; thi i denne Konges Haandfæstning af 1320 blev det udtrykkeligt paalagt, at alle Slotte i Jylland, undtagen Skanderborg, Ribehuus og Colding skulde *forderfves, hvorfor siger* Hvitfeld S. 413 *vi endnu finde saa mange öde Voldsteder her i Riget som för vaare bygde.*

At mange Privatmænd ogsaa i de ældste Dage have befæstet deres Borge er höist rimeligt, især i hine Volds Tider, da saa mange Næssekonger, Söerövere og andre saadanne Herrer behövede Værn mod andre Voldsmænd, som Landet aldrig havde Mangel paa, og disse selv trængte dertil for at sidde sikkre inden

Digitized by Google

deres fire Vægge. At man imidlertid finder kun faae Levninger af slige Befæstninger kunde maaskee rettest forklares af disse Befæstningers ringere Styrke eller Udstrækning, end deres, som omgave offentlige eller kongelige Borge, da Folket, eller Kongen, var i Stand til at anvende en langt større Kraft paa saadanne Værker, end en Privatmand, hvorfor ogsaa disse Spor nu kunne være tydeligere.

Angaaende Tiden da man kan antage, at de egentlige Herregaarde, eller de af Herremænd beboede Gaarde, begyndte at befæstes, da er det vel muligt, at dette skedte, saasnart det havde fundet Sted, at Herremænd fik egne Gaarde, og begyndte at tillægge sig nogen Forrettighed fremfor Almuen, og følgelig fik Aarsag til at frygte denne. Naar dette skedte veed man vel ikke, men i det trettende Aarhundrede var det i Gang; thi jydske Lov nævner bestemt Herremænd.

Ved da at antage det trettende Aarhundrede som et Tidsrum, hvori Herremændene undertiden begyndte at befæste deres smaae Gaarde, hvoraf mangfoldige ere opvoxne til vore Tiders Herregaarde, kunne vi vel ikke anføre noget ret Beviis for denne Mening;

Digitized by Google

men derimod kan man gjöre det höist sandsynligt; at saadan Gaardbefæstning maa have været temmelig almindelig i det næste eller det fjortende Aarhundrede, og man kunde da tænke og maaskee ikke uden Grund, at det fjortende Aarhundrede blot havde efterlignet hvad det foregaaende havde begyndt. At saadanne private Befæstninger endelig vare i fuld Gang i det fjortende Aarhundrede sees af Dronning Margrethes Forordning af 1396, hvori hun udtrykkelig nævner *Fester*, som nre begyndte, og forbyder, at ingen *flere Fæster* eller Barfred maa bygges; Grunden il dette Forbud sees at være at Fæsternes Eiere gjorde disse til Barfred (Steder som havde ns asyli) og deri beskyttede Forbrydere Hvitfeld Side 605). Dette Forbud mod Befæstning varede til mod Enden af femtende Aarhundrede, da Kong Hans i sin Haandfæstning 1483 erklærede sig "ingen Magt at skulle ave at formene eller forhindre nogen god Mand, aandelig eller verslig, at befæste og ygge sine Gaarde, dennem og Riget til Nytte g Gavn". (Hvitfeld Kong Hanses Historie).)gsaa i den calmarske Recess forpligtes Kong lans til at iagttage dette. Altsaa var *Befæst-*

Digitized by Google

ning af Gaarde forbuden i det hele femtende Aarhundrede igjennem.

Indtil 1396 opstode da vist nok mange befæstede Gaarde og Borge, da det ikke kan formodes, at Dronningen i sin Forordning skulde tale om Fester, naar saadanne ikke havde været til. Det er ogsaa troligt, at slige Anlæg standsedes ved dette Forbud fra 1396 til 1483, da de igjen blive formeligen tilladte. Om imidlertid denne Kong Hanses Tilladelse blev hyppig benyttet i de 40 Aar fra 1483 indtil Frederik d. 1stes Haandfæstningsaar 1523, kan man ikke afgjöre, da man intet Exempel har at anföre derfor. Men desmere kan man kjende Tilladelsen benyttet fra 1523 af, efterat Frederik d. 1ste havde saa ynkeligt nedtrykt Almuen ved paa dens Bekostning at hæve Adelen, som efter at have taget sin Opkomst under Kuud den Store, den 1ste Valdemar, Knud den 6te og den, vist nok store, men unægtelig ikke af hierarchiske og aristocratiske Ideer aldeles ubeherskede Minister Absalon, just under Frederik den 1ste bragtes til en Höide, hvorover al sund Politik maa ligesaa meget forundre sig, som Menneskeligheden græmme sig. Denne Frederik den

Digitized by Google

ístes Haandfæstning maa tilligemed Sönder-Jyllands Bortforlehninger fra Riget, förste Gang af Valdemar den 2den til hans Sön Abel, maae ansees for de sande Aarsager til Danmarks följende Vanmagt.

Naar vi indrömme, at Herregaardes Befæstning kunde have fundet Sted i det tretlende og tovlte Aarhundrede, ja maaskee endnu tidligere, og vide næsten med historisk Vished, at de vare ikke ualmindelige i det fjortende Aarhundrede indtil 1396, og man nu omstunder ikke er i Stand til med Sikkerhed at paavise een af alle disse mange Gaardbefæstninger, anlagt af Private inden Frederik den Förstes Tid, saa spörges med Rette, hvor ere disse Befæstninger da blevne af? Jeg tænker, at dette Spörgsmaal oplyses tilfulde ved följende Bemærkninger:

1) Det er meget rimeligt at mange private Gaardes Befæstninger, som endnu ere synlige, ansees nu for fordum offentlige Borges eller kongelige Slottes Levninger. I de Egne, hvor Ruiner, eller Levninger af fordums Steder findes siger Almuen altid at det er af forhen værende *Slotte*.

2) At private Mænds Befæstninger kunde

Digitized by Google

forsvinde under Tidens Paavirkninger fremfor kongelige eller offentlige, er forklarligt deraf at de sidste have været anlagt stærkere og solidere end Private vare i Stand til at anlægge deres.

3) Befæstningerne have fornemligen bestaaet i Graver fyldte med Vand; Volde af Jord; Muur- og Steenvolde vare kun sjeldne og sikkerlig for kostbare for Private. Senere Tiders Vinskibelighed har desuden maatte udrydde alt saadant ved at anvende Materialierne andre Steder. Bygningsmaterialier have altid været sjeldne i Danmark, og denne Omstændighed har ikke tilladt, at man her i Landet har kunnet lade Bygningsmaterialier henstaae unyttede som Ruiner. Selv Frederiks Kirken i Kjöbenhavn, denne Ruin a priori, har jo ikke været skaanet. Derfor sees saa meget faae Ruiner af ældre Bygninger i Danmark; hvilke derimod ere saa hyppige i Tyskland, og saa almindelige og pragtfulde i Engelland, hvor Qvaderstene til Bygninger ere lettere at faae og meget ofte for mindre Bekostning fra Steenbruddene, end Stene udbragte fra Bygningsruiner.

4) Hvorledes spörger man videre, kunne

Digitized by Google

Spoer af Vandgraver tilintetgjöres? Hertil bemærkes at mange Gaarde have havt Graver, som ere ikke til nu, da de ere ved Tiden blevne fyldte med Gröde og Dynd, og begroede med Vandplanter, hvorved de tilsidst bleve til stinkende Moradser, og ere derfor med Flid blevne opfyldte. Dernæst have mange af vore Herregaardes nærværende Graver tjent til Graver for ældre Gaarde, som have ligget inden deres Omkreds, og hvis Navne og Tilværelse den lange Tid har udslettet, medens nye byggedes paa de gamles Tomter, og beholdt da de gamle Graver, hvilke ved saadan Leilighed maaskee fik en Udvidelse. Ligesom det da ikke er nogen Fölge, at Graverne ere nye, fordi Gaarden er det, saa er det heller ikke nogen Fölge, at Gaard og Graver altid ere fra den Tid, endnu mindre, at Gaardenes nærværende Bygninger ere de ældste, Gaardene have havt. Tvertimod de allerfleste af vore nuværende Herregaardes Bygninger ere ikke ældre, end fra det sextende Aarhundrede, hvorimod mange af disses Graver kunde været meget ældre. Af vore Herregaarde er der kun faae, som man finder nævnede för 1500. Af disse ere fra det tolvte Aarhundrede, Söby-

Digitized by Google

gaard eller Sæbygaard i Sjelland; og i det trettende, ved 1280, Gjorslev. I det fjortende ved 1316 Torbenfeldt eller Frydendal, ved 1317 Egede, Jomfruens Egede, ved 1365 Skjoldenæs (holm), 1400 Skjoldemose. I det femtende, 1453 Tranekjær, 1483 Vallöe, 1487 Aunsborg, 1489 Silkeborg, 1497 Gunderslevholm, 1501 Sandholdt og Nielstrup i Fyen. Nogle af disse Gaarde ligge vel nu paa andre Steder, end fra Förstningen af, i det mindste er det Tilfældet med Skjoldenæsholm og Silkeborg, hvis forrige Tomter ere endnu kjendelige nok. Vallöe og Tranekjær ligge endnu paa deres förste Sted, men Gunderslevholm er flyttet. (Disse Gaardes Alder anförer jeg efter det Aar, da jeg har fundet dem först anförte, maaskee andre kunde findes tidligere nævnte).

5) De adelige Flytninger og Ombytninger af Gaardene, som have fundet Sted, og som vare saameget lettere, da disse Herregaarde vare kun smaae, og af ringe Bygning, af Bindingsværk, med Straatag, og formodentlig med klinede Vægge, saa det kostede kun lidet at opföre dem af nye, og som havde al deres Vigtighed af de adelige Beboere, Riddere eller

Digitized by Google

Vabnere, maa ogsaa regnes til de Aarsager, hvorfor Sporene af de ældste Anlæg ere uddettede.

6) En vigtig Grund til, hvorfor man saa ofte savner Levninger af Herregaardenes ældste Befæstning er unægtelig den, at de have ikke havt Sted i et langt Tidsrum. Blev det i Aaret 1396 forbudet at anlægge befæstede Steder, og blev det først i 1483 igjen tilladt, saa, da maa man troe, at et Forbud af den Natur blev efterlevet, maatte alle Gaarde, som i det femtende Aarhundrede fremstode som Herregaarde, aldeles savne al Befæstning. og følgelig kunde der ei være Rudera deraf.

Ved de siden 1523 ny anlagte, eller flyttede og altsaa ombygte Herregaarde, har hele Befæstningen næsten indskrænket sig til at omgive Gaarden med en Vandgrav, en Befæstningsmaade, som ikke kunde sætte nogen Angriber i Forlegenhed, da de fleste af slige Graver, naar de ikke dannedes af en Söe kunde ved faae Timers Arbeide afledes og gjöres fuldkommen törre. Ligesaalidet kunde de modstaae Tidens Virkning ved Vandets Borttörring og Gravens Tilgroening. For at erholde Leilighed til saadanne Vandgraver har

Digitized by Google

man sædvanligt lagt Herregaarden paa lave Ste-
der, og sjelden sees i Danmark saadanne Rid-
derborge paa Bjerge som i Tyskland, hvortil de
saa jevne Danmark fattedes Leilighed. De
eneste Borg her i Landet, som svarer til de
gamle tydske Borgbygning er, Tranekjær pa
Langeland. Asdal og Börglumkloster, begg
i Vendsyssel, hörer dog ogsaa til de Herregaard
hvis Tryghed man har sögt at forögе ved
anlægge dem paa höie og isolerede Bakker.

Herregaardenes videre Befæstning, ell
rettere Forsvarsanstalter have bestaaet i 1) som
mesteder en Muur langs med den indre Ran
af Graven, 2) gode stærke Mure i Borgegaar
denes Huse, meget ofte med Skydehuller (Cr
neaux) og 3) Skollehuller o: Huller gjor
skraas ned i Muren fra den överste Deel ell
Gesimsen, hvis Bestemmelse siges at have va
ret, derigjennem at hælde kogende Vand n
paa Beleirerne, men hvis rette Bestemmel
var uden Tvivl gjennem disse at skyde n
paa Beleirerne, naar disse vare komne tæt in
til Muren, da de egentlige Skydehuller ikk
kunde bruges dertil*), 4) Vindebroer ove

*) *Scheel* i sit Krigstheater siger S. 187, at *nogl*
Herregaarde have saadanne Skollehuller. Je

Digitized by Google

Graver. — Fra 1523 bleve de paa Rigets Marv tærende aristocratiske Adelsmænd ved at bygge og befæste Herregaarde, eller, som de længe kaldte dem selv, deres Hovedgaarde, (Herregaarde er en nyere Benævnelse), og, da mange af dem paa een eller anden Maade fik Birkeret, som uden Tvivl kun er en Udvidelse, eller Fortsættelse af den ældre Gaardret eller Borgerskueret, af hvilken Benævnelse, quasi Borgret, Burgret, Borchret eller Burchret, Navnet Birkeret maaskee har sin Oprindelse, saa bleve Herregaardene ikke blot til Fæstninger, men ligge til Thingsteder, underkastede Herremandens Territorial-Jurisdiction, styret af Birkedommeren, som ofte var en aftakket Kudsk. Tillige fik Gaarden et Fængsel, det saakaldte Hundehul, en dyb mörk Kjelder, hvori Godtets Bönder indspærredes, ofte for den allerubetydeligste Ting, og deri deels sultedes, deels besögtes engang om Dagen af Arrestforvareren, Ladefogden med sin Tyremie. Frid. dens Gaardsret, 26 Artikel, taler ogsaa om et

har ikke bemærket dem, undtagen ved en eneste Gaard, nemlig Gisselfeld, hvor de dog i de senere Aar ved Bygningens Forandring ikke længere ere ret kjendelige.

Digitized by Google

saadant Fængsel. Det hedder der: at ligge i Taarnet, fordi Fængselet var sædvanligen i et Taarn. Etsteds paa Muren i Gaarden var anbragt et Halsjern, hvori Bönderne ofte spildte megen Tid. Ladegaarden var decoreret med den saa kaldte Træhest, en Fjæl sat paa Höikant, paa fire Födder; et Strafferedskab, som Mange vist endnu mindes at have seet paa Herregaardene. Paa Kanten af denne Fjæl satte Bonden, og Ladefogden i sin Vittighed forsynede Rytteren med Sporer, det vil sige, han bandt ham en stor Steen ved hver Fod; saaledes sad da Synderen, dinglende med Benene saalænge det behagede Ladefogden eller Naadig-Herren. Jeg har endog seet, at en vis Herremand, i det forrige Aalborghuus Amt, som ellers skrev Böger om Bondens slette Forfatning, har ladet en gift Bondekone ride Træhesten. Af den bekjendte Vise *Rusticus queribundus* maa man slutte, at den *spanske Kappe* ogsaa var i Brug paa Herregaardene til Bönderne, hvilket jeg desuden har hört af flere gamle Mænd.

I denne Stiil fore Herremændene fort med at befæste deres Gaarde, holde Birkeret, prygle og mishandle Bönder indtil 1660, da Souve-

Digitized by Google

raiuiteten blev indfört, hvilken, skjöndt den ikke, eller Frederik den 3die ved den, virkede noget til Forbedring af Bondestandens ulykkelige Forfatning, saa nedstemtes dog de Adeliges fordums höie Tanker og Selvtillid. Den nærmeste Følge var at deres Gaardes Befæstning faldt bort, deels som unödvendig egentlig som ulovlig. De forrige Vindebroer faldt bort, der kom Træbroer, eller murede Broer isteden, eller vel en simpel Dæmning til Overkjörsel. Men de indvortes Indretninger til Arrest og Straf, Fængsel og Træhest, beholdtes indtil de i vore Dage uformærket have listet sig bort.

Enhver Herregaard bestaaer fra ældre Tider af to Dele, Ladegaarden og Borgergaarden, sommesteder ere begge omgivne af Graver; oftest er dog Borgergaarden alene forsynet dermed. Ladegaarden var og er endnu den egentlige Avlsgaard. Borgergaarden var og er endnu Eierens Bolig. Navnet tyder hen til *Borg*, en Fæstning, Af denne Borgs Afdelinger eller Værelser, synes den saa kaldte Borgerstue, hvor det mandlige Tyende har sin Forsamling under

Digitized by Google

Ladefogdens Præsidium, at have været det vigtigste; thi jeg troer det uden for al Tvivl, at den nu saa degraderede Borgerstue var fra Förstningen af *Borgens Stue*, hvor Herren og hans Familie opholdt sig, og modtog Besög; ligesom i Hallen i de gamle engelske og skotske Country Seats. At Borgerstuen virkelig var fordum det fornemste Værelse paa Borgene eller Herregaardene, bekræftes ogsaa deraf, at man af de Benævnelser, man finder, Værelserne paa Herregaardene i forrige Tider havde, ikke kan skjönne, at der ellers var paa Borgen noget Værelse til saadan Bestemmelse, som dog var nödvendigt baade for Anseelse og Nytte. Slige Benævnelser paa Herregaardenes Værelser vare: *Borgerstuen*, Fruerstuen, Börnestuen, Vinterstuen, Badstuen, Skræderstuen, *Svendestuen*, Pigekamret, foruden nogle Gjestekamre, samt Husholdsleiligheder, Bagerset, Bryggerset, Deistuen. (Om Værelserne paa det forrige Junghovedslot, see Repholz Beskrivelse over Baroniet Stampenborg, S. 164). Da her var en *Svendestue*, saa kunde Borgerstuen ikke behöves til Tjenestefolkene. Den nuværende Borgerstue er rimeligviis den forrige Svendestue, og den forrige Borgerstue er vel hvad der

Digitized by Google

nu kaldes Storstuen. — I Danske Magazin, 46 Hefte, S. 320, er anført en Optegnelse fra omtrent Aar 1500 paa en Deel Udstyrsager, hvoraf ogsaa noget til Borgerstuen nemlig et *sydh Bonit*, og *Bænkeklæder*. Sydh betyder her, enten Silke, eller maaskee udsyet, broderet. Bonit er Væg-Tapet og Bænkeklæder maae være enten Hynder eller Betræk til Bænkene. Saadant Stads var neppe passende til en Stue for Tjenestefolk. Skulde man troe at Tjenestefolkenes Stue havde broderede eller Silke-Betræk og Tapeter? I samme Optegnelse tales ogsaa om Bænkeklæder til Fruerstuen; at denne Stue, og de gemene Tjenestefolks Stue skulde have lige Stads og meubleres i een Stiil er dog aldeles utroligt, men det lod sig vel höre, naar Borgerstuen antages for et anseeligt Værelse. (See Ostersens Glossarium in voce Borgerstue). Paa Jægerspriis Slot (i den Deel deraf, som er en Levning af det forrige Abrahamstrup Slots Bygning), er et Værelse, som hedder fra gammel Tiid af *Borgerstuen*. Skulde man ville mene at Kongerne havde i deres Slotte et Værelse til Tjenestetyende midt imellem deres egne Værelser. Rigtignok lod C. 2 en Adelsmand, uden Tvivl af det Navn

Digitized by Google

Hynderboch, halshugge i denne Borgerstue paa Abrahamstrup. Nu kunde det synes underligt, at han just vilde vælge et fornemt Værelse til saadant Brug; men C. 2 var meget for at give Henrettelser en vis Höitidelighed. Saaledes lod han jo Torben Oxe halshugge paa St. Gjertruds *Kirkegaard* i Kjöbenhavn.

At Gaardsretterne, hvori de saa kaldte Borgerstuedomme bleve afsagte, holdtes i Borgerstuerne, viser ogsaa, at denne Stue fordum ikke var noget gemeent Værelse. En saadan Borgerstuedom af 1550 findes i danske Magazin, 70 Hefte, S. 316, skjöndt det maa tilstaaes at Retten, efter Documentet at slutte, bestod just ikke af fornemme Personer, da de kaldte Herremanden Eske Bilde, vor kjære Herre. Sagen var ogsaa aldeles huslig og ubetydelig. Den kjære Herre beskyldte nemlig en Skrædder for at have stjaalet af Töiet, hvoraf han skulde sye Klæder. Var Borgerstueretten ikke betroet andre Sager, og bestod Rettens Betjente ikke af andre Personer, end de synes at have været her, saa kunde Gaardsretten vel holdes i en Folkestue, uden at der handledes ifra dignitatem. Men af Frederik d. 2dens

Digitized by Google

Gaardsret sees, at der iblandt maatte falde ganske andre Sager for i Borgerstuen.

I denne Gaardsrets 14 Artikel nævnes *Borgerstue* eller nogen *erlig Forsamling*. Her tales om en *Ædels* Opførsel i denne Stue; men rigtignok nævnes ogsaa nogle andre, saasom uædle, Smaamænd, ja mindre Mand eller Staaldreng som ogsaa kunde være i Borgerstuen. Dog — fordi slige Folk *kunde* engang komme derind, og skjelde hinanden ud der, er det det ikke sagt, at de just hörte til denne Stue.

De ældre Herregaardes eller egentlig Borggaardes Bygning udmærker sig ved hvælvede Kjældere, Vindeltrapper, hvilke sidste ikke fattes i danske Bygninger, för i dem fra Frederik den fjerdes Tiid, da de gik af Mode, 1—4 sjeldent synderlig höie, runde, otte-, sex- og firkantede Taarne ofte med Skydehuller; usymetriske Karnapper, skjæve, smaae, ulige, höit anbragte Vinduer; Etagerne ofte ikke i lige Linie, Murene tykke og forsvarlige; undertiden staaer Huset umiddelbart i Graven, uden noget Forspring af Jord, som Egeskov i Fyen. Smaglöse og melancholske gjöre de intet behageligt eller imponerende Indtryk.

Digitized by Google

Borggaardens almindelige Plan er en af fire Længder indsluttet Fiirkant, hvoraf som oftest ikke mere end de to Længder ere blevne færdige. Det er overalt i det Hele ikke mange af vore gamle Herregaardes Borggaarde, hvis Bygning er bleven gandske færdig.

Paa nogle af de gamle Herregaarde findes et dobbelt Tag, eller to paralelle mindre Tage, hvert over det halve af Huset, istedetfor *eet* Tag over hele Breden deraf. Saadanne dobbelte Tage sees paa Egeskov, Fraugdegaard og Hverringe i Fyen; saaledes havde Töllöse i Sjelland et dobbelt Tag, indtil en af de forrige Eiere, Cancellieraad Neergaard, satte et enkelt Tag, istedetfor Peder Oxes tvende. Et saadant dobbelt Tag havde ogsaa Nicolai Kirke i Varde.

I nogle faae af de ældre Herregaarde har man bemærket i Kjelderen et eget Aflukke, forsynet med Jerndöre, og overalt saameget som muligt skjult. Dette Aflukke har man snart troet at skulle have været et Slags Arresthul,

Digitized by Google

mart en Indgang til en underjordisk Gang, som man, paa mange Steder, især fra Klosterbygningerne, har indbildt sig at gaae til en nærliggende Kirke, eller et andet Kloster; rimeligviis have disse hemmelige Aflukker kun været brugt til deri at gjemme Kostbarheder og Documenter. Saadanne Lönkjeldere har man iagttaget paa Gisselfeldt, og paa det nu desværre nedrevne Antvorskov, og flere Steder. Ogsaa i nogle Kirker og Klosterbygninger og andre geistlige Boepæle, har man seet lige lönlige Nedgange eller Aflukker, f. Ex. i Viborg Domkirke, hvorhos man har fablet at der gik en Gang fra Kirken under Viborg Söe til det lige over for liggende Asmildkloster; i den forrige Ærke Bispegaard i Kjöbenhavn paa Östergade, har man ogsaa meent, at have bemærket en Nedgang fra Kjelderen til en underjordisk Gang hen til Nicolai Kirke, for ikke at opregne flere Exempler, som alle ere intet mindre end sjeldne, men naturligviis alle yderst tvivlsomme, især hvad de underjordiske

Digitized by Google

Gange angaaer, hvorom man er berettiget til endog at nægte Muligheden.

Følgende Theses om de danske Herregaarde fremsættes til nærmere Undersögelse, ikke til blot Modsigelse, som der intet kommer ud af.

1) Vore ældste Herregaarde ere opkomne allerede för det trettende Aarhundrede derved, at Herremænd have erhvervet sig almindelige Selveiergaarde, og efterhaanden forstörret disse. For det meste har det været Eneste-Gaarde eller Torper, som have givet den förste Basis til de större Gaarde.

2) De ældste Herregaarde, som have forhen været Klostre, ere paa faae nær fra det 12de og 11te Aarhundrede, og have ikke Graver.

3) Tranekjær paa Langeland er uden Tvivl endnu ældre, og maaskee den allerældste Herregaard i Danmark.

4) Gjordslev er i sin nærværende Byg-

Digitized by Google

ningstilstand fra Slutningen af det 14de Aarhundrede; Skjoldemose i Fyen er bygget 1400; Östergaard i Salling 1516. Disse tre Gaarde ere næst Tranekjær og Klosterne de ældste i Danmark, som endnu ere i deres oprindelige Tilstand s hvad Bygningerne angaaer, og tilligе staae paa deres förste Sted.

5) De allerfleste nærværende Herregaarde, ere byggede i Fred. 1stes, Christ. 3dies, Fred. 2dens og Christ. 4des Tider og indrettede af de ældste Herregaarde eller af nedlagte smaae Landsbyer og sæculariserede Klostre.

6) De nyeste ere, Gammelgaard i Sönderred Lolland bygget 1596 af Lars Grubbe med Graver; Borggaarden opfört 1705 af Luzau; Palstrup i Lysgaards Herred, bygget af Oluf Parsberg 1631—1639, og siges at være paa samme Tid af ham forsynet med Graver; dernæst Annebergaard i Ods Herred, bygget 1661 og Graver omkring anlagte *paa samme Tiid* og disse ere nok de sidste Herre-

Digitized by Google

gaardsgraver, som ere eller blive gjorte i Danmark.

7) I det syttende Aarhundrede ere ikke mange nye Herregaarde byggede og de fleste af disse under Christ. 4de, men meget faae under Fred. 3die saasom den nysnævnte Anneberggaard. De bleve indrettede af vedlagte Bönderbyer, og ere byggede af Bindingsværk.

8) I det 18de Aarhundrede ere kun meget faae nye bygte; og disse ere for det meste indrettede af de bortsolgte Domainer.

Digitized by Google

Physiologiske Betragtninger over Forskjellen imellem Planten, Dyret, og Mennesket, i Henseende til Instinct, Sands og Intelligents.

Af

Prof. Dr. J. D. HERHOLDT.

Il vaut mieux admirer les causes finales de la grande harmonie de la creation, que d'en chercher les secrets, que nous ne decouvrions jamais.

Fenelon.

Physiologen, der saa gjerne vil forklare de Livs-Phænomener, han daglig har for Öine, sættes altid i Forlegenhed, naar han pönser paa at udfinde det Forhold, hvori *Instinct*, *Sands* og *Intelligents* staae, deels indbyrdes til hverandre, deels til den *organiske* Materie, efter dennes saa forskjellige Form og individuelle Beskaffenhed. Det blev nemlig os Dödelige nægtet, at fatte Livets indre usynlige Væsen; vi formaae kun at betragte dets ydre Charakter, og fra denne at slutte til hiint.

Digitized by Google

Efter Aandens saa forskjelligen udtrykte Proceſs i Materien, ledes man — som mig synes — til at opstille samtlige levende Væsener under en *tredobbelt* Synspunct. Der gives nemlig:

a) Skabninger (Planter), hvis Liv besjæles ved *Instinct allene*, uden mindste Spor af individuel Bevidsthed, Sands eller Intelligents;

b) Andre (Dyr), i hvilke *Instinct*, *forenet med Sands* (men uden Intelligents), giver Livet en meer betydningsfuld Charakter endeligen

c) Mennesket, hvis Liv, som det meest ophöiede paa Jordkloden, udtrykker sig ved *Instinct*, *Sands* og *Intelligents*, tillige.

A.

Instinct for sig alene.

De Vise have betegnet Instinct*), enhver efter sin Forestilling, med forskjellige Navne

*) *Bonnet* spotter Philosophen, der piner sig, for at definere Ordet Instinct. "Man maatte", siger han, "for at komme overeens om dets Betydning, have tilbragt nogen Tid i et Dyrs Hoved, uden selv at vorde Dyr. Vi kunne bedre forklare os hvad Instinct *ikke* er, end *hvad*

Digitized by Google

Man har kaldet den: Gud, Archæus, Entelechia, Mechanismus, mathematisk-politisk Fornuft, Principium intensivum, Principium vitale, Nisus formativus, Vis medicatrix Naturæ, en *uoverlagt* naturlig Impuls, en Virksomhed efter *bevistlöse* Forestillinger o. s. v.

Efter de Phænomener, ved hvilke Instinct charakteriserer sig, er dens Princip forskjelligt fra Principet for hvilkensomhelst anden Kraftyttring. Fra de saakaldte *döde* Kræfter i Naturen (Attraction, Tyngde, chemisk Affinitet,) afviger den især deri: at disse *ikke adlyde* Instinctens Love, og under ingen Betingelse formaae, hverken at *besjæle* Materien, eller at *individualisere* levende Væsener.

Fra *Bevidsthed, Sands* og *Intelligents*, er den forskjellig, forsaavidt disse Aandsyttringer forudsætte en *bestemt Organisation*, da derimod Instinct ikke blot spores i *organiske* Fluida (som endnu ikke ere *organiserede*), i Ægget, Blodet o. s. f., men ydermere *alle* orga-

den er. Nogle have fradömt Mennesket Instinct, og sögt den i Dyret alene (i Elephanten, som i en Östers). Andre have tilegnet os Mennesker baade Instinct og Fornuft. Alle synes enige om, at en *raisonneret* Intelligents er Instinctens udtrykte Billede".

Digitized by Google

niske Væseners Organisation er afhængig af selve Instincten. Hver ikke pur instinctiv Aandsyttring röber desuden *sandsynligt* Valg eller *fornuftigt* Overlæg i selve Individuet. Det var kun i Physiologiens mörkere Dage, man kunde spörge: mon Fosterets *Sjæl*, under dets *bevidst*- og sandselöse Tilstand i Moders Liv, *selv giver Forskrifterne* for Dannelsen og Formen af sin jordiske Bolig?

Instinct er ligesaa absolut knyttet til den *organiske* Materie, som Tyngden til den *anorganiske*. Den er ogsaa henlagt under sine egne Love, dem den under lige Omstændigheder fölger uden mindste Afvigelse. Forskjellen i dens Phænomener bör derfor betragtes som afhængig *enten af* den organiske Materies uforanderlige Tilstand *eller af* den Modification ved Individuernes Sands (som i Dyrene) *eller* ved Sands og Intelligents tillige (som i Mennesket). Ved det instinctive Princip mægtige Impuls vækkes i den organiske Materie en uforklarlig *biochemisk Proces*, som efter en bestemt Orden giver ethvert Individ af enhver Art sin formelle Tilværelse og fuldstændige Udvikling. Instinct er saaledes en *almeen* Naturdrift, der tilhörer Jordklodens

Digitized by Google

hele *organiske* Masse. *Den* er det, der fremvirker de saa uendelig mange og saa höist forskjelligen organiserte Former, eller med andre Ord: *den* er det, der fuldender den fra det jordiske Liv ligesaa uadskillelige som ubegribelige Metamorphose, fra Död til Liv, og fra Liv til Död.

Alt dette skeer efter en *lovbestemt Plan* og *Orden* i en stigende Retning fra Stövet af opad mod Mennesket, som Guds eget Billede i aandig Betydning. "Af Jord est Du kommen, til Jord skal Du blive, og af Jorden skal Du igjen opstaae"! Dette Forjettelsens souveraine Bud bestemmer Instinctens uophörlige Virksomhed i Alt, hvad der enten er födt, eller skal födes, leve og döe.

Da Instincten under Tidens Löb altid adlyder de samme uforanderlige Love, saa virker den ogsaa uden mindste Forandring, fra Generation til Generation, baade i Plante- og Dyrriget. Pur Instinct kan umuligen være Virkningen af Individuets *forudgangne Tænkning, Overvejelse og Beslutning*. Vi finde Intet i dens Yttringer, som leder til Formodning om, at Individuet har *Begreb om Aarsagen*, hvorfor, eller om *Öjemedet*, hvori, det virker.

Digitized by Google

Færdighed i instinctive Yttringer kan ei heller være erhvervet *ved Underviisning* eller fuldföres ved *Efterligning*. Alligevel er al dens Virken overeensstemmende med Fornuftens Forskrifter og bærer et umiskjendeligt Præg *af Forsyn* og *gudommelig Viisdom*. Dette erkjender selv den, der betegner Instinct som en Virksomhed efter *bevidstlöse* Forestillinger. Man kan följelig ikke undres over, at Philosopher have kaldet den Gud, Archæus o. s. f., eller at Naturgrandskere (Darwin o. a.) have betragtet Principet for Instinct som identiskt med, eller som Virkningen af, een og samme Aandskraft.

De Individuer, hvis Liv er besjælet *ved Instinct alene*, have, som levende Væsener, hverken Frihed eller Öiemedet for deres Tilværelse i sig selv. Planten lever, spirer, og reproducerer sin Art, uden at være sig alt dette bevidst; den har under Varigheden af det Liv, der blev den givet, hverken Sorg eller Glæde, Frygt eller Haab; den fryder sig ikke ved sit Velværen, lider ikke, naar den er syg. Dens Reproduction vækker hverken Vellyst eller Qval, dens bevidstlöse Virksomhed er indskrænket til at pryde Jorden og til

Digitized by Google

at udføre det *første Moment af den store Operation, ved hvilken død anorgisk Materie forvandles til et levende organisk Product, til passende Næring og Lægedom for Dyr og Mennesker.* Under Planterigets betingede Liv ere samtlige dets Individuer betryggede mod al Mishandling. I fuld Overbeviisning herom see vi uden Vemod Rosen og Lilien, der staae som Havens skjönneste Prydelse, afplukkes; visne og döe; see vi med Taknemmelighed Födelse Landmanden afmeje sin rige Kornager; see vi en ödelæggende Skovbrand udbrede sig over store Strækninger, — Alt uden at sukke over de utallige *vegetative Individuer*, hvis Liv derved udslukkes.

Hvad andet end en *guddommelig* instinctiv Impuls kunne vi tilskrive, at hvert Fröe, henlagt under passende udvortes Betingelser, udvikler sig efter en saa urokkelig Orden til et Individ liigt Moderplanten, hvoraf Fröet er taget? Kunne vi af en *bevidstlös Forestilling i Planter* af forskjellig Art, som voxe i samme Jordsmon, og ere udsatte for Indvirkningen af samme udvortes Potentser (Lys, Varme,

Digitized by Google

Luft og Regn) forklare, at de alligevel udvikle sig, hver især, efter den naturlige Urtypus for deres ydre Form, deres Farve, Lugt og Smag, som for deres indre specifique Qvaliteter? Hvad fremvirker, at i een og samme Plante, ved Sammenligning og chemisk Analyse, findes en saa paafaldende Forskjel i dens forskjellige organiske Dele, dens Rödder, Stilke, Blade, Blomster og Fröe?

Disse Virkninger af Plantens instinctive Liv faae en end höiere Betydning, naar man betragter Middelet, hvorved *Almagten* fuldfører dette sit ufattelige Værk. — Det er en bekjendt Erfaring, at Blomsterlög af forskjellige Slags voxe i Vand, og frembringe ligesaa smukke Blomster som i den bedste Jord, saa og indeholder de samme chemiske Bestanddele. *Vand* er altsaa det Væsentlige for Vegetationen. *Boyle* har anstillet et hidhörende Forsög, af hvilket vi faae dette höist interessante Resultat bekræftet. Han plantede en Piilegreen, der vejede halvtredsindstyve franske Pund (livres) i et Kar, som indeholdt hundrede Pund Jord. Omhyggeligen vædede han denne Jord ikkun med destilleret Vand eller med Regnvand, og havde den Opmærksomhed, at tillukke Karret med

Digitized by Google

et Tinlaag, for at formene fremmede Stoffer Adgang. Efter *fem Aars Forlöb* vejede han igjen Piilen, med alle dens Blade, og fandt dens oprindelige Vægt foröget med *eet hundrede og nitten Pund*, Jorden derimod kun formindsket nogle faa Unzer.

Ledes vi ikke ved dette Forsög ligefrem til den Erkjendelse, at det ei var *Jorden*, men *Vandet*, der forögede Plantens Vægt, eller: (Sagen fra en meer videnskabelig Synspunct betragtet) at Vandstof, som Vandets ene Bestanddeel, ved en instinctiv bio-chemisk Proceſs, blev i det anförte Tidsrum forvandlet til 119 Pd. levende Træe, medens dets anden Bestanddeel (Suurstof) uddunstede i Atmosphæren, for at vedligeholde dennes Aandbarhed? Vegetationen kan altsaa betragtes som et *levende pnevmato-chemisk* Apparat, i hvilket Vand decomponeres, Hydrogen solidesceres, og Oxygen evaporerer. (Cfr. Memoires des Revolutions du Globe. Paris 1798, 8vo.)

Der er fremdeles Grund til at spörge: hvad bevæger Spiren af en Kartoffel, (solanum tuberosum) naar den voxer i en mörk Kjelder, til at böie sig mod Rummets lidet Vindue, ret ligesom om den havde Forestilling *om sin*

Digitized by Google

Trang til Lys og Luft? Hvorfor skyder Roden af Lövetand (Taraxacum) en *længere* Stilk, naar den voxer i Mörket, men udfolder ikke sin Blomst, för den naaer hen til Lyset? Hvorfor skyder Jordbærbusken, naar den udplantes i Sand, de fleste af sine Grene (dens Afkom) henad mod den Side, hvor Jordsmonnet i kortest Afstand fra den *er bedst?* Er det *tilfældigt,* at Stilken af Convolvulus og af valske Bönner (Phaseolus vulgaris) stedse snoer sig *fra Östen, Sönden om, mod Vesten,* — Engklöver (trifolium pratense) derimod stedse i modsat Retning *fra Vesten mod Östen,* uagtet de tilsammen staae i samme Jordsmon, have samme Sol, samme Atmosphære og voxe til een og samme Tid?

Og nu Plantefröets *Öje,* som det Punkt, hvorfra Spiren efter Naturens Orden har sit Udspring! Udströer Landmanden ikke sit Sædekorn paa Ageren, ubekymret om, i hvilken Retning hvert Korn kommer til at ligge i Jorden? Og dog er det jo en bekjendt Erfaring, at Öjet, naar det vender opad, skyder Spiren i vertical Retning mod Jordens Overflade, og at det derimod, naar Öjet vender nedad, vel skyder Spiren först nedad, men at denne

Digitized by Google

snart böjer sig efter en krum Linie, for at faae samme hensigtsmæssige Retning som hiint. Hertil bör endnu föjes, at Spirens Böining ikke ligefrem kan tilskrives Lysets, Luftens eller Varmens, Indvirkning paa det i Jorden udströede Fröe.

Hunter udfyldte et cylindrisk Rör med Jord, indsluttet i et fiint Næt, og nedlagde deri Bönner, med deres Öine vendte i forskjellige Retninger. Han saae, at de fremspirede ei alene tilsammen henimod den Ende af Röret, som vendte opad, men han fandt tillige, at dette Phænomen blev uforandret det samme, om han end havde tilstoppet Rörets överste Ende med Höe, *for at udelukke Lyset*, eller havde heftet et *Brændglas* i dets anden Ende. Holdt han derimod Enderne af Röret i en *drejende Bevægelse* omkring Rörets Midte efter en perpendiculær Retning, saa at ingen af Rörets Ender vendte stadigen opad, saa spirede hver Bönne frem af Öjet i en *lige* Retning, uden at böje sig mod nogen af Rörets Ender. Findes da ikke ogsaa i disse Phænomener Fornuftens Forskrifter udförte ved bevidstlös Instinct eller ved en Forestilling, som ikke kan tilhöre Individuet?

Digitized by Google

Plantens Materielle modificerer Instinctens Virkning efter de Betingelser, under hvilke Individuet er henlagt. Planternes Structur er dog i mange Henseender saa forskjellig, at man ikke kan fastsætte almindelige Regler for dem alle. Nogle Arter (Træer, Buske etc.), som ere bestemte til at leve i flere Aar, kunne udplantes ved afskaarne Stilke og ved Indpodning i andre Træer; et Beviis, at ingen saadan afskaaren Stilk udgjör en væsentlig Deel af Organismens *Totalitet*, og at den som Stilk indeholder *alle* Plantelivets materielle Betingelser, saa at den i saadan sin isolerte Tilstand kan besjæles af Instincten, kan udtrykke sit Anlæg til organisk Selvstændighed, kan selv skyde Rödder og udvikle sig efter samme Norm og bære samme Frugt som dens Moderplante.

Andre Planter (især de af en blöd og saftig Textur) kunne ikkun forplantes ved Aflæggere o: ved at lade Stilkens Liv forblive i Sammenhæng med Moderens, indtil den har begyndt at slaae Rödder. Instincten besjæler da under en saadan Sammenhæng dem begge tillige, indtil Stilkens *Materielle* er tilstrækkeligen udviklet til, ved sin egen biochemiske Proces, at kunne beskytte sit individuelle Liv.

Digitized by Google

Under Indpodningen saares et Individ, for at fremtræde som et andets *Pleiemoder*, indtil begge under Instinctens Styrelse ere forenede til Eet, dog saaledes: at Stilken, som en *adopteret* Datter, ved alle sine Livsyttringer *röber*, hvis naturlige Afkom den er. Aflæggeren derimod benytter kun (ligesom et Barn) *sin egen Moders* Pleje, indtil den har faaet den nödvendige Udvikling til, efter sin Art, at kunne bestaae som Individ.

Det bör dernæst endnu bemærkes, at Plantens Vext ikke er eensformig, *men ulige i dens forskjellige Dele.* Disse voxe nemlig ikke lige frodigt, men udvikle sig lidt efter lidt, den ene efter den anden. En Træstamme tiltager *mindre* i Höiden, naar den har skudt mange Grene; *een* Green bærer allerede Frugter, medens den anden endnu giver vilde Skud. Hvad der fremspirede *først*, blev ogsaa först forvandlet til Træ, var følgelig allerede i *Alderdoms* Tilstand, medens dets unge Grene *begyndte* deres Liv. Et Træ udtrykker saaledes ved sine forskjellige Dele paa engang *Alderens forskjellige Perioder.* De fuldkomnere Dyrs Organer og Lemmer faae derimod ikke deres Tilværelse i saa forskjellige Epo-

Digitized by Google

cher, men udvikles, voxe, ældes og döe alle til een og samme Tid.

Af disse Phænomener kan, som mig synes, tillige udledes, at Princípet for Instinct hverken er bundet til Tid eller Sted, ei heller er lövbestemt for enkelt Individ, men for alle af alle Arter, i det Uendelige, og at det saaledes med Rette kan betragtes som *det vegetative Livs almene guddommelige Aand*, udtrykt igjennem bevistlöse og uden al Sands eller Overlæg levende Individuer.

Uagtet Plantens Liv besjæles af det instinctive Princip alene, udtrykker dog dets Impuls paa den organiske Materie sig *ikke ligt tydeligt* til alle Tider. Næsten det hele Planterige nedsynker, naar Efteraarskulden indfinder sig, ligesom i en dyb Vinterdvale, og lever saaledes flere Maaneder et skjult Liv, indtil Foraarets blidere Sol opliver det til fornyet organisk Virksomhed. Nogle Planter tilbringe endog længere Tid i en saadan Dvale eller tilsyneladende livlös Tilstand. Den knollede Rod af *Ferraria* skal paa Cap forblive i en torpid Dvale et heelt Aar, ja endog to Aar efter hinanden, uden at skyde Stilk eller Blade. Kan andet end en *Omskiftelse* i Plan-

Digitized by Google

tens *materielle Forhold* til dens Instinct være Skyld i dette saa mærkværdige Phænomen?

En Plante *vorder syg*, saa ofte den udsættes for abnorme Indtryk paa dens Materielle, og dens biochemiske Processe, Stoffernes Vexel i den, derved forstyrres. Vækker Gartneren en forhöiet, en tvungen, Livs-Proces i et Frugttræ, ved at lægge alt for feed Jord, Kalk, eller deslige omkring dets Rödder, saa vil det vel, för end ellers, vorde frugtbart og bære de fleste Blomster, men det vil da ogsaa leve kortere Tid end et andet Træ af samme Art, hvis bio-chemiske Proces man lader forblive i et normelt Forhold til dets instinctive Princip. *Vilde* Træer have, som bekjendt er, almindeligen en længere Levetid end indpodede; *mangler* de Blomst Regn, fri og reen Luft eller den fornödne Varme, saa vil dens instinctive Princip faae en abnorm Indflydelse paa dens Livsyttringer; den vil da snart falme, visne og döe. — *Saares* et Træ, hvis Materielle staaer i et normelt Forhold til dets instinctive Princip, saa tilberedes, saa skabes der, under Instinctens Bestyrelse, i selve Saaret en Saft, en lægende Balsom, langt ypperligere end Alt, hvad der findes i Menneskets *pharmaceutiske*

Digitized by Google

Officiner. Hvo af os saae ikke med Henrykkelse et helbredet Amputations-Saar paa en indpodet Green eller Stamme? hvo beundrede ikke den besjælede Plantes Drift til at bevare og reproducere sin naturlige Form? Hvor mangen Yngling har ikke i phantastisk Begeistring saaret et ungt Træ ved at udgrave sin Elskedes Navn i dets Bark, — og siden som Olding fundet ei blot Saaret lægt, men endog hvert Spor af dets Ar, tillige med *sin* Begeistring, udslettet? Vækker det ikke Fryd og Beundring i Drengens Sjel, naar han efter Formen af sit eget Navn har saaret et Græskar, og efter faa Dage finder Saaret udvoxet og lægt? Seer han ikke tillige med Bedrövelse i dette Naturphænomen sit Haab om Forevigelse, ved et saa forgængeligt Billedværk, skuffet inden faa Ugers Forlöb, inden den saarede Frugt har faaet sin fulde Modenhed? Lægens *Rhinoplastik* staaer sandelig langt tilbage for den levende Plantes Selvvirksomhed.

Landmanden og især Gartneren betragtes med Rette som Læger for Planteriget. Det blev deres vigtige Kald, at udfinde Regler, efter hvilke hele dette Rige (saavidt muligt er) kan, liig Menneskeslægten, voxe, formere sig og

Digitized by Google

fylde Jorden. Planten skulde efter den guddommelige Orden i Naturen være fæstet til sit Födested, ikke kunne flytte sig selv fra een Provinds, eller Verdensdeel, til en anden. Derfor fik den hverken Sandseredskaber til sin Veiledning, eller Muskler som Redskaber for fri Bevægelse (motus locomotivi). I denne Henseende maatte følgelig Virkningen af Principet for Instincten i den hele vegetative Natur *være absolut betinget.* Skal da en Planteart udbredes, saa maa dette enten skee tilfældigt eller ved menneskelig Omhu; — tilfældigt ved Vindens Strög, ved Trækfugle etc.; efter Overlæg ved Forsendelse af dens Frøe, af det Jordsmon, hvori den er voxet etc. Paa denne Maade have vi under Tidens Löb faaet mange flere Kornsorter, Frugter, Kartofler m. v. og er vor botaniske Have bleven beriget med mangehaande Planter fra alle Verdens Egne.

Med Hensyn til Planternes Sygdomme kunne Plantelægerne neppe udfinde nogen Regel, efter hvilken der kan indvirkes umiddelbart paa det *instinctive Princip.* Snarere maa alle hidhörende Konst-Idrætter indskrænke sig til at frembringe Forandringer i *Individuernes*

Digitized by Google

Materielle, for derved at give Instinctet frit Spil. Plantelægen har altsaa egentligen med Materien allene, ikke med Aanden, at bestille. Er Plantens Materielle henlagt under Betingelser, som den menneskelige Aand ikke kan forandre, saa er dens Liv at betragte som bundet til et vist Climat. Den er da skabt for et enkelt Jordsmon, for en bestemt Deel af Jordkloden. Instinctens normelle Yttringer kunne da i det höjeste ventes i et Drivhuus, under ombyggelig Pleie af en Gartner, der har Kundskab om den Temperatur, den Himmelegn og det Jordsmon, der hörer til Plantens Hjemstavn. Under andre abnorme Betingelser for dens Materie enten visner eller döer Planten, eller den vorder en Vantrivning, en Vanskabning i det mindste uskikket til sin Slægts Propagation. Generations-Organerne fremkommer nemlig först i Planteriget*) tilligemed Individuernes *fuldstændige* Udvikling.

*) "Planterne ere Jordens Prydelser; de voxe i alle Climater, udsatte for al Slags Veirligt. Naturen, som fandt Fornöielse i, at gjöre deres Skikkelse og Udseende forskjellig, har ogsaa givet dem forskjellige Egenskaber og Fornödenheder. Der gives nogle, som ikkun voxe under det hede Jordströgs brændende Sol; andre,

Digitized by Google

Ved at pleie Planter, som ikke ere climatisk forkjellige, henvender Jorddyrkeren især sin Opmærksomhed paa *de specielle udvortes* Betingelser i Materien, der kunne hindre det instinctive Princips normelle Indvirkning paa den. Hvor nedtrykt viser ikke den hele vegetative Natur sig under en vedholdende Törke, og hvor vederqvæget, hvor frodig til Vext, efter en oplivende Regn! Ledet ved denne Erfaring vander Gartneren sine Planter, for at sætte deres Materielle under Betingelser, skikkede til at modtage det instinctive Princips *reproducerende* Kraft. — Lignende Forskrifter følger Landmanden, hvor det gjelder om at vælge et passende Jordsmon eller at tilberede det efter Kornsorternes og

hvis Hjem er milde og tempererede Himmelegne, hvor de finde Ly baade for heftig Hede og streng Kulde; atter andre, der ikkun udfolde sig, naar Snee og Riimfrost omringer dem. *En* af disse Arter skjuler med sin Blomstring de *skyenære Bjergtinder: en anden* voxer paa den dybeste Havbund. De fleste ere Jorden ejendommelige; nogle faa — sande, Parasiter — voxe udenpaa andre Plantevæxter, og nære sig af den Saft, som de tilsnige sig".

(Traité d'anatomie & de physiologie vegetale par *Brissau-Mirbel*, T. I, pag. 37).

Digitized by Google

Planternes individuelle Natur. See vi ham ikke at udströe Gjödning og Mergel paa sine Agere, skifte dem, eller lade dem hvile indtil de efter hans Erfaring ere bedst skikkede til at adlyde Instinctens velgjörende Impuls? Dog hvad bekymrer Mængden sig om en videnskabelig Anskuelse af sin Dont? Den nöies med sine Forfædres og sin egen Erfaring. Nok at alle Plantelægens Forskrifter ere diætetiske og at han med egentlige Lægemidler intet formaaer at udrette.

Planten blev ved sin Oplösning efter Döden bestemt til at forbedre Jordsmonnet, hvori den voxede. Levningerne af dens Tilværelse forvandles til sort vegetabilisk Jord (Muldjord). Nogle Planters Oplösning fremskyndes ved Gjæring, andres ved Forraadnelse. Paa Træsorterne voxe Moos, Svampe og Skampioner, hvorved de udsættes for större Fugtighed; Orme af forskjelligt Slags: *Kornormen* (le cosson), *Træormen* (perce-bois), gjennembore Plantens döde Masse i alle Retninger. Paa Jagt efter disse Orme smaapille Fuglene denne hensmuldrede Masse, indtil intet Spor af dens individuelle Form er tilbage. Kunne vi andet end beundre saa vise

Digitized by Google

Foranstaltninger, föjede, for snarest muligt at betage döde Vegetabilier al skadelig Virkning paa Mennesker og Dyr*)!

Mange Physiologer have betragtet Plantelivet fra en meer materiel — organisk Synspunct. Ubekymrede om Individuernes instinctive Princip have de sögt at forklare Livets vegetative Phænomener som Virkning af *Incitabilitet*, som en levende Kraft, i den de fandt organisk *Sands* og organisk *Contractilitet* identisk forenede. Incitabiliteten lod man da sættes i Virksomhed af inciterende Potentser (Varme, Luft, etc.) saaledes, at Sandsen *fornam* og Contractiliteten *reagerede*, uden at Planten, som Individ, tog Deel i den saaledes vakte Incitation. Som Incitabilitetens nærmeste Kilde antog man et Nervesystem (uden Central-Organ for Plantens Jeg) og fine Kjödtraade eller rettere Muskelfibre, uagtet det endnu ikke er afgjort, at der virkeligen findes Nerver i Planteriget. End videre har man troet at finde Principet, der besjælede Plantens Nerver, i Æther, i Electriciteten, Galvanismen, Oxy-

*) *Linnæi* Amœnitat. acad, T. II, Oecon. nat.

Digitized by Google

gen, og flere deslige imponderable Stoffer. Men kunne vi da af disse Stoffers Indvirkning paa den organiske Materie bedre fatte, hvorledes et bevidstlöst Individ kan leve, udvikle sig og förplante sin Art efter evige uforanderlige Love, end naar vi *med ydmyg Andagt* tye til et aldeles immaterielt Princip for en *almægtig Impuls*, som besjæler alt Levende paa Jordkloden? — Irritabilitet hentyder, som mig synes, paa *Kraft alene*, Instinct paa *Kraft*, *Plan og Orden tillige* *).

Det er meer end vanskeligt, at drage en Demarcationslinie mellem Plante- og Dyrriget. Baade Planten og Dyret, ja, Mennesket selv, begynde deres organiske Tilværelse som Individuer, ved Instinctens *livvækkende* Impuls, og udvikles derefter ved dens *skabende* Kraft, hvert efter Urtypus for dets bestemte Form. Enhver Spire til et dyriskt Legeme findes derfor viseligen henlagt under de samme Livsbetingelser som den spæde Plante. Som Embryo lever det i et udkastet Æg eller

*) *Dieu seul* sait tout réduire à sa volonté. C'est pourqvoi tout est *surprenant*, à ne regarder que les causes particulières. (Discours sur l'Histoire univ., par *Bossuet*, 3me pàrtie).

Digitized by Google

i sin Moders Bug, uden Sands, stedbundet som Planten, og finder som denne sin Næring omkring sig, *den* det opfanger uden Selvbevidsthed. Imidlertid virker den biochemiske Process, efter de anförte Betingelser for Plantens Liv, end *för* der i Dyrets Organisme vise sig kjendelige vegetative Functioner. Det er saaledes klart, at Yttringerne af Dyrets Liv under dets Udviklings Periode ere aldeles uafhængige af det selv, som Individ.

Er det altsaa Instinct, som efter bestemte Naturlove giver hvert Dyr, *den hele menneskelige Slægt iberegnet*, sin Tilværelse som levende Væsener, saa maa det, tykkes mig, være lige saa vist, at enhver *Afvigelse frá normel Udvikling* i Dyrriget som i Planteriget bör, baade i Henseende til Tid og Form, udledes af de udvortes Potentsers foranderlige Indvirkning *paa Dyrenes Materielle alene.* Hvorledes skulde det kunne lade sig forene med Begrebet om Instinctens Love, at Insecters Æg kunne overvintre uden al Livsyttring, medens Fuglene, ved at udbrede deres naturlige Varme (30° R.) i en aandbar Luft til deres Æg, udruge disse inden faa Dage eller Uger, og frembringe en Forvandling, fra liv-

Digitized by Google

svangre Vædsker til et organiseret Individ, (til Brusk og Been, Kjöd og Blod etc.) som for den dybsindigste Philosoph vilde være et utroligt Phænomen, dersom ikke daglig Erfaring overbeviste os alle om dets Rigtighed? Hvorledes skulde vi endog kraftigen kunne fremskynde eller forhale denne dannende Livsproces, ved at forandre den Varmegrad, under hvilken Æggene henlægges, dersom deres Materielle derved ikke fik en forandret Tilböielighed til at adlyde Instincten? Allertydeligst sees dette ved Forsög, anstillede med Æg af koldblodige Dyr (f. Ex. Snogeæg), som lade sig udklække ved en naturlig Middelvarme. Man vil finde, at denne Naturprocess fremskrider hastigere eller langsommere efter Thermometrets foranderlige Standpunkt, og at Ungen, endnu den sidste Dag förend den forlader sit Fængsel, aldeles ingen Locomotiv-Kraft röber, naar den, efter at man har afpillet Æggets ydre Skal, galvaniseres gjennem dets indre Hinde, men at den derimod, — efterat ogsaa denne Hinde er aabnet og Ungen derved har faaet Frihed til at aande, — ved atter at udsættes for en galvanisk Stimulus, strax med Kraft udstrækker sit hele

Digitized by Google

Legeme, og derved sprænger sin naturlige Indhylling*). En Brownianer vilde forklare dette Phænomen af en forhöiet Incitabilitet, frembragt ved Atmosphærens dynamiske Kamp med Lungeblodet, hvorimod jeg intet kan have at indvende, dersom han kun tillader Instincten at beherske Incitabiliteten, for at bringe *Hensigt, Plan* og *Orden*, i samtlige Livets Phænomener.

B.

Instinct i Forening med Sands.

Dyrriget blev organiseret til en mere sammensat Livsprocess end Planteriget. Udviklet under Instinctens Love fik hver Dyrart sin særegne Charakter. De fuldkomnere Dyr staae efter deres Organisation og Livsyttringer midt imellem Planten og Mennesket. Hvad Planteriget havde begyndt, skulde Dyrriget fuldende. Selvvedligeholdelsen i Planteriget skulde virke harmonisk med Vedligeholdelsen af Universet. Hvad Planten *udaandede*, skulde

*) Commentatio de vita inprimis foetus humani, ejusque morte sub partu. Auctore *J. D. Herholdt*, Hafniæ 1802, pag. 73.

Digitized by Google

tjene Dyret til *Indaanding*; hvad Planten *dannede*, skulde vorde *Dannelsesstof* (Næring) for Dyret. Det græsædende Dyr skulde af instinctiv Drift bringe vegetabilske Substantser ind i sit Legeme, og skulde kunne gjemme dem *der*, indtil de ved en biochemisk Process bleve forvandlede til en eensformig livsvanger animalsk Vædske, til Blod. Af denne hvert Individs indre Livskilde skulde samtlige dets Organer uafladeligen fornyes, skulde nye besjælede Stoffer forbinde sig identisk med dem, medens den forbrugte Masse i hele Legemet igjen skulde oplöses og ved Secretions-Organerne udföres som död og unyttig. Hvad der for 5 Aar siden var en ung fyrig Hest, blev efter denne Naturlov forvandlet til Luft og Damp, og det Foder, (Hö og Halm), samme Dyr imidlertid nöd, udgjör nu dets levende Organisme *). Det omskiftede kun sit Materielle, ved et absolut bestemt Forhold imellem Organismens *nedbrydende* og *reproducerende* Factor, og bevarede derved den physiske Qualitet, under hvilken det kunde besjæles af det instinctive

*) *Fenelon* de l'existence de Dieu. Part I, §. 24.

Digitized by Google

Princip. Dets Nervesystem forblev sensibelt, Muskelsystemet irritabelt; hvert Organ beholdt sin særegne Disposition, hele Legemet sin bestemte Varme o. s. v. *Dyrets Liv bestod altsaa ved den Deel, det tog i at forvandle vegetabilske Stoffer til animalske.* Skue da her en beundringsværdig Kredsvirkning i Naturen: Planten blev Næring for Dyret; Dyret gjorde Jorden feed og frugtbar for Planten!

Dyrene findes begavede med Nerver for Følelse, som med Muskler for Bevægelse, men Almagten nægtede dem *Anlæg til Fornuft og til ædlere Drifter.* I deres Organisme findes udbredt en almeen (subjectiv) Sands (Coënæstesis), ved hvilken de træde i Forbindelse med sig selv, — føle deres Tilværelse, Vel- og Ildebefindende, og vækkes til enten at følge eller undertvinge deres *instinctive Drifter.* Formedelst samme almeene subjective Sands er det ogsaa tildeels, at Mennesket formaaer at tæmme dem, og at lokke eller tvinge dem til Lydighed. Foruden denne fik Dyret ogsaa udvortes (objective) Sandser, et Muskelsystem og et meer eller mindre udviklet Vitalitets-Center (Sensorium), ved hvilke Organer det

Digitized by Google

træder i sandselig Forbindelse med Universet, sættes i Stand *til at söge og vælge* sin Næring og sin Mage, — saa og til enten ved Flugt at undvige Fare eller ved naturlige Vaaben at forsvare sit Liv og beskytte sin Afkom.

Det Charakteristiske i Dyrenes Liv er höist forskjelligt, efter de utallige Variationer, vi finde i deres organiske Redskaber. Paa disse Variationer grunde sig deres forskjellige Livsyttringer: Virkningen svarer til Midlet. Fuglen har ikke Vinger, fordi den flyver; men den flyver, fordi den har Vinger. Den kloge og lærvillige Elephant kan ligesaa lidet sammenlignes med den dumme Oxe, som den stræbsomme Bie med den lade Midie, eller den kydske Due med den parrelystne Spurv. Kun med Hensyn til Kjönsdelenes Organisation afvige Individuerne af een og samme Art væsentligen fra hverandre. Handyret skulde besvangre, Hunnen undfange, den fælleds Afkom vedligeholde Slægten. Intet af de fuldkomnere Dyr har, som Planten, alle Livets indre Betingelser i nogensomhelst enslig Deel af sin Organisme. Alle fik de Hjerne og Hjerte, Nerver og Aarer, kort, forskjellige organiske Systemer, ved hvis harmoniske Samvirken Aandens Process i

Digitized by Google

Materien o: Dyrets individuelle Liv absolut betinges. Fordöjelsen skeer ikke i Maven alene, men ved Samvirken af et combineret Apparat (Leveren, Milten, Pancreas etc.) under Indvirkning af det instinctive Princip, *endog gjennem selve Hjernen* og par vagum. Uden saadan dynamisk Indvirkning undergaae Födemidlerne en *blot physisk* Forandring, som om de bleve digererede i et dödt Kar, under en Temperatur af 30° R, — men de assimileres derimod ikke, for tilsidst som en *livsvanger* Blodmasse at kunne forvandles til faste og levende Bestanddele af Legemet. Det samme gjelder om Blodets Kredslöb, om Aandedrætlet, om Afsondringerne, kort om alle Livsfunctioner, *forsaavidt de ikke bestemmes af selve Dyret.* I det sunde Individ virker saaledes næsten den hele Organisme under Instinctens Bestyrelse til Vedligeholdelse af den normelle Tilstand, under hvilken Materien kan besjæles. Det höiere animalske Liv kan desaarsag ikke, som det vegetative, *forplantes ved Indpodning eller Aflægning* *).

*) I nogle af de ufuldkommere Dyrklasser regenereres amputerede Organer lettere end i andre,

Digitized by Google

At det i Dyrriget er *Hjernen*, som efter sin forskjellige *Form*, *Udvikling og dyna-*

hvis Organisme er fuldkomnere udviklet. Ogsaa kunne *enkelte Dele* af et Individ ligesom indpodes i eller voxe sammen med et andet. Capunen prydes med en Spore, som sættes i dens Pande og voxer siden frem som et levende Horn. Paa mange, endog menneskelige, *Misfostere* see vi det tydeligen, at de bestaae af Organer eller Lemmer, som oprindeligen have tilhört flere Individuer. I blide Climater indpoder man, ved en chirurgisk Operation, en ny Næse paa selve Mennesket (Rhinopoiia s. Nasifica.io). I koldere Climater holdes dog denne Operation for mindre passende, fordi en saadan indpodet Næse skal fryse af (ɔ: döe) under en Temperatur af 8–10 Graders Kulde. Ogsaa har man i fordums Dage fundet det betænkeligt, at tage Huden af et andet Individ til Indpodning af en konstig Næse, fordi man frygtede, at Næsen maatte döe bort, naar det Menneske döde, af hvis Hud den var formet. Ja, man har endog forskjellige Forklaringer af dette Phænomen. *Helmont* (de magnetica vulnerum curatione, pag. 598) betragter det som afhængigt af Magnetismen; *Digby* derimod (Oratio de pulvere sympathetico, pag. 114) mener, at den Afdödes Aand stræber at bevare *sin Eenhed* og derfor tager det levende Menneskes Næse med! — Vist er det, at organiske Dele af forskjellige Individuer kunne næres og holdes

Digitized by Google

niske Tilstand, fremfor Legemets övrige Organer, betinger Aandens Virken, derom overbeises vi ved utallige saavel physiologiske som pathologiske Phænomener. Man har efter disse Phænomener ikke uden Grund betragtet Hjernen som Centret i Organismen, eller dog som den förste materielle Betingelse for samtlige Aandsyttringer. Alligevel kan det ikke negtes, at Dyret *ikke* charakteriseres ved sin Hjerne *alene*, men kun er fuldkomment i sin Art ved sit hele Legems Constitution, og ved en regelret Samvirken af alle dets Organer. Hjernen af *een* Dyrart vilde i organisk Forbindelse med et Individ af en anden Art, sikkerligen ikke være passende for dets övrige Organisme. Det er *Organismen i sin Totalitet* (ikke Hjernen alene), der giver hvert Dyr sin charakteristiske Natur. En Kat er en Kat, en Hund en Hund, fordi deres Legemer (i det Hele) ved det instinctive Princip bleve dannede efter Urtypus for Kattens og Hundens Form. Organismen og Hjernen maatte i hvert Individ passe gjensidigen til hinanden. Et normelt Förhold af alle Organer i hele Orga-

i levende, besjælet, Tilstand ved Blod fra eet og samme Hjerte.

Digitized by Google

nismen gjör, at ethvert Dyr er *tempereret i sit Art.* Abnormiteter i dets physiske Constitution forandre derimod dets *Temperament* og dets *Charakter.* Alderen frembringer hos alle Individuer en Forandring i deres Materielle, som tilsidst har deres naturlige Död til Følge. Ved Sygdom kan eet organiskt System let faae et *tyrannisk* Overherredömme over alle de övrige.

Med Hensyn til Livets Vedligeholdelse er jo, som vi vide, Hjertets og Lungens Function ligesaa vigtig som Hjernens. Dyret döer (som Pathologerne udtrykke sig) Hjertets, Hjernens eller Lungens Död (af Besvimelse, Apoplexie eller Qvæling), eftersom dette eller hiint af disse Livsorganer *först ophörer* at virke. Ligesaa paafaldende er Indvirkningen af Aandsaffecterne paa Legemet. Skræk, Glæde, Vrede, Skinsyge have ofte frembragt en pludselig Död, ved at berøve Livsorganerne Aandens nödvendige Understyttelse. Et Lynslag, der dog kun træffer Legemets Materielle, kan dræbe öieblikkeligt. Misfostrenes Organisation overbeviser os om Vigtigheden af en normel Form til Livets Vedligeholdelse, som til Aandens fri Virken. Et Foster (uden Hjerne)

Digitized by Google

kan udvikles og leve (som en Plante) i Moders Liv, men döer kort efter Födslen apoplectisk, fordi Hjernen *först da* er absolut nödvendig til Understyttelse for *Organismens Materielle*. Hvor Luftröret eller Lungepulsaaren mangler, er Virkningen (det nyfödte Barns Död) ligeså vis. Hvortil sigter Böddelens, hvortil Slagterens Dont? Hvad söger Medicus forensis i et afsjælet Legeme, hvis Dödsaarsag er givlsom? — Ved Tab af udvortes Sandseorganer indskrænkes Aandens objective Anskuelser; Sygdomme i Skelettet eller i dets Muskler indskrænke *dens* Herredömme over Legemets Bevægelse, Fortrinlig Aandsudvikling er som oftest ledsaget af et skröbeligt Legeme og en kraftlös Constitution. Barnets physiske Pleie (Opfostring) og dets Underviisning (Opdragelse) bör lempes efter dets Temperament. Ved hvert sandseligt Indtryk, Dyret modtager som Motiv til Aandsyttring, anfægtes ikke blot dets Hjerne, men tillige alle dets övrige Organer; der skeer, en (hidtil ikke noksom erkjendt) *Reflex* fra disse til hiin, inden Dyret bestemmer sig. I Hjernen alene kunne vi nemlig ikke söge Grunden, hvorfore et og samme Object kan have en forskjellig Virkning

Digitized by Google

paa forskjellige Individuer. Den sultne Hund skynder sig til Fadet; den mætte betragter Føden med større Ligegyldighed; hiin har unægteligen sit Motiv fra Maven. En Tyr er et heelt andet Væsen end en Stud, — en Hingst end en Vallak. Ligger Aarsagen til denne Forskjel i deres Hjerne? Forskjellen mellem Fugle og Fiske er meer betinget ved deres Lunger og Gæller end ved deres Hjerne. Ved sine Lunger kan Fuglen synge i Luften. Ved sine Gæller er Fisken stum i Vandet. Amphibiernes Liv har en forskjellig Charakter, eftersom de opholde sig i dette eller hiint Element. En bredskuldret Mand, med store Lunger i et rummeligt Bryst, har altid kraftfulde Muskler, Mod og Tapperhed, eller (som man *urigtigen* udtrykker sig) Hjertet paa sit rette Sted. Hvert Individ, som har Blaasyge (morbus cæruleus) er kleinmodigt, spagfærdigt og kydskt. Grunden til Gaasens Enfoldighed har man meent at finde i Længden af dens Hals o: i den relativt større Afstand mellem dens Hjerte og Hjerne. En leversyg Mand er sædvanligen vrippen, fortrædelig og stemt til Misundelse; Steensmerter og Podagra ledsages ofte af en forhöiet Kjönsdrift; en udfyldt Bug gjör den Lærde

Digitized by Google

lov, den Tappre feig. *Legemets physiske Constitution* har altsaa i Mennesket som i Dyret en mægtig Indflydelse paa deres *Temperament* og *Charakter*, følgelig ogsaa paa *Aandens Bestemmelse* til denne eller hiin Handling. Organismen og Hjernen betinge altsaa, under enhver Aandsyttring, hinandens Virken gjensidig.

Denne gjensidige Forbindelse mellem samtlige Organer og Hjernen, som mellem denne og Aanden, giver tillige hvert Individ et physiognomiskt Udtryk, ikke blot i dets Ansigt, men ogsaa i dets hele Legeme. Oxen har et spagt og dorsk Udseende. Tyren et fyrigt og forvoxent; en Capun lister sig frem som et blufærdigt qvindeligt Væsen, spanker og galer ikke som Hanen; en Höne er kydsk, saalænge den lalder; langhaarede og velnærede Dyr ere de drabeligste Elskere. (*Crinum ubertas veneris ardorem prodit*). Vi bedömme jo ogsaa et Dyrs og et Menneskes forskjellige Charakter efter dets Alder, eller *Legems Tilstand, under Livets* forskjellige Epocher. Vi tale om det uskyldige Barn, den letfærdige Ungdom, den forstandige Manddom, den betænksomme Alderdom. Vi tale om en sygelig,

Digitized by Google

forvirret, rasende Tilstand i Aanden, og finde ofte dens Aarsag ikke i selve Hjernens Abnormitet, men i en dynamisk Reflex imod den, *nu* fra dette, *nu* fra hiint *vegetative* Organ i Legemet (som oftest fra Maven eller fra Genitalia). I de fleste Sygdomme lider hele Legemet, dog som oftest et Organ eller et organisk System *fremfor* de övrige.

I disse Naturphænomener finde vi da een af de vigtigste Indvendinger mod *Phrenologien*, forsaavidt dens Tilhængere kaste et altfor stadigt Blik paa *Hjernen* alene, og uden videre Betænkning sammenligne *Dyret* (hvis Liv efter det Ejendommelige i dets organiske Form er indskrænket til at *observere*) med *Mennesket*, som ved sin Intelligents fik Evne til at *raisonnere*, följelig, foruden sandselige Motiver (som det har tilfælleds med Dyret) besidder Frihed til at beslutte og at handle efter ædlere, moralske, religiöse Forestillinger.

Mennesket kan og bör i phrenologisk og cranioscopisk Henseende ikkun sammenlignes med Mennesket, Dyret med Dyret. "Vi ere — sagde hiin berusede Taler — vi ere Mennesker, fordi vi — ere Mennesker!" Havde han tilföjet "i organisk Form og Structur",

Digitized by Google

saa vilde Sætningen ikke været latterlig, men rigtig. — Hver saadan Sammenligning imellem Menneskene indbyrdes maa desuden skee med störste Varsomhed, dersom vi ikke ville udsætte os for at bedaares af Analogiens falske Skin. Lader os ikke glemme hvad *Méry* paastod om sin Tids Physiologer: "med Hensyn til vor Kundskab om Hjernen", sagde han, "gaaer det os ligesom Hyrekudskene i Paris. De kjende nöie hver Gade og hvert Stræde, men vide ikke hvad der foregaaer inde i Husene". Længe meente man ogsaa, at Indvoldenes omvendte Leie i Mennesket (Organa inversa) havde Grumhed i Temperament og Charakter til Følge. Man vilde endog have fundet denne Mening bekræftet ved Dissection af Dronning Catharina de Medicis. Men hvor ofte er ikke et saadant Naturspil sildigere seet i Individuer, paa hvis jordiske Vandel intet var at udsætte *)?

*) Bittert siger en af de engelske Lærde, med Hensyn til *Phrenologien* og dennes Advocater: "The fixing of the *precise localities* of their five and thirty organs we regard as one of the *bubbles of the day*, fit only for grownup children and would be — philosophers! (The London Medical and Physical Journal, October 1826

Digitized by Google

Ethvert Dyr, som er i frí Tilstand, udvikler sig selv efter en ligesaa *bestemt Typus for dets Liv-Yttringer*, som for dets Organisme. *Bremsen* f. Ex. (Sphex) lever som Insect et selskabeligt Liv, flyver omkring og nærer sig uden grovere Föde af Blomsternes Nectar; naar den er befrugtet, borer den en cylindrisk Hule i sandig Jord, lægger deri sine Æg (8 til 10 i Tallet) og omringer hvert især med en grön Kaalorm, som den forud har stukket; derefter dækker den Indgangen til Hulen og *döer*, overladende Æggenes Udrugning til Jordens Temperatur. Naar Bremse-Larverne efter deres Udrugningsperiode knybe frem af Æggene, finde de strax deres förste Næring i Kaalormene, hvis Liv, ved de dem af Moderbremsen tilföjede Stik, blev svækket, men ikke udslukket, saa at de modstode Forraadnelsen. Efterat Kaalormene ere fortærede og Bremseormene have faaet deres fulde Vext, forvandles disse til Chrysalider (Pupper), under hvilken organisk Form de uden al Næring tilbringe Vinteren i en bevidstlös Tilstand, indtil de, efter fuldendt

pag. 368, i Anledning af *Spurzheims* Anatomy of the Brain).

Digitized by Google

Metamorphose vakte af deres Slummer, sönderbryde deres Indhylling og flyve frem, som Bremser, eller i deres höist udviklede, organiske Form.

Saa beundringsværdig er *Bremsens* Livshistorie, der for Kortheds Skyld her maa gjelde som Ideal for alle de övrige Insecters. Den begyndte sin Tilværelse som föleslöst Æg, forvandledes derefter ved Universets Indflydelse til en Orm (begavet med Sands- og Instinct), henlaae siden som Chrysalide, (atter uden Sands), indtil den endeligen efter sin sidste Metamorphose, besjælet af Instinct og Sands, ved egen Muskelkraft flöi frem som en i sin Art fuldendt Skabning. Den kjendte hverken sine Forfædre eller sin Afkom, mod- og følgelig ingen Underviisning, havde intet Mynster for sine Livsyttringer. Og dog levede den i Eet og Alt som sine Forfædre, som Bremseslægten fra Adams Tid, og efterlod ved sin Död et bevidstlöst Æg, som en Spire, der först efter Moderens Död, ved sin Udvikling, skulde representere dennes Form og Liv.

Hvo kan efter disse Kjendsgjerninger nægte, at det er et instinctivt Princip (en almægtig Indflydelse), som efter uforanderlige

Digitized by Google

Love styrer Bremsens Organisme til at udföre et Öiemeed, der först vil være opnaaet ved Tidens endelige Udlöb? Skue da her, hvorfor de Viise med en saa henrivende Beundring have betragtet Insecternes Forvandling som et trösterigt Sindbillede paa *Menneskets Opstandelse* efter Döden i en forædlet Form *til det evige Liv!* —

Ikke mindre paafaldende ere Livsphænomenerne i de Dyrclasser, som stadigen (uden Metamorphose) bevare deres Form. Ogsaa i disse finde vi, at det instinctive Princip bestyrer saavel Individuets som Artens Reproduction, og at dette ufattelige Værk fuldföres uden selvbevidst Overlæg, indenfor Organismernes sandselige Sphære.

Mærkeligt er, hvad *Galen**), Lægekonstens anden Fader, fortæller. "Naturen — siger han — der danner og fuldkommer Legemets Dele, virker, at disse uden Underviisning begynde den dem særegne Virksomhed. I denne Henseende har jeg selv — vedbliver han — anstillet et saare nöjagtigt Forsög med et Kid, som jeg

*) De locis affectis Lib. VI. cap. 6 i Medicorum Græcorum Opp. Ed. C. G. *Kühn*. Vol. VIII. Lips. 1824 pag. 442—4.

Digitized by Google

opfödte, uden at det nogensinde fik sin Moder at see. Thi da jeg, for at besvare Anatomers Spörgsmaale, der efterforske Fosterets Dannelse i Moders Liv, opskar svangre Geeder, fandt jeg i een af disse et fuldbaaret Foster; dette, som jeg paa sædvanlig Viis skildte fra Moderen, tog jeg fra hende og satte i et Huus, hvor der vare mange Fade, fyldte deels med Viin, deels med Olie, deels med Honning, deels med andre flydende Ting, ikke faa med Mark- og Træfrugter. Dette Kid saae vi strax at gaae, ret ligesom om det vidste, at det havde Been, for at kunne gaae; derefter rystede det Modervæden af sig og klöede dernæst siden med Foden. Nu bemærkede vi, at det lugtede til alle Fadene; efterat have prövet Lugten af dem alle, söbede det omsider *Mælken.* Vi saae da her med Forundring hvad Hippocrates har sagt: *Dyrenes Livsyttringer ere ikke noget Tillært.* Siden have vi seet dette selvsamme Kid nyde ej allene Mælk, men desuden meget Andet, der sattes for det. Kort för Foraars - Jevndögn blev Kidet taget bort fra Moderen; efter næsten to Maaneders Forlöb gav jeg det ganske spæde Qviste af Buske og Vexter; det lugtede atter

Digitized by Google

til alle disse, vragede nogle, smagte paa andre og vendte sig til voxne Geeders vanlige Föde. Dog, — dette er maaskee af ringere Betydenhed, men af större, at det, efter at have opædt Bladene og de spæde Qviste, drak, og en föie Stund derefter begyndte at tygge Dröv. Alle, der saae dette, udraabte med Forundring Dyrenes Evner ere *medfödte!* Thi vel var det mærkeligt, at hiint Kid, tilskyndet af Hunger, tog Föden, som allerede var kommen ned i Maven, med Munden og med Tænderne; men med end större Föje syntes det os forunderligt, at det först stödte Föden tilbage, siden smaatyggede og omsider atter nedslugte den, ikke i samme men i en anden Mave". — (*Swammerdam* har gjort et lignende Forsög med *Cochlea aquatica vivipara**). "Da jeg aabnede dens Bug — siger han — blev jeg end meer forbauset. Thi i den fandt jeg en mindre Snegl, i alle Henseender fuldbaaren, som allerede var kröben ud af sine Membraner; efterat den var tagen ud af Bugen, svömmede den strax og kröb frem i Vandet, tilkjendegivende de samme

*) Cfr. Swammerd. Biblia Naturæ T. 1, pag. 174.

Digitized by Google

Livsyttringer, som dens Moder, hiin større Snegl"*).

Resultatet af disse Forsög turde være følgende:

1) Da Kidet ingen Kundskab kan have om Aandedrættets Nödvendighed til Livets Vedligeholdelse, saa bör vel denne Livsfunction *ved sin Begyndelse* tilskrives det instinctive Princip *alene* o: som ublandet med Sands. Jeg antager dette, fordi ogsaa hjernelöse Menneskefostere (Acephali) kunne aande, og Aandedrættet i skindöde Börn, som komme til Live, altid begynder förend deres Sands er vakt.

2) Det samme gjelder om Lemmernes og Öielaagenes Bevægelse strax efter Födslen. Vi erkjende jo, at Fosterets Bevægelse i Moders Liv er et nödvendigt, et instinctivt Phænomen, ligesom den sensitive Plantes. Skulde

*) Ved disse og lignende Forsög har man sögt at bestride Aristoteles's Paastand: *Nihil est in intellectu, qvod non prius fuerit in sensu.* Det nyfödte Dyr, sagde man, *sammenligner* og *vælger*, inden det har modtaget sandselige Indtryk, — ergo: maa det have medfödte Ideer. — Instinctive Livsyttringer forudsætte, efter min Mening, ingen sandselig Anskuelse eller Erfaring.

Digitized by Google

da det samme lille Væsen strax, naar det er kommet for Lyset, kunne have *Villie*, kunne bevæge sig vilkaarligt, *inden* det har faaet sandselige Ideer eller Forestillinger? Er det da ogsaa vilkaarligt, at den Sovende som oftest aabner sine Öine förend han er vaagnet til Bevidsthed? Hvorfor lukker den Sövnige sine Öine uvilkaarligt? Et det ikke af Instinct, at alle saavel Dyrenes som Menneskets Sphincteres holdes i Function uden Villiens Indflydelse?

3) Hvad förte Kidet til Fadet med Mælk, som passende Næring for det? Var det dets almene Sands, som underrettede det om sin Organismes Trang til Næring? Hvo lærte det, at Drikke slukker Törst? Var det ikke (uden Overlæg) ved det instinctive Princip, under Veiledning af Sands, at det blev tvunget til at vælge Mælken, og ikke at röre de övrige Vædsker *)?

*) "Würden die Thiere sich nicht — spörger Reimarus — alle den Tod an den Hals fressen oder verhungern, wenn sie nicht die (sinnlich-instinctive) Geschicklichkeit hätten, ihre dienlichen Speisen zu unterscheiden, zu finden, zu fahen, zu bereiten und aufzuschütten"? (Reimarus über die Kunsttriebe der Thiere, S. 185.)

Digitized by Google

Hvad disse interessante Forsög lære os, finde vi bekræftet ved mangfoldige Iagttagelser af et andet Slags. Hvo lærte den spæde Fugleunge, at den, saalænge den er for nögen og svag til at forlade sin Rede, skal tilkjendegive sin Trang til Næring ved at pippe, og ved at gabe efter sin Moder, hvergang hun nærmer sig den med Föde? Hvo böd Kyllingen, at den, i Stedet for at gabe (som Fugleungen), skal med et opmærksomt Blik følge Hönens Næb, og efter hendes Exempel pikke sit af Moderen forud knuste Korn? Hvo veiledte Lammet til at söge sin Moders Yver, og, ved at patte det, at finde sin Næring? — End meer beundringsværdige vorde disse Phænomener, naar de betragtes i Sammenligning med de samtidige instinctive Yttringer hos disse spæde Dyrs Mödre. Hvad bevægede Fuglen og Hönen til at udruge sine Æg og det med stigende Omhu, jo meer Udklækningen nærmer sig? Hvo er Skyld i, at Faarets Yver, saasnart det har födt, hovner og bugner först af Raamælk (som et Afföringsmiddel for Lammet), og, efter 5a Dages Forlöb, af en mindre olieriig men mere livlig Næring for det? Hvad fremvirker, at Duens Kroe hovner (ligesom Pattedyrets

Digitized by Google

Yver) mod den Tid, den har udklækket sin Æg? Hvo viiste den, at den skulde synke sit Föde (Ærter), for at gylpe den halvfordöiet op igjen til Næring for sine Unger? Ja, — der give jo ydermere Fugle, som, tvertimod deres naturlige Instinct, udenfor Rugningstiden (i Stedet for Korn) fortære Edderkopper og andre Insecter, för med dem at föde deres Unger. — Erkjende vi ikke i disse Livsphænomener det instinctive Princip, der knytter Moderen til sin spæde Afkom, ved en samtidig harmonisk Yttring i begges Organisme? — End ikke i Sygdomstilfælde udslettes dette instinctive Forhold imellem Dyrene og deres Unger. I Leiden anatomerede man engang en Hund, som var drægtig, og tog Hvalpene levende ud. Da Moderen fik dem at see, undertrykte hun sin egen Smerte og slikkede sine Hvalpe*); I Delfft lod en Stork, under en heftig Ildsvaade, (den 2den Mai 1536), sig opbrænde i sin Rede, for ikke at forlade sine spæde Unger, der endnu ei kunde flyve**). Noget lignende findes ikke i Planteriget eller i de to laveste Classer af Dyrriget (hverken blandt

*) Europ. Schaubühne. 1 Th.

**) Hadr. Junius Descriptio Hollandiæ.

Digitized by Google

Ormene eller Insecterne og deres Afkom), i hvis Organisme Instinct og Sands endnu ikke ere forenede.

Hvor Sands og Instinct findes forenede, der er Sandsen i samme Dyrclasse ikke til alle Tider lige stærk, eller lige udviklet. Naar to Höns have udklækket deres Æg, eller to Hunde have kastet deres Hvalpe, paa een og samme Dag, saa kan man bytte Ungerne med andre af samme Art, uden at det bemærkes af Mödrene. Hver Moder vedbliver derefter at pleie sine Fosterbörn med samme Ömhed som om de vare hendes egne, og den ombyttede Afkom viser sig lige saa lydig mod hende, som om hun vardens egen Moder. Bytter man derimod Ungerne efter en Uge eller sildigere, da lykkes Forsöget ikke, men baade de naturlige Mödre og deres Afkom ville lide ved at skilles fra hverandre; da ville Mödrene skjelne mellem en fremmed Yngel og deres egen, være uvillige til at adoptere den, ja endog behandle den med Grumhed.

Ombytter man Æg af Fugle, af forskjellig Art og begavede med forskjelligt Instinct, lader man f. Ex. en Höne udruge Andeæg, da vil Hönen stedse behandle disse som sin egen

Digitized by Google

Afkom, men Ællingerne ville ikke kunne modstaae deres Instinct til dristigen at styrte sig i den förste den bedste Park, ikke adlyde Pleiemoderens ængstelige Klynken og Sprætten omkring Vandbredden, for at dæmpe en hende ukjendt Naturdrift i en Afkom, hvis Instinct efter dens organiske Form er forskjellig fra hendes. — En Hareunge pattede en Kat og blev opfostret af den. Den fulgte siden Katten som sin Moder, legede med den som en Kattekilling, sprang hen til sin Pleiemoder saa ofte hun knurrede eller yttrede andre Kjertegn.

Af disse Exempler see vi, at *det er Instinct alene, ublandet med sandselig Anskuelse, som i Begyndelsen knytter Mödrene til deres Yngel, og at Sandsen först sildigere begge opklarer og berigtiger Slægtskabsbaandet imellem dem.*

Mærkværdigt er det dog især, at Hönen aldrig ved sin Sands bliver ledet til at erkjende sin Ællingeflok som ægte Afkom, — et Phænomen, som er vigtigt for Phrenologer, der i Hönens og andre Dyrs Hjerne ville söge et eget Organ for barnlig Kjerlighed (for Kjerlighed til egen Afkom). Jeg bör her endnu spörge:

Digitized by Google

Hvo gav Ællingen det første Vink om, at den kunde *svömme*? Hvo lærte den, i Vandet at bevæge sine smaa Födder efter Plan og Hensigt? Hvor finde vi Motivet til Hönens ængstelige Skrig? Mon i Frygt for at hendes Ællingeflok skulde *drukne?* Har da Hönen *abstracte* Ideer o: har den *Begreb om*, hvad det er at *döe*?

Instinct forenet med Sands vækker — i nogle Dyrclasser en mægtig — i andre en svagere — *Drift til Selskabelighed.* Et Sælhundepar (Tricheous manuatus o. fl.) henlever sit hele Liv i en *monogamisk* Forbindelse og forlades aldrig af sin Yngel, förend denne har faaet sin fulde Udvikling. Turtelduen kurrer ved Siden af sin Mage; begge skiftes til at ruge over dennes Æg, og til at made deres Unger. Den ene udtrykker ved et sörgmodigt Blik sin sandselige Kummer ved den andens Död. Følelsen for deres Unger slöves först efterhaanden, som disse kunne skjötte sig selv.

En lignende *Monogamie* finder man blandt Rovfugle og Sangfugle, blandt Ulve, Muus og Rotter, Kaniner, Harer og mange andre Dyr. Mærkværdigt er det især, hvad

Digitized by Google

Titius beretter om *Psittacus pullarius*, (de Uadskillelige). "Hannen og Hunnen sidde ta ved hinanden, see ofte paa hinanden og æd sammen. Har man adskildt dem, saa flyv den ene snart den anden imöde og begge kly sig til hinanden. I 4 Aar havde *Bonnet* et sa dant Par; omsider blev Hunnen betagen Alderdomssvaghed og orkede ikke meer, komme til Truget, men blev foeret af Ha nen; da den blev svagere og ikke kunde kom me op paa Trinet, sögde Hannen, ved al sine Kræfters Anstrængelse at löfte den dero Da Hunnen omsider döde, löb Hannen meg uroesligen omkring, sögte at bibringe den Na ring, stirrede undertiden paa den, udstöd et Klageskrig, og döde efter nogle Maaneder Forlöb" *).

I *Parringsepochen* vækkes især Dyrene individuelle Drift til Selskabelighed, endo uden stadig Affection for det andet Kjö Denne Drift udtrykker sig hos de forskjellig Dyrclasser ved höist forskjellige Yttringe sædvanlig heftigst *i Hankjönnet*. — *Hjorte*

*) *Bonnets* Betrachtungen über die Natur a. d. F mit Anm. von J. D. Titius, 5te Auflage, Leip zig 1803, 2ter Th., S. 207.

Digitized by Google

nen den övrige Deel af Aaret er uden Lidenskabelighed, samler mod Efteraaret ved sit Brunstskrig en Flok Hinder eller Daadyr omkring sig, for at leve i *polygynisk* Forbindelse med dem, og betragter sig, saalænge denne varer, som deres Overhoved og Beskytter, mod at de tilsammen vise ham Lydighed og holde sig indenfor hans Synskreds. Mod enhver nok saa vældig Medbeiler, der kommer dem for nær, fremtræder han uden Betænkning i blodig Kamp. — *Hundene* löbe omkring for at opstöve Tæver, flokke sig, endog undertiden mange i Tallet, omkring en eneste, og kjempe vældigen om, hvo der först skal være den lykkelige. — Mange Fuglearter parre sig i al Uskyldighed hver med sin Mage og fortsætte saadan deres Forbindelse i flere Aar efter hverandre (Svalen, Spurven, Irisken); Hanen derimod, Gassen, Kalkonen og fl. spanke som skinsyge Matadorer omkring blandt en heel Flok Höns og Gjæs*).

*) *Polygynie.*

Een Elephant kan have	4	Koner
– Kanin	6–8	—
– Paafugl	7	—
– Hjort	8–15	—

Digitized by Google

Hvo stemte to eller flere Individuer af forskjelligt Kjön til samtidig Drift for denne saa höitidelige Generationsact? Hvo lærte dem Maaden, hvorpaa den skulde fuldföres efter Organismernes saa forskjellige Form, og efter Elementet (Luft eller Vand) hvori de leve? Skal jeg svare: Gud, Naturen, eller det instinctive Princip i Forening med Sands?

Parringsdrift og *Parringsepoche* staae i det skjönneste Forhold til hinanden. Dyr har efter Naturens Orden hverken Evne eller Drift til Reproduction, för dets Generations-Organer ere fuldstændigen udvikled

Een Hunshane	10-20-60	Kon
– Hingst	15-20	—
– Tyr	20-40	—
– Giedebuk	30-50	—
Eet Æsel	10-15	—
– Vildsviin	10-15	—
– tamt Sviin	20-30	—
– Reensdyr	6-10	—

Polyandrie.

I Bikuben findes 500 mandlige og 5000 qvindelige Individuer, blandt hvilke kun een Dronning. Hun er ligesom det almindelige (Forplantelses-Organ) Kjöns-Organ for Forplantelsen; de övrige 4999 forrette alt andet qvindeligt Arbeide.

Digitized by Google

Med Alderen udslukkes baade Kraft og Drift uden mærkelig Forandring i Organerne.

Nogle Dyrarter generere i frí Tilstand kun engang, andre, især smaa Fugle (Anthus pratensis, Moscatella alba, Cinclus aquaticus, Regulus flavicapillus og ignicapillus, Turdus pilaris o. fl.), ligesaa andre Dyr: Katten, Musen, Kaninen, Haren etc., flere Gange om Aaret. Hannens Drift gaaer alene ud paa at parres, Hunnens mere paa at forplante; han attraaer Midlet; hun Öjemeedet. Hos de fleste qvindelige Dyr er Driften dæmpet, saasnart de have undfanget. Han-Edderkoppen maa endog, strax efter Acten, skynde sig bort; ellers dræbes og fortæres han af sin bistre Qvinde.

De Dyr, som undergaae en legemlig Metamorphose (Frően, Insecterne), parre sig kun i deres fuldt udviklede Tilstand. Parrings-Epochen bestemmes hos nogle Dyr af *Mediets* Temperatur, i hvilket de leve. Mod Efteraaret kryber Frően i Mudderet, for at tilbringe Vinteren (fra Octbr. til April) i *en dyb Dvale*, uden mindste kjendelig Livsyttring, i hvilken Tilstand den ikke trænger til Luft. Först naar en blid Foraarssol har opvarmet Sumpen eller

Parken, hvori den laae, stiger dens Trang til at indaande Luft og den nödes derved til at söge Vandets Overflade, for at begynde sin Leeg og oplive Aftenen med sit muntre Qvæk. Dens Liv er i det Hele saa afhængigt af Vandets Temperatur, at den döer af Qvæling (drukner) inden faa Minutters Forlöb, naar man holder den under Vandfladen, opvarmet til 30° R. Ved en saadan Afhængighed af Varmen bestemmes da Sommerens förste Maaneder til Parringstiden for den, som for de fleste Dyrarter; en Naturlov, der sigter til, at de fuldkommere Dyr kunne faae deres naturlige Bedækning (Fjær, Haar, Uld) inden Vinteren; at andre Dyr (f. Ex. Fröen) kunne have fuldendt deres Metamorphose, og atter andre (de Insecter, der ikke overvintre som Æg) kunne modstaae Vinterkulden under Form af Chrysalider. *Hjorten* parrer sig i Efteraaret, *Ulven* og *Ræven* om Vinteren.

De qvindelige Dyrs Parringsdrift er af *en forskjellig Varighed*; Faarets varer ikkun 24 Timer, Koens og Hoppens 2 til 3 Dage, Tævens 9 til 10 Dage; nogle Fiskes (Erytrophthalmus) 3 til 4 Dage, andres (Jesses og Brama) 8 til 9 Dage; Gobie's 4 Uger. Handyre-

Digitized by Google

nes Kjönsdrift er mindre indskrænket og mindre periodisk, især blandt vore Huusdyr, naar begge Kjön holdes samlede og nærès godt. Nogle af dem ere, under disse Betingelser, næsten hele Aaret, ad omnia parati; dog nedstemmer vedholdende Mangel paa Næring Handyrenes Drift. *Sine Baccho et Cerere friget Venus!* Uden Öl og Mad er Helten ingenting!

Mange Dyr: Fluen, Spurven, Hanen, Fröen, Hunden, Tyren, Hingsten o. fl. udöve Parringsacten *uden Blufærdighed.* Nogle (Haren, Hjorten) söge under Parringen afsides Steder, andre, hvis Element er Frihed, Rovfuglene f.Ex., parre sig i fangen Tilstand næsten aldrig; andre Rovdyr kun höist sjeldent. I dette Phænomen har *Buffon* troet, hos *Elephanten* at finde en *politisk-moralsk Tendents, — en overvejet Beslutning,* der betrygger dens Afkom mod en trælbunden Tilværelse. "Omsider naaer man sit Öiemeed," siger han — "at tæmme Elephanten, at gjöre "den sin Villie underdanig og at undervise "den, men aldrig avler den eller parrer den "sig, saalænge den er Menneskets Huussinde, "endskjöndt den fra Tid til anden föler Kjer-

Digitized by Google

»ligheds heftigste Længsel. Denne undertrykte »Lidenskab forvandler sig til Raseri; harm»fuld over at den ikke kan tilfredsstille sin »Drift *uden Vidner*, opirres den og vorder »ustyrlig, voldsom; man behöver de stærke»ste Kjeder og alle Slags Baand, for at hemme »dens Bevægelser og tæmme dens Vrede. »Saaledes adskiller den sig fra alle de Huus»dyr, hvilke Mennesket behandler og afret»ter som *villielöse* Væsener; den hörer ikke »til *de födte Trælles Tal*, som vi opdrætte, »lemlæste, formeere, for at drage Nytte af »dem. Her er ene *Individuet* Træl: *Arten* »bliver uafhængig, og vægrer sig standhafti»gen ved at formeere sig *til Tyrannens For»deel*. Ene dette Træk lader hos Elephanten »formode Fölelser, *ophöiede over Dyrenes* »*fælleds Natur*. At föle de heftigste Drifter »og paa samme Tid nægte sig deres Tilfreds»stillelse: at lide af Elskovs Brynde, og be»vare sin Blufærdighed: *det er* maaskee *men»neskelig Dyds* höieste Kraftyttring; — og hos »dette, Ærbödighed indgydende, Dyr er »sligt noget ganske sædvanligt, som det næ»sten aldrig undlader". Ved denne Tirade tillader jeg mig at spörge: har da Elephanten

Digitized by Google

Begreb om *Tid*? kan den abstrahere fra *Præsens til Futurum*? Kunne vi da ogsaa tilkjende de för omtalte Rovfugle menneskelig Dyd og Omsorg for den kommende Slægt? — *Burdach**) siger udtrykkeligen: "Indfangede Rovfugle parre sig næsten aldrig, og Rovpattedyr, endog i de fortrinligste Dyrehauger, kun sjeldent. Ikkun det Dyr, der er blevet fortroelig med Mennesket og vant til Samliv med det, f. Ex. Elephanten, söger i Fangenskab at vedligeholde sin Art".

For tidlig og overdreven Generationsanstrængelse beröver Dyret Kraft og Munterhed. Omne animal post coitum triste. Man kan forlænge Livet i Silkeormens Papillons ved at skille de mandlige fra de qvindelige. Mennesket, der sætter Priis paa Sundhed og Liv, holder sin Kjönsdrift i Tömme.

Mange Dyrarter forene sig i betydelig Mængde og *leve i Samqvem som i en ordnet Stat*. Hvo har ikke beundret Myrerne i deres Tuer, Bierne i deres Kuber? Hvo har ikke seet Fugle, (Vildgjæs, Vildænder, Krager, Spurve, Svaler, Duer) forenede, hver Art for sig i et fælleds Öiemed? Hvo veed ikke,

*) Physiologie, Leipzig 1826. 1ster B., pag. 346.

Digitized by Google

at Fiske, (Sild, Hvidlinger, Makrel og a.) stime hobeviis frem i Havet? at Laxen og Stören svömme til visse Aarstider *imod* Strömmen for at söge ferskt Vand? Træffer ikke ofte Söemanden Trækfuglene flyvende (uden Compas) over Oceanet i utallig Mængde, for at söge Vinterophold i milde Zoner, — eller derfra igjen at vende tilbage til nordligere Egne? Kunne saa regelmæssige Handlinger, forskjellige efter hver Dyrart, men dog altid lempede efter deres Trang, ligefrem tilskrives deres organiske Mechanisme? eller hvor skulle vi söge de *alviise* Forestillinger, deres planmæssige Livsyttringer udtrykke? Forudsee Trækfuglene, at de om Vinteren vilde mangle Næring i Norden? Hvad bestemmer de samme Fugle til at vende tilbage til os mod Foraaret, for her at propagere deres Slægt? Er det efter Overlæg, at mange Dyr mod Efteraaret indsamle et Vinterforraad af Næring, andre derimod krybe i Skjul, for at tilbringe Vinteren uden Næring i en bevidstlös Tilstand, Sövn eller Dvale? —

Der findes ogsaa Dyrarter, som have en *naturlig Antipathie* mod hverandre. I Almindelighed har dog denne sit Udspring af

Digitized by Google

Dyrenes *Drift til Næring*. Naturen gav dem nemlig Klæder; Föden maa de selv söge. Rovdyrene forfölge de Dyrclasser, der bleve bestemte for dem; Ulven fortærer Faaret, Katten Musen, Maaren Hönsene, Muldvarpen Ormene, Fugle Insecterne o. s. v. Efter Naturens Orden er det sædvanligt de större Dyr, der dræbe og fortære de mindre, hvorfor ogsaa altid et forholdsmæssigt större Antal af de mindre reproduceres. Det er da især *Næringsdriften*, som giver Dyrlivet, ja endog Menneskelivet, et Anströg *af Grumhed*. Ved Mangel paa Næring forandres Dyrets *physisk-organiske Constitution*, forandres tillige dets *Temperament* og *Charakter*. *La faim*, — siger Franskmanden — *fait sortir le loup du bois*. Sult driver nögen Kone til at spinde. Sult gjör en ellers spagfærdig Hund glubsk. Törst frembringer Vandskræk og Galenskab. Fra en Forandring i Dyrets *organiske Factor* kan man slutte til *et andet Facit i dets instinctive Livsyttringer*. Selve Mennesket behöver ikke at være udmærket ved et fremstikkende *Tyveorgan*, for at stjæle Mad og Drikke, naar det længe og haardt martres af Sult og Törst. Herpaa have vi alt for

Digitized by Google

mange höist sörgelige historiske Beviser. Viseligen blev derfor Næringsdriften, uagtet dens Anströg af Grumhed, det mægtige Middel, som vedligeholder stadig Virksomhed i den hele dyriske Natur. Dorskhed og Ladhed vilde uden den have udtrykt Dyrenes *Charakteristik*, (Menneskets iberegnet,) ja uden den vilde ethvert Statssamfund af Mangel paa Driftighed snart have oplöst sig selv.

Af hiin tilsyneladende Grumhed fremlyser desuden allertydeligst den guddommelige Almagts *Eenhed* i Universet, Vi erkiende nemlig med dyb Beundring som en Naturlov, at Productionen af hver enkelt Dyrclasse er saa nöie bestemt, at en *större* eller *mindre* maatte have almeen Ödelæggelse til Følge. Silkeormens Sommerfugl lægger henved 500 Æg*). *Reaumur* fik 350 Unger af *een Phalæne*, blandt hvilke 65 vare af Hunkiönnet. Ved en ligesaa stor Propagation vilde disse i det følgende Aar have frembragt 22,750, og i 3 Aar henimod 1½ Million. — *Monoculus* skal efter *Jurin* aarligen föde 4442 Millioner Unger, men æder selv de fleste af dem. *Honningbien (apis mellifera)* har en Æggestok,

*) *M. Malpighii* Tract. de Bombyce p. 101.

Digitized by Google

som bestaaer af meer end hundrede Frugtcanaler, og i hver af disse findes 17 Æg *). *Rovfiskenes Æg* tiene de mindre Fiskarter til Næring. *Salmo lavaretus* følger Silden, for at opfange dens Leeg, i det denne kastes, og hiins Æg fortæres igien af *Cyprinus tinea*. *Silden* er saa frugtbar, at den, uden at dens Slægt uddöer, tjener utallige Mennesker til Föde, baade som Fisk og som Ravn. Man har beregnet, at Hollænderne alene aarligen fange over 600 *Millioner*. Hvor utallig er ogsaa den Mængde *Stör*, Mennesket fortærer som Caviar! Vor *Horrebow* skal have fundet 600 levende Fisk i Bugen af een eneste *Hval*. — *Warton* fortæller, at et Par *Kaniner*, hensatte paa en Öe, efter to Aars Forlöb havde en Afkom af 6000 Individuer. Kaninen föder nemlig 4 til 8 Gange om Aaret, hver Gang 4 til 8 Unger, og Ungerne forplante sig allerede, naar de ere ½ Aar gamle.

"*Myrefængeren*" (Myrothea obsoleta) — siger *C. L. Bonaparte* — "kan med Föie regnes til Menneskeslægtens Velgjörere; den opholder sig i Egne, hvor Myrerne ere saa tal-

*) *Swammerdamms* Bibel der Natur, Leipzig 1752 fol. pag. 189

Digitized by Google

rige, saa store og graadige, at Agerens Afgröde i disse Klodens frugtbare Jordstrækninger (i Nordamerica) maatte uundgaaeligen ödelægges uden deres Driftighed, samvirkende med *Myrmecophoga jabata* og andre myreædende fiirföddede Dyr*)".

"Slægterne af *Quiscalus major* (Great-Crow-Blackbird) flokke sig i Hobe og æde Allehaande. Deres Föde bestaaer fornemmelig af Insecter, Sæd og smaae Korn; de yde Agerdyrkeren derfor paa een og samme Tid Selskab og plyndre ham. Da Europæerne först nedsatte sig i Nordamerica, var den Ödelæggelse, som disse Fugle skareviis forvoldte paa Kornmarkerne, saa stor, at man udsatte en Belönning for deres Hoveder. Det var let at iværksætte deres Udryddelse, da de ikke ere sky og desto tilböieligere til at nærme sig, jo meer deres Tal aftager; men den Onde, der blev en Følge af saa mange af disse Fugles Udryddelse, var ligesaa uventet, som vanskeligt at raade Bod paa. Baade Sæd og Træfrugter bleve saa aldeles opædte af Orme

*) American Ornithology by *Charles Lucian Bonaparte* Vol. I, Philadelphia 1825. Art. *Myiothea* Pl. 1, Fig. 2, pag. 8.

Digitized by Google

og Insecter, at Indvaanerne nödtes til at skaane disse Dyr, for at afvende en hidtil ukjendt Landeplage" *).

Da Planteriget kun er begavet med Instinct (ikke med Sands eller Bevidsthed tillige), saa holdes de græsædende Dyr *for de fromme-ste og uskyldigste. Muldvarpen*, der, lig *Mennesket*æderen, fortærer sin Broder; *Katten* og *Kaninen*, som æde deres egne Unger; den qvindelige *Edderkop*, der fortærer sin Mage, naar han ikke fjerner sig strax efter Parringen, regnes derimod til de grusomste, uagtet de alle, *lige skyldfrie*, handle efter *deres materielle Forhold til Instincten, ikke af selvbevidst mediteret Grumhed.*

Med Næringsdriften kan man sammenligne Dyrenes *Drift til at bevare deres Liv* mod truende Fare. Denne Drift udtrykker sig hos alle Dyr, som have Instinct og Sands, enten ved at krybe i Skjul, ved Flugt, eller ved Brug af deres naturlige Vaaben. Harer, Rotter, Muus, Muldvarpe, Fröer, Fugle, Insecter, Fiske, ja næsten alle Dyr, flye, naar de forfölges. Hvad deres Vaaben angaaer, da ere der kun faa, som bruge dem uden Nödvendig-

*) L. c., Pl. 10 Fig. 1.

Digitized by Google

hed. Hunden giöer förend den bider; Tyren bröler förend den stanger. Mærkeligt er det, at Forsvarsdriften *er ældre*, eller udtrykker sig *förend Vaabnene ere udviklede*. *Lucrets**) har allerede vidst, at *Geeden* og *Kalven* yttre Drift til at stange förend de have faaet Horn, at *Lövens* og *Pantherdyrets* Unger kæmpe med Benene, inden de have *faaet Klöer*. — Mange Fugle ere stridbare, især i Parrings-Perioden. "Under en *ceremoniös*

*) Sentit enim vim qvisqve suam, qvam possit abuti.

Cornua nata prius vitulo qvam frontibus exstent,
Illis iratus petit atque infensus inurget.
At catuli Pantherarum, scymniqve Leonum
Ungvibus, ac pedibus jam tum, morsuqve repugnant,
Vixdum cum ipsis sunt dentes ungvesqve creati,
Alituum porro genus alis omne videmus
Fidere, & a pennis tremulum petere auxiliatum.
(*Lucretius* de rer. nat. L. V. v. 1032—9).

Ut, qvo qvisque valet, suspectos terreat, utque
Imperet hoc natura potens; sic collige mecum.
Dente lupus, cornu taurus petit; *unde, nisi intus*
Monstratum? . . . . . .
. . . . . *mirum*,
ut neque calce lupus qvemqvam, neque dente petit bos.

Horatii Satyr. L. 2. S. 1. V. 50—51.

Digitized by Google

Nærmelse; siger *Bonaparte* *); kommer ofte et Par Kalkonske Haner i Feide med hverandre; der opstaaer en Kamp, som vorder saa heftig, at den ikkun endes med den Overvundnes *Flugt* eller *Död*. Kalkonen viser sig da som en Fugl af Mod; *den vilde ikke betænke sig paa at angribe en Grenadeer af den brittiske Garde i hans röde Uniform*, dersom den formodede, at han havde noget Fjendtligt i Sinde paa dens Gebeet". — "Denne stridbare Stemning — höjer han — er ingenlunde tilfældig, men bör betragtes som en Virkning af Naturens vise ypperlige Lov, der stedse har *Artens Bedre* til Öiemeed, *uden at ændse Individuet*". "Saasnart Naturen har betrygget Arten — ger ogsaa *Herder* — (i Ideen zur Philosophie etc.) lader den efterhaanden Individuet ukke". Gav Hunkjönnet ikke Artens Fuldkomneste Fortrinet, og blev Skjönhedens kunst ikke villigen ydet den Sejerrige, saa ilde vanslægtende Svaghed snart vorde de lyriske Skabningers Præg. Men ifölge denne mindelige Regel forplantes de forskjellige Dyrslægter af de Individuer, der ei alene ere

*) L. c. Art. *Turkey*, p. 95.

Digitized by Google

de meest beundrede for deres Udvortes, men paa hvis *Fyrighed og Kraftfylde* tillige sættes höjest Priis.

Denne Naturlov er næsten almeengjeldende for alle Dyrarter, som leve i *polygynisk* Forbindelse — "*Hjorten* — siger *Burdach**) — tilkiemper sig sine Koner, der nu blive hans Ejendom; Hinden er roelig Tilskuerinde af Kampen, og giver sig, efterat denne er endt, strax i Sejerherrens Vold. Saalænge Brunsttiden varer, undviger den Overvundne allevegne Sejerherren; denne vaager ligesaa skinsyg over sin Hjord; ved at angribe enhver anden Hjort, der nærmer sig den, beskytter han sine Koner og afværger, at flere parre sig med dem. Hönerne lade haant om den overvundne *Huushane*, og Sejerherren springer undertiden op paa den, ligesom for at træde den og derved betegne dens Afmægtighed. *Saaledes afholdes den Svage fra Parring og en kraftigere Forplantning fremmes.* Dog viser Daahinden sig undertiden ogsaa den Svagere gunstig".

Hos Dyret, der er begavet med Instinct og Sands (uden Intelligents) udvikle samtlige

*) l. c. pag. 372.

Digitized by Google

dets sensorielle Livsfunctioner sig kort efter Födselen. Dets udvortes Sandser træde strax i Virksomhed, vække giennem Almeensandsen dets Selvbevidsthed og give det objective Anskuelser; dets Muskelsystem sætter det samtidigen med dets sandselige Fornemmelser i Stand til, under Instinctens Styrelse, at følge sin Moder, at forstaae og adlyde hendes Vink, og selv at söge sin Næring. Kort: det nyfödte *Dyr* er baade i organisk og animalisk Henseende et selvstændigt Væsen. Den nyfödte *menneskelige* Afkom begynder derimod sit selvstændige Liv, uden at være sig det bevidst, alene ved instinctive Functioner. "Uden Underviisning — siger *Plinius* — kan Barnet blot græde; hverken spise, hakke eller gaae". För det erkiender sin Tilværelse, maa Central-Organet for dets psychiske Liv, maa dets udvortes Sandse-Organer og dets vilkaarlige Muskler — som *Bichat* udtrykker sig — *opdrages*; det maa lære at kiende Objecternes Farve, Form, Afstand og Störrelse, förend det ved sit Syn faaer klare, objective Fornemmelser; dets Öre maa öves og skierpes ved Opmærksomhed, förend det foraaer at fatte Betydningen af disse. Det

Digitized by Google

maa i lang Tid pröve og anstrænge sine Muskelkræfter, maa krybe og falde, för det lærer at gaae; det maa have lært at höre, för det kan lære at tale. Dyret er altsaa, ved Begyndelsen af sit individuelle Liv, i en mindre hielpelös Tilstand end *Mennesket* *). Meget skiönt siger *Herder:* **) "Lebe wohl "hinreissender *Instinct*, unfehlbarer Führer! "Der dunkle Reitz, der, in einem gewis- "sen Kreise, abgeschlosfen von Allem an- "deren, eine Art Allwissenheit und Allmacht "in sich schlofs, ist jezt in Aeste und "Zweige gesondert. Das des Lernens fähige "Geschöpf, *der Mensch,* muss *lernen,* weil es "weniger von Natur *weiss;* es muss sich üben, "weil es weniger von Natur *kann.*" —

I Overtroens mörke Tidsalder vil man have seet Börn, som strax efter Födselen kunde baade tale og forkynde tilkommende Begiven-

*) Tum porro puer, ut sævis projectus ab undis
Navita, nudus humi jacet, infans indigus omni
Vitali auxilio, cum primum in luminis oras
Nexibus ex alvo matris natura profudit;
Vagituqve locum lugubri complet, ut æqvum est
Cui tantum in vita restat transire malorum.
Lucret. de rer. nat. Lib. V. vs 223—2

**) I Ideen z. Philos. d. Gesch. d. Menschheit.

Digitized by Google

heder. En Alibenus Rosellus skal — som Happelius fortæller — have været Vidne til, at et Kongebarn begyndte at tale perfect til alles Forbauselse i den 24de Time efter dets Födsel. Det sagde med lydelig Röst: "O jeg Ulykkelige! jeg kommer for at forkynde: at min Fader skal miste sit Scepter og hans Rige vorde forstyrret"! Efterat have bragt dette Budskab, döde Barnet. Roselli Fortælling om dette Vidunder opvakte almindelig Forfærdelse *). —

Hvor langsomt Sprogtalentet udvikler sig hos velskabte Börn, have vi daglig Leilighed nok til at bemærke; endnu meer paafaldende ere dog de hidhörende Phænomener hos *Döv-stumme*, som i tidlig Ungdomsalder ved Lægens Hjelp have faaet deres Hörelse. Följende Iagttagelse vil derfor — som jeg haaber — læses med Interesse **). *Honoré Trezel*, födt i Paris af fattige Forældre, var indtil sit 10de

*) Cfr. Happelii Relationes curiosæ Vol. IV, Pag. 615.

**) The London medical & physical Journal, May 1826, Pag. 386, Art. 1. Report made by Mr. *Magendie* to the Academy of Sciences on the subject of a Boy, Deaf and Dumb from his Birth, who obtained Speech & Hearing, under the care of Dr. *Deleau* jun.

Digitized by Google

Aar (1824) *dövstum*. Han havde en bred Pande og i det Hele et velskabt Hoved. Hans Physiognomie var, som Billede paa hans Intelligents, mat. Han var saa slöv, at han end ikke forstod at snyde sin Næse, og af Dorskhed slæbte han Födderne efter sig, naar han gik. Sin Trang til Næring udtrykte han ved selvvalgte Gesticulationer. Hans Dövhed skal have været saa fuldkommen, at end ikke den stærkeste Explosion vækkede Fornemmelse af Lyd i hans Ören. Ved at faae sin Hörelse som en ny Sands, foregik mærkelige Forandringer i hans Instinct, Sprog og Intelligents. Den förste Dag derefter tilbragte han i Forundring og Henrykkelse. Verden havde hidtil været taus og stille for ham; nu gav næsten hver Lyd, hvis Betydning han dog ikke kjendte, ham Glæde og Fryd. Ved at höre en musikals Tabaksdaases Spil blev han saa rört, at ha var nær ved at daane. Under Menneske Tale vedblev han længe at være meer opmærk som paa Mundens og Læbernes Bevægelse en paa den articulerte Lyd, og meente han, det var ved *hiin* (ved Gestus), ikke ved *denn* (ved Ord), man udtrykte sine Tanker og Ön ker. Herved blev han ledet til den falsk

Digitized by Google

Slutning, at spæde 7 Maaneders Börn, som bevæge Munden, ved disse deres instinctive Bevægelser meddeelte deres Trang til deres Mödre eller Ammer. Tilfældigviis hörte han en *Skade* skrige nogle Ord, som man havde lært den. Heraf sluttede han, at alle Dyr vare begavede med Taleevne, og nu vilde han paa den voldsomste Maade tvinge en *Hund* til at fremsige de faa Ord, han selv formaaede at udtale, men det martrede Dyrs Tuden forfærdede ham, saa at han opgav sit Forsæt. Det varede henved tre Maaneder, inden han lærte Lydens forskjellige Udtryk og Ordenes Betydning. Vocalerne A O og U vare de förste Bogstaver; Papa, Mama, Tabac og du Feu, de förste Ord, han udtrykte ved Lyd. Naar han forsögde at udtale sammensatte Ord, skeete dette stedse under voldsomme Bevægelser i det hele organiske Apparat for Talen, ligesom hos Stammende. —

Dyret kan vel, ligesom et spædt Barn eller som et dövstumt Menneske, have Ideer, (Repræsentation af Objecter), men ingen Tanker. Herom faaer man den fuldkomneste Overbe-

Digitized by Google

viisning ved at betragte Aandens fremskridende Udvikling hos den berömte *Sicards* Elever. Hans Methode bestaaer nemlig i at gjöre Tanken anskuelig og fattelig for *Öjet*. Ved Synet af Gestus og Bevægelser, Tegninger, Skrift og Tal, ledes Eleven, efter en sindrig Orden, til at sammenligne sandselige Ideer og til at hæve dem til mental Anskuelse, kort: til at fatte den indre Betydning baade af objective og af metaphysiske Tegn. Den Dövstumme lærer altsaa, at tænke gjennem *Synet*, som den, der har Hörelse, gjennem Öret. Naar Tanken er fattet, udtrykker han den, af Mangel paa Tale, ved Gestus og med Hænderne o: ved Skrift- og Tal- og Fingersproget (Dactylologie) eller ved Tegning. *Sicards* Undervisningsmethode indeholder et tilstrækkeligt Bevis mod Rigtigheden af *Kants* Lære *): at de Dövstumme kun have et *Analogon* af Fornuft. De ere, som andre Börn, begavede med Anlæg til at vorde fornuftige Væsener; kun maa Anlægget hos dem udvikles paa en anden Maade. Ei heller har *Itard* Grund til, i Almindelighed at nedvær-

*) Anthropologie, Pag. 42.

Digitized by Google

dige de Dövstummes Moralitet; dette er klart af *Massieus*, *Habernas's* og fleres Exempel.

Dyrene, som ere begavede med Instinct og Sands, ere især beundringsværdige *ved deres Konstdrifter*. Alle mangle de Evne til at opfinde og forfærdige *Redskaber*; de maa derfor fuldföre alle deres Konstdrifter ved deres Lemmer, og formaae ikkun at beskytte og forsvare sig ved deres naturlige Vaaben. *Edderkoppen* spinder sit Næt med en Konstfærdighed, som ingen menneskelig Forstand eller Behændighed formaaer at efterligne. Den vælger til saadant sit Konstarbeide altid et Sted, hvor den efter Sandsynlighed kan besvære Fluer eller andre Insecter, af hvilke den suger Næring. Paa Grændsen af Nættet spinder den et bequemt Opholdssted for sig og sin Yngel, hvorfra den kan overskue, hvad der foregaaer omkring den. Sidder den i Nættets Midte, saa kan ingen af dettes Traade berøres, uden at den strax fornemmer det og er paa Færde. Naar den har fanget en Flue, saa spinder den denne strax ind, ved at dreje den rundt, og benytter den siden som et

Digitized by Google

Forraadskammer af nærende Vædsker. Den beskytter sit Terrain mod Indgreb af andre Individuer af samme Art, og indlader sig i Kamp med dem, saasnart de betræde dens Gebeet. Man seer, at dens naturlige Idrætter röbe Forstand, Konstfærdighed, Orden og Plan til Beskyttelse af dens Liv og Forplantelse af dens Art. Og dog er intet vissere, end at dens Konstværk ikke er mediteret, eller at den ikke spinder, fordi den *vil*, men fordi den *skal*: at den ikke spinder, for at fange Fluer, men at den fanger dem, fordi den har spundet. — Beundre vi ikke Termiten, (den hvide Myre i Afrika) Brømsen, Hvæpsen, Bien og mangfoldige andre Dyr, naar vi betragte den Viisdom og Klogskab, der saa umiskjendeligen er udtrykt i deres huuslige Indretninger, deres Oeconomie, Politie og Forsvarsanstalter? Ingen vil dog vel troe, at en talrig Sværm af Insecter er i Stand til, ved individuel Kraft, ved organisk Mechanisme, at ordne en regelmæssig Statsbestyrelse saa fuldkommen, at den fra Verdens Begyndelse ingen Forandring, ingen Revolution har været underkastet? Lader os da hellere med

Digitized by Google

Philosophen erkjende: Natura in minimis maxima!

Og nu de Opholdssteder, som Insecter og Fugle enten söge eller selv berede for deres Æg og organiske Afkom! Ved hvilken Proces af Opdragelse, Efterligning eller Selvtænkning, kan Hassel-Insectet, Curculio nucum, ledes til udelukkende at söge den grönne Hassel netop i August Maaned, medens Nöddernes Skal endnu er blöd og let gjennemtrængelig? Hvorledes kan dette lille Insect vide, at denne Frugt er den fortrinligste, maaskee eneste, passende Næring for dets endnu ufödte Afkom? Vist er det dog, at det, saasnart det er færdigt til at lægge sine Æg, vælger en Nöd, gjennemborer dens Skal med sin Brand, derefter drejer Nödden rundt, og drypper et Æg i det borede Hul. Den unge Nöd vedbliver, skjöndt saaret, sin Udvikling: Ægget udruges i den, og den spæde Larve finder sin Næring i dens Kjerne, falder med den ormstukne Nöd til Jorden, og kryber tilsidst ud for at undergaae sin naturlige Forvandling til Puppe og i det følgende Aar til Insect. — Hvorfor graver Kaninen, saalænge den er i fri Tilstand, sig et Hul i Jorden til Værn imod Vinterens Kulde,

Digitized by Google

og hvorfor danner den sig derimod, som Huusdyr, et Leje af Straa i en Krog af et Værelse?

Hvorledes kan hver Fugleart falde paa at bygge sin Rede, saasnart to Individuer ere parrede (förend Hunnen er befrugtet), altid af det samme Material, og i samme Form, saa at endog Ungdommen, der finder en Rede, kan af dens Material og Form kjende, hvilken Fugleart den tilhörer? Hvo har seet en Svalerede, en Storkerede, en Lærkerede, en Skaderede o. s. v., og ikke beundret disse Fugles Lydighed mod denne for dem bestemte Naturlov, fra hvilken ingen Fugleart, intet Individ afviger, undtagen hvor det fornödne Material mangler, i hvilket Tilfælde det dog vælger de bedst passende Surrogater; Rödbrysten f. Ex. giver, hvor Eegeblade haves, disse Fortrinet: tager, hvor de mangle, Moos og Haar.

Ved at betragte Fuglenes forskjellige Reder kunde man let falde paa den Tanke, at de besidde Kundskab *om Lovene for Varmens Udbredelse.* — *Modnes* ikke Ederfuglens Duun og Gaasens fine Fjær mod Udrugningstiden, saa at Fuglen med Lethed, og uden at lide derved, kan pille dem af sit Bryst, for at

Digitized by Google

varme Reden og dække Æggene, medens den söger Næring *)?

Er det troligt, at Fuglen har Forkundskab om, at den skal lægge Æg, og end mere, hvor mange i Tallet? Mennesket fik ingen saadan Aabenbaring og har ingen Erindring af den hele timaanedlige Periode for sit Fosterliv, eller af sin barnlige Alders første Dage. *Kains* Födsel maa sandelig have været en ligesaa frapperende Naturscene for Moder *Eva*, som ængstelig for Fader *Adam*, om han ellers var ved hendes Side under denne for hele Menneskeslægten saa vigtige Act. — Er der da ikke Grund til at spörge: hvad bevæger Fuglen, som lægger flere Æg, end den kan dække (udruge) med sit lille Legeme, (f. Ex. Fuglekongen, der lægger 12 til 20 i Tallet) til at bygge *en smal og dyb Rede*, meer efter sit eget Legems Omfang, end efter Æggenes, naar de skulle ligge udbredte

*) Jeg siger: *modne*, ikke med Pastor *Rönne*: "*levende*" Fjær. (Han meente egentligen kun elastiske.) Havde han valgt hiint Udtryk, saa vilde hans *fornuftige og velmeente* Forslag, at plukke Gjæssene *to Gange om Aaret*, neppe have fundet saa megen Modstand, eller opvakt saa mange Jeremiader.

Digitized by Google

som i Hönens eller Andens Vraa? Hvad bevæger mange af de Fugle, som bygge i hule Træer (f. Ex. Stæren), til at formindske Adgangen til deres Reder, ved at udmure den indtil en lille rund Aabning efter deres eget Legems Störrelse? Hvorfor bedækker Kalkonen, Gaasen, sine Æg, naar den forlader sin Rede, og hvorfor tillader Vandhönen i Örkenen sig at bygge sin Rede mere skjödeslöst, ret ligesom om den forud vidste, at den ikke skulde lægge flere Æg, end der kunne dækkes af dens Legeme?

Hvad driver Fuglene til jevnligen at vende deres Æg i Reden og derved at fordele Varmen ligeligen imellem dem? Hvorfor bygger *Gjögen* (Kukken) sig ingen Rede, undtagen i det Tilfælde, at den ikke finder nogen anden Fugls Rede, i hvilken den kan lægge sine Æg? Hvorfor lader *Strudsen* sine Æg ligge ubedækkede, undtagen naar Vejrliget er for koldt? Hvad Motiv har den stupide *Didus solitarius* til, ved Omskiftning med sin Mage, at ruge over Æggene, saa ofte hun forlader Reden? Hvorfor forlade Fuglene, naar de jages, lettere deres Rede under Udrugningens Begyndelse, end naar Terminen for Ungernes

Digitized by Google

Modenhed er forhaanden?—Er det troeligt, at noget af alle disse Dyr bestemmer sig selv ved Overlæg?

Nogle Dyr, ja endog Planter, besidde, ved cosmisk Indflydelse, Evne til at prognosticere eller bebude Vejrligets forestaaende Forandringer. Blandt *Planterne* har man opstillet den vestindiske Poiera hygrometrica som den mærkværdigste; blandt *Insecterne* har man udpeget Edderkoppen*), nogle Arter af Bier og Myrer; blandt *Fuglene* Giögen. *Mennesker*, som have været haardt saarede eller lide af Gigt og desl., kunne undertiden, ved Smerte i deres Lemmer, forkynde, naar et Uvejr er i Vente. Det prophetiske Anlæg kan da i saa forskjellige Væsener ikke grunde sig paa en mental Anskuelse af Causal-Forholdet imellem Naturphænomenerne eller paa en sikker Erfaringskundskab om den guddommelige Orden i Universet, men maa, ligesom alle levende Væseners Propagation, betragtes som afhængigt af *en hellig Villie eller Aabenbaring*, vakt ved det instinctive Princip, uden Mellemkomst af Intelligents. — Hvor-

*) *Quatremère-Djonval* Decouvert sur les araignées, i Encycloped. Art *Insectes*.

Digitized by Google

ledes skulle vi forklare Oldtidens *Orakler*? "Hvad der nu er Videnskab — siger *Schubert**) "— var i Oldtiden meer Aabenbaring af en "höjere Aand i Mennesket. Thi hvad vilde "det være for en Videnskab, som strax ved "sin Oprindelse var langt fuldkomnere end "siden"? — Hvorledes skulle vi begribe, at Mennesket undertiden kan i Drömme forudsige tilkommende Ting? ane, föle fraværende Venners Ulykke? forkynde sin egen Dödstime**)? — Skade, at de dyrisk-magnetiske

*) Ansichten von der Nachtseite der Naturphilosophie, von Dr. *G. H. Schubert*. 2te Auflage, 1817. Pag. 51.

**) Dormientium animi, siger *Cicero*, maxime declarant divinitaten suam. Multa enim, cum remissi et liberi sunt, futura prospiciunt (de Senectute 22). — Om Danmarks Konges, *Christian IIIdies* Sygdom og Död (paa Colding Slot 1559) fortæller hans Livchirurg *Rupprecht Geyspuscher* Følgende:

"Item wie aber sein K. Maj. weiter vormarcket, dass sein Schwachheit je mehr und mehr sich vormeret und zugenummen, hat die Schwachheit sein K. Maj. entlich zu Bette gedrungen zu bleiben, und sein Diener beide vom Adel und Unadel haben müssen über sein K. Maj. wachen, ist sein K. Maj. mith einem sehr

Digitized by Google

Phænomener, betragtede under en samlet Synspunct, ere blandede med saa megen Selvbe-

groszen Flus auff der lincken Seiten beheft geworden, welches sich in einem Schenckel gesetzt mit einen sehr groszen Geschwolst, davon seiner K. Maj. ein grosse Schmertz erstanden, und sein K. Maj. in grosser Pein und Wehe gelegen ist. Darnach hat sichs zugetragen auf einem Freytag vor dem Heiligen Christag, welcher izt die Zehende Tag vor seinem Abgang und Vorschiedung vonn dieser Welt gewesen, das einer seiner Doctörn, mith Namen *Doctor Cornelius* *) zu seiner K. Maj. kummen ist, do hat sein K. Maj. Ihm ein guten Morgen gesagt, darnach iegen den Doctor angefangen und gesagt, lieber Herr Doctor, es ist einer in dieser Nacht bey mir gewest, vund mir gesagt, das ich solthe Gedule traghen mith meiner Kranckheit bisz zum Neuen Jars Tage, alsden sol sich mein Kranckheit verwandlen, und zu einem guthen Ende kummen; So hab Ich als einer seiner Diener mit Nahmen *Rupprecht Geysspuscher* **), die ich seiner K. Maj. Wundartz in die zweintzich Jar lang gewest, angefangen zu sagen: Es wird E. K. M. also getraumet haben, hat sein K. Maj. widderuhm

*) o: Kongelig Livlæge Dr. *Cornelius Hamsfordt* (den ældre). Om ham s. mit Archiv for Lægevidenskabens Historie i Danmark, 1 B. 1 H., Kbhvn. 1823, pag. 33.

**) l. c. pag. 37. Hans oven nævnte, af O. H. Moller atter udgivne, meget sjeldne, Skrift udkom i Hamborg 1559.

Digitized by Google

daarelse, — stundom vel endog med Bedrag, — at man ikke tör lægge dem til Grund for en videnskabelig Anskuelse af de hidhörende Nuancer i Livets, i Aandens, Yttringer!

Hvorledes Dyr (Insecter og Fiske), *der mangle alt Sprog*, (ere saa stumme som Plan-

gesprochen, Er hat mirs also gesagt, denn der Doctor hat es gehört und der Erentveste *Erick Walckendorff* und *Melcher Putzlitz* Seiner K. Maj. Hoffsnider, und seiner G. Barbirer mit Namen *Joachim Lange* von Stettin und mehr andere, die auf die Zeit im Gemach gewesen". (S. Eine alte merkwürdige Nachricht von dem löblichen Regiment und den lezten Stunden des gottseeligen Königes zu Dännemarck und Norwegen *Christian des Dritten*, glorwürdigsten Andenckens, udgivet som et Programm af Prof. *O. H. Moller* i Flensborg 1752. 4to, Pag. 2.

Svanens Dödssang har man i Oldtiden tillagt en höi, anelsesfuld Betydning. *Cicero* siger (Tusc. Qvæst. L. 1. c. 30): "Ita commemorat *Socrates*, ut cygni, qvi non sine causa *Apollini* dicati sunt, sed qvod ab eo *divinationem* habere videantur, qva providentes *qvid in morte boni sit*, cum cantu & voluptate moriantur". At *Mennesket* synger sin *Svanesang* bör følgelig ikkun siges om *det*, der har levet som *Socrates*, og döer som han, med fuld Bevidsthed og i fast Haab om et evigt, lyksaligt Liv efter dette.

Digitized by Google

ten) *meddele hverandre deres Ideer og deres Bestemmelser*, har hidtil været en gaadefuld Opgave. — Det synes vel umuligt, at de uden saadan gjensidig Meddelelse skulde kunne staae i hvilketsomhelst selskabeligt Forhold til hinanden, eller at de skulde kunne arbeide i Samfund til at fælleds Maal (f. Ex. Bierne). Men virke de da sympathisk og antipathisk paa hinanden, blot *ved Synet af det Forskjellige i deres Legemers Form, i deres Attituder, Gebærder og Bevægelser?* Vist er det vel, at nogle Dyrclasser under visse Omstændigheder meddele sig paa denne Maade, ja at andre ikke engang til saadan Meddelelse benytte det Sprog, hvormed Naturen har begavet dem. — Hvorledes leder den stumme Myre, der har fundet et Forraad af Næring udenfor Tuen, den hele Vrimmel til at følge sig did? *Franklin* havde en liden Leerkrukke med Sirup staaende i et Skab. Endeel Myrer havde stiaalet sig ind i Skabet og fortærede Sirupen i god Ro. Da Franklin mærkede det, rystede han Myrerne ud, bandt Krukken med en tynd Snor ved et Söm, som han slog ind i Loftet i samme Værelse, og saaledes hængte da Krukken ved Snoren ned fra Loftet. Nu skeete det hændelses-

Digitized by Google

viis, at een eneste Myre blev tilbage i Krukken. Denne paa sig mæt, men da den vilde bort, var den i ikke ringe Forlegenhed. Længe löb den under Bunden af Krukken og næsten overalt omkring paa den, men forgjeves. Endelig fandt den dog, efter mange Forsög, den rette Vei opad Snoren til Loftet. Da den först var kommen der, löb den langs ad Loftet ned ad Væggen paa Gulvet. Det varede neppe en halv Time, för en stor Myresværm kom frem, og kröb op til Loftet og derfra lige til Snoren. Fra denne kröb de da alle i Krukken og begyndte at æde igjen. Dette vedbleve de saalænge der var Sirup tilbage. Imidlertid löb een Hob op og en anden ned ad Snoren; og dette varede den hele Dag *).

Under hver Hanekamp see vi jo tydeligt, at de stridende Helte speide hinandens Bevægelser med spændt Opmærksomhed. Et Par Hunde, som möde hinanden, röbe strax ved deres Bevægelser og ved deres Blik, om de ere stemte til enten at bide eller til at lefle. Vi have altsaa Grund til at betragte disse Meddelelsesmaader som et vigtigt Analogon for Sproget. *Vestigia terrent* sagde Ræven i Fabelen.

*) *L. Smith* om Dyrene. S. 113—14.

Digitized by Google

da den *saae* alle Fodspor vende indad. Meddelelse kan altsaa skee (objectivt) gjennem Synet, forudsætter ikke *altid* Hörelse og kan følgelig finde Sted endog *hos stokdöve Dyr*; det ene Dyr betragter da det andet, som Mennesket en taus talentfuld Mimiker paa Theatret.

Dyrenes *Syn* er dog langt ufuldkomnere end Menneskets, thi ved Hjelp af et Konstsprog eller metaphysiske Tegn paa Forestillinger kan *Mennesket* give *sit Syn* en höjere Grad af Fuldkommenhed, end Dyret ved sit Natursprog er i Stand til at opnaae. Konstsproget sætter Mennesket nemlig i Stand til at erkjende og abstrahere alle Objecternes forskjellige Qualiteter, deres Antal, Farve, Störrelse, Form, Proportion, Skjönhed o. s. f.; Qualiteter, der, naar de först ere fattede af Aanden og derefter i deres Enkeltheder betragtes med Opmærksomhed, hæve Synet til en Fornuftsands lig Hörelsen. — Dyret derimod, som mangler Evne til en saadan detailleret Anskuelse, nödes derfor til at betragte Objecterne i deres *Totalitet*, uden nöje at skjelne mellem deres Qualiteter, og faaer følgelig ikkun en *sandselig Forestilling*, ikke et *for-*

Digitized by Google

nøiagtigt Begreb om hvad det har seet. — At mange Dyr, ligesom Mennesket, stille deres Öjne convergerende mod Objectet, og at Pupillen forandrer sin Störrelse efter Lysningens forskjellige Grad og efter Objecternes forskjellige Afstand fra Öjet, ere saavel hos Mennesket som hos Dyret puur-instinctive Phænomener, uafhængige af Sprog og Undervisning. Ligesaa instinctiv er Menneskets og Dyrets medfödte Færdighed i at repræsentere sig Objecterne efter deres Stilling uden for Öjet, uagtet de male deres Billeder indvendig paa Næthinden i en omvendt Retning. En opereret Blindfödt seer strax Objecterne i deres rigtige Stilling og modtager en Forestilling efter de Punkter, fra hvilke Synet strömmede ud. Denne Færdighed forudsætter altsaa hverken Övelse, Tænkning eller Undervisning. Uden denne almeengjeldende Naturlov vilde vor Følelse og vort Syn under deres Samvirken vække Forestillinger der ere hinanden modstridende. — I Övrigt söger Dyret, ligesom Mennesket, at berigtige een Sands ved Hjelp af de övrige. *Katten* f. Ex., som ved *Syn* og *Lugt* lokkes til et Næringsmiddel, der er for heedt til at kunne nydes, undersöger varsomt dets Var-

Digitized by Google

megrad, ved at berøre det med een af sine Forpoter (ved *Følelse*) og drister sig først derefter til at *smage* det*). *Hesten*, som skal gaae gjennem Moradser og Söer, føler sig stedse for, om Grunden er haard eller blöd, og benytter saaledes sit Syn og sin Følelse samtidigen til sin Betryggelse**).

Mere skjult for Naturgrandskeren er *Lugtorganets* Virken som et Meddelelsesmiddel for Dyrene. Denne Sands er nemlig saa höist forskjelligen udviklet, og saa uendeligen modificeret efter enhver Dyrclasses særlige Trang, at den menneskelige Aand ikke formaaer at fatte dens utallige Nuancer. Vi nöjes derfor ofte med *negative* Beviser for dens Virken. Naar Svinet roder i Jordens Dybde og der finder Trøfler til sin Næring, saa slutte vi, at det har maattet kunne *lugte* dem gjennem Jordskorpen, fordi vi ikke indsee, hvorledes de kunde bemærkes ved nogen af dets övrige Sandser. Naar Jagthunden under sit ilende Löb følger Vildtets Spor, og opdager det end i en skjult og mörk Vraa, saa udlede vi Phænomenet fra en fortrinlig Udvikling af dens

*) *L. Smith* om Dyrene, Pag 79.

**) l. c. Pag. 81.

Digitized by Google

Lugtorgan, — ja mene endog, at denne vor
Slutning bekræftes ved anatomisk Anskuelse.

Naar en Flok Hanhunde følger den löbsk
Tæve, saa antage vi, at det er én specifik Lug
af hendes Genitalia, der röber dem hende
Drift. Hjorten nærmer sig altid Hinden imo
Vinden; dersom hun undflyer ham, da bli
ver han staaende med udstrakt Hals og aabe
Mund, for, (som Naturkyndige mene,) saa læng
muligt, med Velbehag at nyde hendes Ud
dunstning. — Har man skjult en qvindelig Som
merfugl (Papillon) i en Æske, saa vil den
Mage ved sin Flugt omkring Æsken röbe, d
den fornemmer, at hun der er indsluttet
Befugter man en Haand med Fröeleeg, o
stikker den ned i Parken, saa ville Hanfröer
nærme sig til den. — Ved hvilken anden Sand
end ved *Lugten* kunde vel Muldvarpen, o
Dagen, medens den er blind, efterspore
forfölge og gribe den flygtende Frö, for a
radbrække og fortære den? Og — Hunden
Menneskets tro Ledsager, ved hvilket Midde
finder den sin Herre i fjerne Provindser, endo
ved at svömme over brede Floder? Er det ve
anden Sands end ved *Lugten*, at den faae
Meddelelse om hans Opholdssted? Kan d

Digitized by Google

Mennesket ved sin Fart, især over en bred Vandflade efterlade en Potents, saaregen for det som Individ, og ved den, endog længe derefter, bestemme den Retning, efter hvilken det af Dyret skal søges? Er det *Lugten*, der styrer Trækfuglene til bestemte Steder i fjerne Lande? Er det *Lugten*, der, efter *Gumillas* Iagttagelse, veileder den nylødte *Skildpadde*, naar den, udklækket end i en halv Miils Afstand fra Havet, alligevel strax søger og finder dette paa den korteste Vei, saavel under Nattens Mørke som om Dagen, endskjøndt man, ved at dreie dem rundt eller paa anden Maade, søger at føre den bort fra dens valgte Retning mod Havet*)? — *Almagtens* Værk er os ubegribeligt!

*) *S. Reimarus l. c. pag. 13.* — Som en alt for dristig Tydning anfører jeg her hvad *Le Roi* paastaaer om Storkens Vandring: "Maaske, siger han, behøvede den (*o*: Storken) meer end et Aarhundrede, for gradvis at tilvejebringe fuldkommen Regelmæssighed i sine Vandringer. Men nu er det vist, at Kundskab om Nødvendigheden af Bestrejen og om Tiden, paa hvilken den bør iværksættes, er Frugten af en Undervisning, der uafbrudt forplanter sig fra Slægt til Slægt". (Lettres sur l'Encyclopédie, pag. 28 b.)

Digitized by Google

Jeg kommer nu til det vanskelige Spörgsmaal: har hver Dyreklasse *et egentligt Sprog*? Kunne Dyrene meddele sig ved en articuleret Lyd? Og hvorvidt afviger i saa Fald Dyrenes Sprog fra Menneskets? Lader os betragte de vigtigste hidhörende Phænomener. Naar et Individ af en Fugleslægt öiner et Rovdyr, saa vækker det ved et for sin Art særeget Qvik eller Skrig hele Flokken til at betrygge sig ved Flugt. Naar Svanen svömmer paa Söen i Afstand fra sin Mage, advarer den hende, saa ofte den forskrækkes, ved at udstöde et höit *Ang*, og haer stedse samme *Ang*, lavere udtrykt, til Svar. Guulspikken, en Tjörnfugl, synger stedse sit *Lik-Lik-Lik-Skhiid* og besvares altid af sin Mage med: *Biid!* Kragen, det flyver mod Aadslet, skriger höit sit *Kra*, *Kra*, og svares med en lignende Lyd af sin Mage eller Broder, som allerede piller i Aadslets Indvolde. Naar Hanen har fundet en Oldenborre, saa samler den, ved et *Kluk*, *Kluk*, Hönsene omkring sig og tillader dem at slaaes om Byttet. Anderledes udtrykker samme Hane sin Aarvaagenhed og Tidens Löb ved at gale. Hönen giver en anden Lyd (et langttrukket Skrig) fra sig, naar den advarer

Digitized by Google

sine Kyllinger for en i Höiden svævende Rovfugl, end naar den, tryg mod overhængende Fare, lokker dem til sig, for at anvise dem Föde, eller naar den, ligesom opblæst af sin Daad, kagler over sine Æg. — Hunden gjöer langt anderledes, naar den logver for sin Tæve eller leger med sine Hvalpe, end naar den faaer Öje paa en blodig Slagter eller en pjaltet Tigger. Svinets hvinende Skrig paa Slagterbænken udtrykker dets Lidelser; dets Grynten derimod ved Truget eller paa Mödingen röber dets sandselige Tilfredshed og Velbehag. — Et Dyr, som ved Lyd tilkjendegiver sin Trang, vækker derved ofte andre Individuer til med samme Lyd at udtrykke *samme* Trang. Höre vi ikke vore Ænder om Morgenen Flokkevis at skræppe, vraltende frem og tilbage i Gaarden, indtil der udströes Föde for dem? Underholdt man ikke paa offentlig Bekostning både Gjæs og Hunde paa Capitolium til Vagt imod Tyve, som vovede at nærme sig Templets Helligdom? See vi ikke især Trækfugle at samle sig, for ligesom at træffe en indbyrdes Overeenskomst om deres forestaaende Togt? "I de förste Dage af August — siger *C. L. Bonaparte* *) —

*) L. c. Pag. 67.

Digitized by Google

hobe Svalerne (hirundo fulva) sig i Flokke, og, efter nogle Forsög paa at begynde deres Vandring, lykkes det dem omsider, at *eenes* om deres Forehavende. De forsvinde da ligesaa hastigen som de kom". —

Det kan da efter disse Kjendsgjerninger ikke nægtes, at adskillige Dyrclasser have et særeget, endog moduleret Sprog, eller en Maade at udtrykke sig paa ved Lyd, der sætter dem i Stand til at meddele hverandre (hver Classe indbyrdes imellem sig) deres sandselige Fornemmelser: Frygt, Attraa, Trang og Bestemmelser. Til *dette* Meddelelsessprog kunne vi maaskee endog henregne, at Heste hvine og bides, naar Krybben er tom: at andre Dyr skrige, naar de pines af Böddelen, Slagteren, Kokkepigen, eller af den physiologiske Experimentator. — Dog gives der ogsaa Dyr (f. Ex. Frøen, Tudsen, Snogen, Fiske, Östers, Insecter,) som, end under den grusomste Behandling, ikke formaae at tilkjendegive deres Lidelser ved Skrig, og desaarsag almindeligen vække mindre Medlidenhed. En følsom Dame nænner neppe at knuse en Flue eller en Myg, end mindre at stikke en Griis, medens den uskyldige Svale i sin Flugt dræber utallige Insecter, og

Digitized by Google

medens Naturgrandskeren stolteligen pryder sit Cabinet med de skjönneste Sommerfugle, ved at sætte dem levende paa Spid.

Hos nogle Dyrclasser er dog saadan *Meddelelse*, ogsaa i deres fri Tilstand, *höjst ubetydelig*. See vi ikke daglig talrige Flokke af Insecter, Fugle, Faar, Heste, Köer, Sviin o. s. v. aldeles egoistiskt ved Siden af hverandre, under en stadig Tavshed, at sörge hver for sit Individ, uden at bekymre sig om de övrige? — Og hvad skulle vi dömme om de Dyrs Sprog, hvis Lyd forekommer i det mindste os aldeles monoton? — Kan det (Sproget) alligevel betragtes som Meddelelsesmiddel, især naar mange Individuer paa engang udstöde een og samme Lyd? Hvad skulle Svanerne, som flyve i Höiden, have at meddele hverandre, i det de alle paa engang, ved en velklingende melancholsk Lyd, udtrykke Basunens Toner*)? Ved at betragte Fuglenes Sang som Meddelelsesmiddel imellem dem selv indbyrdes, bör man endeligen ej heller glemme, at det kun er *Hanfuglen*, som synger; at dens Sang *stedse er eenslydende*, i det höjeste lidet nu meer nu mindre udviklet og livlig, — heller ikke, at den *kun*

*) *Fabers* Ornithologie, Kbhvn. 1822. Pag. 82.

Digitized by Google

synger til visse Tider af Aaret, i Parrings- og Udrugningsperioden. Nattergalen slaaer kun til St. Hansdag. — Efter disse Iagttagelser ere vi, som mig synes, berettigede til at spörge: Har da *Hun*-Fuglen ingen (eller dog kun yderst faa) sandselige Ideer at meddele sin Mage? Skulde Hanfuglen, ved sin eensformige Sang, Dag for Dag, være i Stand til at udtrykke forskjellige Følelser? Og er saadan Meddelelse kun Trang for den i det korte Tidsrum, den synger? Hvilken Betydning kan man tillægge en Kanariefugls Sang, som, fængslet i sit Buur, aldrig saae noget qvindeligt Væsen af sin Art? Er Fuglenes Sang andet eller meer end Udtrykket af en *instinctiv Drift*, lig Edderkoppens Spind? *Tvinges* de ikke, ved organisk Kraftfylde, især under Parringsepochen, til at synge, uden at denne deres Sang sigter til Meddelelse af Ideer eller Forestillinger?

Mangen Lyd, hvormed Dyret blev begavet, synes efter disse Kjendsgjerninger ikke at være det givet som *et Sprog til Brug for det selv*, men mere som et Middel til Advarsel, til Fryd og Nytte for os Mennesker. Fjerne vi os ikke og söge Sikkerhed, naar

Digitized by Google

en Tyr ved sit Bröl, eller en Biesværm ved sin Surren, ligesom advarer os mod den Fare, vi udsætte os for, ved at komme den for nær? Hvorfor holde vi udmærkede Sangfugle indspærrede i vore Boliger? Hvo er den, som ikke ved Svalens Qviddren eller Lærkens Trillren paa en skjön Foraarsmorgen har föit sig höjtideligen stemt til Andagt og Taknemmelighed mod Gud? Hvo er det kolde Hjerte, som ikke paa en smuk Sommeraften er bleven kjerligen rört ved Philomeles klagende Lyd? Spaaede ikke Oldtidens Viise (Augurerne) af Fuglenes Sang og Flugt? —

Ved nogle Dyrarters *Parring* spiller deres Sprog (i Forbindelse med deres Attitude, Gebærder, Bevægelse og Lugt) en vigtig Rolle. Insecter (Lopper, Fluer, Sommerfugle o. s. v.) lege i al Stilhed; Hingsten, Tyren, Bukken gjöre ikke mange Caresser; Hunden logrer, Katten skriger, Fröen qvækker: kort — de Dyrarter, hvis Drift er *polygynisk*, adlyde, naar Tid er, uden lang Indledning, uden mange Krumspring, gjensidigen Instinctens Lov. — Turtelduen derimod kurrer og credencer for

Digitized by Google

sin blufærdige Mage, indsil hun ei længer formaaer at modstaae hans kjerlige Anmodning.

Parringsdriften beroer i Övrigt nærmest paa en materiel Grund, paa en Fylde af Kraft i Organismen, der besværer Dyrenes almene Sands, især naar Individuer af begge Kjön nærme sig til hinanden. Motivet til deres Parring er altsaa sandselig Trang til at udtömme eller formindske hiin Kraftfylde, uden mindste Forestilling om, at de herved forplante deres Slægt, og uden at Öjemeedet kan være ideal Kjerlighed til deres Afkom. Hver Dyrart bestaaer altsaa ved Tilfredsstillelsen af en Individuerne selv ubekjendt instinctiv Trang i deres Organisme. — Hos de varmblodige Hundyr stiger, tilligemed deres Kraftfylde og med Blodets forögede Tillöb til Kjönsdelene, den saa kaldte plastiske Kraft eller Dannelsesdrift (nisus formativus) til det Höjeste; hos de fleste Fiske, Fröer o. dsl. vækkes derimod Driften ved Almeensandsens Affection af de mange Æg (Ravn og Leeg), som fylde deres Bug. Deres Kjönsdrift dæmpes følgelig ikke ligefrem ved sandselig organisk Parring, men egentligen ved Udtömmelse af deres Æg, hvilke Hannen

Digitized by Google

först befrugter *efterat* de af Hunnen ere kastede. Alligevel er Hanfröen saa höjligen exalteret under Parringsacten, at man kan skjære og brænde den, ja amputere dens Been og dens Hoved, uden at den forlader sin Mage, saalænge hun udkaster Leeg *). Allermærkværdigst er det dog, at der gives Fiske, som befrugtes, uden at samles med deres Mager og uden at kjende dem. De qvindelige Individuer (f. Ex. Gadus aeglesinus) forene sig i talrige Skarer, for at lægge deres Æg, og först efterat dette er skeet, indfinde mandlige Individuer sig, for at befrugte Æggene **). Ved saadan Befrugtning kan der följelig ikke være Spörgsmaal om sandselig Kjönsdrift, men kun om en instinctiv Trang, der sigter til et höjere Formaal, til *det:* at forplante Arten. Hos saadanne Fiskarter gaaer altsaa Instincten ud over den psychiske Individualitet.

Nogle Dyrarter udtrykke ogsaa *Vrede* og

*) *Spallanzani's* Versuch über die Erzeugung der Thiere u. s. w. aus dem Franz. von *Michaelis*. Leipzig 1786, Pag. 91, 320 og 322.

**) *M. E. Blochs* oeconomische Naturgeschichte der Fische Deutschlands. Berlin 1783—85, Bd. 11, Pag. 191.

Digitized by Google

andre Affecter ved Lyd. Hunden gjöer anderledes, naar den jager eller bides, end naar den logrer eller tumler sine Hvalpe. Katten knurrer anderledes (snurrer), naar den i rolig Tilfredshed ligger hvilende paa sine Been, med halvtillukte Öjne, end naar den, vakt ved at tirres, eller ved Synet af en fremmed Hund, spænder sin Opmærksomhed, og bereder sig til Modværge eller Flugt, puster, mjauer eller skriger. —

Det er vel at mærke: at enhver Lyd, som et Dyr giver fra sig, er et instinctivt Udtryk, eller med andre Ord: at dets Sprog i det Hele er *et Naturesprog*, hvortil det fik et absolut medfödt Anlæg og hvis Udvikling altid er spontan. Hver Dyrart udtrykte sig fra sin förste Oprindelse af indtil vore Dage uforandret med den samme Lyd, samme Tone, samme Modulation. Koen brölede, Ulven hylede, Lammet brægede, Hunden gjöede, Hanen galede, Katten mjauede i Paradiset og i Danmark som i Italien. Intet Dyr behöver Underviisning i det Sprog, der er bestemt for det. En Hanekylling, udklækket af en And, eller ved konstig Varme, og afholdt fra alt Samqvem med Hönseslægten, galer

Digitized by Google

alligevel som dens Forfædre; en Lærkeunge, opfostret ved menneskelig Omsorg, slaaer sine Triller (Ecce suum tirili etc.) ligesom dens Forfædre. Dyrenes Natursprog var og blev, altid og allesteds, det samme for hver Art, undergik i Aartusinder ingen Forandring, ingen Udvikling til höjere Fuldkommenhed. Det var tvertimod ligefra sin Oprindelse fuldkomment, ikke et National- men et Verdenssprog, fordi det uden Veiledning skulde forstaaes af alle Individuer i hele Verden. Et fremmed Dyr er strax ligesom hjemme, hvor det end föres hen. Det behöver hverken Ordböger eller Grammatik for at *nationaliseres*; dets Trang er i det höjeste at faae sin Organisme omstemt efter Livets *udvortes* Betingelser: at *acclimatiseres* for at kunne leve lige vel, lige frit og lige lykkeligt overalt *). Peder Oxes Fröer trives ligesaa godt og synge ligesaa harmonisk i

*) Forunderligt synes det, at den *nordamericanske Björn* ogsaa i *Sverige* iagttog den americanske Dags- og Nattetid. Den sov fra Midnat indtil Middag og spadserede fra Middag indtil Midnat, ligesom om det var dens americanske Dag; med sine övrige Instincter bevarede den ogsaa *sit Födelands* Tidsindeeling. (Abhandlungen der Schwed. Acad. d. Wissensch., 9 Bd., Pag. 300.)

Digitized by Google

Sjælland som under det varmere Climat, hvorfra de bleve förte hid. Vore Trækfugle vende, med uforandret Sprog og Instinct, hvert Foraar tilbage til deres nordlige Hjem. En dansk Hund röber hverken Mangel paa Opdragelse eller paa Finesse, naar den som Fremmed kommer til Paris. Hver dyrisk Afkom forstaaer allerede i den spæde Alder sin Moders Sprog og veed at adlyde hendes Vink. De hertil fornödne Reqvisiter ere Syn, Hörelse og Instinct. En *blind* Kylling vil *ikke uden Vanskelighed* finde Næringen, hvortil den af Moderen lokkes; og en *döv* Kylling vil ikke höre hendes Kald, men dog, lettere end den blinde, som kan höre, ledes til at tilfredsstille sin Instinct ved Synet alene.

Dyrsproget kan da, som det synes, efter disse Phænomener betragtes fra et dobbelt Synspunct:

a) som et *Meddelelsessprog* (Modersmaalet), ved hvilket Dyret kan vække Ideer og Bestemmelser i andre Individuer af samme Art;

b) som et *musikalskt* Sprog, ved hvilket ingen bestemmende Meddelelse skeer, men (som Fuglens Sang om Sommeren) Uni-

Digitized by Google

versum oplives og forherliges, især til Fryd for den menneskelige Slægt.

Begge disse Sprog ere vel hos adskillige Fuglearter lige nöie forenede med Instincten, men *Meddelelsessproget* er dog det, der knytter Slægtskabsbaandet (Forbindelsen) imellem dem; det *musikalske* udvikler sig derimod sildigere, mærkes kun til visse Tider, og synes derfor at være mindre vigtigt for selve Individuerne, som ere begavede med det. Man erkjender altsaa let, at Meddelelsessproget maatte være absolut uforanderligt i hvert Individ, dersom det ikke skulde anledige Misforstaaelse og forstyrre Harmonien, den instinctive Orden, i Naturen. Med Uforanderlighed i Sproget maa Dyret nödvendigen mangle Anlæg til at kunne modtage en höjere Fuldkommenhed, (Phrenologiens Perfectibilitets Organ?) og bliver det ligegyldigt, i hvilken Tidsalder, paa hvilket Culturtrin, det kom frem paa Livets Bane. Ved sit Natur- eller Instinctsprog alene o: uden Konstsprog efter vilkaarlig Overeenskomst, kan da Dyret ikke modtage nogen höjere Aandsudvikling; Papagöien maatte ellers med sit Snakketöi let stige Intelligentsen nærmere end Elephanten, Aben og

Digitized by Google

Ulven, efterdi disse ikke lade Munden löbe som hiin.

Det *musikalske* Sprog er, som nyeligen anmærket, af mindre Vigtighed for den selskabelige Yttring af Dyrclassernes Instinct. Man bemærker i det mindste ikke, at Hanen med sin Galen, Hönen ved sin Kaglen, Uglen med sit Skrig, Nattergalen eller Lærken ved sin Sang, vækker nogen Bestemmelse hos andre dem beslægtede Individuer. Dette Sprog er derfor ikke hos alle Fuglearter *aldeles uforanderligt*. Nogle af dem, som ere begavede med fiin Hörelse og Efterlignelsesdrift, kunne lære at synge efter Flöitens Toner, andre endog at snakke eller at efterligne Menneskets Röst (Skaden, Papagöien). Denne Iagttagelse har hos flere lærde Mænd (ogsaa hos vor Gamborg) vakt det Haab, at man endog skulde kunne faae vore Skovfugle i deres fri Tilstand til at synge bedre og livligere. Man behövede kun, saa meente de, ved Konst at oplære nogle musikalske Fugle og derefter skjenke dem deres Frihed. Jeg frygter, at det vilde gaae saadanne lösladte Fugle med deres Sang, som det, efter Fablen, gik Björnen med sin Færdighed i Dands. Man kan

Digitized by Google

i Övrigt ikke undres over, at Fuglenes Sang til alle Tider, lige fra *Aristoteles* indtil *Dupont de Nemours*, har vakt en saa höi Interesse blandt oplyste Mennesker. Blandt alle Dyr — siger *Aristoteles* (Polit. l. 1. c. 2.) — er *Mennesket* det eneste, der har *Tale-Evne*. De övrige eje, ligesom det, Röstens Udvikling, for at tilkjendegive Smerte og Glæde. I det Naturen skjenkede dem Evne til behagelige eller ængstende Fornemmelser, begavede den dem med ejendommelige Organer til at meddele disse til andre af deres Art; dertil indskrænkede den *deres* Stemme. *Dupont* forsikkrer i sin Memoire, som han 1806 forelæste det franske Academie *), at han ved flere Aars Bestræbelser endelig havde bragt det saa vidt, at han kunde forstaae baade Ravnens Skrig og Nattergalens Slag. Han har endog følt sig i Stand til at udarbeide en Grammatik og en Ordbog for Ravnene, — ja han har ydermere sat Nattergalens musikalske Kjer-

*) *Dupont de Nemours* Quelques Memoires sur differens sujets, la pluspart d'histoire naturelle. Paris 1807. (*Breitfeld* har sögt at fremstille Nattergalens Tonemaal, der findes i Læsefrugterne, 4de Bind 1819, S. 305—5.)

Digitized by Google

lighedsyttringer for sin Mage paa Vers efter en Melodie, der, saavidt mueligt, stemmer overeens med Skovsangerens saa uforlignelige Slag.

Af de hidtil sammenstillede Phænomener sees da, at Dyrets Handlinger ikke foregaae som en Machines Bevægelser i en bestemt Orden eller afmaalt Følge, men at Dyret er friere end baade Planten og Machinen, forsaavidt det, besjælet af Instinct og Sands, vælger selv og bestemmer sig selv efter en tilfældig Vexel i dets *sandselige* Forestillinger (Ideæ sensuales). Hunden gjenkjender sin Herre, om den end ikke har seet ham i flere Aar; Posthesten drejer af egen Drift af mod Kroen, ved hvilken den er vant til at bede. Vi bemærke ogsaa tydeligt, at de fuldkomnere Dyr kunne sammenknytte flere saadanne paa hinanden følgende Fornemmelser, at de ikke blot gjenkjende de Objecter, de udvortes Potentser, som forhen have gjort et sandseligt Indtryk paa dem, men at de tillige erindre sig de Relationer, under hvilke disse Potentser dengang stode, eller de særegne Om-

Digitized by Google

stændigheder, under hvilke de viste sig. *Un renard n'est pas près á un méme piège*, o: brændt Barn vogter sig for Ild. Dyret har altsaa virkelig *Hukommelse*, men denne dets Aandsyttring er dog væsentligen forskjellig fra den i Mennesket. Hos *Dyret* er den nemlig afhængig af fornyede sandselige Indtryk af Objecter, som forud have virket paa det, eller med andre Ord, er den (Hukommelsen) absolut knyttet til Dyrets udvortes Sandser. *Menneskets* Hukommelse kan derimod vækkes ved Ord, ved Tal, ved Skrift og Tænkning, uden at samtidige objective Indtryk ere nödvendige, altsaa gjennem Hjernen alene. I Dyret er da Hukommelsen en *sandselig*, i Mennesket en *mental* Function. Heraf følger da, at Dyrets Affecter og Lidelser nödvendigen maa være indskrænkede til *behagelige* eller *ubehagelige Fornemmelser*, og at det ikke, som Mennesket, ved abstracte (mentale) Betragtninger kan skabe sig selv Sorg eller Glæde, Haab eller Bekymring. I denne vise Indretning finde vi tillige Grunden, hvorfor Dyrene ere udsatte for langt færre Sygdomme end Mennesket.

Ved en saaledes betinget Hukommelse er

Digitized by Google

Dyret i Stand til at samle Erfaringer og röber det tillige Selvbevidsthed i dets Handlinger. Ved sine Erfaringer lærer det, at Potentsernes Indvirkning har enten behagelige — indifferents — eller ubehagelige Fornemmelser (Sensationes) og Forestillinger (Ideæ sensuales) til Følge, og erkjender det et bestemt Causal-Forhold mellem Potentser, som ere det bekjendte og de paa samme Indvirkning følgende Fornemmelser; omtrent som den blot empiriske Practicus, der uden mindste rationel Anskuelse formerer sin Slutning efter Reglen: *post — ergo propter!* en Regel, som maaskee udtrykker Dyrrigets *hele Logik.* See vi ikke Hunden hoppe af Glæde, i Haab om sandselig Nydelse, naar man bringer den Næring; see vi ikke Hesten af Frygt for Smerte springe eller bæve, hvergang Kudsken svinger sin Svöbe? — Dyrets active Liv synes følgelig, ligesom Menneskets, at bestaae i en Succession af Ideer; kun at disse hos Dyret ere *uden al Tænkning*, puur sandselige, hos Mennesket derimod tillige metaphysiske (intellectuelle) og udstrakte langt over Sandsernes Sphære. Dyrets Sandsning er desuden absolut betinget ved de Objecter, som virke paa

Digitized by Google

det; Mennesket kan derimod, efter sin höjere og ædlere Organisation, endog selv *bestemme sin Tænkning*, o: give denne en fri, vilkaarlig Retning. Dyrets Liv er følgelig indskrænket til Yttringer efter dets puur-sandselige Fornemmelser.

Dyret formaaer ikke at skue ind i Fremtiden, lægger derfor ingen Plan for sine kommende Dage, tragter ikke efter Anseelse, Rang, Formue, mægtige Forbindelser, eller hvadsomhelst Mennesket kalder *Lykke*, erkjender ikke hvad der er moralsk Godt eller moralsk Ondt, Sandt eller Lögnagtigt, Ædelt eller Uædelt, Billigt, Retfærdigt, Uretfærdigt eller Grusomt. Det kan ikke, som Mennesket, bestemme sine Livsyttringer efter intellectuelle eller religiöse Motiver, og tör følgelig ei heller haabe, ved oversandselige Bestræbelser at vorde Guds Naade værdigt *).

*) Det kan ikke nægtes, at Dyret staaer saa dybt under Mennesket, at dets Aand ikke er i Stand til at fatte Begrebet om *Lykke* og om *Ulykke*. Ved at sammenligne vore *Trældyr* med vore *Huusdyr*, finde vi dog, at disse ere lykkeligere end hine, — Skiödehunden f. Ex. end Vognmandshesten. *Huusdyrets* Liv henglider nemlig under en Succession af sandselige Ideer, som

Digitized by Google

Naar Mennesket berøver Dyrene deres Frihed, da forandre nogle af dem deres Ka-

for det meeste ere behagelige og sammenstemmende med dets instinctive Drifter, baade i Henseende til Hvile og Selvbestemmelser. *Trældyret* derimod holdes jevnligen under en haard Tugt, tvinges ved ubehagelige Fornemmelser til Kraftanstrængelse og er derved i en stadig Kamp med sig selv. Mig forekommer det derfor noget betænkeligt, med den ellers saa humane Abbé *Sicard*, at sammenligne Dyrets Livsyttringer med Tonerne af et Claveer. — "Den *nöje* Kundskab om disse sandselige Fornemmelser (af Lykke og Ulykke) — siger han — er fremmed for Dyrene; hos disse ere de ligesom en Følge af *Toner*, som Strængene giengive, der ikke vide, at man berører dem". — Sicard har ved denne Sammenligning neppe ændset, at Claverets Strænge ikke, som Dyrets Nerver, ere begavede med levende Sands, og at hver Tone, hver Lyd, kun er det metaphysiske Billede af Fornemmelsen, som vækkes i Øret *ved* Strængenes Zittren, ikke selve denne Zittren *i* Instrumentet, som kun er Sandsens inciterende Potents. — Vare Dyrets Livsyttringer ikke *meer* end et saadant musikalsk Spil, saa blev jo hver dets Misbandling, til Trods for vor Følelse, aldeles ligegyldig. — Som Modsætning tilføies her den berömte Dr. *H. C. Gersons* hidhörende Yttring, i Anledning af vor Dr. *Eschrichts* Experimenter, anstillede

Digitized by Google

racteer. Disse Forandringer ere dog meer eller mindre paafaldende efter Dyrarternes *Forskjellighed.* Elephanten parrer sig ikke

paa levende Dyr *). "At bedömme Rigtigheden af de Sætninger, der ere opstillede i denne meget roesværdigen og uden synderlig Partiskhed skrevne Dissertation, vilde före os for vidt, især ogsaa, fordi ved *Vivisection* maatte undersöges, hvorvidt Beviset er antageligt eller ikke. Men det kan Ref. ikke undlade at bemærke, at de ere Bilæg til at bevise Misligheden af det grusomme, og, som det nu anvendes, Humaniteten nedværdigende Granskningsmiddel, ved hvilket desuden Slutningen fra eet Dyr til et andet er i höieste Grad tvivlsom: at endelig nöjagtige Iagttagelser over Menneskets sunde og syge Tilstand, sammenlignende Anatomie, og vore naturhistoriske Kundskabers Udvidelse, sikkrere — om end langsomt — före til Sundhedens Udforskning, end den grueselige Marter, ved hvilken man lægger Naturen paa Pinebænken, kun faaer Svar, der ligne dem, som aspines Forbrydere, og forledes til Paastande, der dog omsider maa vige for Anskuelser, uddragne af Iagttagelser paa Mennesket" **).

*) D. F. Eschrichts Diss. inaug. de functionibus nervorum faciei & olfactus organi. Hafn. 1826. 8vo.

**) Magazin der ausländischen Literatur der gesammten Heilkunde, von *Gerson* und *Julius*; 1826, 11er Band, Pag. 232.

Digitized by Google

(som Hesten eller Koen) i lænkebunden Tilstand. Nogle (de fleste Fugle) tabe aldrig deres Frihedsdrift; andre derimod (alle vore saakaldte Huusdyr) associere sig med os, forlade os ikke, naar de frigives, men holde sig til vore Boliger, i hvilke de ere vante at finde deres Föde. Adskillige Dyr vorde det Menneske hengivne, hvis Sveed eller Urin de have nydt*). Hunden kjender og ledsager sin Herre med störste Velvillie, ja opsöger ham endog i fjerne Lande**). Nogle Dyr udmærke sig ved Efterlignelsesdrift og Lærvillighed. Vee den Hund, den Abekat eller Björn, der falder i en Göglers Hænder! Ved Sult og Prygl vil han tvinge dem til, imod deres Drift og deres organiske Form, at gaae paa to Been, at dandse, at gjöre alskens unyttige Krumspring og Konster for at more sit Publicum. Ingen af saadanne Konstyttringer hæver sig dog i Dyret til *Konstdrift* (som Spindekonsten hos Edderkoppen), men alle tabe sig efterhaanden, dersom Dyret ikke ved Tugt holdes i

*) *Kluges* Vers. e. Darstell. d. thierischen Magnetismus, als Heilmittel. Berlin 1815, S. 253.

**) "En Oxe kjender sin Ejermand og et Aasen sin Herres Krybbe". Esajas 1, 3.

Digitized by Google

nødig Øvelse. De efterlignes ei heller af andre Dyr i disses fri Tilstand*). For Dyret selv har nemlig erhvervet Konstfærdighed ingen Betydning. Kan nogen mene, at Lirendreieren virkeligen vækker Lyst til Dands i sine forhuede Dyr, eller at disse selv skulde glæde sig, enten over Musiken eller over deres egne kunstige Bevægelser og Attituder, dem de neppe kunne fremvise uden smertelig Erindring om at de ere dyrkjøbte ved Underviisning? — Og nu Papagøiens Snak! Er den andet end en tom Lyd, uden Betydning for Dyret selv? Er den knyttet til andre Ideer eller Forestillinger (Ideæ sensuales) end dem, der ledsagede Underviisningen? Saaledes kan den maaskee vente Næring, naar den raaber: *Giv Poppe Maul i sin Kop!* blot fordi den har samlet Erfaring om en saadan Succession i Phænomenerne, — uden ellers at fatte Betydningen af noget Ord eller have det ringeste Begreb om hvad den siger. Den lærer

*) En Undtagelse fra denne næsten almeengyldige Regel er den saakaldte Spottefugl (Turdus polyglottus) i America, der af egen Drift efterligner alle andre Fugle. (Rudolphi Grundriss der Physiologie 2ten Bd. 1 Abth. Berlin 1823 P., 391).

Digitized by Google

derfor Phraser i alle Sprog lige let, eftersnakker uden Forskjel abstracte og sandselige Ideer. Man kan bringe den til at bruge Skjeldsord, hvis Betydning er problematisk; at fortælle: Gud er almægtig, Dyd og Sundhed bör holdes i Agt, 1½ Gang 1½ er 2¼ o. s. v. Da Skoflikkerens Skade — dengang Keiser August, under sit Indtog i Rom, yttrede Misnöie over de mange Hilsener, Fuglene havde bragt ham — til sit *Salve Auguste Imperator!* tilföiede: *Oleum et operam perdidi!* syntes den vel at være forstandigere end de andre, — men den var det visseligen ikke, da den umueligen kunde *vide* hvad den udtrykte ved sin Replik *).

Man har rigtigen sammenlignet en Papagöie, som snakker, med en Dreng, der har lært at fremsige en Compliment i et fremmed Sprog, som han ikke forstaaer. Papagöien er efter sin Natur sproglös, ikke fordi dens Organer jo tillade den at frembringe en

*) Cardinal *Ascanius* skal efter *Happelii* Fortælling (i hans *Relationes curiosæ*) have havt en Papagöie, som kunde opramse Troens Artikler paa *Latin*, uden at udelade et eneste Ord.

Digitized by Google

articuleret Lyd; men fordi denne (Lyden) ingen Tanke vækker i Dyret. Tænkning er nemlig at betragte som en Calcul med Ord. Selv Mennesket kan ligesaa lidet tænke uden Ord, som regne uden Tal. *Verba valent sicut nummi.* At tænke og at regne ere to Operationer i selve Aanden, som have den störste Lighed med hinanden. At disse Aandsoperationer, skjöndt de ofte betragtes som identiske, dog beroe paa forskjellige (phrenologiske) Anlæg i Organismen, er udenfor al Tvivl. Man finder dybsindige Tænkere, som regne slet, og vice versa. I *Scheffers Holmia literata* (pag. 82) anföres herpaa et mærkværdigt Exempel. *Lars Bengtsen Granberg*, der for sin Taabeligheds Skyld havde faaet det Ögenavn *Lars paa Jorden*, var et Monstrum af Dumhed, kunde hverken læse eller skrive, og kunde ei heller nogensinde lære det, uagtet *Kongen af Sverige*, og siden, da *Granberg* kom til Kjöbenhavn (mellem 1670.–1699), *Kongen af Danmark* paa sin Bekostning lod ham holde i Skole. Derimod kunde han, uden at betænke sig, löse de allervanskeligste og meest indviklede Regneopgaver, der kostede de dygtigste Regnemestere megen Hovedbrud.

Digitized by Google

Her i Kjöbenhavn satte han den berömte *Ole Römer* i den største Forundring. Römer udgav efter *Christian den 5tes* Befaling et Qvartblad, der indeholdt nogle af de vidtlöftigste og intricateste Problemer i Regnekonsten, af hvilke Kongen selv havde forelagt *Lars* eet. Han regnede dem allesammen ud paa Öieblikket. — Tal og Ord (seete eller hörte af Dyret) ere for det kun Potentser for sandselige Fornemmelser; det kan följelig ingen Tanke fatte om disse Potentsers Gehalt eller indre Betydning. *Tal* ere nemlig *arithmetiske Ord*, metaphysiske *Konsttegn*, (eller Underviisningstegn) udtrykte *ved en bestemt Form, eller ved en bestemt Lyd, efter en vilkaarlig Overeenskomst mellem Mennesker.* Hvert höjere Tal er et adopteret Billede paa en mental Samling af Uniteter. Dyr kunne ikke fatte en saadan mental Forestilling, ei heller tage Deel i Nationernes Overeenskomst, eller træffe en lignende mellem sig selv indbyrdes *).

*) Hos Mennesker har man Exempel paa, at Talent for *Regning* har ligesom udtrykt sig i Legemets Deformitet ved overtallige Lemmer. Hos Dyr er derimod en saadan Afvigelse fra deres

Digitized by Google

Er det da efter alle disse anførte Data troe-
igt, at Dyr skulde kunne regne? Lader os
betragte dette Spörgsmaal lidet nöiere.

naturlige Urtypus af ingen Betydenhed. Den ved sit forunderlige Genie til Regning berömte *Zerah Colburn* nedstammede fra en Familie, i hvilken mange Individuer have havt et Overtal af Fingre og Tæer. Colburn selv havde denne Abnormitet; ret ligesom om Naturen derved vilde angive hans udmærkede Anlæg til at fatte Tals Combinationer. — Af Regnekonstens *Historie* er det bekiendt, at Mennesket först har begyndt at tælle paa sine Fingre, eller at henpege paa disse som paa *Unitéter*, og derefter at udtrykke hver af dem, efter deres Form, ved en vertical Streg (som Romernes I — II — III — IIII); fremdeles *Femtallet* (formodentlig for Kortheds Skyld) ved Figuren af alle Fingrene paa een Haand samlede, (som Romernes V), *Titallet* ved Figuren af alle Fingre paa begge Hænder, krydsende hverandre (som Romernes X); *Femti – Tallet* (50) ved Tommelfingeren paa venstre Haand udstrakt under en ret Vinkel fra Pegefingeren (som Figuren af Romernes L); *Hundredetallet*, ved at give Pege- og Tommelfingeren af den venstre Haand en Böining mod hinanden (som Figuren af Romernes C) endeligen *Tusindetallet*, ved at böje Tommelfingeren og den lille Finger ind i Haanden og holde de mellemste Fingre udstrakte med deres Spidser nedad (som Figu-

Digitized by Google

a) Hvorledes skulde et Dyr kunne fatte at $3+2=5$; $6\div5=1$; $2\times2=4$; $6:3=2$? Tallene kan det i det höieste lære at kjende (sandseligt), men af Tegnenes Combination (som en Operation i selve Aanden) vil det umueligen kunne udlede et Facit. Svimler det ikke ofte selv for Mennesket, som ingen Mathematik har lært, naar det betragter et Problem, oplöst ved mathematiske Figurer eller Tegn? Hvorledes skulde et Dyr kunne komme efter, at to eller flere Tal, satte i Linie

ren af Romernes M). Jfr. Haandalphabetet til Brug i Institutet for Dövstumme i Kjöbenhavn. Mærkeligt er det, at Romerne, som Tal-Figurerne vise, have benyttet den venstre, nogle nyere Dactylologer derimod den höire Haand, formodentlig fordi de fleste Mennesker have störst Færdighed i at bevæge Fingrene paa denne.

Ingen Dyrart *(Mennesket eне)* har, hverken efter sin Form eller Stilling, faaet en naturlig Anviisning til at tælle, endnu mindre til at benytte *Decimalen*, som det ypperste Tal for al Regning. Hvor mangt et ucultiveret Folk har man ikke fundet, som ikkun formaaede at tælle til *Ti*, og hvorfor charakteriserer man Tossen, som den, der ikke kan tælle til *Fem?*

Digitized by Google

bag hverandre, have en höiere Værdie end naar de sættes over hverandre, adderes; at et 0 sat bag et andet Tal, forhöer dettes Betydning 10 Gange, to 0 hundrede Gange o. s. v. Et og samme Tal kan desuden udtrykkes paa mange Maader: Tallet 12 som 4+8, som 21÷9, 3×4, 24:2, og saaledes i det Uendelige med eller uden Brök. Den practiske Anvendelse af Tallene medförer end flere Vanskeligheder. Er det mueligt, at et Dyr kan fatte Forskjellen imellem en Species og en Daler, et Lispund og et Pund, mellem Guld, Sölv, og anden Mynt? Maaskee falder det endog mangen Kjöbmand vanskeligt, at beregne en Vare-Artikels Værdie i sit Fædreland efter en Priis-Courant fra en udenrigs Börs. Jo fuldkomnere vore Tal ere, desto lettere lære vi at regne: lettere med *arabiske*, end med *romerske*. Vi skylde altsaa vore Forfædre og Skriftsproget, at vi regne med Færdighed. Det er da vel klart nok, at intet Dyr er i Stand til at regne.

b) Om et Konst- eller Fornuft-Sprog blandt Dyrene gjelder det samme. Ordenes indre symbolske Betydning maa læres ligesom Tallenes. Mange af dem betegne intet

Sandseligt, intet, som staaer i Relation til Følelse, Lugt, Smag, Hörelse eller Syn. Maaskee indeholder vort Sprog ¼ Dele metaphysiske og kun ¼ Deel objective Tegn. Hine ¾ ere da *Intet* for Dyret og de fleste af den övrige Fjerdedeel betegne Objecter, mod hvilke Dyret viser sig indifferent. Nogle af vore metaphysiske Tegn (Archityper) ere formede af flere samlede Ideer, saasom *Dyd* og *Last*, *Ondskab*, *Godhed*, *Anstændighed*, der summarisk udtrykke de Egenskaber, man har truffet i flere Individuer*). Er det troeligt, at Dyret kan generalisere, det er: abstrahere fra et Object hvad det har tilfælleds med andre, og udtrykke saadan Ideeforbindelse, saadanne *mentale Samlinger* ved Ord? Af vor Grammatiks forskjellige Afdelinger kunne vi maaskee indrömme de klogeste blandt Dyrene, at de ere i Stand til lære Betydningen af *Nomina propria* paa Ting, som man flere Gange nævner for dem, medens Tingene selv gjöre sandseligt Indtryk paa dem, — men aldrig formaae de, at *declinere* saadanne Ord. Ei heller kunne Dyr, af Mangel paa Talsands, fatte Forskjellen imellem *Singularis* og *Pluralis*. *Pronomina*

*) de la Harpe Cours de Litterature Tom. XV.

Digitized by Google

kunne ingen Betydning have for dem. Vi see jo daglig, hvor længe det varer, inden det klögtigste Barn lærer at sige *Jeg*, i Stedet for Hans, *Du* i Stedet for Peter. Det samme gielder om *Præpositioner* og *Conjunctioner*. Og nu *Verberne*? I disse udtryksfulde Billeder betragter Dyret kun de handlende eller lidende Personer, forsaavidt disse ere *objective*, ikke selve Handlingen in abstracto. Og saa Betydningen af Verbernes *Conjugation* ligger over Dyrets sandselige Sphære; det kan ikke have den mindste Idee om *Tid*, som udtrykker et abstract Begreb. Er ikke Ordet *Tid* ved Mennesket oprindeligen udledet af Reflection over Jordklodens Bevægelse i Relation til Firmamentet, til Solens Opgang og Nedgang, til Dag og Nat? Vilde det have været mueligt, at afdele Successionen i disse saa höitidelige Naturphænomener, uden at betegne dem med et metaphysiskt Billede? Og hvorledes skulde da Dyret kunne kjende Betydningen af dette Billede, eller uden Tal-sands fatte dets Afdelinger i Aar, Maaneder, Uger, Dögn, Dag, Nat, Time o. s. v.? Lad det længe nok gloe paa Skiven af et Uhr; lad det endog bemærke, at Secund- og Minut-

Digitized by Google

viseren rykke fremad: det vil alligevel ikke kunne erkiende Uhrets Betydning, som *Tidsmaaler* eller fatte, hvorfor dets Slag af Uhrmageren er calculeret fra 12 til 12. Dyret *seer* da kun Phænomenerne, men uden at derved vækkes en *Tanke* i det; lever følgelig kun i Momentet, fordi det hverken begriber *Præteritum* eller *Futurum*; kort: det blev ved sin organiske Form bestemt til at leve og döe som Dyr, fordi Naturen nægtede det medfödt Anlæg baade til Cultur af dets Natursprog, og til at komme overeens med andre Dyr om et Konstsprog, hiint souveraine Middel for Aandens fremskridende Udvikling under Tidens Löb i Menneskets Totalitet. Uden en saadan gjensidig Overeenskomst er det jo umueligt, at *eet* Dyr skulde i *Aanden* kunne *vælge* eller med Taleorganet *articulere* en Lyd, hvis Betydning kan forstaaes af *et andet* Dyr. Paa et Spörgsmaal, som ikke forstaaes, kan intet Svar gives.

Ene *Mennesket* fik Evne til at lære de forskjellige Nationers Overeenskomst om Betydningen af Ord og Tal, og til under Tidens Löb at forbedre disse mentale Billeder. Vi studse, ved at skue tilbage til

Digitized by Google

vore egne Forfædres Sprog og glæde os over dets fremskridende Udvikling i Klarhed, Fynd og Ynde, især siden Bogtrykkerkonstens Opfindelse. Vi beklage derimod de uncultiverede, vilde Folkeslag, som, uagtet deres medfödte Anlæg til Fornuftudvikling, formedelst Mangel af Ord og Tal, staae saa dybt under det oplyste Menneske. Med Ordet *Notlazomahuiztheopixcotazin* (af 27 Bogstaver) o: Ærværdige Præst, hvem jeg elsker som min Fader! tiltale *Mexicanerne* deres Præster *).

En Skoledreng gloer, som et Dyr, paa græske Bogstaver og mathematiske Figurer, indtil man har oplyst ham om deres mentale Gehalt. Ja selv en ellers dannet Mand hörer med dyrisk Indifference paa Complimenter og paa Grovheder, naar disse siges ham i et Sprog, som han ikke har lært. Give enslige Individuer, efter Overeenskomst, Ordene en uegentlig Betydning, saa bliver Talen mystisk for Mængden. Diplomatikernes Sprog er ikkun forstaaeligt for den, der har Nöglen til det o: Underretning om den Betydning, de have givet deres Chiffrer. Kiöbmandens Handelssprog kaldes, som bekiendt er, Kræmmerla-

*) Südamerica von *A. v. Humboldt*; 1 Th., S. 119.

Digitized by Google

tin, og forstaaes kun af ham selv og hans Betiente. — Drengene danne sig ofte selv e Sprog, ved at fordreje Ordene eller ved e usædvanlig Brug af Consonanterne *n*-maal — *p*-maal — *r*-maal — (Kragemaal). De om kringflakkende saakaldte Natmænd i Jylla tale indbyrdes et dem særeget Tyvemaal (Z geunersprog). — "Biergboerne i Egnen om kring *Pilatusbierget* i Schweits ere i Almi delighed opvakte Hoveder. Deres Sprog e forskjelligt fra Dalboernes og de ere indby des komne overeens om *Ord*, der tilkiende give *hele Perioder*; de *tale*, som vi underti den *skrive*, ved *Abbreviatur*" *).

At der oprindeligen er truffen en Over eenskomst mellem de forskiellige Nationers oplyste Repræsentanter, röber sig dog allerty deligst ved de forskjellige Nationalpræg, so *Tal* udtrykke. *Blumenbach* beretter efte troværdige Reisendes Iagttagelser, at Indbyg gerne i Brasilien og andre americanske Folke slag endnu i det 17de Aarhundrede kun talt fra 1 til 3, andre til 5 eller til 6. De havd altsaa et Begreb om Uiteter, men ikke pa

*) Le Nouveliste oeconomique & literaire; a l Haye 1756, Vol. XII. Pag. 103.

Digitized by Google

europæisk Viis bestemt deres Cardinaltal til 10. *La Condamine* fortæller, at de Vildes Regning desuden gjöres vanskelig derved, at det enten mangler dem paa Ord til at betegne Tal med, eller at de dertil valgte Ord ere saa lange, at de neppe kunne udtales, f. Ex. Poellarorincourac o: Tallet 3 *). Det er næsten ubegribeligt, hvorledes *Romerne* have kunnet regne end de 4 Specier med deres Tal, saaledes formede og ordnede, som de endnu bruges til Inscriptioner. XLI f. Ex., multipliceret med XVI, er allerede en trættende Opgave; med *arabiske* Tal er den derimod let. Det er klart, at Grunden til denne Forskjel ligger tildeels i de arabiske Tals simplere Form, deels ogsaa i Romernes Mangel paa egne Figurer til Tallene 2, 3, 4, 6, 7, 8 og 9, men dog især i den viise Anvendelse, som Araberne giorde af *Ti-Tallet*, ved at give det en stigende Betydning i Talrækken fra høire til Venstre.

Ogsaa er det til stor Lettelse for Arithmetikeren, naar Sproget, hvori han regner, tillader ham, at udtrykke Stamtallene (fra Eet

*) *Richerand* nouveaux elemens de Physiologie. Paris 1807. Vol. 2, Pag. 106.

Digitized by Google

til Ti) med et Eenstavelses-Ord, og
større Summer at benytte Decimalen.
vedføjede Tabel, hvis Indhold jeg for s
Delen skylder sproglærde Venner, maa o
at vi Danske i sidste Henseende staaer ti
for næsten alle andre Nationer, i det
50 til 90, i Stedet for Decimalen (Ti-T
benytte Vingtiémen (Tyve-Tallet).

Man har vel tillagt nogle Dyr (især
ven og Hunden) Evne til at handle eft
overlagt eller forud mediteret Plan. Ul
siger man, jage oftest i Forening. Na
ville anfalde en Faareflok, som bevogt
en Hund, saa giver Ulvinden sig først i
med Hunden, for at forlede denne til at
følge sig; den tilbageblevne Ulv benytte
saasnart Hunden er fjernet, Leiligheden t
anfalde Faarene og giöre det tilsigtede B
Ville Ulvene angribe et Vildt, som ikk
bevogtet, saa dele Ulven og Ulvinden li
ledes Rollen imellem sig. Ulvinden begy
Angrebet og forfölger det flygtende Dyr, i
til det er kommet ud af Aande. Derpaa
træder hun og overlader Jagten til Ulven,

Digitized by Google

efter O

(Til Pag. 296).

taliensk	*Græsk*	*Hebraisk*	*Arabisk.*
Dieci	Δέκα	עשר	عَشَرَة
Venti	Εἴκοσι	עשרים	عِشْرُون
Trenta	Τριάκοντα	שלשים	ثَلَاثُون
Quaranta	Τεσσαράκοντα	ארבעים	أَرْبَعُون
Cinquanta	Πεντήκοντα	חמשים	خَمْسُون
Sessanta	Ἑξήκοντα	ששים	سِتُّون
Settanta	Ἑβδομήκοντα	שבעים	سَبْعُون
Ottanta	Ὀγδοήκοντα	שמנים	ثَمَانُون
Novanta	Ἐνενήκοντα	תשעים	تِسْعُون

: *Spnieren*, *nderen*, altid sætter det större
aquattro, No fyra; Deviatnosto-Tschetire,
re Tal *bagve*eeren sætter det större eller det

Digitized by Google

Digitized by Google

forud, i en calculeret Afstand, har skjult sig i et Baghold, hvorfra den med sin fulde Kraft kan forfölge det allerede udmattede Dyr, og desto lettere faae det i sine morderiske Klöer. At disse Phænomener virkeligen ere seete, derom kan ingen bære Tvivl*). Men hvorledes skulle vi forklare dem? Have Dyrene været i Stand til uden Tænkning, uden Ideeforbindelse ved Ord, uden gjensidig Overeenskomst om disses Betydning, at udkaste deres Planer? Eller have Mennesker tænkt sig en Plan, hvor ingen var, hvor tilfældige Omstændigheder gave en puur sandselig instinctiv Handling et Anströg af forstandigt Overlæg, der, som mig synes, ikke kan tilegnes Dyrene? — En Tosse talede engang til en Papagöie. Denne besvarede hans Tiltale med Skjældsord, hvis Betydning den, som naturligt, selv ikke forstod. Om Forladelse, sagde Tossen: Jeg troede, at *Herren* var en *Fugl*! **)

*) *Le Roi* lettres philosophiques sur l'intelligence et la perfectibilité des animaux.

**) *Baco de Verulam* spörger: *Quis expedivit psittaco suum χαῖρε?* Corvo quis auctor fuit, ut magna siccitate lapillos immitteret arbori cavæ, ubi aqvam forte conspexerit, ut surgentem laticem rostro posset attingere? Quis viam mon-

Digitized by Google

Hunden udtrykker ofte, i sit Forhold til Mennesket, en ligesaa combineret Opmærksomhed. Man har seet den, med utroelig Omhu, ved et Toug, fæstet om Halsen, at lede stokblinde Mennesker gjennem Gader og Stræder og bringe dem til mange forskjellige Huse, i hvilke den tilforn havde været, fast ligesom om den forstod de Blindes Sprog. Man har seet den adlyde Udtrykket: til Höire, eller Venstre, og at kradse de Blindes Födder, naar en Hindring, en Rendesteen eller deslige, böd dem at gaae forsigtigt; kort: man kan idet mindste ikke nægte, at den besad practisk Færdighed i de Pligtforretninger, til hvilke den var oplært.

Verdens Historie kan efter disse Kjendsgjerninger ikkun underrette os om Dyrenes physiske Skjebne, intet om nye Opfindelser eller

stravit apibus, qui per aërem, tanqvam vastum mare, agros floridos, licet multum ab alvearibus dissitos, solent petere & favos suos denuo repetere? Qvis formicam docuit, ut grana in collicolo suo reponenda circumroderet prius, ne reposita germinarent & spem suam illuderent? (De dignitate & augmentis scientiarum Lib. V, cap. 2, Pag. 356. Lugd. Bat. 1645; 12mo.)

Digitized by Google

Bedrifter efter Overeenskomst mellem dem efter en udtænkt Plan; de have ingen Tradition, ingen Sagaer, ingen Historie, intet Sindbillede paa, eller Minde efter de forudgangne Generationer. Dyrene vare lige fra Paradiset af ved deres Natursprog ligesom Verdensborgere, men kunde af Mangel paa et Konstsprog ikke lære hinanden Noget, ikke fremskride hverken i Konstfærdighed eller i aandig Cultur. Phrenologen maa da vel vogte sig, fra den comparative Anatomie at hente Beviser for et Tal- og et Sprog-Organ, da baade Sprog- og Tal-Talent blev Menneskets ejendommelige Apanage. Dyret kan ikkun sandse, ikke tænke; det kan ikkun *kjende* Tal, ei *regne* med dem, hverken i Hovedet eller paa Tavlen. Ene Mennesket er organiseret til, gjennem sin Hörelse at kunne træde i Forbindelse med den intellectuelle og moralske Verden; Dyret mangler hertil alt Anlæg. —

Ethvert Dyr bliver stedse ved een og samme Leveviis, ligesom alle dets Lige. *Eet* Slags Næring og Midler til at erholde den; *een* Maade, at beskytte og forsvare sig paa; *een* Maade, at forplante sin Slægt paa og drage Omsorg for Yngel og Unger; *eet* Slags Reder,

Digitized by Google

Væv, Spinden, Bygningskonst og andre Konstdrifter. Hvo der kiender *eet* Dyr af *een* og *samme* Art, kiender dem alle; i alle deres Handlinger og Værker er ingen anden Forskjel end den, der ved særegne Omstændigheder adskiller enkelte instinctive Livsyttringer. Enhver Dyrarts Handlinger ere altsaa i enhver Henseende *specifisk* determinerede*).

Ved at leve i Samqvem med Mennesker og ved klog Optugtelse kunne dog nogle Dyr modtage en for Menneskeslægten deels fornöielig deels nyttig Underviisning. Man kan lære nogle af dem at kjende Bogstaver og samle disse til Ord, at gjöre Forskjel paa Farver og Figurer, at knytte *sandselige Ideer*, som ere vakte ved *Synet*, til *Ideer*, *som vækkes ved Hörelsen*, eller, med andre Ord, at kalde en *synlig*, *forhen seet*, *Ting* i Erindring, naar den af Mennesket *benævnes*. Alligevel kan der, med Hensyn til Dyrene, ikke tænkes paa Læse-, Skrive- eller Regneskoler, — end mindre paa indbyrdes Underviisning, — som Indledning til höjere Aandscultur.

Det er især ved Rögterens Miner, Gebærder og Bevægelser, og derved, at hans Ord eller

*) Reimarus l. c. §. 170.

Digitized by Google

Röst virker som et *lokkende* eller *truende Signal*, at han faaer dem til at lempe sig efter sin Villie (til at adlyde), ligesom *Vægteren* adlyder Stormklokken, *Krigeren* Trommen, og *Flöitespilleren* Capelmesterens Vink. Paa denne Maade er man i Stand til at tæmme mange vilde Dyr, selv Elephanten, dette Uhyre i Form og Vidunder i Lærvillighed; for siden at benytte dets Kræfter til store Foretagender. I samme Öjemeed har man i velordnede Stater oprettet Rideskoler, som ere af en erkjendt Vigtighed. Fra disse faae vi vore beredne og tilkjörte Heste; Cavalleristens har her lært at lystre Tömmen og slaae an med det rigtige Been, Husarhesten at sætte over Gröfter, og rette sig efter Beriderens Röst og Trompetens Lyd.

Det spanske Muulæsel er især udmærket ved Forsigtighed og Lydighed mod sin Rögter. Man kan ikke, siger *la Borde*, ligegyldigen see Muulæslerne, der, uden Tömme, uden Ledsager, blot holdes ved Reeb af overordentlig Længde, som tillade dem, at fjerne og nærme sig, at vanke omkring efter eget Tykke, at gjennemlöbe Veje, der ofte snoe sig i Krumninger, ere ujevne, knudrede, undertiden steile, under-

Digitized by Google

tiden endnu kun lidet banede. Hvert Öjeblik troer man, at see dem i Begreb med at vælte Vognen, slæbe den op paa steile Bakker, kaste den ned i dybe Afgrunde; men snart fatter man Mod, naar man bemærker Förerens Aarvaagenhed, virksomme og hurtige Behændighed, og Dyrenes Lærvillighed, der trækker Vognen. Disse have ingen anden Tömme, ingen anden Ledsager, ingen anden Spore, end Rögternes, Förernes, Röst, som de kjende; de skjelne dennes forskiellige Böininger og adlyde den med en beundringsværdig Hurtighed. Et Raab fra Majoralen (Föreren) er tilstrækkelig til at standse og styre dem. Dette opmuntrer, standser dem, fremskynder eller hemmer deres Gang, faaer dem til at vende sig baade til Höire og til Venstre, til at fjerne eller nærme sig, og til paa Öjeblikket at staae stille. Naar Muulæslerne fjerne sig fra Veien eller deres Trav vorder langsommere, saa kalder Majoralen ad dem ved deres Navne, som i Almindelighed ere efter en militair Charge, "*la Generala*, *la Capitana*, *la Commissara*", og tilkjendegiver dem i sit Sprog hvad de bör gjöre. De lærvillige Dyr lytte til hans Tale, forstaae den, og adlyde

Digitized by Google

den; undertiden fremskynder han dem, og fö-rer dem tilbage, der skeje ud fra Vejen, ved at kaste Smaastene paa dem, som, uden at saare dem, give dem et Vink, hvilket de forstaae *).

Oxen, Faaret og Hunden kunne ligeledes vænnes til at lade sig spænde for Vogne og adlyde Svöben. Flere af vore Huusdyr kunne opdrages til Reenlighed i vore Boliger, Katten til at mjave og Hunden til at kradse paa Dören, naar de skulle ud, saa og til at söge det Leje, vi anvise dem. Ja der gives endog Dyr, hvis Følelse og Opmærksomhed under en blid Behandling kan skjerpes i en saa höi Grad, at de ligesom af taknemmelig Hengivenhed udtrykke meer end menneskelig Omsorg for deres Herrers Sikkerhed og Vel. Om Elephanten vide vi, at den under sin meest lidenskabelige Stemning skaaner sine Rögtere og ikke let anfalder Nogen, som ikke forud har mishandlet den. Om Hunden har man end meer rörende Beretninger. Man har seet den undertrykke al sin Drift til at bevare sit eget Liv, og vælge en spontan Död for ikke at forlade sin Herres Liig. Jeg veed med

*) Itineraire descriptive de l'Espagne, par Alexander de la Borde. T. 1.

Digitized by Google

Vished, at en stor Slagterhund ifjor daglig, den hele Sommer, besögte sin afdöde Husbondes Grav, og kun af Sult og Törst lod sig een Gang i Dögnet drive tilbage til sit Hjem. Har man ikke ogsaa troværdige Efterretninger, at Hunde have bortkradset Sneen, hvorunder deres Herrer laae begravede, og derved reddet disses Liv? — Saadanne veloptugtede Dyr kunne paa en Maade sættes i Sammenligning med vilde og med dövstumme Mennesker, for hvis Opdragelse og Underviisning man ikkun i kort Tid har baaret Omsorg.

Vi fatte maaskee det rigtigste Begreb om det Ufuldkomne i Dyrene, ved at sammenligne deres *Hörelse* med Menneskets *Lugt*. Gjennem denne vor Sands modtage vi jo blot saadanne Indtryk, over hvilke Intet lader sig *tænke*, fordi det mangler os paa Ord (paa Billeder), ved hvilke de *lugtende* Legemers objective Qvaliteter lade sig betegne. Siger ikke et gammelt Ordsprog meget rigtigt: Han gaaer efter *Næsen* o: han ledes af en Sands, som ingen Tanke formaaer at vække? Lad *Cajus* spörge *Sempronius*, hvorledes en Rose

Digitized by Google

lugter? Han vil faae Svaret: *behageligt* (et sandseligt Udtryk). Spörges videre, da bliver Svaret: en Rose lugter som — en Rose! Saaledes omtrent turde det da forholde sig med Dyrets *Hörelse*; det fornemmer vel Lyden (Menneskets Röst), men fatter ikke dens indre Betydning. Dets Aand maa altsaa blive ligesaa tom ved at höre en opbyggelig Tale, som et umusikalskt Menneskes ved at höre en Concert, der henrykker Konstkjendere.

Et Dyr, som er födt uden Hörelse, er dog ikke saa ulykkeligt eller uomgængeligt som det dövstumme Menneske. Det döve Dyr er vel mindre skikket til at adlyde, men det vil dog ved sine övrige Sandser for det meeste kunne erstatte denne Mangel. Det kan ei heller siges at være *dövstumt*, da det beholder sit Natursprog, som er *Alt* for det. Egentligen gives desaarsag ingen dövstumme Dyr, ingen Dyr, som ere stumme, fordi de af Mangel paa Hörelse ikke have kunnet *lære* at snakke. En dövfödt Hund, som i Övrigt er sund, gjöer, en dövfödt Hane galer, som den, der har sin Hörelse. Ved sit Natursprog kan altsaa Dyret virke paa andre Individuer af samme Art, om det end ikke kan höre disses

Digitized by Google

Lyd*). Ved sin *Lugt* vil den döve Hund erkjende, om Tævens Parringsdrift er vakt. Ved *Synet* vil Kyllingen ledes til at følge Hönen og adlyde hendes Vink, uagtet den ikke hörer hendes Kluk. Ved Tömmen og Svöben vil den döve Hest kunne styres af Rytteren og Kudsken. Hos det dövfödte Menneske derimod yde de övrige Sandser et mindre fyldestgjörende Surrogat for Hörelsen.

"De födte Dövstummes Exempel — siger *Herder***) — viser, hvor lidet Mennesket, endog midt blandt Mennesker, *uden Sprog* formaaer at skride frem til Fornuftideer, og i hvilken dyrisk Vildhed alle dets Drifter blive. Det efterligner hvad dets Öje seer, Godt og Ondt, og det efterligner dette slettere end Aben, fordi det fattes Skielnings indre Kriterium, ja endog

*) *Carolus Mundenus* har anatomeret to Katte og een Hund, som alle tre vare stokdöve. Det er Skade, at han ikke har angivet, om disse döve Dyr ikke udtrykte deres Naturtrang ved at mjave, skrige og gjöe, ligesom andre Dyr af samme Art. (*Commentarii Academiæ Bononiensis* Tom. VII, 1791, Pag. 429.)

**) Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, 1 Th., Pag. 232.

Digitized by Google

Sympathie med sin Art. Man har Exempel paa, at en, der var födt dövstum, ihjelslog sin Broder, efterat han havde seet et Sviin slagtes, og rodede, blot af Efterlignelsesdrift, med kold Glæde i hiins Indvolde*). Et rædsomt Vidnesbyrd om, hvor lidet den lovpriiste menneskelige Fornuft og Følelse ved egen Kraft formaaer. Man kan og bör altsaa betragte de fine Taleorganerne som den naturlige Kilde til vor Fornuft, og Talen som den Himmelsgnist, der efterhaanden tænder vore Sandser og Tanker til Lue".

Condillac anförer en 23aarig Dövstums Historie (af Memoires de l'Academie des Sciences for Aaret 1703) og siger om ham: "Han vidste ikke ganske tydeligen hvad *Döden* var og tænkte aldrig derpaa. Det Liv, han förte, var aldeles dyrisk, blot beskieftiget med sandselige og nærværende Gjenstande, og med de faa Ideer, som han erholdt igjennem Öinene. End ikke af sine Ideers Sammenligning drog han al den Nytte, som det syntes, han deraf kunde have draget. Uduelig til at

*) Et saadant Exempel fortælles i *Sacks* vertheidigter Glaube der Christen. Cfr. *C. Sprengel* Institutiones med. P. 1. Pag. 279.

Digitized by Google

fastholde og nöje bestemme de Ideer, som han modtog igjennem Sandserne, mægtede han ikke, hverken i det han forbandt eller adskildte dem, at danne Begreber efter sit eget Valg. Da han ikke var i Besiddelse af Tegn, beqvemme til at sammenligne de Ideer, med hvilke han var fortroeligst, saa fældede han sjeldent en Dom. Det er endog sandsynligt, at han i hine 23 Aar af hans Liv aldrig nogensinde har gjort en Fornuftslutning. Thi at gjöre Fornuftslutninger er at fælde Domme og forbinde disse, i det man bemærker deres indbyrdes Afhængighed; saadanne har denne Yngling ikke kunnet gjöre, fordi han ikke var i Stand til at anvende Conjunctioner og Particler, der udtrykke Talens forskjellige Dele *).

Herodot fortæller (2 B. 2 Cap.), at *Psammiticus*, for at erfare, hvilket Sprog, der var det oprindelige eller naturligste for Mennesket, overgav to nyfödte Börn til en Hyrde, for at opfödes blandt Qvæget. Han befalede til den Ende, at ingen i deres Nærværelse maatte lade nogen Röst höre: de skulde ligge

*) *Condillac* Essai sur l'origine des connaissances humaines. Sect. 4, §. 11.

Digitized by Google

for sig selv i en öde Hytte, og Hyrden paa bestemte Tider bringe Geeder til dem. Naar han da havde ladet dem patte saa meget de lystede, kunde han varetage sine övrige Sysler. Da denne Kongens Befaling i tre Aar var efterlevet, hændte det sig, at, da Hyrden engang aabnede Dören og vilde gaae ind, begge Börnene kom löbende med udstrakte Arme mod ham og raabte *Bekos! Phrygierne* benævnede *Bröd* med dette Ord; Psammiticus sluttede deraf, at Phrygiernes Sprog var ældre end Ægypternes. — — *Akabar*, Konge i Hindostan, lod 12 Börn indslutte med en Amme og en stum Dörvogter, og afsondrede dem saaledes fra alt menneskeligt Samfund. Da han gav dem deres Frihed, talede de intet Sprog, men maatte giöre sig forstaaelige ved Mimik *). Nogle polske Drenge, som opvoxede blandt Björne, brummede som disse Dyr. Pigen le Blanc i Chalons viiste samme Phænomen **). "Send Mennesket — siger *Ferguson* — "eene ud i en Örken, og det vil

*) *Carpov* meditatio philosophica & critica de lingva etc. Flurti 1743.

**) *Koenig* Schediasma de hominum inter feras educatorum statu naturali solitario. Hanover 1730.

Digitized by Google

"ligne en Plante, som er berövet sine Rödder. "Dets Form maa blive uforandret, men dets "Intelligents vil tabe al sin Næring". Naar Naturgrandskere, ved at studere Dyrenes Natursprog (Verdensprog) finde, at dette ved en eller anden Lyd ligner Menneskets conventionelle Konst- Underviisnings- eller National-Sprog, da indsees let, at en saadan Liighed i Lyden aldeles ingen Betydning kan have. Vi smile derfor, naar man fortæller os, at Kragens *Kra Kra*, under dens Flugt mod Aadselet, i Paris udtydes som det Spörgsmaal til dens Mage: *Est il gras? Est il gras?* og man derpaa lader hende fra Aadslet af svare: *Il n'y a qu'l'os; il n'y a qu'l'os!* — Ei heller vil nogen lettelig troe, at en Papagöie, der tilhörte Prinds *Maurice* i Spanien, kunde ret fornuftigen besvare de Spörgsmaal, man gjorde den, dog ikkun paa Portugisisk. ("Il savoit repondre avec une parfaite raison, en langue portugaise seulement" *).

Alligevel findes flere Fortællinger af sam-

*) Essai sur l'instinct avec ses relations physiques & morales, par *John Olivier French*, Esqv., i Zoological Museum, April 1826, No. 5, Art. X, Pag. 71.

Digitized by Google

me Slags. En Papagöje, som tilhörte Kongen af Engelland, flöi ud i Themsen. Da den var nær ved at drukne, skreg den paa *Engelsk*: "Hid med en Baad, om den end koster 100 Pund"! En Söemand reddede den, bragde den til Kongen og bad om den udlovede Belönning. "Giv Knösen — svarede Papagöien — en Skilling"! ret ligesom en instinctiv Clairvoyante*). En Stiernetyder havde spaaet Kong Feridun i Persien, at han skulde döe af Latter. Hans Papagöie raabte en Dag paa *Persisk*: "Lee og döe! Lee og döe"! Kongen loe og — döde**)!!

Paa de anförte Kjendsgjerninger grunder sig da Vigtigheden af Institutter for den döv-stumme Ungdom. *Synet* maa hos saadanne Ulykkelige (Dyr i menneskelig Skikkelse) udvikles til at træde i *Hörelsens* Sted. Tegn (Gestus, Bevægelser, Bogstaver og Tal), som kunne *sees*, maa gives en ikke blot sandselig, men ogsaa metaphysisk Betydning for dem, saa at derved deres dyriske Liv kan modtage et ædlere Anströg, et höjere Værd.

Ved en saadan af Naturen selv bestemt

*) Happel l. c. Pag. 616.
**) l. c. Pag. 665.

Digitized by Google

Ufuldkommenhed i Dyrets Höre-Organ (eller rettere i selve dets Sensorium) er det da vel især, at det staaer saa dybt under det vel organiserede Menneske, *at Systematikerne hellere maatte have opstillet en særskildt Menneskeclasse end sat os överst i Dyrriget.* Orang-Outang *), som ved sin organiske Form ligner Mennesket meest, og har mange Talenter og Tilböjeligheder tilfælleds med det, mangler dog den Construction i sit Centralorgan (sin Hjerne), som i os sætter dette Organ i en nöje Forbindelse med vore Höre- og Taleredskaber; ved denne Mangel i sin Organisme er den berövet Anlæg til at lære et Sprog, til at kunne knytte sine sandselige Ideer til en articuleret Lyd, som Ideens symboliske Billede, og til, som Mennesket, ved Phantasiens Hjelp, at combinere disse Ideer i det Uendelige. Den kan, siger *Bonnet* **) ikke *tale*, følgelig ej heller *tænke*, thi for at tænke, maa man kunne tale. — Aben staaer formedelst denne Mangel saa langt tilbage for Mennesket, at den, der dog saa gjerne *varmer sig* ved Menneskets Ildsteder, uagtet sin udmærkede Efterlignel-

*) Simia qvam similis turpissima bestia nobis!

**) Contemplations sur la Nature. Chap. 47.

Digitized by Google

sesevne, ikke i Aartusinder har kunnet finde paa at bevare en Glöd, for selv at antænde Ild til eget Brug eller til som Mordbrænder at sætte Ild paa vore Boeliger. — Det er uimodsigeligt, at Forsynet, ved at nægte Dyrene *Ildens* Brug, har udtrykt en alvis Omhu for *Menneskeslægten.* Dyret blev derved indskrænket til en uforanderlig Anvendelse af sine *naturlige Vaaben,* medens det svagere Menneske ved Ildens Hjelp blev sat i Stand til at forfærdige *konstige Vaaben* baade til Forsvar og til fiendtligt Angreb. Dyrlivets hele Virksomhed blev saaledes betinget ved Individuets organiske Form og physiske Constitution; medens Mennesket ved Ildens Hjelp vandt Frihed til at forfærdige allehaande Redskaber, Machiner, Skibe o. desl., til uendelig Gavn for Stat og Borgersamfund. Formedelst Mangel paa Ildens Brug blev Dyret, som frigiven Skabning, organiseret til at kunne leve af Vand og raa Föde af Plante- eller Dyrriget; Mennesket derimod udfandt, at Ilden kunde benyttes til at *forædle* dets Næring paa mange Maader; vi fik saaledes Kokke, Bagere, Bryggere, Destillateurer o. s. v. Uden Ild maatte Mennesket, ligesom Muldvarpen, have til-

Digitized by Google

bragt den *største* Deel af *sit* Liv i en mörk og kold Jordhule (mineret med egne vaabenlöse Hænder), uden mindste Beskjeftigelse med Videnskaber og Konster. Menneskets Fortrin for Dyret i intellectuel Henseende turde altsaa være omtrent ligesaa afhængig af dets Evne til at bruge *Ild*, som af dets medfödte Anlæg til *Sprogcultur*. Uden Ild, som vor ypperste Talisman, havde vort Liv intet Værd, stode vi endog dybt under det umælende Dyr. Med fuld Föje siger derfor *Garnier*: *) "Det vilde være et interessant Æmne, at undersöge de Velgjerninger, som Mennesket skylder Ilden, og at beregne hvad der vilde være levnet os, dersom vi vare blevne Brugen af denne mægtige Naturpotents berövede". — Ogsaa vilde det være af höi Interesse, at sammenligne Dyrenes Liv i Paradiset med Menneskets. — Dyrene trængte hverken til et babylonisk Taarn, som Foreningspunkt for Samlivet, eller til Ild for at forædle deres Föde, eller til oeconomiske Redskaber, eller til Forsvarsanstalter. Forsynet skjenkede dem *strax* Alt, og satte hver Art og hvert Individ,

*) Revue encyclopédique. Tom. XXX, 1826, Pag. 765.

Digitized by Google

ved sin Sands og Instinct, i Stand til at vælge hvad der var passende for det (jfr. Pag. 213). Alle Dyr levede da til alle Tider lige godt, hver Art paa sin Viis, uforandret för og efter Syndfloden. Men meget, — saare meget er der dog, som vi, efter vor Kundskab om Naturens evige og uforanderlige Love, ikke formaae at fatte! Især gjelder dette om alle de Dyr, som, i Stedet for at söge Næring i Planteriget, efter deres Instinct tage den udelukkende af Dyrriget, af Orme, Pupper, Insecter, Fugle og andre större Dyr. — Hvo besvarer os Spörgsmaalet: Begyndte hiin naturlige Kamp (jfr. Pag. 230) i det udstrakte Dyrrige allerede paa Skabelsens *femte* Dag? Og fortsattes den siden uafbrudt i Noahs Ark til hver Dyrarts Vedligeholdelse?—Lader os i vor Uvidenhed erkjende, at Almagtens Forsorg for Dyrriget er *ufattelig!*

Et medfödt Anlæg til at lære *Konstsprog* er da det store Middel, ved hvilket Almagten har draget en bestemt Demarcationslinie mellem Mennesket og hele Dyrriget. Ved dette Sprogs Forskjellighed har den tillige afdeelt Menneskeslægten i *Nationer**), ligesom

*) *Augustinus* de civitate Dei.

Digitized by Google

den ved *Natursprogets* Forskjellighed har givet hver Dyrart sin særegne Charakteristik. — Vore Underviisningsanstalter, Academier, Skoler o. s. v. sigte altsaa til det höje Formaal; at underrette Ungdommen om den Overeenskomst, vore Forfædre have truffet baade i Henseende til Ord og til Tal, og om hvad de ved Hjelp af disse guddommelige Midler have tænkt. Det er følgelig ved en meer eller mindre indskrænket Underviisning, hvert menneskeligt Individ, efter sit særegne organiske Anlæg, vorder skikket til at benytte Verdens forskjellige Skriftsprog, og til, ved sin Aands fri Udvikling, at gribe, meer eller mindre kraftigen, gavnrigt eller skadeligt, ind i sit Fædrelands eller i Verdens Anliggender.

Dyrenes *Natursprog* er, som instinctiv Yttring, absolut knyttet til ligesaa instinctive *Bevægelser*. Ved begge forplante de deres individuelle Stemning til andre Individuer, især af samme Art. Glædens Udtryk vækker Glæde, Angstskrig vækker Angest, Hviin af Smerte stemmer til Deeltagelse og Medlidenhed. En Hane, som klukker eller galer, en Hund, som tuder eller gjöer, antager under hver saadan sin Yttring en særegen Attitude. Ved denne in-

Digitized by Google

stinctive Association af Lyd og Bevægelse gjör hvert Individ et dobbelt-samtidigt Indtryk paa andre Individuer, nemlig baade paa deres Syn og paa deres Hörelse, og vækker derved desto tydeligere Ideer.

Saadanne instinctive Bevægelser ere dog höist forskjellige fra Menneskesamfundets selskabelige eller conventionelle Gesticulation. *Hiine* Bevægelser ere, ligesom Natursproget, medfödte, *disse* erhvervede ved Overeenskomst eller Efterlignelse. Et vanvittigt og et blindfödt Menneske udtrykke deres Aandsstemning, ligesom Dyret, ved Lyd og pur instinctive Bevægelser: Tegn, hvis Betydning ikke let kan miskjendes. — I denne naturlige Association finde vi Grunden, hvorfor en Taler bör stilles paa et ophöjet Sted til Skue for sine Tilhörere, thi dersom hans naturlige Gestus *sees*, i det hans Röst *höres*, da vil hans Ord vække en desto större Opmærksomhed. — Konstlede Gestus, som ikke stemme overeens med de *instinctive* Bevægelser, svække derimod Indtrykket af den ypperligste Tale. En Skuespiller, der, for at udtrykke *Aand*, lægger Haanden paa *Hjertet*, eller, for at udtrykke *Følelse*, löfter Haanden mod *Hovedet*,

Digitized by Google

synder mod Naturens, følgelig ogsaa mod Konstens, Regler. — Den Blindfødtes Gesticulation kan, som ukonstlet, paa en vis Maade sammenlignes med den Døvstummes Sproglyd. Om den höire Sides fortrinlige Styrke, om de instinctive Bevægelser, siger *Baggesen* meget rigtigt*):

"Wobey mir fährt die Faust *von selber* vor den Kopf,
Als sagte was in mir: *du bist ein dummer Tropf*"!

Allerede *Martial***) tilkjendte Mennesket det Fortrin fremfor Dyret — at kunne *forstille sig og lyve*: Credite, *mentiri* non didicere feræ!

Af disse Betragtninger over Forskjellen imellem Dyrets og Menneskets Organisme fremlyser da tillige: hvorfor Mennesket *ved fornuftig Tale* formaaer saa lidet over Dyret; hvorfor dette altid maa *optugtes*, Barnet derimod kan *opdrages*; hvorfor Optugtelse ikkun kan give *sandselige Motiver* til Dyrets Bestem-

*) *Adam und Eva*, ein humoristisches Epos; 1826, Pag. 128.

**) I et gammelt Haandskrift af Martial. der anföres i W. A. Cramers Hauschronik etc. 1822, Pag. 217.

Digitized by Google

melser, Opdragelsen derimod *mentale Motiver* til Menneskets Handlinger. En godmodig Tosse, som ikke nænte at prygle sin Hund, tog Feil, da han paastod, at han nok skulde have lært den at gjöre Konster, dersom han kun havde forstaaet *Sproget*; han meente *Tydsk* (Commando-Sproget). — See her: hvorfor *Optugtelse* i de fleste af vore Instituter for Börns *Opdragelse* nu, under vor Slægts stigende Cultur, er, om ei afskaffet, saa dog forstandigen indskrænket.

Dyret har altsaa, ifölge disse Betragtninger, det Fortrin for et udannet Menneske, at et saadant Menneske i et fremmed Land, hvis Sprog det ikke forstaaer, tosser omkring blandt sine Medmennesker, som et umælende Dyr, indtil det har lært Landets Sprog, og ved samme igjen kan udtrykke sin menneskelige Charakter. Menneskets Reisefælle, dets *Hund*, er ligesom hjemmefödt i hele Verden. — Af disse Særegenheder i Dyrenes Organisme lader sig end videre forklare: hvorfor de alle ere saa indifferente mod mangfoldige Ting, som ere af höjeste Interesse for Mennesket. Æslet f. Ex. foretrækker sine Tidsler for den ypperligste Concert, for det skjönneste Billed-

Digitized by Google

gallerie o. desl. Og dog fortæller *Happel**), efter den Hjerosolymitanske Talmud, at en Rabbi *Pinehas Benjair*, skal have havt et Æsel, som hellere vilde sulte i flere Dage efter hverandre, end æde Korn, hvoraf ikke var givet Tjende. Dette Æsel blev desaarsag holdt for at være ligesaa *klogt* og *fromt* som Rabbi selv!!! Fremdeles forklares heraf, hvorfor de aller fleste Dyr beskjeftige sig saa lidet og næsten altid paa samme Maade (f. Ex. Koen og Faaret, ved at döse og tygge Dröv), medens det dannede Menneske tilbringer meer end sin halve Levetid med Tænkning, eller dog med nyttige Forretninger. Ogsaa er det indlysende, at alle Motiver for hines Livsyttringer ere pur sandselige, eller at Sandsen i dem maa lokke förend Instincten bestemmer Handlingen, der skal udföres. Dyret *föler*, om Veiret er koldt eller varmt; *smager*, om dets Næring er söd eller suur, *seer*, om et Object er blaat eller guult. Men hvad skulde vel en kalkonsk Hane kunne *tænke* ved at see et Stykke rödt Klæde, eller ved at höre en Dreng pibe? Og dog bemærke vi daglig, at disse Potentser lokke Blodet til Hovedet paa den, saa at dens Skjæg rödmer

*) Relat. curiosæ, 2 Tom, P. 2, Pag. 290.

Digitized by Google

og stivnes, og at den ved sine Bevægelser, under gjentagen Pluddren, ligesom ruster sig til Kamp.

Hvor flere saadanne Motiver forenede samtidigen virke paa et Dyr, der seirer *det*, som efter Individuets Stemning gjör det stærkeste Indtryk. En sulten Hankat, i lidenskabelig Kamp med sin Mage, forlader hende, for at springe efter en forbilöbende Rotte. Kort: Dyrets Liv charakteriserer sig ved *sandselige Ideer* (vakte uden fra), ved *Valgevne*, efter det behagelige eller ubehagelige Indtryk, sandselige Objecter have vækket, ved *Naturtrang*, *Attraae*, *Kamp* for *Tilværelse* og *Liv*. Dyret kan följelig gjenkjende Objecter, glæde sig, og lide, men det formaaer hverken at tænke eller haabe, end mindre at *erkjende*, *beundre eller tilbede Gud*. Om timelig eller evig *Lykke* har det intet Begreb (Jfr. Pag. 279).

Naar et Dyr er sygt, lider det mindre end Mennesket. Dyrlægen har, ligesom Plan-

Digitized by Google

telægen, at holde sig til Individuets Materielle, hvilket han efter dets forskjellige Organisation kan modificere paa mange Maader. Under en rationel Behandling tager han ogsaa Hensyn til Potentsernes Indvirkning paa dets Sandser og Bevægelser, forsaavidt disse staae i et absolut Forhold til Instincten. En *Gaas* fedes, som bekjendt, hurtigst, naar den, for at formindske dens vitale Affection, indsluttes i et snævert og mörkt Rum.

Da Dyret hverken kan betegne sin Sygdomstilstand med Ord eller har Idee om Lægekonst, saa er Dyrlægen hos sine Patienter omtrent i samme Tilfælde som Menneskelægen, der har spæde Börn under sin Behandling. Begge maa nemlig af de tilstædeværende pathologiske Phænomener (af Instinctens abnorme Udtryk gjennem Organismen) slutte sig til Sygdommens Natur. Hvor Patienterne derimod kunne tale, er Semiotiken mindre bedragelig, forudsat, at Lægen ikke

Digitized by Google

vildledes ved en overspændt Phantasies usandfærdige Udsagn.

Mennesket betragter i Övrigt Dyret som sin Ejendom, dræber det uden Betænkning, naar han behöver det til Næring, naar det truer ham med Fare, eller er ham til Uleilighed. Vi holde det efter vor humane Følelse for Pligt, at behandle Dyrene med Skaansel og Ömhed, ikke uden Nödvendighed at udsætte dem for Piinsler, men at dræbe dem paa den mindst smertelige Maade. Dyret mangler Selvanskuelse af sit indre aandige Væsen, følgelig ogsaa Erkjendelse af Grundene for sine Bestemmelser. Dets Selvkjerlighed er en blind Stræben efter at bestaae som et levende Individ. Efter dets Natur kunne vi da ikke regne det nogetsomhelst til Bröde. Död og Evighed ere abstracte Billeder, hvis Betydning det, ved sine sandselige Symboler, ikke formaaer at fatte. Det ender derfor Livet uden Anger over begangne Synder, uden Frygt for den Retfærdiges Domstol, uden

Digitized by Google

Sorg eller Önske for Fædreland, Slægt eller Venner, — men ogsaa uden Troe paa eller Anelse og Haab om et evigt og lyksaligt Liv efter dette.

(Betragtningerne over *Intelligents*, i Forbindelse med *Instinct* og *Sands*, skulle meddeles i et af de følgende Hefter.)

Digitized by Google

Skaanes Adskillelse fra Danmark under den efter Christoffer den Andens Död opstaaede Mellemregiering og dens Gienforening med Moderlandet under Valdemar Atterdag.

Af

Capitain F. H. JAHN.

Der gives Charakterer i Historien, af en saa eiendommelig Daadskraft, en saa vidt omfattende Driftighed og en saa stor personlig Overvægt over deres Jævnaldrende, at det bliver vanskeligt, rigtigen at opfatte og retfærdigen at bedömme deres Idrætter. Jo meer selvstændigen Fyrsterne herske og jo större Resultater deres Regiering have, desto skarpere Træk modtager dercs Liv, men desto meer ere de ogsaa udsatte for at blive falsk bedömte af Samtiden og misforstaaede af Eftertiden: man seer ofte et Uhyre eller en Engel, hvor maaskee ingen af Delene har existeret.

Digitized by Google

Valdemar Atterdag hörer til disse misforstaaede Charakterer. Kilderne til hans Historie ere ikke rene; Partisyge, Nationalhad og Nationalforkiærlighed have öiensynligen fört Annalisternes Pen; hans Samtid forstod ham ei, Efterverdenen begreb ham ligesaa lidet. Ingen bragte endnu hans Liv i Forbindelse med Tiden, hvori han levede, og giorde det anskueligt, at slig en Tid maatte föde slige Charakterer, dersom disse, som ethvert Stort, skulde hæve sig over Tiden og ikke nedhvirvles i den almindelige Ström, eller blive til Trælle af Tilfældigheder; Ingen har engang opfattet Betydningen af hans Valgsprog: *Atterdag*, og erkiendt, at han, langt fra at udsætte den ene Dags Arbeide til den anden Dag, dermed vilde sige: at den Dag i Dag föder en Dag i Morgen, og at i Fremtiden maa modne, hvad i den nærværende Tid er saaet med forudseende Blik.

Kaste vi vort Öie paa Danmark, saaledes som det var, da Valdemar Atterdag greb Statens Roer, og sammenligne vi det med Danmarks Stilling, saaledes som det var, da han forlod Verdens Skueplads: saa hentrives vi af Beundring over hans Livs Resultater. Dan-

Digitized by Google

mark tæller mange udmærkede Konger i sine Fyrsterækker; Historien har hædret Flere med Tilnavnet: den *Store*; men vi kunne kun tillægge een af dem Navnet: *Gienföder*, og dette er Valdemar Atterdag. Sönderrevet af indvortes og udvortes Krige, udstykket til det Utrolige, uden Haab om nogensinde at see det Adsplittede igien forenet, gik Danmark sin fuldkomne Oplösning imöde, da Valdemar Atterdag overtog Rigets Styrelse. Igiennem tredive Aars Kamp med Rigets fremmede Beherskere og Landets vanslægtede Börn, reiste Danmark sig ei alene under hans Regiering, som en selvstændig Stat, fra Afgrundens Rand, men steg endog til en Höide af politisk Magt, der lagde Grundvolden til dens Overvægt under de följende Konger. Skulde disse Resultater — spörge vi — have været en Följe af gunstige Tidsomstændigheder, afbenyttede, som Tidsalderen krævede det, efter Öieblikkets Tarv; eller vare de betingede af et höiere aandeligt Liv, som udfoldede sig i Valdemar og satte ham over Tidsalderen, paa en Plads, hvor först hundrede Aar efter ham Ludvig den Ellevte og Henrik den Syvende löste Regiefingskonstens vanskeligste Opgaver? I Sand-

Digitized by Google

hed! havde hans Kraft ikke været andet, end raa Lidenskabelighed, da havde maaskee en eller anden Handling modtaget en vis udvortes, forblændende Glands; men han var aldrig bleven Danmarks Gienföder: Lidenskaberne havde netop styrtet vort Fædreland i Elendighed; Viisdom alene kunde gienoprette, hvad Sandselighed havde kuldkastet.

Saaledes fremtræder Valdemar Atterdags Liv for mig. De usædvanlige Forhold hvori han saae sig indviklet, fordrede usædvanlige Midler; og dersom han virkeligen ofte synes at have handlet underfundig og grusom; dersom det er sandt, hvad gamle Kröniker beskylde ham for: at han fratog Kirken sine Rettigheder, betyngede Adel, Geistlighed og Almue og paalagde Folket utaalelige Arbeider; dersom hans Liv er en Række af Fredsbrud og Fredsslutning: saa bör vi aldrig glemme *Tiden*, i hvilken han levede, *Maalet*, han havde at opnaae og *Modstanden*, han fandt. Kiærlighed fandt han ikke, og kunde han ikke finde; Folkets Fortvivlelse kaldte ham til Thronen; Fiender skreve hans Historie; Ingen værnede om hans Minde.

Vi ere efterhaanden blevne vante til at

Digitized by Google

betragte enhver af Valdemar Atterdags Handlinger som et Slags Forbrydelse. Med næsten magelös Dristighed har man vanskabt Begivenheder, tilsat Formodninger, endog udsmykket Fortællingerne med aabenbare Usandheder. Let er det, paa denne Maade, at bryde Staven over en Fyrste, hvis Handlinger ikke alle lade sig retfærdiggiöre for Moralitetens Domstol; let er det overhovedet at fremsætte en Begivenhed i et ureent Lys og at sværte en Mands Handlinger: eet Ord er ofte tilstrækkeligt dertil, men der udfordres Bind, for at afslöre Usandheden.

Jeg vil forsöge, at sætte een af Valdemar Atterdags Handlinger i et sandfærdigere Lys: *Skaanes Gienforening med Moderlandet.* Skulle vi tro, hvad svenske Skribenter i denne Henseende berette, da maae vi baade afskye og foragte ham. Sverrige var, efter deres Fremstilling at dömme, paa den retfærdigste Maade af Verden kommen i Besiddelse af Provindserne paa hiin Side Sundet; det havde med sielden Höimodighed frelst Indbyggerne af deres Tyranners Hænder; Sverriges Konger befæstede, med höimodig Selvfornegtelse, Valdemars Anseelse og Fasthed paa den danske

Digitized by Google

Throne; den svenske Regiering gaaer saa aabent, saa oprigtigt til Værks, den fremtræder i en saa ædel Skikkelse, at vi maae fordömme Valdemar som Statsmand og som Menneske. Thi han er ikke engang den verdenskloge Regent, der veed at afbenytte Tidsomstændighederne til sin Fordeel; han er en Falskner, som i Löndom lösner Seglene fra de vigtigste Documenter; han ophidser Sönnen imod Faderen, for at fiske i de rörte Vande; han er en Meeneder, en Snigmorder. Og dog krones endeligen al denne Udaad kun derfor med Held, fordi en Usling sidder paa Sverriges Throne og frivilligen sælger sine Lande til ham. Historien, i sine fordomsfrie Undersögelser, lige langt fra *Lettroenhed* og *Vantroenhed*, skal lære os, i hvor vidt deres Skildring er sand eller ei.

Freden til Kiel, sluttet den 10de Januar 1332*), hengav Danmark aldeles i Greverne af Holsteens Hænder. Nedböiet af Kummer over sine Landes Tab og sin Söns Död, begge Dele en Følge af det uheldige Felttog, som endtes med hiin Fred, begav sig Christoffer

*) *Hvitfeldt*, pag. 455, om Fredens Datum s. *Carstens*, i *Heintzes* hist. Abhandl. I, pag. 331.

Digitized by Google

den Anden til Lealand, hvor han, i sine udvortes Kaar nedsiunken til en formuelös Privatmand, opholdt sig paa et Gods i Nærheden af Saxkiöbing. En Dag, om Sommeren, havde han begivet sig til denne By. Tvende holsteenske Adelsmænd: *Henrik Breide*, eller, som Andre sige, *Henrik Moorberg* og *Johan Ellemose*, trængte ind i Huset, til Kongen, for at bemægtige sig hans Person. Da de ikke umiddelbart kunde gribe ham, stak de Ild paa Huset og tvang ham paa denne Maade til at overgive sig. Som Fange förtes han til Aalholms Slot, og först paa hans Stedbroders, Grev Johan af Holsteens udtrykkelige Befaling, bley han, efter nogen Tids Forlöb, igien sat paa fri Fod. Faa Uger derefter döde han, den 2den August 1332 *).

Vore Annalister fortælle denne Kong Christoffers Tilfangetagelse, uden at angive nogen Grund; og den senere, af Kong Erik af Pommern anförte Beskyldning, at han — Christoffer — vilde indlöse nogle af de pantsatte Distrikter, men at Greven af Holsteen vægrede sig herfor og lod ham tage til Fan-

*) See Slutningsanmærkningen: om Christoffer den Andens Dödsaar.

Digitized by Google

ge*), er ikke bevist ved noget Factum. Sandsynligt er det, at Freden til Kiel endnu ikke var opfyldt i alle sine Puncter og at hine holsteenske Adelsmænd derfor troede, at kunne giöre deres Herre en Tieneste, ved at overlevere Kongen i hans Hænder; muligt er det ogsaa, at de betragtede Kongens Person som en Vare, ved hvis Besiddelse de haabede at kunne udpresse nogle Lösepenge. Men hvad Aarsagen endog var, saa maatte Handlingen selv giöre et dybt Indtryk paa alle Christoffers Undersaatter. De saae, og kunde, fra dette Öieblik af, i ham ikke længere see en kronet Beskytter, men kun en svag, fra Kongesædet nedstyrtet Fyrste, der ei engang var istand til at forsvare sin egen Person imod sine Creditorers Hovmod.

Denne Anskuelse fremtraadte især levende

*) Denne Bebreidelse findes i Erik af Pommerns Svar paa de holsteenske Grevers Klagepunkter i Aaret 1421, overrakte til de ved Femersund forsamlede Opmænd fra begge Sider. *Neodt* har ikke kiendt dette i meer end een Henseende mærkværdige Document, som findes i det saakaldte Gemeinschaftliche Archiv i Geheime Archivet. Confr. *Falck*, Sammlungen zur näheren Kunde des Vaterlandes, III, pag. 238.

Digitized by Google

i Skaane. Ogsaa denne Provinds var, ligesom det övrige Danmark, pantsat, deels til Greverne af Holsteen, deels til nogle holsteenske Adelsmænd, som mishandlede Folket. Fremfor alle disse Lehnsmænd og Panteindhavere nævnes Hr. *Eggert Brockdorf*, som Almuens Tyran. Han var Lehnsmand over den söndre Deel af Skaane og Hövedsmand paa Helsingborg, hvilket sidste Slot han desuden havde i Pant for 6000 Mark Sölv. Hans Uretfærdigheder vare saa store, at Klagerne herover omsider naaede Grev Johan, og denne tilböd Erkebispen af Lund hiint vigtige Slot, naar han vilde udlöse Eggert Brockdorf. Erkebispen afslog Grevens Tilbud; og forögede Undertrykkelser vare de nærmeste Følger af Almuens Klager *).

Kort derefter indtraf Christoffer den Andens Tilfangetagelse. Allerede havde en stor Deel af Ridderskabet og andre Godseiere forladt Landet og vare flygtede til Sverrige, hvor i det mindste deres Personer ikke vare udsatte for alskens Forfölgelser. Da de erfarede Kongens haanlige Tilfangetagelse, svandt deres sidste Haab om, nogensinde ved hans Hielp at

*) *Hvitfeldt* pag. 456.

Digitized by Google

blive befriede fra det fremmede Herredömme; de besluttede altsaa, at henvende sig til den mægtigere Nabo-Konge, for at ansöge om hans Beskyttelse *).

Sverrige stod dengang paa den höieste Punkt af Magt, som det i Middelalderen naaede. Magnus Eriksön, med Tilnavn Smek, forenede Sverriges og Norges Kroner paa sit Hoved; den störste Deel af Finland adlöd hans Scepter; ikkun Skaane manglede, for at herske over den store skandinaviske Halvöe. Kongen selv var en ung Herre; han besad mange gode Anlæg og var ikke utilböielig til, naar Leilighed gaves, at udvide sit Riges Grændser. At Skaaninger, naar de henvendte sig til ham, neppe vilde giöre nogen forgiæves Bön, var let at forudsee.

Magnus Eriksön befandt sig netop i Bahuus, hvor han med nogle Deputerede fra Lybek underhandlede om Hansestæderne Privilegier i Norge. Endnu medens disse Underhandlinger varede, ankom et par skaanske Riddere og bade ham om Hielp mod Holstenerne. Kongen tilsagde dem sin Beskyttelse; dog indlod han sig ikke paa noget bestemt

*) *Hadorph*, Bilag til den svenske Riimkrönike p. 20.

Digitized by Google

Svar, men lovede kun, med det Förste at ville indfinde sig i Calmar, for der nærmere at afgiöre Sagen*).

Neppe var Rygtet om dette Tilbud kommet til Skaane, förend den undertrykte Almue greb til Vaaben. Holstenerne holdt et Möde i Lunds Domkirke, for at raadslaae om Midler til at forekomme Udbrudet af den almindelige Giæring. De bleve pludseligen angrebne af de oprörske Bönder. Ikke engang det hellige Sted tilbageholdt Folket fra at tage en blodig Hævn over deres Voldsmænd: Almuen trængte ind i Kirken og dræbte, som man fortæller, 300 Holstenere i selve Gudshuset. Derpaa henvendte den sig imod Helsingborg, nedlagde ogsaa i denne Egn en Deel Tydskere og beleirede endeligen Slottet**).

Imidlertid havde Kongen af Sverrige, Erkebispen af Lund, de fra Skaane römte og nogle tilbageblevne geistlige og verdslige Store indfundet sig i Calmar. Her sluttedes, Löverdag efter den 17de Juni 1332, en Traktat, ifölge hvilken Skaaningerne underkastede sig

*) Anon. Chron. Lubec. Mss.

**) *Hvitfeldt*, pag. 457; *Torfæus*, Hist. Norv. IV, pag 460.

Digitized by Google

aldeles den svenske Konge, hvorimod denne tilsagde dem at beskytte alle Stænder ved Lov og Ret og overholde deres velerhvervede Privilegier *).

Saa fordeelagtig denne Traktat end forelöbigen var for Kong Magnus Eriksön, saa lidet var han derved bleven virkelig Herre over Skaane. Indvaanernes Hylding gik kun ud paa en Erkiendelse af den svenske Konge, som *Skytsherre*; og, hvad der for Öieblikket var værre, Eggert Brockdorf forsvarede fremdeles Helsingborg. Siælland befandt sig desuden, for störste Deel, i Grev Jóhans Hænder; Kiöbenhavn var besat med holsteenske Tropper, og det er ingen Tvivl underkastet, at man herfra undsatte det beleirede Slot med Folk og Levnetsmidler. For at forhindre dette, sendte Kongen af Sverrige, strax efterat han havde overtaget Protectoratet over Skaane, nogle Skibe ned i Öresund og lod endog foretage en

*) *Lagerbring*, Svea Rikes Historie, III, pag. 262. Skaaningernes Hyldingsbrev mangler; Kongen af Sverriges Forsikkringsbrev findes derimod i Dipl. Boethii Johannis. S. *Lagerbring* a. St. pag. 263. Den er desværre ikke i vort Diplom. Langeb.

Digitized by Google

Landgang paa Amager — ved Dragöe — formodentlig for at overrumple Kiöbenhavns Slot, eller, i det mindste, for at opvække Bekymringer herfor hos Greven. Landgangstropperne bleve imidlertid med Tab slaaede tilbage, og Fiendtlighederne synes at have hört op med denne eneste Expedition *). Derimod kom det til Underhandlinger imellem Kongen og Greven: Magnus Eriksön betalte til Grev Johan 34000 Mark lödigt Sölv, for alle hans Fordringer, lovede desuden at udlöse nogle andre Panteindhavere og fik saaledes Herredömmet over Skaane bekræftet, dog kun som et *Pant*, og med den udtrykkelige Betingelse: at det skulde staae Kongerne af Danmark frit for, at indlöse Landet igien, for en ligesaa stor Sum **).

*) Anon. Chron. Lubec.: "Dar sende de Konynk also vort vel volkes in den nortsund, den Holsten de auervart tò waren; van deme volk quam en Deel oppe dat kleine Land *Drakere*, de worden dot geslagen".

**) Anon. Chron. Lub. — "De Konynk koffte das Land to schonen vor 34000 mark lödige suluer myt den vorworden, dat de Konynk van Dennemarken vor also vele suluers mochte dat Land wedder losen". Gierningsordet *Kopen*, bör

Digitized by Google

Skaanes Besiddelse var af yderste Vigtighed for Kong Magnus; det Ønske, at forene denne Provinds for evig med Sverrige meget naturligt, og Omstændighederne i Danmark vare af den Beskaffenhed, at dette hans Ønskes Opfyldelse ikke syntes saa vanskelig. Christoffer den Anden var död; Hertug Ottos Forsög paa, at sætte sig med Magt i Besiddelse af sit Fædrenerige, var strandet; han selv var fangen, og alle Underhandlinger, som hans Frænder indledede med de holsteenske Grever, om at faae ham frigiven, bleve uden Følger.

Paa Danmark hvilede Tyrannernes Jernscepter med en knusende Vægt. Undertrykkelse og Uretfærdighed havde opslaaet deres Bopæl i dette Land; Folket mishandledes i enhver Betydning af Ordet, og Fæstninger opbygtes, allevegne, for at holde Almuen i Ave. Vilkaarlige og systematiske Plyndringer gik Haand i Haand med Ödselhed, Vellyst og Overdaadighed; Danmarks Riddere fulgte snart, for en stor Deel, det givne Exempel og deel-

ikke vildlede os. Det var et Kiöb med Betingelse om Tilbagekiöb, altsaa et frit, brugeligt Pant for Kiöberen og hans Arvinger, indtil Hovedstolen blev tilbagebetalt.

Digitized by Google

toge baade i deres Undergivnes Udsuelser og i en skammelig Underkastelse under det fremmede Aag. I at klæde sig efter tydsk Viis, i at leve efter tydske Love, i at antage det tydske Tungemaal og forkaste Fædrenesproget, som et foragteligt Vidnesbyrd om Danskhed, troede de og sögte at finde Erstatning for og Beskyttelse imod de Mægtigeres Voldsomheder. Kun een Stand, over hvis despotiske Sind Middelalderen saa tidt har grundet Anledning til at beklage sig, besad og bevarede sin Selvstændighed: *Geistligheden.* Vi ville indrömme, at dette især var en Følge af, at Geistligheden overalt stod som en fremmed Plante i Rigernes Hegn; men det er ikke desto mindre en historisk Sandhed, at Kirken ofte stöttede Troner og værnede om Nationer, og at ogsaa Danmarks Redning under Mellemregieringen udgik især fra Geistligheden. Havde Greverne af Holsteen rigtigen forstaaet deres Fordeel og ikke, som Trælle af deres Tids Aand, selv stræbt efter et isoleret Herredömme, da vilde de have smigret for den geistlige Stand; men netop fordi ogsaa Geistligheden trykkedes af dem, opstod en Modvægt, som först lönligen undergravede deres Magt og

Digitized by Google

dernæst kuldkastede deres Herredömme. Præsterne klagede over, at man neppe havde levnet dem saa meget, som der udfordredes til at opholde Livet; Biskopperne paastode, at Kirkens Gods og Kirkens Tienere vare udsatte for de störste Voldsomheder; Gudstienesten maatte standse i flere Egne af Landet, og Geistligheden blev virkeligen, for ei at gaae aldeles til Grunde, nödsaget til at fornye den berygtede vedelske Constitutionsact *).

Havde Geistligheden först sat sig i Opposition med det verdslige Tyrannie, saa kunde den, under de stedfindende Omstændigheder, ogsaa være vis paa sin Seier. Folket længtes efter Befrielse; Præsterne behövede kun at nære denne Længsel, eller give den en vis bestemt Retning, og Revolutionen maatte om kort eller lang Tid udbryde. Paa en Mand, under hvis Skiold man kunde afkaste det fremmede Aag, og betage den uudgaaelige Feide endog Skinnet af et Oprör, manglede det heller ikke; thi Valdemar Christoffersön, den fangne Hertug Ottos yngre Broder, levede endnu, og nær-

*) *Suhm*, XII, pag. 194, 275, 277, og paa flere Steder. Confr. det mærkværdige Munkedigt i S. R. D. VI, pag. 551.

Digitized by Google

mede sig den Alder, hvori han kunde selvstændigen handle og paatale sine Rettigheder til Danmarks Throne*). Til ham henvendte sig de danske Misfornöiede, især Cleresiet, og flere Omstændigheder bevise, at Grev Gerhard den Store, eller Skaldede kaldet, allerede fra Aaret 1337 af frygtede for disse hemmelige Forbindelser. Grev Gerhard af Holsteen havde nemlig, paa Kongens Tilskyndelse, i Aaret 1324 taget Biskop Tyge af Börglum tilfange. Riget var derover geraadet i Kirkens Band; men Bandstraalene havde efterhaanden tabt deres Kraft, og Prælaten selv var, ifölge den i Kiel sluttede Fred, igien bleven sat i Frihed**). Ikke desto mindre vedblev Riget at være i Band, og Processen fortsattes for den pavelige Domstol. I Februar Maaned 1337 forligte sig pludseligen Grev Gerhard med den hævngier-

*) I Aaret 1333 sluttede Otto, Valdemars Broder, en Tractat med Markgrev Ludvig af Brandenborg, hvori det hedder: "wanne Woldemer, vnse Broder, *to sinen Jaren kumt*". S. Gerken. Codex diplom. Brandenb. I, pag. 157. Han var altsaa dengang endnu umyndig.

**) *Hvitfeldt*, pag. 445. Han var altsaa ikke, som *Hvitfeldt* og *Pontoppidan* ville, i Aaret 1330 flygtet af sit Fængsel.

Digitized by Google

rige Prælat. Han forestillede Biskoppen, at den afdöde Konge ene og alene havde været Aarsag i hans Fængsling, og overtalede ham til, at ophæve Bandsættelsen, samt i et eget aabent Brev, at frikiende Greven for al Tiltale, baade for den geistlige og verdslige Domstol. Dog udeluktes uddrykkeligen saavel Kong Christoffers Arvinger, som nogle andre af hans og deres Venner. Grevens Politik, ved et eneste Slag at tilfredsstille Geistligheden, adskille denne Stand, i det mindste tildeels, fra Valdemar Atterdags Interresse og, om mueligt, at udelukke Christoffer den Andens Æt fra den danske Throne, fremlyser aabenbart af dette Document*). I det to Aar derefter sluttede Forliig med Hertug Valdemar af Slesvig, indrykkedes den samme Betingelse om en evig Feide imod Christoffers Arvinger og den afdöde Konges Slægt**).

Medens saaledes Danmark paa den ene Side blev udsuet af Holstenerne og den uforsonlige Grev Gerhard sögte at skille Christoffer den Andens Sönner ved Thronen, pönsede ogsaa Magnus Eriksön paa, at rive Skaane

*) *Suhm*, XII, pag. 283.

**) *Suhm*, XII, pag. 309.

Digitized by Google

for stedse fra Moderlandet, og indlemme endnu flere Byer og Distrikter i sit Rige. Ved et Tilfælde var Kiöbenhavn geraadet i Grev Johan af Holsteens Hænder, og, omendskiöndt denne By tilhörte Bispestolen i Roeskilde, var den dog af Greven bleven pantsat til en holsteensk Adelsmand: *Conrad v. Plessen.* Magnus Eriksön indlöste Byen for 7000 lödige Mk. Sölv. Naar dette skete, vide vi ikke nöiere; formodentlig var det omtrent samtidigt med Biskop Tyges Lösladelse; thi det var ventelig en Følge af Indlösningen, i det mindste af Underhandlingerne herom, at Kongen af Sverrige, i Aaret 1338, henvendte sig til Pave Benedict den Tolvte, for at erholde hans Stadfæstelse paa alle de danske Lande, som enten allerede havde underkastet sig ham, eller for Fremtiden vilde underkaste sig. Han skrev i denne Henseende, at Skaaningerne, efter Kong Christoffers Afsættelse, havde önsket ham til Konge og Herre; at de havde aflagt Troskabseden til ham, som til deres rette Fyrste, og at han, bevæget af Medlidenhed, havde antaget sig deres Sag og udlöst Landet af sine Tyranners Hænder. Han bad derfor Paven om, at han vilde stadfæste ham og hans Arvinger i en evig

Digitized by Google

Besiddelse heraf; thi, skrev han, Skaane er Nöglen til mit Rige og det vilde give Anledning til utallige Krige og Ulykker, dersom denne Provinds igien kom i fremmede Hænder; desuden har Danmark aldrig været det romerske Rige underkastet, men været skatskyldig til den romerske Kirke, og denne Skat er jeg ogsaa villig til at udrede. Endelig bad han om Tilladelse, paa en lignende Maade at erhverve endnu flere til Danmark hörende Lande, og besidde dem med samme Ret og under samme pavelige Beskyttelse, som Skaane. Paven var dengang ædlere end Kongen af Sverrige; han afslog en Begiering, der ikke kunde bestaae med Retfærdighedens Love, og tilintetgiorte saaledes i det mindste denne Plan til Danmarks Udstykning og Oplösning *).

Kiendte man end ikke i Danmark dette Skridt: saa lode Omstændighederne dog ingen Tvivl meer tilbage, hvorhen Rigets Fiender og öieblikkelige Magthavere egentligen stræbte. Grev Gerhard paalagde Fyenboerne en usædvanlig höi Skat, for dermed at betale en Deel af sin private Gield. Ingen, end ikke Geist-

*) Raynaldus, Contin. annal. eccles. Baronii Tom. VI, pag. 198 seq.

Digitized by Google

ligheden, var fritagen for at betale denne Skat. Grev Johan giorde det samme i Siælland og Laaland, for at udrede Kiöbesummen af den nylig til ham solgte Stad Oldesloe. Hértug Valdemar af Slesvig indledede et Angreb paa Langeland, for at lægge denne Öe under sit Herredömme. Hertil kom endnu, at Jordskiælv og ildspyende Bierge rasede indtil det yderste Nord; at Cometer og dobbelte Soler bebudede Krig og Verdens Undergang; at Misvæxt og Saltmangel hiemsögte Danmark, og at selv Pesten forenede sig med Naturen, for at bringe Folket til Fortvivlelse *).

De lönlige Underhandlinger imellem den danske Geistlighed og Valdemar Christoffersön havde endeligen, i Aaret 1338, formaaet denne til at antage Titlen af *sand Arving* til Danmark **), og han var ikke alene i denne Egenskab bleven erkiendt af flere tydske Fyrster, men endog i offentlige Diplomer alle-

*) *Hvitfeldt*, pag. 464, 465; S. R. D. I, pag. 303; *Suhm* XII pag. 309; *Dalin*, schwed. Reichsgeschichte II, pag. 348; confr. Cypraeus, Annal. Episcop. Slesv. pag. 328.

**) *Suhm*, XII, pag. 294.

Digitized by Google

rede kaldet *Konge* *). Hos ham opholdt sig vedvarende flere fornemme danske Geistlige, og fra den unge Fyrstes saavel, som fra Folkets Side, ventede man kun paa en passende Leilighed, til at afkaste det fremmede Herredömme. Denne gaves, som det synes, 1339. De ved Misvæxt, smitsomme Sygdomme og fornyede Skattepaalæg til Fortvivlelse bragte Jyder negtede Greverne af Holsteen Troskab og Lydighed, droge, mod Slutningen af Aaret, i bevæbnede Masser omkring i Landet og tvang de holsteenske Lehnsmænd til at kaste sig ind i deres Fæstninger. Hertugen af Slesvig understöttede, om ikke offentligen, dog i Löndom deres Foretagender; og Oprörernes Fremskridt maa have været meget betydelige, da Grev Gerhard, den 1 Januar 1340, henvendte sig til Greverne af *Hallermund*, og bad dem og alle deres Naboer om, at komme ham til Hielp saa *hastig* og saa *stærk* som muelig. Den dem lovede store Sold beviser, hvor meget han trængte til deres Understöttelse **). Men förend de kunde komme til

*) *Gercken*, codex diplom. Brand. III, pag. 104.

**) *Scheidt*, vom teutschen Adel, pag. 71. Den lovede Sold udgiorde for hver Ridder 12 og for

Danmark, havde Oproret derved faaet en ualmindelig Fasthed, at en Mand var stillet i Spidsen for samme, der forenede alle de for en Anförer af et insurgeret Folk nödvendige Egenskaber, med den bestemte Villie, enten at seire eller at döe.

Denne Mand var *Niels Ebbesön*, af Familien *Galteh*, Herre til Nörreriis. Han skal have været Landsdommer paa Laaland *) og personlig være bleven fornærmet af Grev Gerhard, uden at vi dog vide, hvori Fornærmelsen har bestaaet, I Almindelighed angiver man, at Greven har afsagt en uretfærdig Dom i en Sag, der angik noget Gods, hvorpaa baade Niels Ebbesön og Grevens Yndling, Sti Andersön, troede at kunne giöre Paastand **).

hver Væbner 10 Mk. Sölv om Halvaaret. Ikke större Sold gav Hertug Otto Christoffersön, da han, 1334, anvendte de sidste Midler, for at rive Danmark ud af Grev Gerhards Hænder. *Schulthe*, hennebergische Geschichte, II, Urk. Saml. pag. 111.

*) Klevenfelds Samlinger til den danske Adels Historie. Geh. Arch.

**) Hvitfeldt, pag. 468; Suhm XII, pag. 322. At Niels Ebbesön offentligen paastod at være skeet Uret, beretter selv den partiske Presbytter af

Digitized by Google

Under hans Anförsel opnaaede Jyderne een Fordeel efter den anden, saaledes at Grev Gerhard, frygtende for at tabe alt sit danske Pantegods, i Februar Maaned 1340, paatvang Hertug Valdemar af Slesvig en Mageskifte, hvorefter denne maatte forpligte sig til at indløse den største Deel af Nörrejylland, imod derfor at pantsætte de bedste og vigtigste Distrikter af Slesvig til Greven. Et nyt Löfte om, ei at indgaae noget Forlig med Kong Christoffers Arvinger, tilföiedes Traktaten *).

Omtrent ved denne Tid ankom ogsaa de fremmede, til Grevens Tieneste i Tydskland hvervede Folk paa de danske Grændser. I Spidsen for disse, 10,000 Mand stærke, udvalgte Soldater, drog Grev Gerhard ind i Jylland, og giennemstreifede Landet i trende mobile Colonner, om det er mig tilladt at bruge et modernt Udtryk, for at betegne hans militaire Fremgangsmaade. De Adeliges Godser bleve især hiemsögte med Ild og Sværd; Kirker og Klostere udplyndredes, og den forfærdede Almue vovede ei at modsætte sig de

Bremen, uden at tage Greven i Forsvar. *Westphalen*, mon. inedit. III, pag. 73.

*) *Hvitfeldt*, pag. 465 seq.

Digitized by Google

vilde tydske Bander. Med 4000 Mand ankom Greven, mod Slutningen af Marts Maaned, til Randers. Her vilde han hvile i nogle Dage. Men Niels Ebbesön trængte om Natten, med Faa af sine Mænd, ind i Byen, overfaldt hans Qvarteer og dræbte ham.

Den förste Følge heraf var, at Hertugen af Slesvig, paa ny krænket over det ham aftvungne Mageskifte, offentlig greb Jydernes Parti. Han tog flere af de mod Greven fiendtligt sindede danske Adelsmænd i sin Beskyttelse, og angreb og erobrede Ribe By og Slot. Vel tilbagetoge Grev Gerhards Sönner Ribe snart igien, udplyndrede ogsaa nogle af de tilgrændsende Egne*); men i det Hele indsaae de, at kun en hastig Udsoning kunde betrygge deres, under Christoffer den Anden og i Mellemregieringen opnaaede Fordele; de böde altsaa Haanden til Fred, og allerede Söndagen efter Paaske sluttedes i Spandau en Præliminairtraktat, som paa et, den 14de Mai, i Lybek

*) Anon. Chron. Lubec. Herved bliver det af *Langebek* S. R. D. VII pag. 319 meddeelte Fredsfordrag forstaaeligt. *Suhm* tilstaaer, ikke at have kunnet forklare sig, hvorledes der var kommen Krig imellem Hertugen og Greven.

Digitized by Google

afholdt Möde blev forandret til en almindelig Fred. Hovedpunkterne vare: at den fangne Prinds Otto skulde sættes i Frihed, men resignere paa den danske Throne; at Valdemar Atterdag skulde giftes med Hertugen af Slesvigs Söster, og, istedet for Medgift, faae nogle af de pantsatte Distrikter udleverede, uden videre Indlösning*).

Restaurationen fulgtes naturligviis af mange andre Foreninger, der ordnede den nye Konges og Danmarks Forhold, forsaavidt de under de stedfindende Omstændigheder lode sig ordne. Ogsaa *Skaane* blev saaledes Gienstanden for en Traktat, der enten er tabt, eller maaskee endnu turde ligge i de svenske Archiver. Af et andet Document bliver det imidlertid klart, at Kongen stadfæstede de imellem Kong Magnus Eriksön og Grev Johan sluttede Conventioner om Skaanes *Pantsættelse* **).

*) *Hvitfeldt*, pag. 469, 471.

**) (Promisimus) *omnia & singula inter Dominos regem Svecie & Comitem* (Johannem) *super* impignerat*ione saepedictarum terrarum & refusione damnorum placitata & promissa in omnibus suis articulis inviolabiliter observare.* Hadorph, Bilag til den svenske Riimkrönike, fol. 20. b.

Digitized by Google

Kun saare Lidet kiende vi til Valdemar Atterdags Bedrifter i de förste Maaneder af hans Regiering. Vist er det, at han strax sögte at erholde en og anden fast Punkt i Siælland, hvor han ikke besad en Fodbred Land. Dette förte til Nærmelser med Kongen af Sverrige.

Magnus Eriksön havde ingenlunde været en rolig Tilskuer af Begivenhederne i Danmark; thi han vilde nödigen miste, hvad han, under Mellemregieringen, havde erhvervet; og hans Stræben efter at forene Skaane med Sverrige var ikke död med det föromtalte Afslag af Pavens Confirmation. Valdemar Atterdags Tilbagekaldelse var meget farlig for ham; thi selv under de heldigste Forudsætninger kunde han ikke vente andet, end en Stadfæstelse af Panterettigheden, og saasnart den danske Konge betalte de skyldige 34,000 Mark Sölv, maatte det være forbi med hans Herredömme over Skaane. Vaabenmagt var altsaa det eneste, som da kunde vedligeholde, hvad Traktater havde spillet i hans Hænder; og hertil udfordredes först og fremmest Skaaningernes Medvirken. Endnu i Juni Maaned 1340, da Valdemar Atterdag fuldbyrdede sit

Digitized by Google

Giftermaal, sammenkaldte Magnus Eriksön Stænderne i Lund. Her stadfæstede og udvidede han alle deres Privilegier og Friheder, overdrog Adelen alle 3 Marks Sager, afskaffede Giesteriet for Kongen og hans Tienere, tillagde Geistligheden alle Tiender og fritog Adelen for Udbud uden for Landets Grændse, med mindre det skete paa Kongens Bekostning og han stillede sikker Borgen for Fangernes Udlösning*).

Efter saaledes at have erhvervet sig de skaanske Stænders Gunst, kom det til Underhandlinger imellem ham og Valdemar Atterdag. Naar disse toge deres Begyndelse og hvorledes de förtes, derom vide vi næsten Intet. Kun een Traktat, sluttet i Helsingborg den 3 Januar 1341, er levnet os. I samme erklærer Valdemar Atterdag, at da Kong Magnus af Sverrige efter Christoffer den Andens Död, og opfordret dertil af de undertrykte Indbyggere, havde antaget sig Skaane, og indlöst Landet for en Sum af 34000 Mk. lödigt Sölv; da Indbyggerne dernæst havde sværget ham Huldskab og Troskab og Valdemar selv i Lybek lovet, at overholde alle de i Conven-

*) *Lagerbring*, III, pag. 287 seq.

Digitized by Google

tionen imellem Kong Magnus og Grev Johan fastsatte Artikler: saa stadfæstede han hiin Traktat i alle sine Clausuler og Artikler. Han overdrog derfor Landene Skaane, Bleking, Lister og Hveen, med alt tilhörende, som *evig Eiendom* til Magnus Eriksön, frasagde sig, for sin Person, for sine Arvinger og Efterkommere paa den danske Throne alle Rettigheder til de fornævnte Provindser, og gav alle ved Traktatens Underskrift nærværende Fyrster, Biskopper, Riddere og Adelsmænd Lov til, at behandle ham som Fiende, dersom han nogensinde handlede imod de her indgaaede Forpligtelser *).

Denne Traktat er i meer end een Henseende baade et vigtigt og tillige et mærkværdigt Document. Svenske og danske Historieskrivere ere enige i: at Valdemar Atterdag ved samme formeligen aftraadte Skaane, Bleking, Lister og Hveen til Sverrige; og vi kunne ikke negte, at dersom Documentet er ægt, det ogsaa indeholder en saa lovformelig Afstaaelse, som nogen Traktat kan indeholde. Men netop Ægtheden lader sig drage i Tvivl. Grev Jo-

*) Traktaten staaer baade paa Latin og Svensk hos *Hadorph*, l. c. fol. 18 seq.

Digitized by Google

han af Holsteen besad Skaane kun som et *arveligt Pant*, hvilket han var forpligtet til at tilbagegive, saasnart hans Fordringer bleve tilfredsstillede *). Han kunde ikke overlade Landet til Magnus Eriksön med større, eller andre Rettigheder, end han selv besad; og ikke alene siger den gamle, meget troværdige og i hine Dages Historie saare godt indviede anonyme lybske Krönike udtrykkeligen, at Kongen af Sverrige, ved at overtage Skaane, maatte forpligte sig til, at tilbagelevere det i Kongen af Danmarks Hænder, saasnart denne betalte Pantesummen **); men endog Præmisserne til den anförte Traktat imellem Kongerne af Dan-

*) "Vortmer, al disse vorbenanden Lande: Schonen, Seeland vnde Laalande vnde alle slotte darinnen: Helsingborgh, Valsterbod, vnde Schanöre, Wordingborgh, Seborgh, Corshu vnde Alholm, de laten wi, Koningh Christoffer, vnde vse rechten eruen, ghreue Johanne, vnde al synen rechten eruen, tu pande, mit allem Koninglikken rechte vnde vribeyt, mith nuth, vrucht, mith bede, mith scatte vnde mith allen Dingen, de dar var komen moghen &c. *bet in den dach, dat wi, edder vse eruen, van deme ghreue Johanne vnde synen eruen disse Land vnde Slotte lösen*". Originalens Ord.

**) S. Side 337.

mark og Sverrige tale kun om en *Pantsættelse*, ikke om nogen Afstrædelse til *evig Eiendom*. Valdemar Atterdag var ogsaa saa langt fra, at erkiende den svenske Konges evige Eiendomsret paa Skaane, at han først i Aaret 1338 stadfæstede Staden Greifsvalde alle sine Privilegier paa de skaanske Kyster *), og endnu den samme Dag, da han sluttede Freden til Lybek med de holsteenske Grever, ligeledes confirmerede Lybeks Privilegier paa Skanör og Falsterbod **); ja, hans — Kongen af Danmarks — Eiendomsret paa Skaane, havde, ved Traktaten af 1341, tabt saa lidet, at endnu *Aaret derefter*, 1342, baade Stralsund og Campen ansögte hos ham, om at faae deres Privilegier paa Kysterne af denne Provinds stadfæstede ***). Historien endeligen giver os ikke mindste Anledning til at formode, at Valdemar Atterdag skulde være bleven tvungen til, med et eneste Penneströg at bortgive saa vigtige Provindser, som Skaane og Bleking vare; ikke engang om en Rustning, for derved at skræmme den danske Konge, tale de svenske Kröniker.

*) *Suhm*, XII, pag. 295.

**) *Suhm*, XIII, pag. 781.

***) *Suhm*, XIII, pag. 50, 51.

Digitized by Google

Documentet selv indeholder ligeledes mange Punkter, som kunne opvække Tvivl imod sammes Ægthed. Det er aldrig produceret in originale, eller i en verificeret Gienpart; man har meddeelt os det efter en *ulæselig* Copie i en gammel Registrant, som skal findes i de svenske Archiver *) og som har været fuld af forskiellige Læsemaader: et Beviis paa, at Traktaten er indført paa flere forskiellige Steder i Registranten, og denne altsaa ikke kan ansees som et Slags Copiebog, ført af Regieringen, under det fornødne Opsyn af vedkommende Embedsmænd. Man har fremdeles meddeelt os Documentet baade paa Latin og Svensk, uden at man har underrettet os om: hvilket da er Hovedtraktaten, Noget, der var saa meget meer nödvendigt, da Indholdet af den svenske Recension endog i betydelige Ting er afvigende fra Indholdet af den latinske **). Regne vi endeligen hertil, at Docu-

*) "Vthskriſen af en gammel Book i Archivo regio, hvor uthi theſse Handlingar mäſt stå införd, men för deſs mörke Styl några Ord uläſelige". *Hadorph*, l. c. fol. 18 i Marginen.

**) Saaledes nævnes i den latinske Text kun Skaane, Bleking, Lister og Hveen; i den svenske Text staaer derimod Skaane, *Halland*, Bleking, Li-

Digitized by Google

mentet i den os overleverede Form slet ikke har været kiendt af de ældste og meget vel underrettede svenske Historieskrivere — hverken af Riimkrönikens Forfatter eller af Olaus Petri —, men at dets Bekiendtgiörelse falder i en Tid, hvor Danmark og Sverrige vare indviklede i en Krig, der, fra dansk Side, havde intet mindre, end Skaanes Gienerobring til Formaal, og kort efter at Sverrige, tværtimod Stettiner Fredens udtrykkelige Bestemmelser, ved Statsskrifter havde villet bevise sine Eiendomsrettigheder til nysnævnte Provindser*): saa kunne vi nok — i hvor dristigt

ster og Hveen. Iblandt Underskrifterne i den latinske Text staaer: "Ludowicus, Dei gr. Brandenburgensis & Lusatiae Marchio"; under den svenske Text hedder det: "Lodwik, m. G. N. *Grefwe* til Brennaborgh och Lusacie, *Palandz Marggrefwe* paa Rin och Hertugh i Beyaren och Keiserens ypperste Cammerarius". Et saa skiödeslöst henkastet Document kan aldrig opnaae diplomatisk Beviiskraft!

*) Paa Carl Gustavs Befaling forfattedes, formodentlig kort efter at han var kommen til Regieringen og agtede at angribe Danmark (*Pufendorff*, de reb. gest. Caroli Gustavi lib. 1) en historisk Beretning, hvormed han vilde bevise: at Skaane, Halland, Bleking, Lister og

Digitized by Google

det synes at være — antage en Forfalskning, i det mindste en Tilsætning af Ordene: *"jure perpetuo possidendas,"* som næsten alene giöre Pantsættelsens Stadfæstelse til en evig Aftrædelse.

Tvende, middelbart i Forbindelse med Forholdet til Sverrige staaende Traktater, sluttedes kort derefter. I den Ene aftraadte Kongen til Greverne Claus og Henrik — Grev Gerhards Sönner — Öen Fyen, som en arvelig Eiendom, ifald han döde uden Börn, men som et frit Pant, ifald han fik Livsarvinger*). I den anden, undertegnet Roeskilde den 17de Januar, overdrog Biskoppen af Roeskilde alle sine Rettigheder til Kiöbenhavn til Valdemar Atterdag; dog skulde Öén Amager og de tvende til Slottet liggende Herreder herfra være undtagne, samt Besiddelsen selv kun vare indtil 6te December 1342**).

Kiöbenhavn befandt sig dengang i en forunderlig Stilling. Trende Herrer giorde Paa-

Hveen vare Sverriges Krones egentlige Eiendom. S. *Warmholtz*, Bibliothec. histor. V, pag. 191. Bilagene til *Hadorphs* Rimkrönike udkom 1676, under den skaanske Feide.

*) *Suhm*, XIII, pag. 25.

**) *Suhm*, l. c. pag. 26.

Digitized by Google

stand paa Byen. Ved et Tilfælde var den, under Christoffer den Andens Regiering, falden i Grev Johans Hænder, der beholdt den som Pant for tilgodehavende Subsidier, men overdrog den til en holsteensk Adelsmand: *Conrad v. Plessen**). Denne havde atter indladt sig i Underhandlinger med Kong Magnus Eriksön, som ogsaa synes at have betalt en Deel af Pantesummen**), men endnu ikke var kommen i Besiddelse af Slottet eller Byen, da Valdemar Atterdags Tilbagekomst standsede alle videre Underhandlinger. Den egentlige Herre over Kiöbenhavn var imidlertid Biskoppen af Roeskilde. Han havde vel været for

*) *Riimkröniken* i Script. Rer. Svec. I—II, pag. 53. I vore Diplomer fra hiin Tid forekommer ofte en *Johan v. Plessen*, aldrig *Conrad*. Mon ikke Riimkröniken skulde tage Feil i Navnet?

**) Som vi senere skulde see, belöb sig Pantesummen til 15,000 lödige Mark, eller, som Riimkröniken siger, til 14,090 Mark. Tvende Afskrifter af Riimkröniken, hvoriblandt begge ældste, nævne imidlertid kun 3,000 Mark — formodentlig havde Kongen af Sverrige dengang endnu ikke betalt meer. S. Script. Rer. Svec. l. c. Anm. 12; confr. Indledning pag. 2.

Digitized by Google

avæg til, at modsætte sig de her nævnte Ombytninger; men han havde heller aldrig indvilget i Byens Aftrædelse, og kunde derfor endnu stedse paastaae Besiddelsesretten. Paa alle disse Forhold byggede Valdemar Atterdag den Plan, at bemægtige sig Byen. Grev Johan af Holsteen havde solgt sine Rettigheder og var derfor let at bevæge til at give sit Samtykke; Conrad v. Plessen havde modtaget en Deel Penge; Grev Gerhards Sönner, ifald de vilde eller kunde giöre Indsigelser, vare blevne tilfredsstillede ved Overdragelsen af Fyen, og Biskoppen af Roeskilde endeligen maatte være glad ved at see Kiöbenhavn i Kongen af Danmarks Hænder, fra hvilke den om kort Tid igien skulde overleveres til ham. Valdemar Atterdag besatte ogsaa virkeligt Staden og Slottet; Holstenerne — formodentlig Conrad v. Plessen — beholdt *Taarnet*, eller Söcastellet, og de til Kiöbenhavn liggende Herreder.

Den, som ikke blev spurgt ved alle disse Forhandlinger, og som dog var meget interesseret ved dem, var Magnus Eriksön. Ikke alene at han löb Fare for at tabe Kiöbenhavn, stode ogsaa hans allerede betalte Penge paa Spil; og han kunde være saa meget mindre li-

Digitized by Google

gegyldigt ved Valdemar Atterdags Fremgangsmaade, da Denne, neppe i Besiddelse af Kiöbenhavn, allerede stræbte efter at bemægtige sig flere Stæder i Siælland, navnligen *Kallundborg*.

Denne Stad var, tilligemed Sönderhalland og Samsöe, i 1326 af den daværende Kong Valdemar Eriksön, fordum Hertug af Slesvig, bleven overdragen til Knud Porse*). At Overdragelsen skete som et *Lehn*, er ingen Tvivl underkastet; men de nærmere Betingelser, eller Forlehningens Form, kiende vi ikke, da Lehnsbrevet er tabt. Christoffer den Anden stadfæstede, efter sin Tilbagekomst, 1329, Forlehningen; dog ogsaa denne Stadfæstelse er tabt, og vi vide saaledes ikke, om den bör henföres til *Pantelehnenes* eller *Tienestelehnenes* Cathegorie. Kun de Förste vare, efter den danske Lehnsret, nu og da arvelige, indtil Hovedstolen var betalt; de Sidste tildeeltes enten paa Lehnsmandens Levetid, paa visse, bestemte Aar, eller paa Lehnsherrens Godtbefindende. Men under hvilken Form Knud Porse endog havde modtaget sine Lehn, saa paatalte hverken Christof-

*) *Hvitfeldt* pag. 434, S. R. D. VI, pag. 253, 523.

Digitized by Google

fer den Anden eller de holsteenske Grever Lehnenes Gienforening med Kronen, da Lehnsmanden, i Aaret 1330, afgik ved Döden. Ikke saasnart derimod var Kong Valdemar kommen til Regiering, förend han paastod, at Kallundborg var et med Knud Porses Död til Kronen hiemfaldet Lehn. Grev Johan af Holsteen tiltraadte hans Mening; Hansestæderne understöttede ham ligeledes, fordi Kallundborg var et berygtet Tilflugtssted for Söröverne *); men Knud Porses Enke vilde ikke

*) Anon. Chron. Lub. *Suhm*, XIII, pag. 33. Hvitfeldt siger — pag. 478 — at Valdemar Atterdag angreb Kallundborg, fordi Knud Porse hverken af ham eller af hans Fader havde været forlehnet med denne By og Öen Samsöe. Han geraader her i Modsigelse med sig selv; thi han beretter selv — pag. 445 — at Knud Porse i Aaret 1329 havde modtaget Kong Christoffers Stadfæstelse paa de ham af Valdemar Eriksön tildeelte Lehn. Overhovedet er Hvitfeldt, hvor han ikke meddeler Documenter undtagen, meget lidet at stole paa i Valdemar Atterdags Historie. Gram skrev Forbedringer til hans Fremstilling; det vilde ikke være vanskeligt, at foröge dem med et Supplement. Saaledes paastaaer han ved denne Leilighed, at baade Hanseстæderne og Grev Johan af Holsteen havde erklæret sig imod Kongen. Begge Dele

Digitized by Google

indrömme Paastandens Gyldighed; og Greverne Henrik og Claus traadte paa hendes Side. Hurtig samlede Kongen en Deel Tropper og rykkede, i Juli Maaned 1341, foran Kallundborg; Erkebispen af Lund tilsendte ham et par Skibe; Stæderne Hamborg og Lybek udrustede ligeledes en lille Flaade til hans Understöttelse, og inden faa Dage var Kallundborg beleiret, baade til Lands og til Vands. Men de holsteenske Grever ilede fra Fyen med nogle Skibe til Undsætning; den hanseatiske Flaade blev slaaet og flere af deres Skibe tagne, og da Besætningen paa Slottet netop i det samme Öieblik gjorde et Udfald, da Kongen med Landtropperne ilede ned imod Stranden, for at forekomme Fiendens Landgang: saa led han et fuldkomment Nederlag og blev nödsaget til at indgaae et Aars Vaabenstilstand *).

Hvad enten nu Valdemar Atterdag havde Ret eller Uret i at paastaae Kallundborgs Ind-

ere falske. Med Hansestæderne havde han sluttet et formeligt Forbund (*Suhm*, XIII, pag. 33); Grev Johan var paa det Nöieste allieret med Stæderne. Anon. Chron. Lub. confr. *Reimer Kochs* utrykte lybske Krönike.

*) *Suhm*, XIII, pag. 34.

Digitized by Google

dragelse under Krouen: saa maatte dog Fordringen saavel som Angrebet opvække mangehaande Bekymringer hos Magnus Eriksön. Indrömmede han Valdemars Rettigheder, med Hensyn til Kallundborg: saa bleve de ogsaa anvendelige paa Söndrehalland; hans Stedmoder — Knud Porses Enke — blev altsaa fortrængt af alle sine danske Lehn, og Valdemar Atterdag fik igien Besiddelser paa hiin Side Sundet: en Sag, hvis Følger vare let at beregne. Ligesom altsaa Grev Gerhards Sönner, ved den Kallundborg tilförte Undsætning, i Gierning havde erklæret sig imod den af Kongen fremsatte Paastand, erklærede sig Kongen af Sverrige nú ogsaa imod samme og giorde fælles Sag med dem. Saaledes dannede sig tvende Forbund. Paa den ene Side stode Kongen af Danmark og Hansestæderne, paa den anden Side Kongen af Sverrige, Knud Porses Enke og Grev Gerhards Sönner. Den sluttede Vaabenstilstand var Forberedelse til en ny Kamp.

Holsteen var dengang Tumlepladsen for de störste Uordner. Adelsmændene overfaldt fra deres Borge af den reisende Kiöbmand og plyndrede ham; Fyrsterne taalte

Digitized by Google

dette Uvæsen, fordi Adelen var talrig og mægtig. Lybek henvendte sig, i Aaret 1341, med Klager over disse Voldsgierninger, til Keiseren og Markgreven af Brandenborg, som Stadens Skytsherre; og da netop 200 i Svaben hvervede Ryttere, paa deres Marsch til Danmark, ankom i Lybek, overtaledes de til, först at giöre et Tog imod Holstenerne. I Forening med Stædernes Folk, streifede de ind i Stormarn, til Itzehoe, vendte sig dernæst nord efter indtil Eideren, og kom endeligen, belæssede med et rigt Bytte, tilbage til Lybek. Herfra afgik de til Danmark, hvor imidlertid Valdemar Atterdag igien havde aabnet Felttoget med Beleiringen af det foran Kiöbenhavn liggende Sötaarn, som var besat af Holstenerne *).

Magnus Eriksön fik ikke saasnart Kundskab om Lybekkernes Angreb paa Holsteen, förend han lod anholde alle i de svenske og

*) Anon. Chron. Lubec. *Albert Krantz*, Saxonia, IX, cap. 18. Dette Cæstel var et saakaldet Steentaarn, der dækkede Indgangen til Havnen. Det laae formodentlig paa det samme Sted, hvor Jacob Erlandsen anlagte *Refshaleborg*, hvor der endnu fandtes en Befæstning under Erik af Pommern, og hvor nu Prövesteen ligger.

Digitized by Google

norske Havne værende hanseatiske Skibe og lagde Beslag paa deres Gods. Vel greb Hanseaterne til det samme Middel; men da Handelen næsten udelukkende var i deres Hænder, blev ogsaa Tabet følelsigere for dem, især da Tiden nærmede sig, at Sildefangsten paa de skaanske Kyster skulde tage sin Begyndelse. At blive udelukkede herfra, var et alt for haardt Slag, og de bade derfor Valdemar Atterdag om et frit Fiskerleie under Dragöe og ved Refshale. Kongen bevilgede deres Anmodning, og Hanseaterne understöttede ham i Taarnets Beleiring; men ogsaa Kongen af Sverrige sendte en Deel Tropper, under Anförsel af Halvor Pilt, en vis Magnus og en Aage, med Tilnavn Kæmpe, over til Sjælland. Ved Kiöbenhavn kom det, den 26de Juni, til et Slag: tvende af de svenske Hærförere dræbtes, tilligemed en stor Deel Svenske og Holstenere; endnu flere toges tilfange og udleveredes, for saa vidt det vare Holstenere, til Lybekkerne. Kort derefter faldt ogsaa Sötaarnet i Kongens Hænder*).

Fra Kiöbenhavn henvendte sig Valdemar

*) Anon. Chron. Lub. *Reimer Koch*, ad ann. 1342. *Eccard*, Script. Rer. Germ. I, pag. 1866.

Digitized by Google

igien til Kallundborg. Beleiringen vedvarede i det mindste indtil Slutningen af August Maaned, uden at Byen eller Slottet kunde erobres *). Forresten vide vi kun Lidet af Krigens Gang. Plyndringer, foretagne af enkelte omstreifende Skarer, hvorved Byer brændtes, Folk dræbtes og Landet ödelagtes, betegnede baade dette og det følgende Aars Historie, uden at vi, ved Annalisternes uordentlige Foredrag, kunne komme til nogen sammenhængende Kundskab om Tildragelserne **). Vigtigere derimod bliver det for os, at Hanseaterne allerede i Juli Maaned 1343 sluttetede Fred med Kongen af Sverrige, efterat Grev Johan, fortörnet over Lybekkernes Indfald i Holsteen, og bevæget ved hans unge Fætters Bebreidelser, ogsaa havde erklæret sig imod Stæderne ***). At Valdemar, under disse Omstændigheder, ikke kunde fortsætte Krigen, var meget naturligt; han maatte

*) *Suhm*, XIII, pag. 50, 51; Script. Rer. Danic. I, pag. 191.

**) *Suhm*, l. c. pag. 84; Script. Rer. Dan. VI. pag. 226.

***) *Bring*, Samlinger til den svenske Historie, I. pag. 190. *Reimer Koch.*

Digitized by Google

følge Hansestædernes Exempel, og, om endog med Opoffrelser, kiöbe Freden. Det kom til Underhandlinger, og den 18de November sluttedes en Fred imellem Magnus Eriksön og Valdemar Atterdag, hvori Denne, med det danske Rigsraads og menige Almues Samtykke, solgte sine, sine Arvingers og Efterkommeres Rettigheder til Skaane, Halland, Bleking, Lister og Hveen. Han aftraadte derfor disse Lande, som en evig Besiddelse, til Kong Magnus og den svenske Krone; lösband Indbyggerne, fra Erkebispen indtil Bönder og Bokarle fra den Lydighedseed, som de skyldte ham, og henviste dem til Kong Magnus, som deres eneste, rette Herre; han forpligtede sig endeligen til, at, naar enten han, eller hans Efterkommere, nogensinde skulde paastaae, at Skaane ikke retteligen var bleven Sverriges Eiendom; naar han, eller de, anfaldt Landet eller yppede Trætte om dets Besiddelses Legitimitet: saa skulle 6 Biskopper og ligesaamange Riddere komme sammen i Helsingborg, undersöge Tvistigheden og dömme ham eller hans Efterkommere i en Mulct af 30,000 Mark lödigt Sölv, og han vedgik, at Kirkens Band, under disse Omstændigheder, skulde lyses

Digitized by Google

over ham, indtil den omtalte Sum var bleven betalt. Som Erstatning herfor tilstod han at have modtaget 49000 Mark lödigt Sölv, nemlig 34000 Mk., som vare betalte til Grev Johan og hvorved altsaa en Deel af hans Faders Gield var bleven betalt, 8000 Mark i rede Penge og 7000 Mark, hvormed Kongen af Sverrige havde indlöst Kiöbenhavns Slot*). Et formeligt Skiödebrev beseglede Salget **).

Saaledes var da Skaane bleven aftraadt, og Kong Magnus Eriksön havde al lovmæssig Frihed til at forene Landet med Sverrige og lade sig og sin Sön hylde, som arvelige Besiddere af samme ***). Valdemar Atterdag havde givet efter for Omstændighedernes Magt, der for Öieblikket tvang ham til at opoffre paa den ene Side, for at vinde paa den anden. Om han ikke, naar Omstændighederne

*) *Hadorph*, l. c. fol. 29.

**) *Hadorph*, fol. 30.

***) *Hadorph*, l. c. fol. 16. At Kongen nu först, 8 Dage efter den med Valdemar Atterdag sluttede Fred, lod sig give et saadant Forsikkringsbrev af Skaaningerne, beviser endnu mere, at den 1341 sluttede Convention ikke angik en formelig Aftrædelse, men kun var en Confirmation af Panterettigheden.

Digitized by Google

engang forandrede sig til hans Fordeel, vilde söge at erholde det Tabte tilbage — var et Spörgsmaal, som maaskee allerede dengang fremtraadte for Magnus Eriksön, og hvorfor han lod indrykke de sælsomme Betingelser om Straffeböder i Traktaten.

Sex Aar gik hen uden at noget diplomatisk Samqvem imellem Danmark og Sverrige fandt Sted. I Aaret 1340 kom begge Konger sammen til et personligt Möde; deres gjensidige politiske Stilling var nu allerede forandret.

Valdemar Atterdag havde i dette Tidsrum sikkret Thronen. Ved Krige, Fredsslutninger, Mageskifter, Kiöb og Salg vare Siælland, Fyen, Laaland, Falster og den störste Deel af Jylland atter blevne forenede under ham; med hvert tilbagevundet Lehn, med hvert indlöst Pant steg hans Magt; han agtedes af de Store; han understöttedes beredvilligen af Folket; en bedre Dags Morgenröde var oprunden over Danmark. Kongen stod i det nöieste venskabelige Forhold til Keiseren og Markgreven af Brandenborg; den tydske Orden var ham hengiven; hans Fordringer

Digitized by Google

erholdt større Vægt; hans Underhandlinger kunde skee med mere Eftertryk.

Anderledes var Tilstanden i Sverrige. Aristocraterne, disse Kongedommens og Folkefrihedens evige svorne Fiender, søgte at svække Magnus Eriksöns Magt, og havde allerede 1342 formaaet ham til at udnævne den ældste af hans Sönner, Erik, dengang et Barn paa 5 Aar, til Efterfölger i Sverrige, medens han tildeelte den yngre, Hakon, dengang 4 Aar gammel, Efterfölgen paa den norske Throne. Vel indsaae han det Skadelige, der maatte udspringe af en saadan Adskillelse; men Stændernes Önske var et Bud for den af Stænderne lænkebundne Konge, og, som en samtidig Skribentinde med Varme udtrykker sig: imod Retfærdighed og Gud, imod Statens Vel og det almindelige Bedste underskrev han Delingstraktaten*).

Følgerne af denne upolitiske Handling yttrede sig vel ikke strax, men ikke desto mindre bidroge de meget, og maaskee mest, til at

*) "Electio (principum) fuit contra justitiam, contra Deum, contra bonum reipublicae & utilitatem communitatis". *Revelationes Sanctae Brigittae*, lib. IV. cap. 3.

Digitized by Google

styrte Magnus Eriksön lidt efter lidt. Kongen viste sig ingenlunde som en slet Regent; men alle hans Anordninger om at standse de overalt stedfindende Uordner tabte deres Kraft, fordi Vilkaarlighed var Tidsalderens Aand og enhver Lov, som sigtede til at indskrænke den, enten slet ikke efterlevedes, eller i det mindste optoges med Mishag. Adelen og Geistligheden havde tilranet sig Regieringen; de vidste, ved enhver Leilighed, at giöre deres Anseelse gieldende, og naar Kongen fordrede et eller andet Bidrag til Statens Tarv: saa maatte han först aflægge et Slags politisk Skriftemaal, og intet Bidrag bevilgedes, förend man havde dagthinget med Kongen om Privilegiernes Stadfæstelse *).

Heraf opstod omsider en vis Ringeagt for Kongedömmet og for Kongens Person, og denne gik over til en almindelig Misfornöielse, da Kongen, i Aaret 1348, fik det ulyksalige Indfald at angribe Russerne. Stemningen var unegteligen for en saadan Krig; Adelen haabede, at Seieren var let; den hellige Birgitte

*) Ingen! har bedre opfattet og fremstillet Magnus Eriksöns Forhold til de svenske Store, end *Lagerbring*.

Digitized by Google

forkyndte endog, at den var hende aabenbaret, og Krigen besluttedes, uden at man tænkte paa tilstrækkelige Midler til sammes Førelse. Med en Armee, sammensat af Indfødte og Fremmede, drog Kongen over til Finland; hans Foretagender vare i Begyndelsen ikke uheldige; men snart stimlede Russerne til fra alle Sider; eet Nederlag fulgte paa det andet, og en Vaabenstilstand, efter Nogle endog en Fred, hvori Sverrige maatte afstræde det østlige Carelien, var Enden paa Feltoget *).

I hvor ubetydelig i ethvert Tilfælde Landetabet har været, saa vare Følgerne af Krigen ikke desto mindre overordentlig skadelige for Magnus Eriksön. Leietropperne fordrede deres Sold; Lehnsmændene Erstatning for det lidte Tab. Kongen maatte paalægge

*) *Lehrberg*, Untersuchungen zur Erläut. der ältesten russischen Geschichte pag. 234; *Porthan* Annotat. ad Justeni Chron. Episcop. Finland. pag. 201. Uden Tvivl var det kun en Vaabenstilstand, hvori den i Aaret 1323 sluttede Fred blev lagt til Grund; thi paa denne berøabte sig Russerne siden bestandigen, især under Forhandlingerne med Sten Sture. Den blev endnu stadfæstet af Gustav den Første.

Digitized by Google

Skatter, pantsætte Slotte, laane Penge og angribe Geistlighedens Midler; og Følgen heraf var, at man beskyldte ham for Ödselhed og blind Hengivenhed for sine Yndlinger; at den hellige Birgitte, i sin Harme over at see sine Spaadomme uopfyldte, med fanatisk Iver bebreidede ham hans Levnet, kaldte ham en Gudsforagter, en Kietter, en Meeneder o. s. v. Folket, som stedse bedömmer en Feltherres Værd efter Krigens Udfald, istemmede disse Beskyldninger; Kong Magnus indsaae, at det russiske Tog havde kostet ham meer, end han nogensinde igien kunde gienvinde *).

Under disse Omstændigheder fandt det för omtalte Möde imellem Valdemar Atterdag og Magnus Eriksön Sted. Det holdtes i Halland. Hvad Foranledningen hertil var, og hvad man der aftalte, har ingen jævnaldrende Skribent berettet os. Ikke desto mindre fortælle os de nyere Historieskrivere, at Magnus havde anmodet Valdemar om Hielp imod sine ulydige Undersaatter, at begge Konger derefter havde talt meget hemmeligt sammen, og at

*) *Olaus Petri* svenske Krönike i S. R. S. I. pag. 268; *Dalin*, II. pag. 381; *Lagerbring*, III. pag. 401.

Digitized by Google

endelígen Valdemar havde forlangt at see Kiöbebrevene over Skaane. Da man var tróskyldig nok, at overgive dem til ham, opblödte han Seglene, for at tilintetgiöre Documenternes Beviiskraft; og nu krævede han de omtalte Provindser tilbage, og truede med Krig, dersom man ikke vilde opfylde hans Fordringer *).

Denne Fortælling trænger saa meget meer til Berigtigelse, da den med magelös Dristighed er fremsat som et historisk Factum og med næsten uforklarlig Godtroenhed af vore bedste Historieskrivere: *Gram* og *Suhm*, er bleven anseet som en tilfulde beviist Sandhed. Og dog mangler den al indvortes og udvortes Troværdighed. Bedrageriet er i og for sig selv saa plumpt, at det umuelig kan tiltroes Valdemar, en af sin Tids snildeste Regenter; det blev foretaget paa et Sted, hvor Magnus Eriksön let kunde tvinge ham til at tilbagelevere Seglene, eller at udstede et Document, hvorved alle Følger af Bedrageriet bleve forebyg-

*) *Clausens* Snorro pag. 783; *Meursius*, hist. danic. edit. Grammii, col. 510; *Heinze*, diplomatische Geschichte Waldemars, pag. 106; *Suhm*, XIII. pag. 203.

Digitized by Google

gede; det nyttede endeligen aldeles Intet. Thi vilde han tilintetgiöre Sverriges Rettigheder til Skaane, da maatte han ikke alene ödelægge Pante- og Kiöbetraktaterne, men endog alle de dermed i Forbindelse staaende Documenter, som langt fra ikke alle befandt sig i Magnus Eriksöns Hænder. Fortællingen mangler ogsaa al udvortes Beviiskraft. Den eneste af de gamle Autorer, der omtale Kongernes Sammenkomst, er den ubekiendte Forfatter af en i Midten af det 14de Aarhundrede sammenskreven Krönike*). Han har ikke andet, end de Ord: "*Rex transit in Hallandiam ad Regem Svecie*", hvilke Ord *Hvitfeldt* gientager i en bogstavelig Oversættelse**). Hertil föier *Torfæus*, at man havde mange hemmelige og vigtige Samtaler, fordi Kong Magnus sögte at faae Valdemar Atterdags Hielp imod sine misfornöiede Undersaatter***), og *Messenius* bemærker endeligen, at Magnus Eriksön ved

*) *Contjnuatio Chronici Sialandiae ab Anno* 1308 *ad Annum* 1357. Den er trykt hos *Westphalen*, l. c. I. pag. 1389 seq. og hos *Langebek*, S. R. D. VI. pag. 519 seq.

**) *Hvitfeldt*, pag. 498.

***) *Torfaeus*, Hist. Norv. IV. pag. 479.

Digitized by Google

denne Leilighed først faldt i Valdemars Garn*). Efter al Sandsynlighed vidste han ei, at *Svaning* allerede havde sammensat Digtet om Seglenes Oplöning, der formodentlig som et Folkesagn var kommen til ham og med hans sædvanlige ucritiske Sands blev opført blandt de historiske Tildragelser. Til Ære for de svenske Historieskrivere maa jeg ogsaa bemærke, at Ingen af dem meddeler Anecdoten om Seglenes Opblödning, og det er saa meget meer beklageligt, at *Gram* og *Suhm*, i deres Stræben efter Upartiskhed, ikke alene have fornyet denne Usandhed, men, ved deres Auctoritet, endog forskaffet den ny Anseelse.

Saa Lidet vi imidlertid kiende til Forhandlingerne selv, saa meget turde vi dog være berettigede til at antage, at de netop dreiede sig om Skaane, og at de Sammenkomster, som fandt Sted i de følgende Aar, indtil 1356, kun vare en Fortsættelse heraf. Vel ere ogsaa disse Möder indhyllede i et Halvmörke; men saa meget vide vi dog med Vished, at Kongen af Sverrige 1351 holdt et "Parlament" i Helsingborg, og at trende svenske og trende danske Biskopper i det samme Aar

*) *Messenius*, Scond. illustrat. XII. pag. 189.

Digitized by Google

kom sammen i Lund, for at befæste Freden imellem Rigerne *). Regne vi hertil, at Valdemar Atterdag dengang allerede, selv i sine Forbund med fremmede Fyrster, udtalede den Hensigt, at gienoprette den danske Stat, saaledes som den havde været ved hans Faders og hans Farbroders Tid, og at altsaa Skaanes Gienforening med Moderlandet udgiorde en væsentlig Deel af hans Planer **): saa kunne vi nok fæste nogen Tillid til de ældre Skribenter, naar de berette os meer om Sammenkomsten i Lund, end vi for Øieblikket kunne efterspore i de for os maaskee tabte Grundkilder. Det er bestemt en for vidt dreven Scep-

*) *Langebek*, VI. pag. 526.

**) Kong Valdemars Forbund med Hertug Albrecht af Meklenborg, *Dorneborgh*, Löverdag för Simonis & Judæ Dag 1350. "So scholen wy Hertoghe Albrecht vnde vnse eruen, deme vorbenomeden Konynghe vnde sine eruen helpen, dat Rike vnde alle de Lande, de dartho hören, alse de eddele Heren Koningh Erik vnde Koningh Christöffer in eren weren hadden wedder in Koningh Woldemars Hand vnde sinen eruen bringen". — "Vnde dusse Helpe schal wesen vp alles weme, *hir neme wy nymant vth*". Grams Forbedr. til Valdem. Atterd. Historie, Bilag 11.

Digitized by Google

timismus, med Lagerbring, at ville forkaste alle Efterretninger herom, som Fabler *).

Hvitfeldt fortæller nemlig ved Aaret 1351, at Magnus Eriksön holdt en Landdag i Helsingborg, for at raadslaae om Midlerne til at dæmpe Misfornöielsen i Sverrige, medens han til samme Tid, i samme Öiemeed, hemmeligen sögte Kong Valdemars Venskab, men at den danske Konge ikke vilde indlade sig i Noget, forinden han fik Skaane igien. Han beretter fremdeles, at tre danske og tre svenske Biskopper kom sammen i Lund, for at underhandle om Freden o: Forbundet, og at Valdemar lod fremsætte den Paastand, at de Tydske — Holstenerne — ikke kunde sælge den Deel, som de ikke havde Ret til. Om Mödets Udfald beretter han Intet **). Svenske Historieskrive fortælle Sagen noget udförligere, men deres Fortælling har mindre Sandsynlighed, fordi de aldrig kunne tabe den Synspunkt, at det var Magnus Eriksön ligesaa magtpaaliggende at spille Skaane i Valdemars Hænder, som Denne stræbte efter at gienvinde de tabte Provindser. De paastaae

*) *Lagerbring*, III. pag. 411.

**) *Hvitfeldt*, pag. 504.

Digitized by Google

da, at begge Konger allerede i Forveien vare blevne enige om, at Valdemar skulde opkaste Spörgsmaal om Holstenernes Rettighed til at sælge hvad de ikke besad, og at det hele Möde i Lund ikke var andet, end en Formalitet, hvorved Kong Magnus sögte at vælte Skylden fra sig paa sine Biskopper. Men Biskopperne vare lige saa snilde som Kongen; de hensköd Sagen til nogle Opmænds Dom, der skulde undersöge Valdemars Fordringer og dömme efter Traktaten af 1343. Kongerne indgik disse Betingelser; Opmænd kom sammen: de stadfæstede Sverriges Rettigheder til Skaane og idömte Valdemar Atterdag en Mulct af 30000 Mark Sölv, som Kong Magnus imidlertid var höimodig nok til at eftergive ham *).

Saa Lidet maa nu kan antage de anförte svenske Efterretninger — hvis eneste Kilde Hvitfeldt har været — for rigtige: saa lidet tör man dog forkaste de Facta: at Sammenkomster holdtes baade i Aarene 1349 og 1351, og at Skaane var Hovedgienstanden for disse Sammenkomster, der syntes tilsidst at være tilendebragte i Aaret 1353. I det sidstnævnte

*) *Messenius*, III. pag. 15; *Dalin*, II. pag. 390.

Digitized by Google

Aar nemlig kom det til en ny Traktat: Kong Valdemar aftraadte al den Rettighed, han og hans Arvinger endnu havde paa at gienindlöse Skaane for 34000 Mark Sölv; han forpligtede sig til at tilintetgiöre alle Breve, som Kong Magnus havde givet i denne Anledning til Hertug Valdemar af Slesvig og Grev Johan af Holsteen; og han lovede, at ville indestaae Kongen af Sverrige for alt mueligt lidende Tab, der kunde udspringe for ham af Skaanes Forsvar *).

Tvende Ting maa opvække vor Opmærksomhed ved denne Traktat: at Valdemar Atterdag, trods Aftrædelsestraktaten af 1343 beholdt Documenter i Hænder, efter hvilke det stod ham frit for at indlöse Skaane igien, og at han nu lover at udlevere, eller tilintetgiöre dem. Det bliver herved sat uden for al Tvivl, at Traktaten af 1341 er forfalsket, og at selv Aftrædelsen af 1343 kun skete betingelsesviis; men hvilke Betingelser der laae til Grund for samme, lader sig kun formode, ikke fastsætte med diplomatisk Vished. Efter Datidens Diplomatik indförtes i Almindelighed ikke Underhandlingernes Resultater i et og samme Do-

*) *Bring*, Monum. Scond. pag. 109.

Digitized by Google

cument, som, udfærdiget i tvende ligelydende Afskrifter og forsynet med Fyrsternes Ratification, udvexledes giensidigen; men der skreves tvende ganske forskiellige Documenter, af hvilke det Ene indeholdt de fra den ene, det Andet de fra den anden Side indgaaede Forpligtelser, uden at omtale det *giensidigen* forandrede Forhold. For altsaa at forstaae en Fred, en Convention eller en anden diplomatisk Forening i alle sine Punkter og Clausuler, er det nödvendigt, at man har de fra begge Sider udstedte Forpligtelser; og den Forvirring, som möder os ved de skaanske Underhandlinger, synes for störste Deel at hidröre derfra, at vi kun besidde Valdemar Atterdags, ikke Magnus Eriksöns indgaaede Vilkaar. Uden Tvivl bestode disse Sidste i meer, end Betalingen af de 15,000 Mark Sölv, hvormed Kiöbenhavn deels blev indlöst og som deels udbetaltes i rede Penge. For Opfyldelsen af disse os ubekiendte Forpligtelser var det formodentlig, at Kongen af Danmark tilbageholdt de tidligere udstedte Breve, hvorefter Indlösningen af hele Landet stod ham fri. Dog, for at betage dem igien en ubetinget Retskraft, tilsatte man i Aftrædelsestraktaten

Digitized by Google

den sære Betingelse, at, saasnart Valdemar Atterdag eller hans Arvinger vilde paatale deres Rettigheder til Skaane: saa skulde Fordringen underkastes visse Opmænds Dom, og Kongen idömmes en meget betydelig Pengemulct, hvis man fandt hans Fordringer at være uretfærdige.

Visse Rettigheder beholdt altsaa Kong Valdemar; han blev endog i Besiddelse af alle Kongen af Sverriges Modforskrivninger; men Spörgsmaalet bliver nu: Hvorfor lovede han at tilintetgiöre disse? For at besvare dette, kan Hvitfeldts Beretning: at Kongen paa Mödet i Lund lod fremhæve den Sætning, at Greven af Holstein ikke kunde sælge *den Deel*, som de ei besad, ene veilede os. At Kongen ikke herunder har forstaaet *hele Skaane*, som de svenske Historieskrivere ville, er tydelig nok; thi deels taler Hvitfeldt selv kun om *en Deel*, deels var Valdemar Atterdag hverken saa enfoldig eller uforsigtig, at han skulde udsætte sig for den Fare, at blive bandlyst og dömt til at betale 30,000 Mark Sölv; og begge Dele vilde jo have været Tilfældet, dersom han uden videre angreb Traktaten af 1343. Da vi derimod finde, at Erik Magnussön i Aaret 1356,

Digitized by Google

til en Tid, hvor det var ham meget magtpaaliggende, at bringe Valdemar Atterdag paa sin Side, befalede, at 12 af de bedste Mænd i Skaane skulde udnævnes for endeligen *paa ny* at vurdere den danske Kong Christoffers Gods, som sagdes at være bleven ubilligen vurderet*): saa turde den Formodning ikke være saa urigtig: at de i Traktaten af 1343 omtalte Afstrædelser kun angik *Kronens Gods og Kongens Overherredömme*, men ingenlunde hans *private Arvegodser*, der, som bekiendt, stedse vare adskildte fra Kronens Domainer og Lehn. Til dem havde Greven af Holsteen ingen Rettighed; dem kunde Valdemar Atterdag fordre tilbage, eller Erstatning for samme, og for at kunne giöre det saa meget sikkrere, udbetingede han sig, selv i Traktaten af 1343, den fremtidige Besiddelse af de tidt omtalte Documenter.

For Valdemar Atterdag, der, som vi have seet, stedse havde henvendt Tanken paa Danmarks Restauration, var intet kiærere, end at have en Anledning til Fordringer paa Skaane; men han var ogsaa klog nok til — hvilket hele hans Historie beviser — aldrig til

*) *Suhm*, XIII. pag. 326.

Digitized by Google

urette Tid at komme frem med sine Paastande. Snildt havde han tövet indtil 1649, da Magnus Eriksöns Stilling tvang ham til Eftergivenhed, og da han selv, ved sin Broders-Indtrædelse i den tydske Orden, kunde komme i en udeelt Besiddelse af alt Faderens Arvegods. Men i Kongernes personlige Möde, 1349, kunde denne Sag ikke afgiöres; i det paafölgende Aar afbröd en rædsom Pest alt Samqvem; i Aaret 1351 fandt Mödet i Lund Sted; i Aaret 1353 endeligen udstedte Valdemar den nysomtalte Forpligtelse om Brevenes Tilintetgiörelse. Det er ikke rimeligt, at antage, at han ikke fik mindste Erstatning herfor; tværtimod bevise de Ord: at Christoffer den Andens Godser skulde vurderes *paa ny*, at de allerede eengang havde været vurderet, ligesom Grunden for denne nye Taxation noksom tilkiendegiver, at man havde været misfornöiet med samme. Det bliver da sandsynligt, at man i Aaret 1353 kom overeens om at taxere Christoffers efterladte private Godser, og at sammes Værdi skulde udbetales til Valdemar. Men dette var i Sandhed ingen let Sag. Kongernes Godser laae omkring i hele Landet; de bestode tidt af enkelte Gaarde i de

Digitized by Google

forskiellige Byer, tidt kun i visse Jordlodder, som dreves i Fællesskab med Andre; paa nöiagtige Catastre manglede det i Almindelighed; Jordernes Værdi selv var underkastet mange forskiellige Meninger, og endeligen laae det slet ikke i Valdemars Plan, at opgive sine Besiddelser i Skaane: endnu i Aaret 1355 *kiöbte* han Eiendomme sammesteds*); Heraf kom det da, at Underhandlingerne efter 1353 snarere tiltoge, end aftoge, indtil de tilsidst bleve afbrudte ved en formelig Krig**).

*) Et Skiödebrev, udstedt 1355 af Gregorius Pedersön af Vidtsköfle, paa Gods, som Kong Valdemar havde kiöbt i "*Tumperup*, Eskbierg, *Tommerup*, Justebierg, Meerlöse og Thotendorp" fandtes endnu 1476 i Kallundborgs gamle Archiv. S. Registranten over dette Archiv paa Kongens Bibliothek, Uldalls Samling, No. 376 i Qvart.

**) Ved Aaret 1354 beretter en jævnaldrende Annalist — *Langebek*, VI. pag. 528 — at trende danske og trende svenske Biskopper vare samlede i Helsingborg; at dernæst et svensk Gesandtskab kom til Roeskilde og at Kongerne igien mödtes i Helsingborg. I Aaret 1355 fandt atter et Möde Sted imellem Kongerne. *Langebek*, ib. pag. 529. I Aaret 1356 var Erik Magnusen i Kiöbenhavn, og Anordningen om at

Digitized by Google

Magnus Eriksön haabede imidlertid forgiæves paa at neddysse den almindelige, fra Dag til Dag stigende Uvillie, ved at udnævne sin ældste Sön, Erik, til Medregent. Man vedblev at beskylde ham for Kietteri, for et ryggeslöst Levnet, for Ödselhed og Ringeagt mod Adelens Privilegier; ja den hellige Birgitte foregav endog, at være bleven opfordret til at befale Rigsraadet, med Magt at modsætte sig Kongen, dersom han ikke forbedrede sin Levemaade*). Iblandt andre Klager, som man förte over ham, var ogsaa den, at han overöste en vis Bengt Algotsön, der af den offentlige Mening betegnedes som Dronningens Yndling, med Naadesbeviisninger, og ikke alene betroede ham Söndrehalland, som et kongeligt Lehn, men endog overdrog Statholderskabet over Skaane til ham og udnævnte ham til Hertug **). Dalin paastaaer, at det skete, for at spille Provindsen i Valdemar Atterdags Hænder***). Vi ville overlade Paa-

vurdere Kong Christoffers Gods paa ny udgaves kort efter hans Tilbagekomst til Skaane.

*) *Olaus Petri*, l. c. pag. 268.

**) *Lagerbring*, III. pag. 417.

***) *Dalin*, l. c. II. pag. 393.

Digitized by Google

standen til Hr. v. Dalin og skiænke ham Beviserne; men det er ikke at negte, at Bengt Algotsön, især som Statholder over Skaane, bidrog meget til at giöre det svenske Herredömme forhadt hos Skaaningerne, og paa denne Maade middelbart lettede Váldemars Hensigter. Han inddrog f. Ex. i Erkebispens Fraværelse alle dennes Godser, og opirrede derved Geistligheden og Folket; thi dersom selv Kirkens Eiendom ikke var sikkret for Vold, hvilken Garantie havde da Lægmandens? Han lagde en usædvanlig Told og svære Afgifter paa de vendiske Söstæders Skibe, og satte hele Hanseforbundet i Bevægelse imod sig; han forskiöd endeligen sin Hustru, og fornærmede saaledes det mægtige Huus Sparre *).

En Konges Yndlinger ere sielden Venner af de Thronen nærmest staaende Prindser; men de ere erklærede Fiender af Medregenterne. Bengt Algotsöns störste Modstander var derfor *Erik Magnussön.* Denne giorde, i Aaret 1356, en Reise til Tydskland, for at fuldbyrde sin Formæling med Beatrix, en Datter af Markgreven af Brandenborg **). Paa

*) *Lagerbring*, III. pag. 420; *Dalin*, II. pag. 395.

**) En Sösterdatter af Valdemar Atterdag.

Digitized by Google

Tilbagereisen besögte han Valdemar Atterdag og blev af ham modtagen med al den Udmærkelse, som en saa nær Frænde kunde giöre Fordring paa. Maaskee nærede den unge Medkonge allerede den Tanke, at fordrive Bengt Algotsön; maaskee sögte han i den Anledning om Kong Valdemars Hielp; vist er det, at han kort efter sin Tilbagekomst til Sverrige, udstedte et formeligt Feidebrev imod den skaanske Statholder *), og 14 Dage derefter befalede, at Kong Christoffers Gods skulde vurderes paa ny. Men at angribe Faderens Yndling, var det Samme som at angribe Faderen selv; Magnus Eriksön ilede derfor Bengt Algotsön til Hielp, og den private Feide imellem Erik Magnussön og en mægtig Lehnsmand, förte til en Krig imellem Faderen og Sönnen. Den Sidste var den Lykkelige: efter et kort Vinterfeldtog, maatte Bengt Algotsön forlade Skaane og Kong Magnus indgaae en Land-Deling med Erik, ifölge hvilken denne, foruden Smaaland, Östgothland og Finland, fik Skaane, Halland og Bleking, som at selvstændigt Rige. Med Hensyn til Skaane blev Kong Magnus end ydermere for-

*) *Lagerbring*, III. pag. 429.

Digitized by Google

pligtet til, at udlevere alle de Breve, som Valdemar Atterdag havde givet paa samme, og det blev fastsat, at disse Breve for Fremtiden skulde giemmes af 4 Biskopper og 4 verdslige Rigsraader*).

Vel tog Valdemar Atterdag Deel i Feiden, men den Anke, som svenske Historieskrivere have fört imod ham, at han, ved Erik Magnussöns Besög i Kiöbenhavn, skulde have overtalet ham til at angribe sin Fader**), er en ubevist og ubeviislig Beskyldning. Af det imod Bengt Algotsön udstedte Feidebrev fremlyser, at Krigen aldeles ikke umiddelbart skulde föres imod Kong Magnus; den tidt omtalte Befaling: paa ny at vurdere Christoffer den Andens Gods i Skaane, heviser, at Erik Magnussön sögte Kong Valdemars Venskab; men af en Voldsgierning, som han kort derefter tillod sig imod en af den danske Konges

*) "Literas & privilegia super terra Scanie confecta & tradita a Rege Danorum, per dominum nostrum Magnum, quatuor Episcopis & quatuor potioribus consiliaribus Regni Suecie nominandis praesentari, & apud ipsos recondi debent, ad Dominorum nostrorum Regum & totius regni Suecie usum reservanda". *Hadorph*, pag. 50.

**) *Dalin*, II. pag. 396.

Digitized by Google

Mænd, bliver det klart, at han selv var den angribende Deel. Valdemar Atterdag havde nemlig sendt en Ridder, Bo Falk, i et Ærende til Kong Magnus af Sverrige; denne blev tagen tilfange af Erik Magnussön, og Handlingen maa have været ledsaget af endnu flere Fiendtligheder; thi Valdemar Atterdag hvervede Tropper i Tydskland, som dog ikke kunde ankomme tids nok, for at tage Deel i Krigen, förend den nysomtalte Fred imellem Fader og Sön var sluttet *).

Denne Fredsslutning forandrede iövrigt slet ikke Forholdet imellem Valdemar Atterdag og Erik Magnussen. Den Sidste sluttede tvärtimod endnu i Aaret 1357 et Forhund med Greverne af Holsteen imod Valdemar Atterdag **); han saavel som Hertugen af Meklen-

*) Scr. Rer. Dan. VI. pag. 530.

**) I en ældre Registrant over det saakaldte *gemeinschaftliche Archiv* forekommer följende Document: "König Erichs zu Schweden Verbundnis mit den Grafen zu Holstein, Nicolaus und Adolph, wider König Woldemar zu Dänmarken und seine Alliirte, auf 10 Jahr. Anno 1357. S. *Falck*, Sammlungen, III. pag. 248. Documentet findes nu ikke mere; det mangler selv i den nyere Registrant.

Digitized by Google

borg og de holsteenske Grever tilsendte ham deres Feidebreve, og Valdemars Tropper angrebe, med afvexlende Krigslykke, Skaane*).

Medens saaledes altsaa Krigen vedblev imellem Valdemar Atterdag og Erik Magnussen, begik denne mangehaande Voldsgierninger, som ogsaa maatte fornye Krigen imellem ham og hans Fader. Han anordnede Folkeforsamlinger i Provindser, der dannede Magnus Eriksöns Rige; han udstedte Privilegier og stadfæstede Rettigheder paa Steder, som han ikke havde noget at sige over: kort, han opförte sig, som om han var Sverriges eneste, retmæssige Konge og hans Fader kun en Vasal af ham. Herved opirret sluttede Magnus Eriksen et formeligt Forbund med Valdemar Atterdag, og begge angrebe nu deres fælles Fiende. Omendskiöndt vi ikke kiende Noget til Krigens Gang, saa vide vi dog, at Magnus Eriksön bemægtigede sig Helsingborg, og at Erik, i December Maaned 1358, underkastede sig sin Faders Dom. Denne lovede at komme anden Söndag i Fasten næstkommende Aar, 1359, til Helsingborg, for der, *med andre*

*) Script. Rer. Dan. VI. pag. 530; *Hvitfeldt*, pag. 514.

Digitized by Google

Mœnds Bistand — hvis nærmere Udnævnelse han forbeholdt sig — at afgiöre Tvistighederne; han forsikkrede tillige, at han vilde udlevere Helsingborg Slot igien til Kong Erik, dersom denne vilde antage de Betingelser, Faderen vilde forelægge ham. Valdemar Atterdag indbefattedes i Freden *).

Maaskee var det for at overtale Valdemar til at tiltræde Fræden, maaskee for at raadföre sig med ham om de Vilkaar, som man vilde forelægge Erik Magnussön, at Kong Magnus, om Foraaret 1359, tillige med sin Dronning og den unge Kong Hakon af Norge, begav sig til Kiöbenhavn. Vore Historieskrivere tale ogsaa ved denne Leilighed om en hemmelig Afstaaelse af Skaane til Valdemar Atterdag og om Brevenes Tilintetgiörelse, der hiemlede Sverriges Besiddelsesret til disse Provindser **); men i Sandhed med saare liden

*) *Hadorph*, fol. 31.

**) *Hvitfeldt*, pag. 518; *Messenius*, III. pag. 19; *Dalin*, II. pag. 405. Den sidste Forfatter undseer sig endog ikke ved, at beskylde Valdemar Atterdag for at have givet det Raad, at tage Kong Erik, hans Dronning og deres Börn ved Gift af Dage. Noget meer Vilkaarligt lader sig neppe tænke! Dronning Beatrix döde i Barsel-

Digitized by Google

Grund. Da imidlertid, netop ved denne Sammenkomst, et Giftermaal blev aftalt imellem Kong Hakon Magnussön og Valdemars Datter, Margaretha: saa kunne vi nok antage, at den gode Forstaaelse imellem Kongerne ingenlunde svækkedes ved Besöget, omendskiöndt Valdemar Atterdag afslog at tiltræde Freden med Kong Erik, og endnu det selv samme Aar, som det synes kort efter Mödet i Kiöbenhavn, giorde et Indfald i Skaane. I en Hast giennemstreifede han Provindsen, trængte ind i Bleking, beleirede og indtog Sölvitzborg, afsatte de svenske Befalingsmænd og gav de indtagne Slotte til andre Lehnsmænd. Men længe varede denne Erobring ikke. Mangel paa Levnetsmidler skal have nödsaget Kongen til at gaae tilbage til Danmark; Erik Magnussön indfandt sig med en i Oplandene samlet Hær igien i Skaane; og endnu förend Aarets Udgang vare de danske Garnisoner forjagede og Skaane igien underkastet Kongen af Sverriges Herredömme *).

seng. *Clausens Snorro*, pag. 786; *Suhm*, XIII. pag. 386; Kong Eriks Forgivelse har ingen anden Auctoritet for sig, end *Riimkröniken!*

*) *Hvitfeldt*, pag. 518: *Lagerbring*, III. pag. 480. At Kongen skulde have tvunget Befalingsmæn-

Digitized by Google

Endnu om Sommeren döde Erik Magnussön. Hans Fader overtog igien Regieringen, ogsaa over Skaane. Han kom selv ned til Helsingborg og tilhöd Kong Valdemar Fred. Denne indvilgede i et Möde, og der blev virkeligen giort Udkast til en Vaabenstilstand*). Efter samme skulde 4 danske og 4 svenske Rigsraader, i et særskildt Möde, afgiöre alle tvistige Punkter. Kunde de ei forliges, skulde Hertug Erik af Saksen og Grev Henrik af Holsteen vælges som Opmænd, og hvad de bestemte skulde staae ved Magt. Tyve Gidsler fra hver Side skulde garantere for, at Kongerne opfyldte Dommen. — Formodentlig var Valdemar Atterdag ikke fornöiet med et saadant Udkast; hans Stræben gik efter Skaanes Besiddelse, og han kunde saa meget mindre vente,

dene til at sværge *Magnus Eriksön*, er ikke trolig, og turde, som Lagerbring antager, være en Tilsætning af Hvitfeldt. Mange indvortes Grunde bestyrke Lagerbrings Mening.

*) *Gram*, l. c. Bilag 17. Det Hele er kun et Udkast fra dansk Side; thi iblandt Underskrifterne forekommer ikke et eneste svensk Navn. Det er derfor tvivlsomt, hvor vidt overhovedet svenske Fuldmægtige toge Deel i Underhandlingerne eller ei.

Digitized by Google

ved en lovmæssig Dom at opnaae sit Maal, da jo meer end een Traktat beviste den svenske Konges Rettigheder.

Krigen fortsattes derfor. I Juli Maaned 1360 gik Valdemar Atterdag med en Hær over Sundet og beleirede Helsingborg *). Magnus Eriksön befandt sig paa Slottet; det kom til en personlig Samtale imellem Kongerne, og man udnævnte giensidigen 4 Mænd, som skulde undersöge Tvistighederne. Kongen valgte Biskoppen af Vensyssel, Hertug Erik af Saksen, Sti Andersön og Bo Falk; Magnus Eriksön udnævnte Hertug Albrecht af Meklenborg, Nicolaus Abrahamsön, Andreas Nielsön og John Christiernsön. Disse 8 Mænd traadte sammen i Midten af Juli Maaned; men hvad de afgjorde, derom besidde vi ingen Efterretninger **), kun det vide vi, at Hertugen af Meklenborg, som hidindtil havde holdt med Kongen af Sverrige, pludseligen forlod dennes Parti og sluttede et Forbund med Val-

*) Nicolai Chron. Episc. Lundens. siger: "in profesto Sancti Kanuti Regis" d: d. 9 Juli. Kongen var allerede den 4de Juli i Malmö; den 9de var han i Kiöbenhavn. — Dipl. Langeb.

**) *Suhm*, XIII. pag. 419.

Digitized by Google

demar Atterdag imod Sverrige. Hovedbetingelserne for dette Forbund vare: at Kong Valdemar lovede at skaffe Hertugen fuld Erstatning af den svenske Krone, for det i den skaanske Feide lidte Tab, hvorimod Hertugen igien lovede, at hielpe Kongen til at faae sine Fordringer paa Skaane opfyldte*).

Saaledes blev da Magnus Eriksön skuffet i det Haab, ved Underhandlinger at kunne bevare Skaane. Han forsamlede en Hær og ilede Helsingborg til Undsætning; men Valdemar syntes ham for stærk: uden at indlade sig paa et Slag, trak han sig tilbage**). Paa ny valgte han dernæst Underhandlingernes Vei. Hertug Albrecht og hans Sön Henrik, Valdemar Atterdags Svigersön, paatoge sig Mæglerembedet, og ved deres Hielp kom det, som Hvitfeldt beretter, til en Fred. Helsingborg blev aftraadt til Hertugen af Meklenborg, som igien overdrog det til Valdemar Atterdag; de gamle Venskabsforsikkringer fornyedes, endog Giftermaalet imellem Kong Hakon og den unge Margretha stadfæstedes***).

*) *Suhm*, XIII. pag. 421.

**) *Hvitfeldt*, pag. 521.

***) *Suhm*, XIII. pag. 423 seq.; *Hvitfeldt*, pag. 521. Suhm sætter det, ved sine Undersögelser, uden

Digitized by Google

Freden varede imidlertid ikke længe. Neppe saae Valdemar Atterdag sig i Besiddelse af Helsingborg, og Magnus Eriksön var gaaet tilbage til Sverrige, förend han igien greb til Vaaben, og endnu inden Aarets Udgang bragte hele Skaane under sit Herredömme *). Selv med Erobringen af Skaane, nöiedes han ikke. Han fortsatte Krigen i Aaret 1361. Efter et lykkeligt Indfald i Bleking, gik han, i Juli Maaned, over til Öeland, slog Bönderne, der satte sig til Modværge, og indtog Borgholm. Nu samlede han en Flaade, indskibede Hæren og landede, den 22 Juli, ved Kronwall paa Gothland. Öens Beboere, som flere Gange i Forveien af Kong Magnus vare

for al Tvivl, at Helsingborg blev aftraadt til Hertug Albrecht af Meklenborg og af denne igien til Valdemar Atterdag.

*) *Hvitfeldt*, l. c.; Langebek I. pag. 258, V. pag. 533, VI. pag. 227. Herpaa hentyde uden Tvivl vore gamle Kröniker, naar de berette, at Valdemar Atterdag ved List og Bedrag, benyttende Magnus Eriksöns Enfoldighed, fratog ham Skaane. S. *Benzelius*, Mon. Eccles. pag. 93. At der, ved denne Leilighed, atter er Tale om Brevenes Tilintetgiörelse, bemærkes kun som et Beviis paa, hvor Lidet man er enig om Tiden, naar dette skete.

Digitized by Google

opfordrede til at sætte sig i Forsvarsstand imod Valdemar Atterdag, søgte vel at giöre ham Landgangen stridig; men de bleve slaaede i flere Træfninger og selv Wisby faldt i hans Hænder. Byen maatte betale en svær Brandskat; den blev desuagtet plyndret lige indtil Kirker og Klostere; Murene bleve nedrevne og Borgerne maatte sværge den danske Konge Troskab og Lydighed. Dernæst begav han sig omkring i Landet, ansatte Fogeder, for at holde Thing, og begav sig endeligen, i August Maaned, tilbage til Danmark *).

Vore Efterretninger tie aldeles om Anledningen til dette Fredsbud og om Modanstalterne fra Magnus Eriksöns Side. Men hans militairisk-passive Forhold er derved ikke oplyst, at man ogsaa ved denne Leilighed beskylder ham for, at have spillet under Dæk-

*) *Suhm*, XIII. pag. 443 seq. Vore bedste Krönikeer sige: at Valdemar beholdt Gothland; ogsaa *Recessus Hansae* beretter det. Desuagtet paastaae de Svenske — *Lagerbring*, III. pag. 475 — at Öen, endnu i det samme Aar, blev igien erobret. At Wisbyerne, i Aaret 1376, hyldede Kong Oluf og Danmarks Krone, bevisér, at den, i det mindste Byen Wisby, befandt sig under dansk Herredömme.

Digitized by Google

ke med Valdemar Atterdag. Han saavel som hans Sön sönderreve tværtimod alle Baand, som hidindtil havde knyttet dem til deres formeentlige Ven: Kong Hakon erklærede, i et den 29 Juni udstedt Brev, at han med sin Faders og det svenske Rigsraads Samtykke, havde trolovet sig med Elisabeth, Grevinde af Holsteen*) — hvorved han da tillige maa have ophævet sin Forbindelse med den danske Prindsesse Margaretha; Kong Magnus laante Penge af det pavelige Skatkammer, for at bruge dem i Krigen mod Valdemar Atterdag; og reiste selv, i Septbr. Maaned, til Gripsvalde, for der at tiltræde et Forbund, som Hansestæderne havde sluttet imod Kongen af Danmark **), hvilket forelöbigen kun gik ud paa, at afbryde alle Handelsforbindelser med dette Land; men som netop, ved Magnus Eriksöns Tiltrædelse, blev til en aabenbar Angrebskrig. Paa Aarsag til en Krigserklæring manglede det Stæderne heller ikke; thi Wisbyes Indtagelse og Plyndring havde tilföiet hele Hanseforbundet et ubodeligt Tab, og desuden havde Valdemar

*) *Suhm*, XIII. pag. 440.

**) *Suhm*, XIII. pag. 446, 450; *Rec. Hansae* ad ann. 1361.

Digitized by Google

Atterdag, for at bringe Hæren fra Öland til Gothland, ladet borttage 12 i Öresund liggende Skibe*)

Saaledes saae Valdemar Atterdag sig da pludselig indviklet i en Krig med Stæderne Lybek, Wismar, Rostock, Stralsund, Greifswald, Anklam, Stettin og Kolberg; Hamborg, Bremen, Kiel og Stargard sluttede sig til dem; ogsaa flere preussiske Stæder tiltraadte Forbundet**). I Aaaret 1362 löb den hanseatiske Flaade i Söen. Den bestod af 52 Skibe, og havde 2700 Mand og en Deel Krigsmaskiner om Bord. Kiöbenhavn faldt i Fiendens Hænder, blev plyndret og Byttet sendt til Lybek; derefter beleiredes Helsingborg. Men Valdemar Atterdags Sön, Christoffer, overfaldt den fiendtlige Flaade i Sundet, erobrede 6, eller, efter Nogle, endog 12 af de störste Skibe, og vilde maaskee aldeles have tilintetgiort

*) Script. Rer. Svec. I. pag. 44; *Reimer Koch*, v. A. 1360. Charakteristisk er det, at Valdemar, da han förte Hæren til Gothland, lovede Soldaterne, at bringe dem til et Land, hvor Svinene aade af Sölvtruge. *Anon. Chron. Lub.* Vor ærlige Krönikeskriver har imidlertid neppe rigtigen forstaaet denne Allegorie.

**) *Sartorius*, Geschichte des Hans. Bundes.

Digitized by Google

den, dersom han ikke var bleven dödelig saaret. Dette Vanheld nödsagede de Danske vel til at trække sig ud af Slaget; men ogsaa Stæderne bleve, ved det lidte Tab, tvungne til at ophæve Beleiringen ef Helsingborg og at vende tilbage. Deres Anförer, Johan Wittenberg, Borgemester i Lybek, havde den Skiæbne, som ved demokratiske Regieringer i Almindelighed træffer ulykkelige Hærförere: man beskyldte ham for Forræderi og halshuggede ham i det næste Aar*). Mellem Danmark og Stæderne kom det derimod til Underhandlinger. En Præliminairtraktat om Vaabenhvile indtil Hellig tre Konger 1364 sluttedes allerede den 6 Novbr. i Rostock; den blev stadfæstet i Lybek, ti Dage derefter: Kongen af Sverrige blev indbefattet i Vaabenstilstanden, dersom han selv vilde. Han tiltraadte Foreningen**).

Kort efter denne Vaabenstilstand afgik den holsteenske Grevinde Elisabeth, den 17de Decbr. fra Travemynde til Sverrige. Storme og Uveir drev hendes Skib til de skaanske Kyster, paa Erkebispen af Lunds Grund; og

*) *Herman Corner*, Chron. novella, hos *Eccard*, l. c. II. pag. 1103; *Anon.* Chron. Lub. *Reimer Koch.*

**) *Suhm*, XIII. pag. 470, 476; *Hvitfeldt*, pag. 528.

Digitized by Google

da Erkebispen havde bivaanet Hakons Trolovelse med Margaretha, saa troede han sig beföiet til at anholde hende og underrette Kongen om dette Tilfælde. Valdemar bekiendtgiorte Tildragelsen for den svenske Konge, indböd ham og hans Sön til en Turnering i Roeskilde, og da de, i Marts Maaned 1363, indfandt sig, blev Hakon, den 9de April formeligen viet til den dengang kun 11 Aar gamle Margaretha, hans tidligere Trolovede *).

De Betingelser, under hvilke Formælingen fuldbyrdedes, kiende vi ikke. Annalisterne berette, at Skaane blev aftraadt, og deres Udsagn have fundet Medhold **); vist er det ogsaa, at hvis Skaane virkelig nogensinde er bleven aftraadt og Brevene desangaaende udleverede, da skete det ved denne Leilighed. Desuagtet tör man tvivle herpaa. Men allerede Ophævelsen af den med Grevinde Elisabeth sluttede Forbindelse, og den hurtige Formæling med Margaretha, maatte giöre det dybeste Indtryk paa de svenske Misfornöiede. Deres Klager over Kongens Trolösheder for-

*) *Suhm*, l. c. pag. 475, 484.

**) Riimkröniken i S. R. Suec. 2. pag. 56; *Olaus Petri*, pag. 271 confr. *Suhm*, XIII. pag. 486.

Digitized by Google

nyedes igien; og man besluttede at fratage baade Magnus Eriksön og Hakon Magnussön Kronen. Man tilböd samme först til en Indfödt, *Israel Birgersön*, og henvendte sig, da han afslog Tilbudet, til Grev Henrik af Holsteen. Men ogsaa denne vilde, under de stedfindende Omstændigheder, ikke bestige den svenske Throne: han raadede, at vælge en af Hertug Albrecht af Meklenborgs Sönner, og den Mellemste af dem, Albrecht, lod sig bevæge til at modtage Kronen. I Marts Maaned afgik han fra Tydskland, blev hyldet den 30te s. M. i Stokholm af de derværende svenske Store, og om Foraaret 1364, kronet i Upsala *).

Den borgerlige Krig, som nu opstod i Sverrige og hvori Magnus Eriksön havde det Vanheld, at falde i sin Medbeilers Hænder, havde ingen Indflydelse paa Valdemar Atterdags Stilling. Han synes at have afbenyttet denne Tid, der forelöbigen bedst sikkrede ham Besiddelsen af Skaane, for at faae Hanseforbundet adskilt, förend det endnu havde uddannet sig til en for ham og hele Norden skadelig Corporation. Hans i Aarene 1363 og

*) *Lagerbring*, III. pag. 493 seq.

Digitized by Google

1364 til Polen, Tydskland og Frankrige foretagne Reise, sigtede til dette Öiemeed; men hans Hensigter opnaaedes kun for en Deel: hans Jævnaldrende havde ikke hans forudseende Blik; Keiseren yndede personligen Stæderne*). Under denne hans Fraværelse forlængedes Vaabenstilstanden med Hansestæderne indtil 1367**).

Först efterat være kommen tilbage fra Frankrige, gav han efter for sin Svigersöns gientagne Anmodninger, og tog Deel i Krigen mod Kong Albrecht af Sverrige. Men hvorledes denne Krig förtes, hvilke Erobringer der giordes, og hvilke Fordele man opnaaede: derom tie vore Kröniker; ikkun det vide vi, at Kong Albrecht, i Aaret 1366, maatte giöre Fredsforslag, og at hans Fader, saavelsom hans

*) Om Reisen selv har *Gram* givet os et saa fuldstændigt Itinerarium, som man er istand til at erholde; Reisens egentlige Tendenz turde han have overseet. Men det er ikke Stedet her at udvikle samme.

**) *Hvitfeldt*, pag. 532. En dansk Flaade, som laae udrustet i Grönsund og truede Stralsund og Rostock med et Angreb, bidrog Meget til at befordre denne Vaabenstilstands Prolongation. *Rec. Hansae.*

Digitized by Google

Brödre indfandt sig paa Aaleholm, hvor man i Juli Maaned 1366 udkastede følgende Artikler til en Fred. Alle Fanger skulde frigives og alle Fordringer, foranledigede ved den nu tilendebragte Krig, skulde ophæves, ligesom de 10,000 Mark Sölv, som Valdemar endnu skyldte Hertugen af Meklenborg*), skulde ansees for betalte. Öen Gothland, tilligemed Wisby, Wärendherred, Finweden, Kind og Mark, (efter den nuværende Inddeling af Sverrige: *Konga- Kinnewalds- Albo- Upwidinge-* og *Norrwidinge- Östbo- Vestbo-* og *Sunnarbo-Herreder* i Smaaland, *Kinneherred* i Östgothland og hele *Dalsland*), samt Fæstningen Elfsborg, den halve Deel af Öen Hisingen og alle de Slotte og Lande, som Pintsedagen næstforegaaende vare i de Danskes Hænder, skulde for evig aftrædes til Kong Valdemar, hans Efterfölgere og Kronen Danmark. Hertugen af Meklenborg forpligtede sig til, at være Borgen for denne Traktats nöiagtige Opfyldelse, og lovede i Kong Al-

*) Denne Gield kan være opstaaet ved Hertug Henriks Giftermaal med Valdemars Datter, Ingeborg, men ogsaa ligge i det 1460 sluttede Fordrag om Helsingborgs Aftrædelse.

Digitized by Google

brechts Navn, at ogsaa Sverrige skulde garantere Danmark Besiddelsen af de her nævnte Aftrædelser. Den fangne Kong Magnus skulde ikke löslades af sit Fængsel, forinden han havde stadfæstet Traktaten, og Kong Albrecht forpligtes til, i tre Aar, ikke at indgaae noget Forlig med Kong Hakon af Norge, dersom denne ikke vilde tiltræde Freden. Slutteligen skulde Valdemar Atterdag og Kong Albrecht, i Begyndelsen af det næste Aar, komme sammen i Calmar, for at ratificere Freden og slutte et Forbund imod Hakon Magnussön, ifald han, for denne Fredsslutning, vilde angribe Danmark *). I en særskilt Traktat forpligtede Hertugerne sig til, inden Kyndelmisse n. A. at tilveiebringe Kong Albrechts forelöbige Ratification paa dette, i hans Navn udfærdigede Fredsfordrag **).

Det, som maa være paafaldende for os, er, at *Skaane* ikke med et eneste Ord omtales i denne Traktat, skiöndt vore Historieskrivere netop med samme ville bevise den legale Aftrædelse af denne Provinds. Tvende Aarsager kunne herfor angives: enten, at det

*) *Grams* Forbedringer, Bilag No. 34, 39, 38.
**) *Gram*, l. c. Bilag No. 35.

Digitized by Google

virkelig har sin Rigtighed med de tidt omtalte Aftrædelser fra Magnus Eriksöns Side, og man altsaa troede ikke at behöve en nye Tilstaaelse herfor, eller Skaane var indbefattet under den almindelige Betegnelse: "*hvad næstforegaaende Pintsedag var i de Danskes Hænder*". Mod det Förste stride mange Grunde. Om end Skaane var aftraadt af Kong Magnus: saa manglede dog endnu stedse det svenske *Rigsraads* Confirmation, og for at erhverve denne, syntes Tidspunkten at være meget gunstig. Nu, eller aldrig, kunde den tilveiebringes; thi Sverrige længtes efter Fred med Danmark og Norge; de bevilgede Aftrædelser af næsten hele Smaaland og et betydeligt Stykke af Vestgothland tilkiendegive, hvor farefuld Stillingen for Öieblikket var; man vilde derfor ubetinget have ratificeret de tidligere sluttede Traktater om Skaane. Men slige Traktater fandt ikke Sted; thi netop for at indvilge i Skaanes Aftrædelse, skulde jo Magnus Eriksön holdes i sit Fængsel; netop derfor skulde jo Hakon Magnussön angribes baade af Danmark og Sverrige, dersom han negtede Freden sin Confirmation. Vilde man vel have giort slige Betingelser, naar Valdemaar Atterdag kunde

Digitized by Google

fremvise et eneste Document, hvorved Magnus eller hans Sön havde overladt ham Skaane? og vilde de vel have vægret sig for at tiltræde Freden, dersom Talen kun havde været om nogle Distrikter uden for Skaane, der, i hvor betydelige de end vare, dog ei kunde veie op mod de tidligere, frivilligen indgaaede Aftrædelser?

Dog, det være med Traktaten som det vil: det Vigtigste er, at Kong Albrecht negtede samme sin Stadfæstelse*). Valdemar Atterdag faldt her i den samme Grav, han saa

*) Denne Sag har *Gram*, efter min Mening, sat uden for al Tvivl. Traktaterne giemmes endnu i det Geh. Archiv, og *Kong Albrechts Segl mangler* under Hoveddocumentet. Dette, tilligemed Separatforeningen med Hertugerne af Meklenborg: *at de vilde tilveiebringe Kongens Ratification inden Kyndelmisse næste Aar*, beviser tydeligen, at han ei har været tilstede i Aaleholm, og at følgeligen hele Foreningen ikke kan ansees for andet, end et Udkast til Freden. Mærkværdigt er det forresten, at ikke alene Dronning Margaretha, i Aaret 1377, lod sig give en Vidisse paa Hoveddocumentet *(Dipl. Langeb.)*; men at en Afskrift af samme endnu under Frederik den Anden skulde tiene til at bevise Danmarks Ret til Gothland. *Lagerbring*, III. pag. 517.

Digitized by Google

tidt havde gravet for Andre: ved Underhand
linger, ved Udsigten om at opnaae betydelig
Fordele, var Tiden spildt; de lykkelige Teg
vare forsvundne og vendte aldrig tilbage; t
forinden han kunde hævne sig for dette diplo
matiske Bedrageri, var han selv indviklet
den farligste Feide, som ei alene truede ha
med Skaanes, men med hele Rigets Tab.

Først henimod Aarets Udgang kunde Val-
demar komme til Kundskab om, at han ve
Underhandlingerne paa Aaleholm var bleve
ført bag Lyset. Hans Driftighed lignede han
Vrede. I Begyndelsen af Januar Maaned 136
var han i Holsteen, ved Slutningen af samme
Maaned var han i Stralsund — formodentlig
søgte han at virke paa Hansestæderne —; i
Mai Maaned var han i Jylland, i Junius i Skaa-
ne*). At han har taget Deel i Krigen mellem
Hakon Magnussön og Kong Albrecht, er neppe
nogen Tvivl underkastet; de bedste svenske
Kröniker berette, at Valdemars Understöttelse
bidrog meget til Hakons Seiervindinger**).

Men med alt dette vandt Valdemar Atter-
dag kun Lidet. Hansestæderne fremtraadte

*) *Heinze* hist. Abhandl. II. pag. 300.
**) *Olaus Petri*, pag. 174.

Digitized by Google

paa ny imod ham, og med dem en Legion af udenlandske og indenlandske Fiender. Den för omtalte Vaabenstilstand var udlöben; den skulde fornyes. Stædernes Sendebud indfandt sig, i August Maaned 1367, hos Kongen: men, istedet for Fredsforslag, overbragtes kun Klager*). Det var netop i dette Aar, at det store hanseatiske Möde fandt Sted i Cölln, for at udkaste en Forbundsact. Der besluttede man en Forbundskrig mod Valdemar Atterdag, og bestemte at Stædernes Skibe til Paaske n. A. skulde samles i Öresund**).

Traktater fulgte nu paa Traktater, Foreninger paa Foreninger: Alle rettede mod Valdemar Atterdag. Hertugerne af Meklenborg og Greverne af Holsteen forbandt sig med en Deel jydske Adelsmænd; Kongen af Sverrige tiltraadte Coalitionen: Hertugen af Slesvig blev

*) *Suhm*, XIII. pag. 592.

**) *Rec. Hansae.* De vendiske Söstæder skulde stille 10 Kogger med 1000 Mand. Desuden skulde hver Kogge ledsages af en Skude og en Snekke; de preussiske Stæder stillede 5 Kogger; Campen, Dortrecht, Amsterdam o. s. v. stillede hver 1 Kogge. Hertugerne af Meklenborg og Greverne af Holsteen skulde indbydes til at tiltræde Alliantsen.

Digitized by Google

nödsaget til at giöre fælles Sag med de Allierede. Man var saa vis paa Seiren, at man allerede var bleven enig om Delingen af det danske Rige. Sverrige skulde have Skaane og Alt, hvad der laae imellem Skaane og Sverrige — et Beviis paa, at Valdemaar endnu havde besat Distrikter uden for Skaane — samt Gothland*); Hertugerne af Meklenborg betingede sig Siælland, Möen, Falster med tilliggende Öer; Greverne af Holsteen lode sig nöie med Jylland, Fyen og Langeland med tilhörende Smaaöer; og da endeligen Hertugen af Slesvig tiltraadte Forbundet, var man höimodig nok til at afstaae Langeland til ham. Hansestæderne fordrede ingen Besiddelser; de vare tilfreds med Danmarks Tilintetgiörelse **).

Valdemar Atterdag anede ikke Omfanget af det mod ham opstigende Uveir, förend det fra alle Sider bröd ud. Han saae ingen anden Udvei, end at overgive Regieringen i Henning Podebusks og nogle Stores Hænder, samle sine Kostbarheder og forlade Landet. Hensigten

*) Altsaa befandt Gothland sig endnu i Kongen af Danmarks Hænder.

**) *Suhm*, XIII. pag. 603, 604, 608 o. s. v. *Hvitfeldt*, pag. 542.

Digitized by Google

med denne Reise var ingen anden, end at opfordre sine gamle Bundsforvandte til Understöttelse, og at hverve Tropper. Det Förste lykkedes ham for en Deel; thi allerede i Aaret 1369 angrebe Hertugerne af Pommern og Brunsvig, paa Kongens Anmodning, Meklenborg, for i det mindste at drage denne Fyrste fra Coalitionen *); ogsaa Hertug Erik af Lauenborg giorde et Indfald i Meklenborg og Holsteen **). Med Hensyn til Hvervingen af fremmede Tropper gik det ham derimod meget uheldigt. I Brandenborg sluttede han nogle Hvervecontrakter med omvankende Banders Hövedsmænd; men disse bedroge ham og han tabte baade Tid og Penge. Han begav sig nu til Baiern. At han ogsaa der har villet hverve

*) *Franke*, Altes und Neues Meklenburg, lib. VI. cap. 27.

**) *Rec. Hansae.* Allerede 1368 havde man paa en Hansedag i Grevismühlen besluttet, at opfordre baade Grev Adolph af Holsteen og Hertug Erik af Lauenborg til en Neutralitetserklæring. Den Förstnævnte synes at have forholdt sig rolig; over den Sidstnævntes "*ödelæggende*" Indfald klagedes 1369 paa Hansedagen i Stralsund. Dog indgik han allerede 1370 en Fred med Greverne af Holsteen. *Falck*, l. c. p. 221,

Digitized by Google

Tropper, forekommer mig meget rimelig thi de under Johan den Gode i Frankrige o komne saakaldte Compagnier, med deres yng Brödre: *les tards-venus*, vare vel ikke All under den bekiendte *Bertrand du Guescli* dragne til Spanien; men streifede endnu mindre Afdelinger omkring i Sydtydskland desuden sværmede netop til hiin Tid en næste utallig, Mængde af större og mindre Band under *Albert af Cervola*, *Anichini v. Bon-garten*, *Johan Hawkwood*, *Visconti*, *Joha af Augsborg* o. s. v. i det nordlige Italien Men ogsaa i Baiern maa Kongen have funde Hindringer; i Aaret 1370 finde vi ham i Prag, hvor han forsynede sig med en keiserlig Acts-erklæring imod sine ulydige Undersaatter *).

Medens Kongen saaledes drog omkring i Tydskland, havde hans Fiender tildeels opnaac deres Öiemeed. Hertugen af Slesvig og Gre-verne af Holsteen vare trængte ind i Jylland, indtil Vendsyssel, og havde indtaget de fleste Byer og Slotte, endog Aalborg. Kongen af Sverrige var falden ind i Skaane og havde giennemstreifet Provindsen indtil Helsingborg; en hanseatisk Flaade plyndrede, brændte og

*) *Gram*, hos *Heinze*, l. c. II. pag. 306 seq.

Digitized by Google

brandskattede rundt omkring paa de danske Kyster. Om Danmarks Forsvar finde vi Intet. Udsat for de voldsomste Ödelæggelser, skuffet i Forventningen om udvortes Undsætning, begyndte Regieringsraadet at underhandle med Söstæderne. Allerede i November Maaned 1369 kom det til en Præliminairtraktat, som blev stadfæstet, udvidet og forandret til en formelig Fred paa et i Mai Maaned n. A. afholdt Möde i Stralsund. Hansestædernes Privilegier bleve i denne Fred fornyede; de erholdt desuden Helsingborg, Malmöe, Skanaör og Falsterbod med alt Tilhörende og $\frac{2}{3}$ af Tolden, som et Pant paa 15 Aar *).

Med Hensyn til Skaane var denne Traktat af yderste Vigtighed for Valdemar Atterdag. Hans Rettigheder til denne Provinds vare endnu ikke erkiendte af nogen Magt, mindst af Sverrige, og Forsvaret af samme nödsagede ham altsaa til, stedse at være rustet imod et muligt Angreb. Den i Sverrige stedfindende Krig imellem Kong Albrecht og Hakon Magnussön kunde vel for et Öieblik skaffe ham et Slags rolig Besiddelse; men hvorledes end denne Feide endte: saa kunde han være vis

*) *Suhm*, XIII. pag. 646, 654.

Digitized by Google

paa, at Sverriges Konge, om kort eller lang Tid, vilde söge at bemægtige sig et Land igien, som kun ved Vaabenmagt var indlemmet i det danske Rige og hvis Aftrædelse ikke var bekræftet ved nogensomhelst Traktat. I den 1371 sluttede Fred, aftraadte ogsaa virkeligen Magnus Eriksön og Hakon deres Rettigheder til Skaane, Halland og Bleking til Kong Albrecht*): et yderligere Beviis paa, at disse Lande ikke vare aftraadte til Valdemar Atterdag, eller at Kong Albrecht fuldkommen var berettiget til, at ansee enhver hemmelig Traktat desangaaende for illegal. Nu, da Hansestæderne havde faaet en stor Deel af Skaane i Pant, laae det i deres Interesse, at opretholde Valdemars Herredömme; og Sverrige turde saa meget mindre vove et Angreb paa denne Provinds, da det derved vilde være bleven indviklet i en Krig med Hansestæderne, hvis Overvægt var umiskiendelig.

Med megen Harme modtog derfor Kong Albrecht Efterretningen om den med Valdemar Atterdag sluttede Fred, og dybt maatte det smerte ham, da nogle Aar derefter, 1373, ogsaa Greverne af Holsteen indgik et Forlig

*) *Suhm*, XIII. pag. 689.

Digitized by Google

med Kongen, efterat Hertugerne af Meklenborg allerede tidligere vare blevne udsonede med ham*). Men desuagtet vægrede han sig stedse for, at indgaae nogen Fred med Valdemar Atterdag, og om end Fiendtlighederne ophörte for nogle Aar, saa fandt dog ingen fredelig, endnu mindre en fredsikkrende Tilstand Sted imellem Rigerne, saalænge Valdemar levede. Skaane var og blev Tvistens Æble; den eneste Rettighed, som Danmark havde til Landet, var Erobringsretten; denne vidste det at hævde under de følgende Kongér: en virkelig traktatmæssig Afstaaelse paafulgte först 200 Aar derefter, i Freden til Stettin**).

*) Denne Fred er aldrig bleven trykt; Udkastet til samme, d. d. "Flensborg i sante Pauli auent alse he bekeret wart 1373". findes i Geh. Arch.

**) I Dronning Margarethas Forsikkringsbrev til de Svenske 1388 (*Hadorph*, pag. 54) omtales Sverriges Grændser i meget ubestemte Udtryk, og Skaane nævnes hverken som dansk eller svensk Provinds; den saakaldte fornyede Union af 1436, i hvilken Skaane regnedes til Danmark, (*Hadorph*, pag. 121) var kun et *Udkast*, som aldrig fik Lovskraft; efter Slaget paa Brunkebierg fordrede de Svenske flere Gange Skaane tilbage (*Hadorph*, pag. 280, 288). I Brömsebrofordraget, 1541, reserverede vel Gustav

Digitized by Google

Wasa sig de Fordringer, han kunde have til *Gothland*, men ikke til Skaane, og Danmarks Rettigheder syntes altsaa hermed at være erkiendte (Christian den Tredies Historie, v. *Krag* og *Sanvig* II. pag. 126). Ikke desto mindre paastod Erik XIV. i et Brev til Churfyrsten af Saksen af 26 August 1563, som findes i Diplom. Langeb., at man i alle ældre Confoederationer og Forbund havde forbeholdt sig Sverriges Rettigheder til Gothland "og andre Lande", og at han derfor ikke vilde renoncere paa *Skaane*. Først i Freden til Stettin maatte Sverrige formeligen erkiende Danmarks Eiendomsret til denne Provinds.

Slutningsanmærkning til Side 330.

Om Christoffer den Andens Dödsaar.

Vore Kröniker ere langt fra saa enige om Christoffer den Andens Dödsaar, som vore nyere Historieskrivere. Nogle henföre det til 1331 *); Andre, og navnligen de bedste, til

*) *Riimkröniken*, Molbechs Udgave, pag. 228; *Langebek*, S. R. D, 1 pag. 130; VI. pag. 225, hvortil man maaskee endnu kunde henföre *Annales Sorani*, Langeb. V. pag. 458, der ved Aar 1331 sige: "istis diebus & temporibus non erat Rex in Dacia". Forresten sige begge de först anförte Kröniker, at have laant deres Efterretning af Riimkröniken.

Digitized by Google

1333 *); endnu Andre til 1336 **); kun en Eneste angiver 1332 ***). Det lader sig meget let bevise, at Kongen hverken er död 1331 eller 1336; thi Freden til Kiel sluttedes först 1332 †), og allerede 1333, den 6te October, udstedte Prinds Otto Documenter, der vise, at hans Fader *dengang* var död ††). Der bliver altsaa kun 1332 og 1333 tilbage; og da det förste Aarstal var aldeles ubekiendt for vore Historieskrivere: saa har *Hvitfeldt* og, efter ham, alle vore danske Historiker, endog *Suhm*, antaget 1333 for Christoffer den Andens Dödsaar.

Undersöge vi nu, hvorfra de ældre Krøniker, selv Hvitfeldt, kunne have deres Ef-

*) *Langebek*, l. c. VI. pag. 253. 524. *Herm. Corner*, Chron. novella (Eccard. I. pag. 1041), *Alb. Krantz*, Dania, lib. VII. cap. 31.

**) *Langebek*, l. c. I. pag. 40, 302.

***) Anon. Chron. Lubec. Den saakaldte *Dettmers Krönike*, hvormed vor Annalist temmelig stemmer overeens, haves, som bekiendt, kun i Lybek, og kunde altsaa ikke eftersees af mig.

†) *Hvitfeldt*, pag. 455. Freden gicmmes endnu i Geh. Arch.

††) *Gerken*, Codex Diplom. Brandenb. I. pag. 153 seq.

Digitized by Google

terretninger — thi de Nyere efterskrive gierne, hvad Hvitfeldt har sagt, og ere stundom endog utilfreds, naar man ikke vil tage Fornuften fangen under Auctoritetens Lydighed —, da finde vi Kilden til samme at have været den saakaldte siællandske Krönike, der gaaer fra 1308 til 1358, i nogle Afskrifter til 1362, i andre endog til 1368. Af den betiente *Hvitfeldt* sig, endog indtil Oversættelse; men ligeledes *Hermann Cornèr* og formodentlig ogsaa *Albert Krantz*: et Beviis paa sammes Værd, men ogsaa et Beviis paa, at danske, lybekske og hamborgske Historieskrivere i mange Ting maatte stemme overeens. Men denne Krönike begaaer netop her adskillige Feiltagelser i Tidsregningen. Saaledes beretter den ved Aaret 1331: Slaget paa Lohede, Freden til Kiel, Christoffers Afreise til Laaland, hans Söns Död og Begravelse*); da

*) Bellum fuit apud Loheth .... Ubi (Chilone) sic est placitatum, ut Rex Christofferus totum regnum resignaret, & solam Lalandiam quiete possideret ad dies suos (?). In qua dum aliquam moram fecisset, rumores de morte Erici, filii Regis, percepit, qui funus ejus in Lalandiam deferri faciens & in Ecclesia Halstadensi per XIV dies fecit custodiri .... & in

Digitized by Google

det dog ikke alene er usandsynligt, at alle disse Begivenheder kunde skee i et Tidsrum af een Maaned, men endog diplomatiske Actstykker tilfulde bevise, at Prinds Erik endnu levede den 10de Januar 1332 og Kong Christoffer paa denne Dag var i Kiel. Vi see altsaa, at selv den siællandske Krönike ikke er uden Feil, hvad enten disse hidröre fra Forfatteren eller Afskriveren; og vi ere ingenlunde berettigede til, uden videre Undersögelse, at antage dens Paastand for den ene rigtige, saasnart vi kunne finde et andet, næsten ligesaa gammelt og i det hele ligesaa troværdigt Vidnesbyrd ved Siden af ham.

Dette er den nysanförte lybske Krönike, som, omendskiöndt kiendt af *Gram*, *Langebek* og *Suhm*, dog hidindtil ikke er bleven skiænket den Opmærksomhed, som den fortiener. Den ansætter Christoffer den Andens Dödsaar til 1332, endog med den Tilsætning,

Selandiam deductus, sepelitur Soræ. Mærkværdigt er, at ogsaa den soröske Begravelsesliste (*Langebek*, IV. pag. 542) henförer Eriks Död og Begravelse til 1331. Dersom vi altsaa ikke vare i Besiddelse af Freder. til Kiel, hvo vilde tvivle paa, at jo det anförte Aarstal var det rigtige?

Digitized by Google

at hans Liig blev begravet i Ringsted den 10de August *).

Undersöge vi denne Paastand noget nöiere, da ville vi finde, at den er den rigtigste og at Christoffer den Anden virkelig er död 1332. Hertil udfordres, at vi först have fastsat hans *Dödsdag*.

Hamsfort siger, at han döde Dagen för den 15de Juli **); *Hvitfeldt* lader ham döe den 15de Juli ***); baade den gamle og den nye *lundiske Gavebog* ansætte hans Anniversarium til den 2den August †). Efter *Petrus Olai* skal han være begraven i Sorö den 7de August ††); efter vor *plattydske Annalist* i Ringstedt, den 10de August. Af alle disse

*) "In der Tyd starf de Konynk Cristoffer vppe Lalande vnde wort to rincstede begrauen sunte laurencius Daghe". Om denne mærkværdige Krönike see; *Molbech*, Nordisk Tidsskrift I. pag. 303.

**) pridie Idus Julii moritur. *Langebek*, I. pag. 302.

***) "Idibus Julii döde Kong Christoffer". *Hvitfeldt*, pag. 459.

†) *Langebek*, III. pag. 539, IV. pag. 52.

††) *Langebek*, I. pag. 130.

Digitized by Google

Skribenter fortiene Kirkens Gaveböger unegteligen den störste Tiltro, især da netop Kannikkerne i Lund, ved en Gave af ti Mark, som vare anviiste paa Mynten sammesteds, vare forpligtede til at holde Siælemesser og Vigilier over den afdöde Konge*). Hvad derimod hans Begravelsesdag og Sted angaaer, da er det vel af mindre Vigtighed, at bestemme samme nöiere; dog kunne begge Efterretninger maaskee forenes, naar man antog, at han först blev bisat i Ringstedt og dernæst, men i et andet Aar, begravet i Sorö.

I ethvert Tilfælde er det vist, at Christoffer den Anden ikke er död förend den 14de Juli og efter den 10de August. Og begge Dele ere tilstrækkelige, for at bevise, at hans Död falder i Aaret 1332.

Flere af vore Kröniker, selv Hvitfeldt, fortælle, at Kongens Fængsling i Saxköping skete *kort förend* han döde. Da Fængslingen nu fandt Sted om Sommeren; Kongens Död derimod paafulgte i Juli eller August: saa maa man antage, at begge disse Begivenheder forefaldt i et og samme Aar. Indebrændingen

*) *Langebek*, IV. pag. 52.

Digitized by Google

skete 1332*), følgeligen maa ogsaa Kongens Død falde i dette Aar.

Christoffer den Anden regierede 12 Aar**). Da han kom 1320 til Regiering: saa maa han være død 1332.

Kong Valdemars aabne Brev til den svenske Kong Magnus Eriksön, d. d. Helsingborg, Octav. Joh. Evangel. 1341***), siger udtrykkeligen, at Kongen af Sverrige indlöste Skaane *efter Christoffer den Andens Död.* Da nu Indlösningen maa være skeet förend den 12te Juli 1333, fordi Magnus Eriksön allerede paa denne Dag, som Herre over Skaane, var i Lund†): saa maa Christoffer den Andens Död falde i det foregaaende Aar, altsaa 1332. Virkelig henförer ogsaa vor gamle lybske Annalist Underhandlingerne om Skaanes Indlösning til

*) *Langebek*, VI. pag. 523.

**) *Alb. Krants*, Dania lib. VII. cap. 31; *Westphalen*, I. pag. 1816; *Hvitfeldt*, pag. 469. *Suhm* begaaer en betydelig Feil, ved at lade ham regiere 14 Aar.

***) *Hadorph*, Bilag til den svenske Rimkrönike fol. 18.

†) *Langebrink*, III. pag. 265.

Digitized by Google

det sidstnævnte Aar, Noget hvori han understöttes baade af danske og svenske Annalister*).

Hertug Otto, Christoffer den Andens ældste Sön, var allerede den 18de Juni 1333 i Friesland og lod sig der af Undersatterne sværge Huldskab og Troskab**). Hans Fader maa altsaa være död Aaret i Forveien.

*) *Langebek*, I. pag. 302; Script. Rer. Svec. I—I. pag. 43, 65, 94.

**) Da Christian den Förste i Aarene 1470 og 1476 lod ordne Archiverne i Vordingborg og Kallundborg, fandt man et Brev af Menigheden i Pelwormherred, Bokingherred og Horsebyherred, udstedt *die Marci* et *Marcelliani* 1333, hvori de lovede at være Hertug Otto, Kong Christoffers Sön, huld og tro, og aldrig skilles fra ham, hverken i Nöd eller Lyst. S. Registranten i Uldalls Manuscriptsamling paa Kongens Bibliothek.

Digitized by Google

Rettelser.

Pag. 176	Lin. 3	*sandsynligt læs : sandseligt*
— —	— 17	uforanderlige *l.* foranderlige
— 178	— 12	Instinct, som identisk med *l.* Instinct og Fornuft som identiske,
— 221	— 11	Et Sælhundepar (Tricheous mannatus) *l.* En Hvalros-Art (Trichechus manatus)
— 234	— 5	jubata *l.* jubata
— 378-79		Sceptimismus *l.* Scepticismus

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

Form 410

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google